

Voruta

Nr. 2 (876)

Lietuvos istorijos žurnalas

2022 m. birželis

Voruta

Lietuvos istorijos žurnalas

Nr. 2 (876), 2022 m. birželis

Žurnalas leidžiamas kartą per tris mėnesius.

Nuo 1989 m. spalio 24 d. iki
2019 m. gruodžio 21 d. Nr. 12 (866) –
nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“.

Rengėjas (leidėjas) –
viešoji įstaiga „Vorutos“ fondas

Steigėjas – Juozas Vercinkevičius

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas
remia projektą „Lietuvos Valstybės istorijos
puslapiai: nuo LDK iki Pirmosios Respubli-
kos“ (16 000,00 Eur).

Tautos fondas (JAV) remia žurnalo priedo
„Tėviškės aušra“ leidybą (5 000,00 USD).

Jadvyga ir Tadas Stommos – Vasario 16-osios akto signataro
Donato Malinausko šeimos atminimui (1 000,00 Eur).

Redakcija: Direktorė-redaktorė Aušra Virvičienė (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, tel. 8 605 11117), vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, tel. 8 670 08901), Irma Stadalnykaitė (leidybos redaktorė, el. p. vorutosfondas@voruta.lt, tel. 8 603 11117), Edita Astraukienė (kalbos redaktorė), Rūta Neniškienė (kalbos redaktorė), Audronė Sakalauskaitė-Aidukienė (kalbos redaktorė), Aušra Girdziūšienė (kalbos redaktorė), Jolanta Zakarevičiūtė (istorija), Jūratė Buivienė (fotografija), Jurgita Jakienė (dizainerė, el. p. vorutosfondas@voruta.lt, tel. 8 603 11117), Stanislava Žuravskė (buhalterė, el. p. buhalterija@voruta.lt, tel. 8 683 90796, 8 528 51266).

Laiškams: VšĮ „Vorutos“ fondas, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA.
Tel. 8 683 90796 (buhalterija), 8 528 51266,
el. paštas vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com.

Dėl reklamos žurnale ir interneto svetainėje www.voruta.lt
kreiptis el. paštu reklama@voruta.lt, tel. 8 605 11117.

© Voruta, 2022. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Trisdešimt trejetis
leidimo metai. Žurnalo straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.
Žurnalas išleista kartą per tris mėnesius. Apimtis – 13 sp. l.
Žurnalo šriftas – *Palemonas*.
Prenumeratos indeksai 0135, 0136.

Rengėjas (leidėjas) – VšĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738,
PVM mokėtojo kodas LT813927314, a. s. LT025015100014000155,
Trakų kredito unija, kodas 50151. Direktorė-redaktorė Aušra Virvičienė,
tel. 8 605 11117.

Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai. Tel. 8 603 11117,
8 528 51266. Interneto svetainė www.voruta.lt.

Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 670 08901.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 1 000 egz.

Turinys

Politikos komentaras

Česlovas Iškauskas. Ukraina – irgi „nuo seno rusų žemė“? 2

Gudijos istorija

Dr. Aleksandras Adamkavičius. Baltarusijos lietuviai: sociolingvistinis aspektas 4

Mažoji Lietuva

Dr. Martynas Purvinas. Mažosios Lietuvos šiaurinio pasienio istorijos (VI) 9

Vasario 16-osios akto signatarai

Dr. Valdas Selenis. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai –
Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto dėstytojai 17

Jonas Karlonas. Keletas akimirkų iš Maišiagalos parapijos gyvenimo 21

Renata Vitkauskienė. Alvite įteikta premija priminė
apie signatarą Donatą Malinauską 30

Lietuvos valstybės sienos

Irma Stadalnykaitė, Jolanta Zakarevičiūtė. Mūsų rubežiai ir jų istorijos 32

Dr. Aldona Lugauskienė. Juozas Kazlauskas – 1924–1940 m. pasienio
policininkas, nuo 1920 m. gynęs ir saugojęs Nepriklausomos
Lietuvos valstybės sienas 39

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija

Rimvydas Užukukis. Kunigaikščių Krošinskių istorija –
vizijos, realybė, paslaptys 47

Dr. Mindaugas Šapoka. Iš Žemaitijos istorijos XVIII a. pradžioje 57

Dr. Tatjana Dmitrijevna Panova (d-r Татьяна Дмитриевна Панова).
Užmirštas kapas Stambule arba kunigaikštystės Anos, Ldk Vytauto
vaikaitės, likimas 60

XIX amžiaus Vilniaus gyventojai

Dr. Irma Randakevičienė. Pirkliai Fiorentinai ir jų giminystės ryšiai 65

Lietuvos pramonės istorija

Virgilijus Poviliūnas. Popieriaus ir kartono fabrikas Valkininkuose 68

Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija

Dalia Bukontienė. Šventojo Jono Pauliaus II palikimas Lietuvai 70

Lietuvos žurnalistikos istorija

Jolanta Zakarevičiūtė. J. Vercinkevičiui įteikta S. Lozoraičio premija
„Kelyje į Vilties Prezidento Lietuvą“ 74

Knygos

Knyga apie signatarą Jokūbą Šerną 77

Česlovas Iškauskas. Kokios mūsų lietuviškumo šaknys? 78

Tėviškės aušra. Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms

Lietuviai etninėse žemėse

Suvalkuose aptartas lietuviškos mokyklos steigimo klausimas 79

Jurgita Stankauskaitė. Suvalkuose vyko antroji vaikų šokių šventė
„Bitutė pilkoji“ 80

Angelė Valienė. Lietuviškosios mokyklos brangios mums visiems 81

Rytų Lietuvos mokyklos

Sofija Daubaraitė. Pietryčių Lietuva dainuoja 83

Dalia Šidlauskienė. Lietuvių kalbos diena Trakų pradinėje mokykloje 85

Lietuvių švietimo draugija „Rytas“

Daiva Kerdokaitė-Kazlauskė. Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“
lietuviškos mokyklos dabartiniame Trakų rajone Lenkijos okupacijos metais 86

Aušra Virvičienė. Žurnalistei Sofijai Daubaraitei įteikta
Stanislovo Rapolionio premija 92

Padėka Tautos fondui (JAV)

Vitalija Dovydienė. Naudinga ir prasminga Tautos fondo parama 95

Pro memoria

Vytautas Didžpetris (1942 08 06–2022 01 28) 96

Antanas Seikalis (1933 11 16–2022 01 15) 96

Livija Šidlauskaitė-Šiugždienė (1946 07 08–2022 03 25) 97

Habil. dr. Vytautas Dovydaitis (1929 09 05–2022 05 07) 98

Vytautas Valentinas Česnulis (1936 02 19–2022 04 26) 99

Genovaitė Burneikienė (1940 10 09–2021 12 17) 100

Dr. Regina Gytė Narušienė (1936 10 12–2022 04 25) 101

Danutė Petkevičiūtė-Labanauskienė (1933 01 29–2022 05 15) 102

Kitas numeris išeis 2022 m. rugsėjo 17 d.

**Birželio 3 d. – Rusijos karo prieš Ukrainą 100-oji diena
(Rusija užpuolė Ukrainą 2022 m. vasario 24 d.).**

**Lietuvoje birželio pradžioje buvo registruota 55 tūkst. Ukrainos
karo pabėgėlių, iš jų beveik 22 tūkst. nepilnamečiai.**

Mieli skaitytojai!

Jau daugiau nei šimtą dienų tęsiasi kruvinas Rusijos karas prieš Ukrainą, o savo gimtąją žemę paliko daugiau kaip keturi milijonai ukrainiečių. Prasidėjo Trečiasis pasaulinis karas – visas pasaulis padeda Ukrainai ginklais ir milžiniška humanitarine pagalba gyventojams bei kovojančiai kariuomenei. Lietuva irgi visomis išgalėmis teikia paramą, o tai, kad „Laisvės TV“ vadovo Andriaus Tapino iniciatyva per tris dienas buvo surinkti penki milijonai eurų ir nupirkta Turkijoje gaminamas kovinis dronas „Bayraktar“, vėliau padovanotas Ukrainos kariuomenei, yra pavyzdys, pasaulyje neturintis lygių. Karas Ukrainoje sukelia daug ekonominių iššūkių, iš kurių didžiausias yra kainų infliacija. Ir ne tik. Lietuvos Respublikos Vyriausybė karo pabėgėlius aprūpina įvairiais gyvybiniais ištekliais išgyvenimui ir mokslui, darbui. Karas prieš Ukrainą verčia sunerimti ir kitas valstybes – Suomija ir Švedija pasiprašė priimanos į NATO.

Žurnalo puslapiuose – istorija ir jos lūžiai, kuriuos mūsų tauta jau išgyveno, ir Jums jau gerai pažįstami autoriai, kurie nenuvils. Rasite įvairiausiems Lietuvos istorijos periodams skirtų publikacijų. Apie Vasario 16-osios akto signatarą kun. Alfonsą Petrulį ir jo gyvenimą Maišiagaloje rašo Jonas Karlonas („Keletas akimirkų iš Maišiagalos parapijos gyvenimo“). Apie Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarus, dėsčiusius šiemet šimtmetį mininčiame Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitete svarsto dr. Valdas Selenis. Tai darbai, paremti Lietuvos valstybingumui itin svarbia archyvine medžiaga.

Visada įdomu skaityti dr. Martyno Purvino publikacijas. Šis autorius tęsia savo straipsnių ciklą apie Mažosios Lietuvos šiaurinio pasienio istorijas. O štai dr. Mindaugas Šapoka straipsnyje „Žemaitija XVIII a. pradžioje“ pateikia labai įdomią Žemaitijos socialinio ir politinio gyvenimo apžvalgą – tikrai verta skaityti ir domėtis.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skiltyje pristatoma visiškai nauja dr. Tatjanos Panovos surinkta, ištirtinėta istorijos medžiaga. Šioje publikacijoje mėginama atskleisti Vytauto Didžiojo vaikaitės, jo dukros Sofijos Vytautaitės dukros, kunigaikštystės Anos kapo Stambule paslaptį. Kokia tai įspūdinga Lietuvos istorijos kruopelė, tiesiog dėkojame autorei, kad šitai paviešina ir atiduoda vertinti skaitytojams.

Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijoje gražią vietą užima Šiaulių vyskupija ir jos vadovas, vyskupas Eugenijus Bartulis. Žurnalistė Dalia Bukontienė skaitytojams siūlo savo straipsnį „Šventojo Jono Pauliaus II palikimas Lietuvai“, skiriamą jauniausios Šiaulių vyskupijos ir jos vyskupo E. Bartulio ganytojiškos veiklos dvidešimt penkerių metų sukakčiai paminėti. Beje, būtent Šiauliuose yra pastatytas originalus paminklas popiežiui Jonui Pauliui II.

Gražią sukaktį, aštuoniasdešimties metų jubiliejų, švenčia ir rašytojas, knygų leidėjas, kultūros, visuomenės veikėjas Antanas Žilėnas. Dabar jo kūrybinis kraitis yra penkios knygos (tarp jų – net trys „Parubežio ir parubežinių“ dalys, išleistos „Diemedžio“ leidyklos 2018, 2022 m.) apie mūsų tautos didvyrius, kurie saugojo valstybės sieną – demarkacinę (administracinę) liniją su Lenkija. Ši tema plėtojama ir itin vertinguose dr. Aldonos Lugauskienės prisiminimuose apie Juozą Kazlauską – 1924–1940 m. pasienio policininką, nuo 1920 m. gynusį ir saugojusį Nepriklausomos Lietuvos valstybės sienas.

Siūlau susipažinti ir su kitais žurnale skelbiamais straipsniais, linkėdamas malonaus skaitymo, naujų atradimų ir minčių.

Juozas VERCINKEVIČIUS,
vyriausiasis redaktorius

Ukraina – irgi „nuo seno rusų žemė“?

Česlovas IŠKAUSKAS,
Vilnius

Publicistas Vidmantas Valiušaitis priminė vieną įdomią frazę: „Это исконно русские земли“ („Tai nuo seno rusų žemės“)¹. Tiesa, ji nuskambėjo gana seniai, prieš 20 metų Rusijos Dūmoje. Jos autorius – irgi ne koks Sibiro glūdumoje meškų apsuptyje išauklėtas rusofilas, o mūsų kaimynas – latvis.

Nors V. Valiušaitis šią frazę pritaikė sovietams ypač skaudaus Žiemos karo Suomijoje kontekste, bet iš tikrųjų anuomet Dūmos deputatas Viktoras Alksnis ją mestelėjo turėdamas galvoje Rusijos valdomą Kaliningrado sritį. Tuomet jis tvirtino, kad Klaipėdos kraštas turi tapti „laisvuju uostu“, kuris užtikrintų Kaliningrado srities interesus, nes esą SSRS išleido 2 mlrd. rublių kelto Klaipėda–Kaliningradas–Mukranas statybai. Kitaip sakant, jis buvo už Klaipėdos krašto atplėšimą nuo Lietuvos.

Iki šiol tai skamba kaip pasityčiojimas iš istorijos ir Baltijos šalių ir kaip tam tikra provokacija, kuri, Rusijai 2014 m. aneksavus Krymą, o dabar atvirai užpuolus Ukrainą, sutviska naujomis spalvomis. Beje, 71-erių sulaukęs aviacijos pulkininkas V. Alksnis, vadinamas „juodoju pulkininku“, per visą žiniasklaidą dejavęs, kad Rusija praranda šį anklavą, išbuvęs dvi kadencijas Dūmoje, buvo nedidelės Maskvos srities Tučkovo gyvenvietės tarybos pirmininkas, bet ir čia garsėjo savo skandalingais pasisakymais, rietenomis, konfliktais. Beje, jis pritarė vadinamajai „Lukjanovo doktrinai“ ir pasisakė už Vilniaus krašto atplėšimą nuo Lietuvos, kai čia kūrėsi lenkų autonomija, kurios lyderiai šaukėsi SSRS prezidentinio valdymo².

V. Alksnis nerimsta ir šiandien. Štai pažymėdamas Stalino gimimo dieną gruodžio 21-ąją, jis pareiškė,

kad „tautų vadą“ reikia reabilituoti, nes jis esą sąjungai padaręs daug gero... Priminsime, kad šis karštantis Kemerovo lageriuose gimęs politikas buvo latvio ir rusės tremtinių vaikas, o jo senelis Jakovas Alksnis nukentėjo nuo Stalino represijų.

O, iš tikrųjų, kaip sakoma, ne apie jį daina. Šalia jo stojo ne kas kitas, o pats Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas, karo prieš Ukrainą išvakarėse ilga paskaita mėginęs pagrįsti pretenzijas garbingai slavų žemei. Bent kiek istorijos uostės žmogelis galėjo pasukti pirštą smilkiny, kad V. Putinas, pastebimai nervingai klydęs ir krenkštęs, bandė įtikinti, kad Ukraina – jokia valstybė, kad jos valstybingumas dirbtinis ir ją užvaldę „narkomanai ir neonacistai“. Istorijos ekspertas eilinį kartą apsimelavo, teigęs, kad Ukraina atsirado senovės Rusios dėka, o šiulaikinę teritoriją sukūrė...Vladimiras Iljičius Leninas. Per-

Karo siaubiamą Ukrainą. RIČARDO GRIGO NUOTR.

¹ Vidmantas Valiušaitis, „Iskonno ruskije zemli“, in: *Alkas.lt*. Prieiga per internetą – <<https://alkas.lt/2022/03/01/v-valiusaitis-iskonno-ruskije-zemli/>>.

² Олег Кашин, «Парадокс «доктрины Лукьянова», in: *Свободная пресса*. Prieiga per internetą – <<https://svpressa.ru/politic/article/77794/>>.

Rusijos pradėto karo niokojamas Charkivo miestas Ukrainoje. RIČARDO GRIGO NUOTR.

versmo lyderio bendravardis niekinamai kaimynus vadino „Lenino vardo Ukraina“.

Kitaip sakant, Rusijos vadovas pakartojo savo pirmtakų beveik prieš 20 metų mesteltą frazę apie „iskonno russkije ziemli“. Nors Kijevo Rusia Dnipro, Volgos ir Okos baseinų ribose jau gyvavo nuo IX a. vidurio, kai šiaurėje dar tebeplatėjo balos ir miškai, V. Putinui buvo „iki lemputės“: kokio nors šovininio geopolitiko Aleksandro Dugino, aktyviai remiančio karą prieš Ukrainą, pakištą tekstą V. Putinas pagardino atvirais išpuoliais prieš Ukrainos valstybingumą ir suverenitetą.

V. Putinas dar nuo 2014 m. pavasario galando dantį prieš „banderovininkus“ ir „nacistus“. Po Maidano į valdžią atėję Viktoras Juščenko, Petro Porošenka, o dabar ir politiko duonos neragavęs Volodimiras Zelenskis neįtikio Kremlui, nes vykdė labai jau Maskvai nepavaldžią, savarankišką politiką ir orientavosi į Vakarus. Tad buvo sugalvota baltais siūlais siūta teorija: NATO grasina Rusijai, Kijeve siaučia nacionalistai (V. Putinas vartoja rusams atgrasų „nacistų“ terminą), Ukraina yra Rusijos interesų zonoje... Kad apmulkintų savo žmones, jis šias teorijas pagardino tradiciniu kagėbistiniu skanėstu: Ukrainoje skriaudžiami rusakalbiai, naikinama rusų kalba ir palikimas.

Sveiko proto žmogui šie svaichiojimai atrodo baisūs ir juokingi. Ligoninėse bepročiui taikomi tramdomieji marškiniai. Bet V. Putinas karui vadovauja užsimaskavęs bunkeryje, jis seniai matytas Kremluje. Vienintelis apynasris užkariavimo apsėstam maniakai –

pačių rusų protestai. Bet Rusija, apmulkinta gaunamos ribotos informacijos ir Kremliaus trelių, niekaip nepabunda. Tad kas belieka?

Sovietų Sąjunga ir jos teisių bei išipareigojimų perėmėja Rusija visada deklaravo, kad ji visada kariavo gynybinius karus, buvo besiginanti. Dabar gi ji užpuolė kitą suverenią valstybę, atvirai pretenduodama neva į savo teritoriją. Todėl vienintelis atsakas, taikomas kalėjimo ir nusikaltėlių draugijose, tokį patį smūgį smogti atgal.

Žinomas 1989 m. judėjimo „Solidarumas“ lyderis, šiuo metu „Gazeta Wyborcza“ vyriausiasis redaktorius Adamas Michnikas, vasario viduryje klydęs³, kad V. Putinas nepuls Ukrainos, vėliau padarė išvadą, kad „po 22 metų valdžioje Putinas nebegali Rusijos politikai duoti nieko gero... Ir kadangi nėra mechanizmo dėl taikaus valdžios perdavimo Kremluje, belieka niūrus besitęsiančio žlugimo impulsas. Tai lyg dviratis, kuris turi judėti į priekį, kad nenukristų. Klausimas tik, kada tas dviratis sustos ir kaip nukris.“ A. Michnikas savo laikraštyje riebiomis raidėmis užrašė: „Dabar mes visi ukrainiečiai!“⁴.

Šaltinis – <<https://www.voruta.lt/ceslovas-iskauskas-ukraina-irgi-nuo-seno-rusu-zeme/>>

³ Adamas Michnikas, „Ko siekia Putinas?“, in: *Verslo žinios*. Prieiga per internetą – <<https://www.vz.lt/izvalgos/2022/02/19/a-michnikas-ko-siekia-putinas#ixzz7MUCLQpSW>>.

⁴ Adam Michnik, „We Are All Ukrainians Now [ADAM MICHNIK]“, in: *wyborcza.pl*. Prieiga per internetą – <<https://wyborcza.pl/7,173236,28150727,we-are-all-ukrainians-now-adam-michnik.html?disableRedirects=true>>

Baltarusijos lietuviai: sociolingvistinis aspektas

Dr. Aleksandras ADAMKAVIČIUS,
Vilnius

Etnokultūrinė ir kalbinė polifonija yra išskirtinis šiuolaikinės visuomenės bruožas. Šiandien pasaulyje galima išskirti tik 12 valstybių, kurios sutartinai priskiriamos prie etniškai vienuomenių. 37,5 % visų šalių tautinių ir etninių mažumų dalis sudaro iki 1/4 gyventojų, 23,5 % valstybių siekia 30–50 %, o 29,5 % šalių viršija titulinį etninių mažumų skaičių grupę.

Toks kiekybinis tautinių mažumų ir titulinės etninės grupės santykis, be abejo, turi įtakos regionų kalbinei situacijai, kalbinio ir etninio identifikavimo ir diferenciacijos laipsniui. Šiuo atžvilgiu ypač orientaciniai pasienio regionai, kurių populiacija išsiskiria „glaudžiais tarpetniniais ryšiais ir atskleidžia kalbinius, etnokultūrinius ryšius, kuriuose persismelkia materialinės ir dvasinės kultūros elementai bei aukštas

tarpkultūrinės kompetencijos lygis, pramoninės ir socialinės adaptacijos formos“.

Pasienio zona yra unikalus daugiakultūris ir daugiakalbis regionas, kuriame „yra demarkacijos, o kartu ir politinių, etnokultūrinių bei konfesinių bendruomenių sambūvis ir sąveika“.

Šioje teritorijoje susiformavo stabilios etninių grupių ir kultūrų sambūvio ir sąveikos formos. Dėl to susiformavo ypatingas vietinės kultūros tipas, kuris remiasi abipuse tolerancija ir atmeta etninius bei religinius konfliktus. Jai būdingas žmonių tipas, „įtrauktas“ į kelias kultūras vienu metu, kalbantis keliomis kalbomis ir todėl daug atviresnis kultūros naujovėms.

Nuo II tūkstantmečio pr. Kr. Dauguvos baseine, aukštutinėje Padnieprėje ir kitur gyveno baltai, nuo VI–X a. į šias žemes pradėjo skverbtis slavai. Pirmajame

Mikalojaus Steponėno (1871–1945) ir Michalinos Steponėnienės (1879–1952) paminklinė lentelė Germanavičių kapinėse, Šarkauščinos r., Vitebsko sr., Baltarusijoje. Dr. ALEKSANDRO ADAMKAVIČIAUS NUOTR.

Franciškui Pundžiui (1907–1944) pastatytas paminklas Germanavičių kapinėse, Šarkauščinos r., Vitebsko sr., Baltarusijoje. Dr. ALEKSANDRO ADAMKAVIČIAUS NUOTR.

Elenai Laurinavičienei (1880–1962) ir Jurgiui Laurinavičiui (1879–1962) pastatytas paminklas kapinėse Baltarusijoje. Dr. ALEKSANDRO ADAMKAVIČIAUS NUOTR.

tūkstantmetyje iki mūsų eros ir pirmojo mūsų eros tūkstantmečio pradžioje baltai užėmė didelį plotą nuo pietvakarinės Baltijos jūros pakrantės iki Okos aukštupio ir toliau, o praslavai (dabartinių slavų protėviai) gyveno į pietus nuo baltų (Grinblat 1968, 144–146; Grinblat 2005, 17; BK 176–203; Sedov 1979, 23; Dini 2002, 38–44; Jovaiša 2012, 162–164, 290–291; Zinkevičius 2013, 110–112 ir t. t.).

Pati seniausia Baltarusijos žemėje buvo Polocko kunigaikštystė, plytėjusi Dauguvos (Vakarų Dvinos) ir Berezinos baseinuose. Kunigaikštystės centru tapo Polockas, įkurtas ant Polotos kranto (BSE III 119).

XII a. dėl bendrų ekonominių ir politinių interesų Polocko kunigaikštystė suartėjo su Vitebsko kunigaikštyste. Naujosios kunigaikštystės centru tapo Vitebsko miestas, išsidėstęs prie Dauguvos ir Laukesos bei Vitbos upių ištakose. XIII a. susiformavo nauja valstybė – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Ir jau XIII a. pabaigoje bei XIV a. pradžioje į jos sudėtį pateko dauguma rytinių žemių, tarp jų ir Vitebsko, Polocko, Lukomos bei Drucko kunigaikštystės.

Vitebsko žemių įjungimas į Lietuvos sudėtį ir paskatino katalikybės plitimą. Buvo pradėtos statyti bažnyčios, atsirado katalikų vienuolynų. 1629 m. Vitebske veikė dominikonų bažnyčia, 1676 m. buvo pastatytas bernardinų vienuolynas su Šv. Antano bažnyčia. 1682 m. atidaryta Vitebsko jėzuitų kolegija.

Vitebsko žemėje, kaip ir visoje Baltarusijoje gyvenusius lietuvius sąlyginai galima suskirstyti į dvi grupes: autochtonus ir atsikėlėlius. Pirmajai grupei priklauso Lietuvos ir Baltarusijos pasienio senieji vietiniai gyventojai lietuviai, kompaktiškai gyvenantys Breslaujos, Pastovio ir kituose rajonuose. Antroji grupė – tai XIX–XXI a. iš lietuviškų etninių teritorijų atsikėlę lietuviai. Jie sudaro Baltarusijos lietuvių daugumą ir gyvena įvairiose srities vietovėse.

Duomenys rodo, kad oficialus gyventojų lietuvių skaičius XIX–XX a. Baltarusijoje, lyginant su kitų tautybių gyventojais, buvo nedidelis. Šis faktas byloja apie tai, kad paskutiniuosius 200 metų jie nebeturėjo reikšmingos įtakos socialiniam, etnografiniam ir lingvistiniam regiono gyvenimui. Tačiau šio regiono tikrinių vardų analizė rodo, kad tarp jų esama nemaža lietuviškos kilmės vardų, liudijančių, jog čia kažkada gyveno daug lietuvių. Tai įvairūs vietovių (Kuodžių pušynas – *Кодесов сосонник*), kaimų (Gediminai, Gečioniai, Girstūnai, Purviliškės, Skrabatūnai, Skudučiai ir kt.), upių (Dysna), ežerų (Žadai) pavadinimai, taip pat daugelio gyventojų pavardės (Vazgirdas, Žvirba, Mažeika, Protas, Puka, Smulka, Cijūnėlis, Taukinis ir kt.).

Baltarusijos teritorijos plote paskutiniaisiais amžiais buvo kalbama lietuvių, latvių (rytų baltų), baltarusių, rusų ir kitomis kalbomis. Apie tai galima sužinoti iš lingvistikos. Baltiškų hidronimų ir baltų kalbų teritorija tęsėsi dar toli į visas puses nuo dabar-

tinės Vitebsko srities. Baltų ir slavų kalbų kontaktai daugiausia buvo vienpusiški: slavų kalbos asimiliavo baltų kalbas.

Šiame regione, kuriame nuo šimto iki tūkstančio metų kalbama slavų kalbomis, šie pavadinimai pamažėle įsiliejo į jų kalbas ir atitinkamai adaptavosi prie šių kalbų fonetikos, morfologijos ir leksikos normų. Per tūkstančius metų išnykusių tolimų baltų plotų žodžių, ypač dialektizmų, mes net nežinome. Todėl dabar baltizmus ne visada galima identifikuoti ir ne visada yra aiški nagrinėjamų vietovardžių baltiška (lietuviška) kilmė. Atsižvelgiant į tai, buvo svarbu išskirti lietuvių (resp. baltų) žodžių darybai būdingas nagrinėjamų pavadinimų struktūrinės dalis, taip pat palyginti juos su atitinkančiais pavadinimais baltiškų vardų paplitimo teritorijoje.

Dauguma lietuviškų toponimų yra Baltarusijos ir Lietuvos pasienio teritorijoje, kur jų lietuviška kilmė akivaizdesnė. Šiame plote ilgiausiai gyventa žmonių, kalbėjusių lietuviškai. Tolimesniuose srities regionuose kur kas sudėtingiau išskirti vietovardžių lietuviškus (resp. baltiškus) elementus ir sunkiau atpažinti jų baltišką kilmę, kadangi ten baltų kalbomis kalbėję gyventojai asimiliavosi daug anksčiau, todėl vardynas per ilgesnį laiką labiau suslavėjo ir juose išliko mažiau baltiškų žodžių darybos elementų.

Apie tai, kokios gentys gyveno vienoje ar kitoje teritorijoje ir kokie istoriniai, lingvistiniai, etniniai procesai jose vyko, sužinome ne tik iš istorinių šaltinių, visų pirma iš archeologijos duomenų, bet ir iš lingvistikos, būtent iš onomastikos. Tikriniai žodžiai primena apie tolimus protėvius, kurie davė šiuos vardus. Tad apie tai, kad Baltarusijos teritorijoje gyveno baltų ir finų gentys, o vėliau juos pakeitė slavai, parodo toponimikos duomenys. Toponimikos duomenų analizė padės užpildyti spragas, kurias ne visada užpildo archeologija ir kiti istorijos mokslai. Vitebsko srities teritorijoje, be slaviškų toponimų, randama baltiškų ir net finų kilmės – dviejų gana senų grupių: vakarų finų ir Volgos finų.

Visa šitai rodo, kad lietuviai Baltarusijoje gyveno kelis tūkstančius metų, pamažu slavėjo ir dabar beveik asimiliavosi.

Vienas iš Baltarusijos ir Lietuvos pasienio bruožų – didelis etninis nevienalytiškumas. Taigi Gardino srities Varanavo rajone gyvena 24 615 lenkų (80,8 % visų rajono gyventojų), o Gardino srities Ščiutino rajone – 22 151 lenkas (46,4 % visų rajono gyventojų). Baltarusių dalis šiuose pasienio regionuose yra atitinkamai 3 963 žmonės (13 % visų regiono gyventojų) ir 21 488 žmonės (45,0 % visų regiono gyventojų).

Tokia situacija būdinga daugeliui pasienio regionų. Pavyzdžiui, Lietuvos Šalčininkų rajone lietuvių yra kiek daugiau nei 10 proc., o lenkais save laiko 79,5 proc. Vilniaus krašte lenkų gyventojų dalis siekia

Baltarusijoje, netoli Vidžių, esantis Koplytstulpis su lietuvišku užrašu: „Šventoji Marija, globok mūsų kraštą!“ Dr. ALEKSANDRO ADAMKAVIČIAUS NUOTR.

Kunigui Pilypui Budvidčiui (1859–1909) skirtas paminklas Gėrmanavičių bažnyčios šventoriuje, Baltarusijoje. Dr. ALEKSANDRO ADAMKAVIČIAUS NUOTR.

61,3 %, Visagino mieste daugiau nei pusė gyventojų (52,4 %) yra rusai.

Baltarusijos Respublikos nacionalinio statistikos komiteto 2009 m. duomenimis, lietuviai yra dešimta pagal dydį etninė mažuma po baltarusių, rusų, lenkų, ukrainiečių, žydų, armėnų, totorių, čigonų, azerbaidžaniečių. Vitebsko srities Breslaujos ir Pastovio rajonuose, Gardino srities Vijos, Ašmenos rajonuose jie yra tarp šešių gausiausių etninių grupių, o Gardino srities Varanavo, Gardino ir Astravo rajonuose užima ketvirtą vietą.

Dalis Baltarusijos lietuvių yra vėlyvaisiais viduramžiais daugelyje vietovių gyvenusių gyventojų palikuonys. Visų pirma, tai lietuviai – Baltarusijos ir Lietuvos etninės pasienio vietos gyventojai. Šiandien jie yra kompaktiškai išskūrę Gardino srities Astravo ir Varanavo rajonų, Vitebsko srities Breslavo rajono teritorijoje. Antroji dalis – lietuviai, atsikėlę į šiuolaikinės Baltarusijos teritoriją XIX–XXI a. Šiandien jie sudaro daugumą Baltarusijos lietuvių ir gyvena diasporose įvairiose Baltarusijos Respublikos vietose.

Gyventojų surašymo duomenys rodo, kad Lietuvos gyventojų skaičius Baltarusijoje nuolat mažėja. Jei 1926 metais BSSR teritorijoje gyveno 6 864 lietuviai, tai 2009 metais – 5 087. Per pastaruosius 10 metų Baltarusijos lietuvių skaičius sumažėjo 1 300 žmonių – nuo 6 387 1999 metais iki 5 087 2009 metais.

Pirmą vietą pagal Lietuvos gyventojų skaičių užima Gardino sritis, kurioje gyvena 2 153 lietuviai (palyginti: Bresto srityje – 355, Vitebske – 624, Gomelyje – 27, Minsko srityje – 476, Mogiliaje – 273, Minske – 935).

Žymus Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimas pastebimas jos tradicinės gyvenamosios vietos vietovėse (Baltarusijos ir Lietuvos pasienio teritorijoje). Pavyzdžiui, Gardino srities Astravo rajone per 10 metų lietuvių sumažėjo 402 žmonėmis (nuo 1 045 1999 m. iki 643 2009 m.), Gardino srities Varanavo rajone – 243 žmonėmis (nuo 716 1999 m. iki 473 2009 m.).

Pagrindinės Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimo Baltarusijos Respublikos teritorijoje priežastys yra, pirma, gyventojų emigracija, antra, aukštas jų kalbinės ir etninės asimiliacijos laipsnis.

Pasienio regionams, kaip vietoms, kur susikerta skirtingos kalbinės bendruomenės, būdingas didelis etninis ir kalbinis nevienalytiškumas. Tokiomis sąlygomis ypač svarbus įvairių etninių grupių tautinio tapatumo išsaugojimas. Tarp jos komponentų pagrindinę poziciją užima etninis identifikavimas, kaip priklausymo tam tikrai etninei grupei suvokimas. Etnoso stabilumo formavimosi pagrindas, taip pat viena iš kultūrinės distancijos raiškos priemonių, kurianti grupės vidaus integracijos ir tautinio tapatumo pagrindus, yra kalba.

Baltarusijos ir Lietuvos pasienio sąlygomis kalbos, kaip etninio determinanto, vaidmuo yra daugialypis, nes ją gali aktyviai vartoti ne tik tam tikros tautinės mažumos atstovai, bet ir visa grupė etninių grupių, keičiasi tautinių grupių atstovai, jos veikimo apimtis: arba išplėsti jas teigiama individo požiūriu į kalbą, arba susiaurinti, kai yra neigiama. Kalba yra individo etninės tapatybės pagrindas. Kartu „etninės kalbos

sklandumo laipsnis ir jos vartojimo laipsnis priklauso nuo to, ar kalba yra įtraukta į individo, kaip gimtosios, etninės savimonės struktūrą“.

Daugiakalbės erdvės sąlygomis sąvokos „gimtoji kalba“ ir „tautinė (etninė) kalba“ individo etninės savimonės struktūroje dažnai užima skirtingas pozicijas.

Tai yra daugelio ekstralingvistinių veiksnių rezultatas ir daugiausia dėl etnokultūrinės individo motyvacijos, būtent jo noro išsaugoti savo kultūrą ir kalbą ir tuo pačiu mokytis kitų arba noro išsaugoti savo kultūrą ir savo kalbą, arba asimiliuoti titulinės etninės grupės kultūrą ir nepaisyti savosios. Tuo pačiu etninės kalbos mokėjimo lygis ir vartojimo mastas yra didesnis žmonėms, kuriems būdingas etnolingvistinis tapatumas (gimtoji kalba sutampa su tautybe), nei jos neturintiems.

Baltarusijos Respublikos gyventojų surašymo medžiaga rodo, kad 1999 metais 15,0 % visų Baltarusijos lietuvių įvardijo lietuvių kalbą kaip dažniausiai vartojamą kalbą namuose, 2009 metais – tik 5,45 %. O štai 1999 metais lietuviai miestiečiai mažiau vartojo valstybinę kalbą (apie 3 proc.), kaimo gyventojai (apie 30 proc.). Kaimo Lietuvos gyventojai rusų kalbą kasdieniniame gyvenime vartojo aktyviau nei baltarusių (81,0 proc. ir 39,0 proc. atitinkamai).

Per 10 metų situacija pasikeitė taip: šiuo metu 1,52 proc. miesto ir 12,64 proc. kaimo gyventojų aktyviai vartoja valstybinę kalbą, o miesto lietuviai labiau mėgsta rusų, o ne baltarusių (atitinkamai 79,43 % ir 14 %). Tai rodo, pirma, kad daugiakalbėje situacijoje kalbine asimiliacija yra labiau veikiami miesto gyventojai, antra, tai rodo reikšmingą lietuvių integraciją į Baltarusijos kalbinę aplinką.

Tarptautinės sąveikos kontekste kalbos situacijos būklei ir raidai didelę įtaką daro regiono nacionalinė sudėtis ir gyventojų vienos ar kitos kalbos mokėjimo laipsnis, taip pat daugybė politinių, socialinių ir ekonominių, konfesinių ir kiti veiksniai, lemiantys teritorijoje veikiančių kalbų statuso pasikeitimą pasienyje.

Tai leidžia kalbėti apie šiuolaikinės pasienio zonos kalbos situacijos hierarchiškumą, kurį, pasak N. Bepamiatnych, nulemia ne etninių grupių statusų ar etninių parametrų hierarchija, o struktūrų hierarchija (kasdienis gyvenimas ir transcendentinės baigtinės reikšmių sritys), kuriose kalbos funkcionuoja įvairiomis vaizdavimo schemomis.

Atsižvelgiant į bendravimo formų funkcinę orientaciją, pasienio regiono kalbinė hierarchija gali būti pavaizduota taip: bendravimo kalba grupės viduje – bendravimo tarp grupių kalba – regiono administracinė kalba – valstybinė kalba.

2009 m. gyventojų surašymo medžiagoje nurodyta, kad pagrindinės Baltarusijos ir Lietuvos pasienio kalbos yra baltarusių ir rusų.

Pasienio situacijoje pažeidžiamas etninės grupės ir gimtosios kalbos tapatumo principas, o tai savo ruožtu veda prie „kalbinių skirtumų ištrynimo ir identifikacijos bei kalbinių ribų neatitikimo“.

Etninės ir kalbinės įvairovės neatitikimą patvirtina 2009 m. Baltarusijos Respublikos gyventojų surašymas. Taigi Bresto srityje iš 1 233 377 baltarusių 59,65 % (735 657 žmonės) baltarusių kalbą laiko savo gimtąja kalba. Rusų – 38,76 % (735 657 žmonės). Namuose vartojama kalba baltarusių įvardijo 21,59 proc. (266 235 žmonės), rusų – 68,41 proc. (75 1668 žmonės). Kituose Baltarusijos Respublikos regionuose šie rodikliai yra tokie:

■ Vitebsko sritis: 60,59 %, 38,68 %, 25,40 %, 71,73 %;

■ Gomelio regionas: 61,27 %, 36,82 %, 25,28 %, 70,13 %;

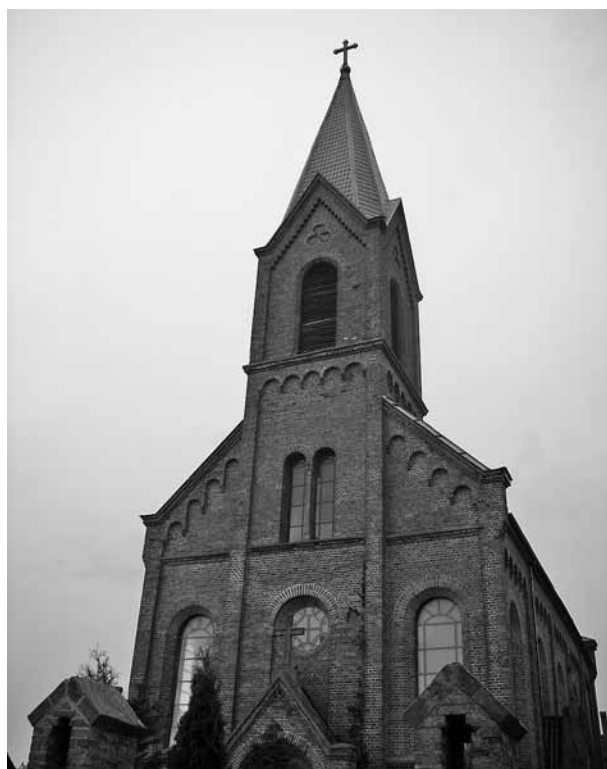
■ Gardino sritis: 68,81 %, 29,46 %, 38,38 %, 54,29 %;

■ Minskas: 43,49 %, 51,45 %, 7,02 %, 87,29 %;

■ Minsko sritis: 76,74 %, 21,71 %, 42,47 %, 53,23 %;

■ Mogiliavo sritis: 61,62 %, 37,16 %, 21,82 %, 75,44 %.

Kalbinės asimiliacijos laipsnis tarp skirtingų etninių grupių atstovų nėra vienodas. Taigi teritorijose, besiribojančiose su Lietuva, lenkams būdingas aukštas kalbinės asimiliacijos lygis (88,16 % Vitebsko srities lenkų ir 92,09 % Gardino srities gyventojų gimtąja kalba laiko baltarusių arba rusų kalbą); totoriai (91,52 % Gardino srities totorių savo gimtąja kalba vadina baltarusių arba rusų kalbas); ukrainiečiai (72,50 %

Peleky bažnyčia Baltarusijoje. Dr. ALEKSANDRO ADAMKAVIČIAUS NUOTR.

Vitebsko srities ukrainiečių ir 75,22 % Gardino srities gyventojų savo gimtąja kalba vadina baltarusių arba rusų kalbas); lietuviai (60,42 % Vitebsko srities lietuvių ir 61,73 % Gardino srities gyventojų gimtąja kalba laiko baltarusių arba rusų kalbą).

Iš 624 lietuvių Vitebsko srityje lietuvių kalbą savo gimtąja įvardijo 36,06 % (225 žmonės), o Bresto srityje iš 353 lietuvių – 28,17 % (100 žmonių). Panaši situacija klostosi ir kituose Baltarusijos Respublikos regionuose bei Minsko mieste:

- Gomelio sritis – 28,78 % (78 respondentai iš 271);
- Gardino sritis – 35,58 % (766 respondentai iš 2153);
- Minsko sritis – 30,04 % (143 respondentai iš 476);
- Mogiliavo sritis – 27,84 % (76 respondentai iš 273);
- Minskas – 22,35 % (209 respondentai iš 935).

1999 m. antroji kalba, kuria kalba laisvai: lietuvių – 10,5 proc., baltarusių – 18,4 proc., rusų – 13,7 proc., lenkų – 3,8 proc., anglų – 1,2 proc., ukrainiečių – 0,2 proc., 0,8 – kita.

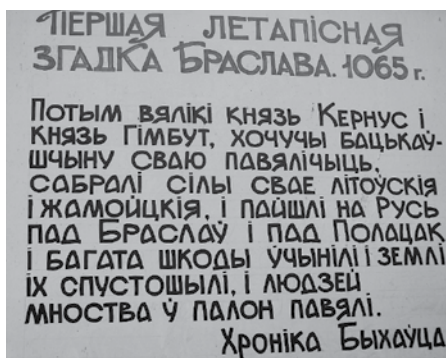
2009 metais 16,26 % lietuvių antrąja kalba įvardijo lietuvių kalbą, 18,75 % baltarusių, 15,33 % rusų, 7,29 % anglų, 5,72 % lenkų, 1,81 % vokiečių, 0,69 % – prancūzų, 0,67 % – ukrainiečių, 0,24 % – ispanų, 0,22 % – italų, 0,08 % – afganų.

Visose Baltarusijos ir Lietuvos pasienio vietovėse, išskyrus Breslaują ir Gardiną, miesto ir kaimo gyventojai baltarusių kalbą vadino savo gimtąja kalba. Breslaujos ir Gardino rajonuose miesto gyventojams rusų kalba turi gimtosios kalbos statusą. Tai leidžia sociolingvistinę Baltarusijos ir Lietuvos pasienio situaciją apibūdinti kaip baltarusių ir rusų dvikalbystę. Tačiau dvikalbystė yra sudėtingas reiškinys, jo apraiškos gali skirtis priklausomai nuo kalbos situacijos specifikos, tarpkalbinės ir tarptetninės sąveikos ypatybių. Baltarusijos ir Lietuvos pasienio daugiakalbės erdvės struktūroje galima išskirti šias sritis: mišrią rusų ir baltarusių kalbą („trasjanka“), tarmes, literatūrinę baltarusių kalbą, literatūrinę rusų kalbą, tautinių mažumų kalbas.

Tam tikros kalbos vartojimą ar jos įvairovę lemia kalbos situacijos specifiška, literatūrinės rusų ir (arba) baltarusių kalbų mokėjimo lygis, etnolingvistinė asmens motyvacija.

Kasdieninio bendravimo situacijoje baltarusių-lietuvių erdvės teritorijoje aktyviai naudojamos dvi baltarusių kalbos atmainos – tarminė ir rusų-baltarusių („trasjanka“).

Šnekamoji rusų ir baltarusių kalba („paprasčia gavorka“) neturi etniškai diferencijuojančio bruožo. Jis aktyviai vartojamas kasdieniniame bendravime ir atlieka daugelio daugiatautinio regiono tautybių atstovų „gimtosios kalbos“ funkciją.

Breslaujos paminėjimo Bychovco kronikoje ištrauka. DR. ALEKSANDRO ADAMKAVIČIAUS NUOTR.

Rusų ir baltarusių šnekamoji kalba pasienio zonoje veikia kaip vietinės tapatybės išraiškos priemonė. Be to, „paprastas skiemuo“ yra rodiklis „draugo / priešo“ situacijoje kaimo vietovėse, jis apibrėžia „miesto / kaimo gyventojų“ opozicijos narius miesto teritorijoje ir galiausiai pažymimas kaip kalba baltarusių etninės grupės atstovų rusakalbėje aplinkoje.

Taigi kalbinė ir etnokultūrinė sąveika Baltarusijos ir

Lietuvos pasienio sąlygomis yra vienas iš sudėtingų tarptetninių procesų, prisidedančių prie įvairių etninių grupių atstovų informacinių, bendravimo ir integracinių ryšių stiprinimo, veiksnys, didinantis jų adaptacijos laipsnį. Etninis ir kalbinis nevienalytiškumas lemia Baltarusijos ir Lietuvos pasienio specifišką, turi didelę įtaką tautinio pasaulio vaizdo formavimuisi. Neatsitiktinai daugiakalbės ir daugiatautės erdvės sąlygomis aktualus etninės savimonės aktyvumo, tautinės mažumos kalbos ir kultūros išsaugojimo ir plėtros klausimas (pavyzdžiui, tokios asociacijos kaip respublikonų visuomeninė asociacija „Baltarusijos lietuvių bendruomenė“, Rodūnios visuomeninė lietuvių draugija „Gintaras“, „Lietuvių bendruomenė Gervėčiai“ ir kt.).

Ilgalaikis skirtingų etninių grupių sambūvis toje pačioje teritorijoje prisideda ne tik prie tautinių mažumų įtraukimo į aktyvios etnokultūrinės integracijos procesą, bet ir prie reikšmingo kalbinės padėties pobūdžio pasikeitimo regione. Šiuolaikinio pasienio teritorijoje egzistavusios kalbų sistemos ne visada turėjo vienodą statusą: daugelio ekstralingvistinių veiksmų veikiamos kai kurios iš jų išnyko, kitos tapo dominuojančiomis, o kitos buvo pradėtos naudoti kaip vietinė priemonė asmens identifikavimui.

Literatūrinė baltarusių (ir rusų) kalba veikia ribotose sferose ir komunikacinėse situacijose (švietimas, teatras, baltarusių (ar rusų) kalbos televizijos ir radijo programos ir kt.).

Baltarusių ir rusų kalbos turi Baltarusijos Respublikos valstybinių kalbų statusą. Kartu baltarusių kalba yra vienintelė nacionalinė kalba, leidžianti ją laikyti vienu reikšmingiausių baltarusiškumo simbolių.

Rusų kalbos paplitimą Baltarusijos ir Lietuvos pasienio teritorijoje lemia jos funkcinė orientacija (tarptetninio ir tarpasmeninio bendravimo priemonė), taip pat daugybė ekstralingvistinių veiksmų (istorinių, teritorinių-geografinių, politinių ir kt.). Kasdieniniame bendravime rusų kalba yra universali bendravimo priemonė pasienio teritorijoje gyvenantiems įvairių etninių grupių atstovams.

Mažosios Lietuvos šiaurinio pasienio istorijos (VI)

Dr. Martynas PURVINAS,
Kaunas

Išiaurvakarius nuo jau aprašytųjų Katyčių apylinkių driekiasi savitas Degučių–Ramučių ruožas, ėjęs per slėpiningosios Lamatos plotus. Senovėje ryčiau gyveno garsi skalvių gentis, apsupusi Rambyno šventkalnį, o šiaurėje plytėjo dar galingesnių kuršių žemės. Tuos senuosius laikus iki šiol primena netoli Ramučių stūkšantis Eidaičių piliakalnis, apylinkėse aptikti senkapiai, kiti buvusio gyvenimo pėdsakai.

Iš 1252 m. įkurtos Klaipėdos pilies Kalavijuočių ordinui pradėjus kovos žygius po apylinkes, Nemuno žemupyje įsitvirtinant Kryžiuočių (Vokiečių) ordinui, ligtolinio baltiškojo gyvenimo žymės sparčiai nyko, ankstesniems gyventojams teko trauktis ar slapstytis.

Po 1422 m. Melno taikos stojus ramesniems laikams, kovų suniokoti ir žmonių apleisti plotai vėl pradėti apgyventi, atvykėliams iš Žemaitijos ar kitų baltiškų žemių naujame pasienyje kuriant savas sodybas ir kaimus.

XVI a. viduryje tuometinio Klaipėdos vėliaus plose dar neminėti vėliau žinoti aptariamo ruožo kaimai, tenykščiai negausūs pasienio gyventojai gal buvo priskiriami atokesnėms gyvenvietėms. Šis ruožas anuomet buvo ganėtinai atkampus – nutolęs nuo svarbiausių krašto centrų Klaipėdos ir Tilžės, buvęs pačiame tų valsčių paribyje. Matyt, ankstyvieji atvykėliai ten nepastebėjo kokių didesnių vertybių – vešlių pievų, derlingų dirvų plotų ir pan., tad ilgai nesiveržta ten įsikurti didesniais būriais.

Dailioji Pašyšių bažnyčia prieškarui. NUOTR. IŠ ALBERTO JUŠKOS KN. „MAŽOSIOS LIETUVOS BAŽNYČIA XVI–XX A.“, KLAIPĖDA, 1997, P. 349

XVI–XVII a. bene žymiausia gyvenvietė aptariamame ruože buvo Metričiai Šusties ir Šyšos upių santakoje. Gali būti, kad tais laikais iš Rusnės (svarbaus centro Nemuno deltoje) sausumos keliukas į Žemaitiją vedė palei Šyšos upę, o toliau palei Šusties upelį iki XVI a. besikūrusio Žemaičių Naumiesčio, buvusio jau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) valdose. Nuo ten buvo keliaujama į Vainutą ir kitas žymesnes Žemaitijos vietas.

Veikiausiai, anuometiniams Metrikams buvo priskirta daug aplinkinių sodybų ties Šusties ir Šyšos santaka, tik vėliau ten klostėsi keli atskiri kaimai. Beje, Metrikų asmenvardis ilgam išliko Žemaitijoje, o XVI a. viduryje ūkininkai Tomas ir Macas (Matas) Metričiai gyveno Klaipėdos apylinkėse.

Iš Metrikų XVI a. keliauta į netolimą Gardamą – tuomet svarbią Žemaitijos pasienio gyvenvietę, reikšmingą bažnytkaimį, kurį jau vėliau stelbė Naumiestis.

XVII a. pradžioje vietoje Metrikų pradėtas minėti Meterkviečių kaimas. Dar užrašyti Jurgių, Meišlaukių ir kitų kaimų vardai. Būsimųjų Ramučių vietoje prie Tենenio vidurupio nurodyta Šušen (?) gyvenvietė. XVII a. antroje pusėje ten jau minėti Rimaičiai, Žagatai ir Peteraičiai (?). Prie Šusties upelio tada nurodyti Meterkviečiai, tuo vardu vadintas ir Šusties kairysis intakas.

Tais laikais – švedų armijai įsiveržus į Baltijos pietrytinę pakrantę, Prūsijai kovojant su įsibrovėliais, matyt, išnyko nemažai menkų kaimelių, nusiaubtų pražy-

Sovietinės okupacijos laikais suniokotas paminklas žuvusiems Pašyšių parapijiečiams, 1995 m. spalio. DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

giuojančių kariuomenių. Tad kai kurios lietuvininkų kurtos gyvenvietės tik trumpam šmėkšteli anų laikų dokumentuose. Vis dar aiškinamasi, kur galėjo stovėti šiandien nežinomi kaimai ir sodybos. Antai, tuomet minėtas Ramutis (*Hans Rummuth*) buvo gal vėliau žinotų Ramučių pradininkas.

Apylinkes (kaip ir visą kraštą) suniokojo ne vien XVII a. kovos su švedais, bet ir XVIII a. pradžios nelaimės – nederlių metai, Didžiojo maro epidemija. Po to Prūsijos valdžia ėmėsi atkūrinėti ir petvarkyti nukentėjusias vietas, daug kur naikindama ankstesnio gyvenimo pėdsakus. Taip nebeliko kai kurių senų kaimelių su lietuvininkų sodybomis, kitur radosi naujoviškai suplanuotų kaimų su naujesniais atvokėliais.

Tais pertvarkų metais prie Tenenio upės užrašyti gretimi Ramučių, Žagatų ir Kurpių kaimai. Nuo jų šiaurinis kelias vedė Norkaičių link, o pietinis – Verdainės ir Šilokarčemos (dabartinės Šilutės) link. Tarp Tenenio ir Šusties upių tada plytėjo negyvenami plotai, vadinti tiesiog Dykra.

Dar viena kaimų grupė tuomet buvo susispietusi ties Šusties upeliu, ten stovėjo Meterkviečiai, Mažaičiai ir kiti. Ten buvo nurodyti gal nuo švedmečio kovų likę senieji įtvirtinimai.

Tų laikų dokumentai užfiksavo aptariamojo ruožo įsisavinimo ypatumus: pirmiausiai kurtasi svarbesnių upelių pakrantėse, kur būta sausų plotų. Palei tuos upelius keliauta į svarbesnes vietas: žemyn Šustimi

ir Šyša iki Šilokarčemos ir Rusnės, o aukštyr palei Šustį – Naumiesčio ir Vainuto link. Nuo Ramučių palei Tenenį keliauta į Gardamą ir tolyn į Žemaitiją.

Atrodo, kad siekiant atkurti nukentėjusį kraštą uoliau dalyti žemės sklypai naujakuriams pasienio ruože, kur vos per kelis dešimtmečius susikūrė ar išsiplėtė net keliolika naujų kaimų. Įvairiuose dokumentuose buvo užrašomi kiek skirtingi tų kaimų vardai, gal svetimtaučiams raštininkams nelengvai suvokiant lietuviškus ir baltiškus vardus. Taip kartais minėtas Mažaičių, kartais – Musaičių kaimas ir pan.

XVIII a. pirmojoje pusėje tebeminėti Ramučiuose gyvenę lietuvininkai. Antai, 1714 m. Verdainės bažnyčioje buvo pakrikštytas Jurgio ir Elzės Ragožių sūnus Endrikis, Kasparo ir Katrinės Pukaičių duktė Urtė, Anusio ir Marės Trinkių sūnus Kristupas (o 1713 m. – jų sūnus Anskis), 1715 m. ten krikštyta Anusio ir Marės Srugių duktė Anikė, 1724 m. Endrikio ir Urtės Šikšnių sūnus Kristupas (o 1728 m. – jų sūnus Jurgis), 1722 m. – Miko ir Madlėnos Sabalių duktė Madlina (o 1725 m. – jų kita duktė Elzė).

1730 m. kaip Ramučių ūkininkai minėti lietuvininkai Kristupas Rogis, Jurgė Ragožius, Mackaitis Klimkus, Endrikis Naujoks, iš viso auginę 7 vaikus. Klimkus dar laikęs vieną samdomą berną.

XVIII a. viduryje kaip stambiausias Ramučių ūkininkas minėtas Kristupas Srugis. Mažiau žemės turėjęs Jurgė Ragožius, kiti (Martinas Šikšnius, Endrikis Ragožius, Klimkus Makaitis) gyveno kukliau. Pažymėtina, kad visi tie pasienio ūkininkai naudojo nemažus žemės plotus (nors ir nelabai derlingas dirvas, ruožus neįdirbtų plotų).

Baigiantis XVIII a., Ramučiuose tebegyveno vien lietuviškos kilmės ūkininkai: Dovydas Daukšys, Anusis Srugis, Peteris Ragožius, Kristupas Srugis, Mikėlis Pažėra, Kristupas Mikužis. Vėliau ten minėti Mikėlis Pilibaitis, F. Srugis, Dovydas Barva, Kristupas Srugis, Jurgė Raukutis, Kristupas Mikužis, Mertinas Betkė. Su vaikais ir samdyta merga ten buvo priskaičiuoti 29 gyventojai. Kelis senųjų ūkininkų palikuonis

Prieškario atvirukas „Sveikinimai iš Ramučių“: raudonplytė evangelikų liuteronų bažnyčia, puošnieji užiegos namai su sale (kairėje), modernusis tiltas per Tenenio upę. ILIUSTR. IŠ DR. MARTYNO PURVINO ASMENINIO ARCHYVO

papildydavo vėlesni atsikėlėliai, kuriems telikdavo mažesni neužimtos žemės ploteliai.

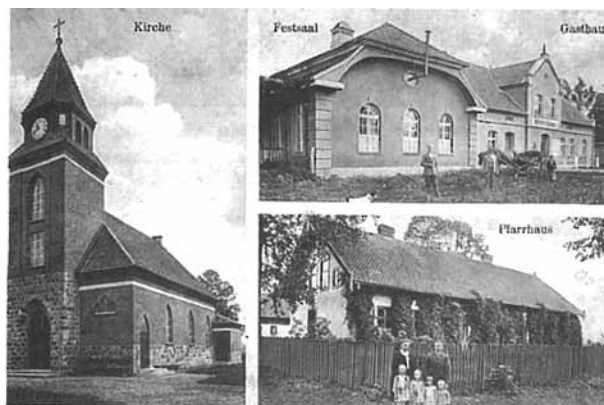
Jau pasibaigus Didžiojo maro epidemijai, pasienio gyvenvietėse tebebuvo daug lietuvininkų. Antai, po 1713 m. Pašyšiuose buvo užrašyti: Aušraitis, Bartkus, Gurgždis, Linkis, Mokulis, Naujoks, Pukaitis, Rimkus, Sabaitis, Tumaitis, Valaitis, Valutaitis, Žemaitis, Mielus, Dižeraitis, Dunelaitis, Nausėdaitis, Rindus ir kiti lietuvininkai.

1730 m. kaip Pašyšių ūkininkai nurodyti J. Ragelis, Anusis Aušra, Kristupas Valaitis, P. Žemaitis, Enzys Naujoks, Jurgė Blodžius, Jurgė Rindrus, Anus Mockelis, P. Dulkins. XIX a. viduryje Pašyšiuose buvo 11 vidutinių ūkininkų: Jurgė Dulksnius, Milkus Subaitis, H. Naujoks, J. Labrencas, Anusis Aušra, Mikelis Bartkaitis, Erdmonas Zebedys, P. Jonaitis, Anusis Bartkus, M. Melau, S. Hėberis ir dar du smulkūs ūkininkėliai (Mikelis Gedikis, Jurgė Puknius).

Lietuvininkai ir jų palikuonys Pašyšiuose vyravo visą XVIII amžių. Tam šimtmečiui baigiantis, kaime buvo užrašyti šie gyventojai: Jurgė Dulksnius, P. Jonaitis, Jurgė Mokulis, Mikelis Valius, Endrikis Stulgys, Jurgė Bendikis, Jurgė Reisgys, Kristupas Aušra, Mikelis Žemaitaitis, Kristupas Grožynas, P. Joniškis, Kristupas Plokštys, Maurus Krumaitis, Jurgė Labrencas, H. Jonaitis, A. Bartkaitis, Kristupas Reisgys, Mikelis Rudaitis, Jokūbas Urbonas, Kristupas Bublaitis, Jurgė Krumaitis, Steponas Gulbins, Jurgė Mikšys, beturtis Anusis Velaitis, mokytojas Gutovskis, net iš tolimos Bosnijos atklydęs Valentovičius (gal atsargos kariškis iš bosniakų kavalerijos).

XVIII a. pabaigoje aptariamasis pasienio ruožas jau buvo gan tankiai apgyventas. Į vakarus nuo Katyčių tęsėsi Kalnujų, Dekintų, Meišlaukių, Šilvių, Pašyšių, Tautiškių, Drunšilių, Kulėšiškių, Musaičių, Meterkviečių, Kirliškių, Žagatų ir Ramučių kaimų žemės. Žymesnis neapgyventas plotas anuomet buvo likęs tarp Ramučių ir Meterkviečių. Tai rodo, kad šis pasienis reikšmingiausiai įsisavintas XVIII a. (nors tą trikdė amžiaus viduryje užsitęsusi rusiškoji okupacija, tuometinis krašto niokojimas). Pažymėtina, kad visų ruožo kaimų vardai buvo baltiškos kilmės. Tiesa, tie vietovardžiai kai kur kaitaliojami (pavyzdžiui, prie kaimo vardo dar priduriant tenykščio gyventojų ar kaimo kūrėjo vardą).

1785 m. Kalnujai apibūdinti kaip pasienio su *Lenkija* (taip tuomet vadinta Abiejų Tautų Respublika (toliau – ATR) kaimas su vandens malūnu ir 12 *ugniakurų* (gyvenamų sodybų). Jis priklausė Vingės valsčiui ir Katyčių parapijai. Dekintų kaimas prie Šyšos upės priklausė tiems patiems centrams, turėjo 7 *ugniakurus*. Šilviai su 7 *ugniakurais* jau priklausė Šilokarčemos valsčiui ir Verdainės parapijai. Šiems buvo priskirti ir Tautiškaiai su 6 *ugniakurais*, Musaičiai su 9 *ugniakurais*, Meterkviečiai su 15 *ugniakurų*, Kirlikai su 6 *ugniakurais*, Žagatai su 5 *ugniakurais*,

Prieškario atvirukas su Ramučių vaizdais: bažnyčia, pobūvių salė su užiegos namais, klebonija greta šventovės. Iliustr. iš dr. MARTYNO PURVINO ASMENINIO ARCHYVO

Ramučiai su 6 *ugniakurais*. Visi tie kaimai buvo įkurdinti valdovo žemėje, ten apgyventi *karališkieji valstiečiai* – daugiausiai lietuvininkai ir ateiviai iš žlungančios ATR. Tik senesniuose Meterkviečiuose buvo daugiau gyventojų ir sodybų, kiti kaimai buvo panašaus menko dydžio. Tai liudija, kad jie buvo sukurti XVIII a. pertvarkų laikais, pasienio ruože (valdovo plotuose) paskiriant panašaus dydžio nedidelius sklypus naujesiems kaimams.

Svarbiausiu dalyku tapo XVIII a. piečiau Šyšos ir Šusties upių nutiestas reikšmingas vieškelis iš Verdainės (Šilutės) pro Jonačius iki valstybės sienos su ATR (kur LDK pusėje stovėjo pasienio *karčema*). Nuo ten vieškelis ėjo iki išaugusio Naumiesčio, tapusio svarbiausiu centru Žemaitijos pasienyje. Tas vieškelis pakeitė paupiais ėjusį senąją taką, jis buvo nutiestas per kaimų laukus ir ganyklas, nuošaliau paliekant pačias gyvenvietes (Meterkviečius, Musaičius ir kt.), besiglaudusias prie Šusties upelio.

XVI–XVIII a. buvo įsisavinta dauguma pasienio plotų: iškirsta daug miškų ir krūmynų, įrengta ganyklų, įdirbta derlingesnių plotų. Vis tik aptariamame pasienio ruože daugiausiai užsiimta gyvulininkyste (beveik kaip ir senovinių indoeuropiečių laikais), o daug jėgų atimdavusi žemdirbystė buvo daugiau pagalbinis verslas. Aplinkinių ganyklų plotus buvo išraizgę gausūs keliukai, kuriais piemenys gindavo gausias gyvulių bandas. Tais laikais žemė buvo dirbama gan „ekologiškai“ – arti netaisyklingi geresnės žemės ploteliai, nebandant ropštis į smėlėtus kalnelius, apeinant drėgnesnes įdubas ir pan. Anuomet nebandyta nežabotai plėsti dirbamos žemės plotų kaip kad vėlesnio sovietinio ūkininkavimo laikais, kai liepta suarti viską – pelkaites ir senas kapines, bergždžius smiltynus ir erozija grėsusius šlaitus. Tai rodo ir viso krašto ekonomikos pobūdį – žemdirbių produkcija (grūdai ir kt.) buvo gan pigi, neapsimokėjo vargti sunkiai ariant žemę ir pan. (juolab, kad daug pigių grūdų atkeldavo iš ATR valdų).

1807 m. Prūsijos karalystėje paskelbus apie bau-

džiavos panaikinimą, realūs žemės ūkio ir kaimų pertvarkymo darbai nusitęsė ne vieną dešimtmetį. Kaip minėta, pasienio kaimai priklausė pačiam šalies valdovui, tad tenykščių valstiečių išlaisvinimas gal buvęs kiek paprastesnis nei privačių dvarininkų valdose. Krašte vyko gan sparti kaimų plėtra – daug kas norėjo tapti naujaisiais ūkininkais, valdžiusiais nuosavus žemės sklypus. Prasidėjo gal pats „kaimiškiausias“ ilgaamžės vietinės istorijos tarpsnis – krašto miestai tebebuvo nedideli, o pramoninės revoliucijos išplieskiantys židiniai žėravo toli Vakaruose, menkai tepaliesdami Mažąją Lietuvą.

Tais laikais augo ir pasienio kaimai, po 1815–1818 m. administracinės reformos priskirti Tilžės ir Šilutės apskritys. Pastarojoje atsidūrusiame Šilvių kaime užrašytos 7 sodybos su 27 gyventojais, Pašyčiuose – 25 su 67, Drunšiliuose – 10 su 31, Tautiškiuose – 10 su 44, Musaičiuose – 11 su 40, Meterkviečiuose – 22 su 91, Kulėšiškiuose – 8 su 26, Žagatuose – 12 su 48, Ramučiuose – 9 su 37. Tilžės apskrįčiai priskirtuose Dekintuose užrašytos 9 sodybos su 66 gyventojais, Kalnujuose su vandens malūnu – 12 su 95, Meišlaukiuose – 21 su 145.

Tie duomenys liudija, kad bent dalis ruožo kaimų augo gan sparčiai. Stambesnėmis gyvenvietėmis XIX a. pradžioje tapo Pašyčiai, Meterkviečiai, Meišlaukiai. Kai kur aptikta daug gyventojų – kaip kad Kalnujuose, Meišlaukiuose, Meterkviečiuose. Iš viso ruože tada priskaičiuota per 700 gyventojų – gan nemažas būrys nedideliame plotui. Tai rodė, kad ne itin derlingos tenykštės žemės galėjo išmaitinti daug žmonių. Greta stambesnių ūkininkų (iki 1807 m. baudžiauninkų) gausėjo mažąžemių *kampininkų*.

XIX a. viduryje Kulėšuose gyveno 82 kaimiečiai, laikę 18 arklių, 35 galvijus, 17 avių ir 19 kiaulių; vaikai lankė savą mokyklą. Kirlikuose gyveno 209 *laisvieji šatulininkai* (privilegiuoti valstiečiai), laikę 32 arklius, 92 galvijus, 49 avis, 2 ožkas ir 55 kiaules. Vaikai lankė Verdainės ir Mineikių mokyklas. Privilegiuotųjų *kulmiškių* kaime Meterkviečiuose gyveno 227 žmonės, laikę 64 arklius, 156 galvijus, 113 avių ir 66 kiaules. Turėta sava kaimo mokykla. Netolimuose Musaičiuose 90 *laisvųjų šatulininkų* laikę 32 arklius, 55 galvijus, 33 avis ir 14 kiaulių. Vaikai lankė Kulėšų mokyklą. Tokį statusą turėjo ir 139 Ramučių gyventojai, laikę 17 arklių, 40 galvijų, 24 avis ir 11 kiaulių. Turėta sava mokykla.

Dalis pasienio kaimų priskirti neseniai įkurtai Vyžių parapijai. Tada Tumeliuose gyveno 124 kaimiečiai, laikę 32 arklius, 55 galvijus, 38 avis ir 21 kiaulę. Vaikai lankė netolimą Kulėšų mokyklą. Drunšiliuose gyveno 96 *laisvieji šatulininkai*, laikę 24 arklius, 71 galviją, 39 avis, 40 kiaulių ir 2 ožkas. Vaikai taip pat lankė Kulėšų mokyklą. Tokį pat statusą turėjo 347 Pašyčių gyventojai, laikę 77 arklius, 136 galvijus, 97 avis, 56 kiaules. Turėta sava mokykla. Tokie pat 158

Kulėšuose išlikę stambios pasienio sodybos fragmentai, 1995 m. rudenį. DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

Dailių prieangių papuoštas mūrinis namelis Gurgždžių kaime, 1995 m. vasara. DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

žmonės gyveno Šilviuose, laikę 31 arklių, 69 galvijus, 42 avis ir 23 kiaules. Vaikai lankė Pašyčių mokyklą. 112 *laisvųjų šatulininkų* gyveno Tautiškiuose, laikyta 30 arklių, 57 galvijai, 35 avys, 24 kiaulės. Taip pat naudotasi Pašyčių mokykla.

Vien šiuose kaimuose tuomet gyveno per 1 600 asmenų. Tai liudija, kad XIX a. pirmoje pusėje beveik visi pasienio kaimai sparčiai augo, juose gyventojų skaičius padidėjo net kelis kartus. Savo dydžiu tuomet išsiskyrė Meterkviečiai, Pašyčiai. Anuometinės didelės gyvulių bandos liudijo apie neblogai gyvenusius žmones. Kaimo mokyklų gausa toli lenkė Didžiąją Lietuvą, greit patirsiančią ir lietuviškos spaudos draudimą.

XVIII a. sustiprėjus Žemaičių Naumiesčio bažnytkaimiui, šis tapo vienu iš svarbesnių centrų Paprūsėje. Į ten rengtus turgus buvo atvežama prekių iš gretimos Rytprūsių provincijos. Vis svarbesnis tapo vieškelis iš Verdainės (būsimosios Šilutės) į Naumiestį. Carinei Rusijai 1795 m. okupavus LDK valdas, naujoji valdžia ėmė kurti „geležinę uždangą“, rusiškosios imperijos plotus esą saugančią nuo neva grėsmingųjų Vakarų. Žemaitijos pusėje palei sieną buvo nutiestas pasieniečių kelias, kuriuo jodinėdavo raiti kazokai. Pasieniu rikiuotos Rusijos sargybinių prieglaudos – nedideli pastatėliai. Taip turėjo baigtis ankstesnės gan

laisvos kelionės per valstybės sieną, važiuojantiems per ją jau reikėdavo dokumentų, už vežamas prekes tekėdavo mokėti nemažus muitus ir kt.

Išradingi vietos gyventojai netruko įsisavinti kontrabandos amato. Tenykščiai žinojo visas griovas ir brūzgynus, kuriais lengviau prasimukdavo per sieną. Greitai suvokti rusiškosios korupcijos mastai – užmokėjus kyšį reikiamiems pareigūnams buvo galima išsisukti nuo muitų ir kitko. Taip „geležinėje uždangoje“ radosi reikiamos spragos apsukresniems prekyautojams.

Po 1863 m. sukilimo Rusijos okupuotuose platuose uždraudus lietuvišką raštiją lotyniškais raidėmis, kilo garsusis knygnešių sąjūdis, kuriame dalyvavo ir aptariamojo ruožo senbuviai (kaip kad Markvaldai ir kiti iš Niumiesčio). Mažajoje Lietuvoje atspausdintus gausius lietuviškus raštus sugebėta pergabenti per griežtai saugomą valstybės sieną, paskleisti juos tolimesnėse lietuviškose žemėse.

Abipus sienos gausėjo giminių ir bičiulių – neretai būsimas sutuoktinis buvo randamas Žemaitijoje ar Mažajoje Lietuvoje, kai kas rūpindavosi kitapus sienos įkurdinti giminės „atstovybę“, naudingą visokiems *bizneliams* ir pan.

1871 m. sukūrus Vokietijos imperiją, stiprėjusioje didvalstybėje imta uoliau tvarkyti vidaus reikalus. Be viso kito priminta, kad Rytprūsių provincijos pakraščiuose tėra nedaug šventovių, kad tenykštėse didžiosiose parapijose daliai gyventojų bažnyčios sunkiau pasiekiamos. Pradėta planuoti senovinių parapijų skaldymą, ankstesnius erdvius plotus išskirstant 2–3 naujoms bažnyčioms.

Taip 1895 m. buvo sukurta nauja dvasinė apylinkė, 1901 m. tapusi Pašyšių parapija. Ten pradėta statyti daili raudonplytė šventovė buvo užbaigta 1910 m. rudenį. Jai buvo priskirti netolimi Gurgždžių, Meišlaukių, Piktaičių, Tautiškių, Tumelių ir kiti kaimai. Naująją Pašyšių šventovę vainikavo grakštus bokštas, iškilęs virš aplinkinių lygumų.

Tais pačiais 1895 m. įkurta ir Eidaičių dvasinė apylinkė, kuriai laikinoji bažnytėlė 1900 m. pastatyta patogesnėje vietoje – gretimame Ramučių kaime. 1902 m. jau veikė atskira Ramučių parapija, kuriai buvo priskirti Barvai, Didšiliai, Eidaičiai, Gnybalai, Kurpiei, Pašiliškiai, Žagatai. Tik po Pirmojo pasaulinio karo (1928) pajėgta pastatyti nuolatinę raudonplytę liuteronų bažnyčią. Ten darbavosi dvasininkai Pipiras, Gaigalaitis, Barčas, Adomaitis, Krištolaitis, Tenikaitis ir kiti.

Taip XX a. pradžioje atokusis pasienio ruožas buvo atskirtas nuo senovinių Katyčių ir Verdainės

Pasiturinčio ūkininko namas Dekintų kaime, 1992 m. vasara. DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

parapijų, vėlesnės Vyžių parapijos. Naujosios bažnyčios ir dvasiniai centrai paskatino tų gyvenviečių raidą – bažnytkaimiuose mielai kurdavosi krašto amatininkai ir prekybininkai, pamaldų ir bažnytinių švenčių metu juose susiburdavo apylinkių gyventojai. Kaimų žmonėms prastesnių orų dienomis nebereikėjo vargintis tolimomis kelionėmis į senąsias šventoves.

Laikai prieš Pirmąją pasaulinę karą neretai tebevadunami „aukso amžiumi“: daug kur vystėsi ekonomika ir technologijos, dalis žmonių naudojosi ilgai kauptomis gėrybėmis. Antai, valstiečiai Prūsijos valstybėje gyveno daug geriau nei prieš šimtmetį, neregėtas aukštumas pasiekė žemės ūkis.

Tuomet Pašyšių bažnytkaimyje gyveno 516 žmonių. Ten veikė pašto, telegrafo ir telefono skyriai, vietinė žemės ūkio draugija, sava taupomoji skolinamoji kasa, V. Gildės užėigos namai su krautuve, Kveselaičio iš Katyčių drabužių ir audinių parduotuvės skyrius, M. Borcherto krautuvė. Vietinis dvarelis priklausė Kristijonui Butkeraičiui, pieninę nuomojo K. Lau, vėjo malūną valdė G. Bornas.

Ramučiuose taip pat veikė visos ryšių įstaigos, sava taupomoji skolinamoji kasa, Cinau užėigos namai su krautuve. Darbavosi siuvėjas Skvirblys.

Seno molinio namo kampų padailinimai Dekintų kaime, 1995 m. ruduo. MARTYNO PURVINO NUOTR.

Būdingas mūrinis tinkuotas namas Pašyšiūose, 1995 m. ruduo.
DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

Ruožo kaimų ūkininkai buvo išplėtoję savo ūkius. Antai, Meterkviečių kaime buvo surašyti 58 produktīvūs ūkiai, kuriuose auginti gyvuliai. Ten laikyti 85 arkliai (iš jų 73 buvo suaugę), 150 galvijų (iš jų 114 melžiamų karvių), net 354 kiaulės, 12 avių ir 17 ožkų. Augintos 73 žąsys, 10 ančių, net 449 vištos su gaidžiais. Turėti 7 bičių aviliai. Kaimo soduose augo 237 obelys, 74 kriaušės, 23 slyvos, 295 vyšnios. Valdyta per 524 ha žemės.

Tuomet Pašyšiai valdė per 820 ha žemės, ten užregistruota 90 produktivių ūkių. Laikyti 182 arkliai (iš jų 117 suaugusių), 336 galvijai (iš jų 214 melžiamų karvių), 31 avis ir net 977 kiaulės. Augintos 168 žąsys, 37 antys, net 1 293 vištos su gaidžiais, 12 kalakutų. Turėti 49 bičių aviliai. Augo 911 obelių, 327 kriaušės, 441 slyva, 713 vyšnių, vienas riešutmedis.

Tie duomenys liudija, kad per kelis šimtmečius pasienio ruože lietuvaininkai sukūrė klestinčius kaimus, kur daug kas gyveno gerai ar neblogai.

Primintina, kad aptariamojo ruožo dirvos ypatingu derlumu nepasižymėjo. Sparčiai augant kaimams, vienam gyventojui tekdavo vis mažesnis plotelis žemės naudmenų. Vis tik darbštūs ir sumanūs vietos ūkininkai sumanydavo visokių būdų prasigyventi.

Pasakota, kad veiklesni Ramučių apylinkių ūkininkai išsinuomodavo ar įsigydavo pievų sklypus Nemuno deltoje. Vasaros mėnesiais samdiniai kelti vos brėkstant, dar patamsyje jie bene kasdien su arkliniais vežimais dardėdavo savojo deltos pievų sklypelio link. Ten prišienavus šviežios žolės, prikrautas vežimas keliaudavo atgal, per dieną įveikdamas ne vieną dešimtį kilometrų. Parvežtąją žolę šerti tvartuose laikyti gyvuliai, neretame ūkyje apsieita beveik be ganyklų – turėti plotai geriau arti. Taip sugebėta išserti dešimtis melžiamų karvių ir kitų gyvulių, teturint gana nedideles prastokos žemės valdas. Sakyta, kad vešli žolė iš deltos pievų toli pranokdavo skurdokus žolynus pasienio ruože. Taip senovėje retai apgyventi plotai iki XX a. vidurio buvo tapę intensyvaus žemės ūkio zona.

Nors XIX a. pasienyje gausėjo svetimtaučių

atvykėlių, bet Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse ten tebevyravo lietuvaininkų palikuonys. Pavyzdžiui, Ramučių bažnytkaimyje tada minėti ūkininkai M. Grigolaitis, Jons ir Jurgė Palakai, F. Piceraitis, F. Srugys, A. Staselis. Užrašyti *kampininkai* G. Trumpa, Ana Dangelytė, K. Jonušys, Jurgė Kulins, Jons Pilebaitis, nuomininkas A. Liliškys. Nurodytas mokytojas F. Enzelaitis, senolis Dovs Meižius, laiškanėšys F. Pareigaitis ir kiti. Sustiprinus valstybės sienos apsaugą, Ramučiuose apgyvendinti žandarmerijos vachtmistras K. Kleinkovskis, pasienio prievaizdai G. Šrioderis, G. Kleinas bei kiti.

1818 m. apskrities centru tapusi Šilutė (Šilokarčema) augo vis sparčiau, XIX a. viduryje sulaukusi plento Klaipėda–Tilžė, o 1875 m. ir plačiojo geležinkelio ta trasa. Vis gausėjant prekių apyvartai su Žemaičių Naumiesčiu (ir Žemaitija) buvo sumanyta nuo apskrities centro iki pasienio nutiesti bent siaurojo geležinkelio liniją. Ta 16 km ilgio linija buvo užbaigta 1913 m. pabaigoje – jau artėjant Pirmajam pasauliniam karui. Geležinkelis ėjo nuo Šilutės uosto (aptarnavusio Nemuno deltos vietoves) iki Kulėšų pasienyje. Sakyta, kad tuo ruožu kursavę traukinukai stoję beveik prie kiekvieno kampo: du kartus Šilokarčemoje, paskui Verdainėje, Macikuose, Ermalėnuose, Mažiūose, Jonaičiuose, Laučiuose (du kartus), Meterkviečiuose ir Kulėšuose. Vis tik apylinkių ūkininkams tai buvo labai patogiu – galėjai Jonaičiuose ar kitur į krovininį vagoną įstumti kokią nupenėtą kiaulę, kelis bidonus pieno ar maišus grūdų, kurie pamažėl nuvažiuodavo iki pat Šilokarčemos turgavietės. Taip nereikėdavo varinėti savų arklių, gaišintis vadeliojant prikrautą vežimą. Šilutės ir Rusnės lentpjūvių link siauroju geležinkeliu keliaudavo Žemaitijoje nukirsta mediena ir kitkas.

Ta geležinkelio linija padėjo ir Kulėšų (Kulėšiškių) gyvenvietės raidai – ten atsirado traukinių stotelė, muitinė ir kitkas. Beje, tą vietovardį pasienyje gal palikęs XVII–XVIII a. LDK veikėjas Mykolas Kulėša, buvęs netolimo Gardamo Žemaitijoje vietininkas. XVIII a. pabaigoje ten minėtas ir privilegijuotas *šatulininkas* Storostas, kuris siejamas su garsiojo filosofo Vydūno protėviais.

Pirmojo pasaulinio karo kovos šį nuošalų pasienio ruožą menkai tekludė. Rusijos armijos daliniai buvo sutelkti puolimui Tilžės link, tolesnei krašto okupacijai. Užpuolikų vadams lyg nerūpėjo Nemuno delta, tenykščiai kuklūs centrai Rusnė su Šilute. 1915 m. pradžioje Rusijos kariškiai dar buvo įsiveržę į Klaipėdą, pavieniai rusų būriai įsibraudavo šen bei ten, dažniau ieškodami kokio grobio ar svaigalų.

1915 m. Vokietijos kariuomenei nužygiavus į Didžiąją Lietuvą, ilgaamžės valstybės sienos kaip ir nebeliko – ten radosi administracinė riba tarp Rytprusių provincijos ir naujai okupuotų *Ostlando* plotų. Išliko paskatos nelegaliai veiklai – įgudusiems

kontrabandininkams apsimokėdavo ši bei tą gabenti per gerai pažįstamus sienos ruožus (tam puikiai tiko miškeliai ir griovos ties Ramučiais ir kitur). Buvo sumenkusi ir buvusio pasienio apsauga – karo tarnybai tinkamų vyrų labiau reikėjo Rytų ir Vakarų frontuose.

1918 m. lapkritį Vokietijos imperijai kapituljavus, prasidėjo pasimetimo ir panikos laikai. Spėliota, kas bus netekus paties kaizerio (imperatoriaus), akivaizdžiai griūvant įprastinei tvarkai ir t.t. Sužinojus, kad nuo 1920 m. pradžios atsiras visai savarankiškas Klaipėdos kraštas, bandyta pasirūpinti tos teritorijos sienų kontrole. Stigo ankstesnių pasieniečių bei pasienio tarnautojų (dalis jų buvo pražuvę, kiti nedarbingi ir t. t.), ne vienas primiršo ankstesnių laikų pareigūnų ir prūsiškąją discipliną. Tais laikais neregėtai suklestėjo kontrabanda, iš kurios pelnėsi ir kai kurie pareigūnai (tą laikotarpį vaizdingai aprašė I. Simonaitis savo romane „Vilius Karalius“).

1923 m. Lietuvos Respublikai perėmus Klaipėdos kraštą, ten siekta pastovesnio gyvenimo. Vis dar buvo žymios *Didžiojo karo* (taip anuomet vadintas 1914–1918 m. laikotarpis) paliktos žaizdos. Dalis apylinkių vyrų buvo žuvę, kiti sužaloti ar pan. Bandyta taikytis prie besikeitusio gyvenimo – nuo pigių „žemaitiškų“ produktų antplūdžio iki neišprususių naujųjų tarnautojų (atsiųstų iš „Kauno“ – anuometinės Lietuvos valstybės) išsišokimų. Vietos žmonės ilgesingai prisimindavo „senus gerus laikus“, kai jauni kaimiečiai vykdavo uždarbiauti į Vakarų pramonės centrus, beveik žlugusius užsitęsusių karo ir pokarinių krizių laikais. Kai kas tuo bedarbystės dešimtmečiu pasiryždavo beveik savižudiškiems užsiėmimams – išvykdavo į pavojingiausias kasyklas, kur griūtys palaidodavo ištisus būrius vargetų, pasisamdydavo kūrėkais į surūdijusius garlaivius, kaipmat nuskėsdavusius didesnės audros metu.

1925 m. Pašyčiai tebevaldė 820 ha žemės, ten buvo likę 496 gyventojai. Bažnytkaimyje veikė įvairiausių įstaigos: valsčiaus ir parapijos centrai, paštas, *policijos stotis* (nuovada), mokykla, tik teismo reikalais tekdavo vykti į apskrities centrą Šilutę. Ramučių bažnytkaimis su 207 ha žemės ir 148 gyventojais tada priklausė atokių Traksėdžių valsčiui. *Policijos stotis* buvusi Didšiliuose, paštas, parapijos centras ir mokykla – pačiuose Ramučiuose. Dėkintų (285 ha žemės su 61 gyventoju) ir Dėkintėlių (89 ha žemės su 80 gyventojų) kaimai buvo priskirti naujai Pagėgių (*Pajėgių*) apskrčiai, Meišlaukių valsčiui ir Katyčių parapijai. Vaikai lankė mokyklą Aukškyčiuose. Pašto skyriai buvo Katyčiuose ir Kugeliuose, *policijos stotis* – Katyčiuose ir Usėnuose.

Įpratus prie besikeitusio gyvenimo,

neretai užgriūvančių krizių, krašte didėjusios politinės įtampos ir kitko, toliau tęstas įprastinis kaimiškas gyvenimas. Antai, 1930 m. Ramučių apylinkėse susituokė 9 poros, 1931 m. – 12, 1932 m. – 13. Tuomet ten gimė 21 (1930), 36 (1931), 31 (1932) vaikas, mirė 22 (1930), 33 (1931), 28 (1932) žmonės. Tie duomenys liudija, kad gyvenimas tęsėsi – pasienio gyvenvietės ir jų žmonės neišnyko. Anos Vaičiūnės sodyboje buvo įkurta lietuviška mokyklėlė (nuo seniau veikusioje kaimo mokykloje buvo mokoma vokiškai).

Prieškarinės Lietuvos Respublikos laikais įprastinis gyvenimas tęsėsi ir Pašyčių apylinkėse. Ten 1930 m. gimė 66 kūdikiai, mirė 56 žmonės, susituokė 11 porų. 1931 m. atitinkamai įrašyti 75 gimusieji, 50 mirusiųjų, 21 susituokusi pora, 1933 m. – 60 gimusiųjų, 42 mirusieji, 18 susituokusių porų, 1935 m. – 45 gimusieji, 48 mirusieji, 19 susituokusių porų, 1936 m. – 48 gimusieji, 48 mirusieji, 22 susituokusios poros.

1925 m. Pašyčiuose buvo pašventintas dailus paminklas Didžiajame kare žuvusiems parapijiečiams. Toliau gyvavo nuo 1775 m. veikusi kaimo mokykla, nors ilgametis mokytojas Vanagaitis dar ano karo išvakarėse pasitraukė į pensiją. Tarpukariu paminėti: malūnininkas H. Zelnys, krepšių pynėjas P. Kuršaitis, ūkininkai H. Mokulys, J. Mertins ir kiti, senolis Mikelis Gavėnas ir kiti.

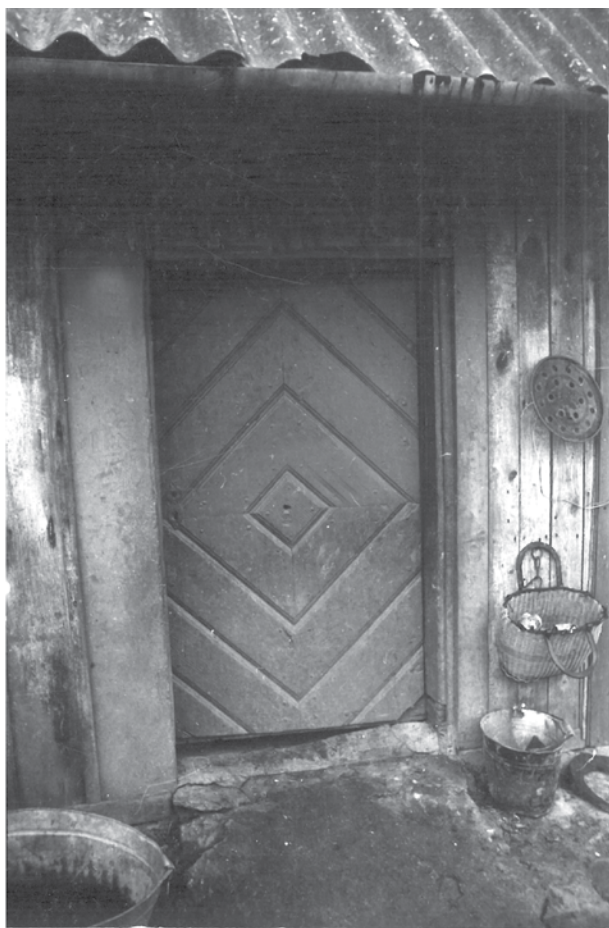
Meterkviečių kaime tais laikais tebemirgėjo lietuviški asmenvardžiai: ūkininkas Jonas Kiaupa, nuomininkas Mikelis Lolaitis, senolis Dovydas Agintas, rentininkas V. Gerulis ir kiti.

XIX a. ir XX a. pradžioje prasigysvenę ūkininkai ir kiti pasistatė nemažai mūrinių pastatų, įvairiai dailino savo gyvenamus būstus. Didesnes gyvenvietes puošė išvaizdesni užėigos namai, minėtos mūrinės bažnyčios ir kiti statiniai.

Jau įpusėjus Antrajam pasauliniam karui, Pašyčiuose tebevyravo lietuvininkų palikuoniniai. Tuomet ten užrašyti šie baltiški asmenvardžiai: Armonys,

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje krašte paplitę raudonplyčiai tvartai, puošti įvairiais padailinimais. Pašyčiai, 1995 m. ruduo. DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

Senoviškos lietuvininkų namo durys. Pašyšiai, 1995 m. rudenio.
DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

Augustis, Avižius, Balgalvis, Baltutis, Barškaitis, Bendikis, Bertulys, Blizginis, Butkeraitis, Eglinskis, Enzelaitis, Gailius, Gavėnas, Gerulis, Greinus, Gri-gaitis, Grigas, Jagomastas, Jesaitis, Jurkaitis, Kerpa, Kikilius, Kiutra, Klažius, Kropaitis, Lenkaitis, Lo-laitis, Margys, Mokulys, Padegas, Zaunius, Zelnys, Skaraitis, Septinius, Storostas, Žemaitaitis, Žembrys, Žugaras, Torkelis, Trasaitis, Valiukaitis, Vaškys ir kiti.

Tuomet Ramučiai tebesididžiavo vaizdingu mū-rinės užiegos pastatu. Primintina, kad ankstesniais gero gyvenimo laikais prie to statinio buvo pridurtas erdvus salės priestatatas. Toje didelėje patalpoje rink-tasi šventėms ir įvairiems pobūviams, sekant didesnių miestų pavyzdžiais.

Puikuotasi ir įmantriu tiltu per Tenenio upės slėnį, galėjusiu papuošti bet kurį didmiestį. Ramučių (kaip ir Pašyšių) šventovės bokšte buvo įtaisyti dideli laikrodžiai, kurie parapijiečiams primindavo bėgan-čias valandas. Tie ir kiti prašmatnūs dalykai tegalėjo atsirasti pasiturinčiame krašte, vietos žmonėms suren-kant nemažas sumas pinigų vienam ar kitam bendram

reikalui. Galima priminti, kad ne vieną šimtmetį Prūsijos valstybėje veikė gana efektyvi mokesčių ir rinkliavų sistema, vietos bendruomenėse surenkant pinigų sutarties bendriems dalykams, nelaukiant malonės iš vyresnybės ir tolimojo Berlyno.

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, pasienio ruože tebegyveno daug lietuvininkų palikuonių. Antai, Ramučiuose tada minėti: senolės Gretė Albu-žienė ir Eva Grigolaitienė; ūkininkai E. Godušaitis, M. Litvinas, M. Palakas, P. Palynas, G. Preikšas, M. Raukutis, Elzė Šernienė, Marta Šlažienė, F. Sru-gys, Ana Vaičienė, P. Vaičiulis. Anė Kairienė mokė mergaites namų ruošos darbų. V. Klumbys nurody-tas kaip sunkvežimio savininkas, O. Redveikis kaip darbininkas, Ana Reizgienė kaip žemės darbininkė. Tebeveikė Ramučių muitinė, kurioje tarnavo kita-taučiai pareigūnai.

Ligtolinis gyvenimas, nors ir sudrumstas nacisti-nio režimo naštos, galutinai baigėsi 1944 m. rudenį, sovietiniams tankams veržiantis į Šilutę, pavėlavu-siems pabėgėliams žūstant anuometinėje mėsmaļėje.

Įsiveržusi sovietinė karuomenė ir jos talkininkai Mažosios Lietuvos plotuose elgėsi kaip V. Putino kariauna šiandienėje Ukrainoje – viskas grobta, nai-kinta. Kovota ir su mirusiaisiais – antai, Pašyšiuose uoliai daužytas paminklas žuvusiems parapijiečiams. Pasakota, kad pokariu Ramučiuose apsistojęs sovie-tinis aktyvistas aršiai kovojęs su „religiniais prie-tarais“ – vežimu apvažiuodavęs apylinkių kapines ir nupjau-davęs ten stovėjusius dailius antkapinius medinius kryžius; namuose juos supjaustydavo malkoms, demonstruodamas, kad nebijo nei Dievo, nei pabėgusių „fašistų“ rūstybės. Suniokotos dailio-sios bažnyčios – visai nugriautas grakštusis Pašyšių šventovės bokštas ir kitos puošmenos, sudarkyta Ramučių bažnyčia. Sunaikinta daugybė senų sodybų ir trobesių, buvę kruopščiai įdirbti ploteliai daug kur buvo apleisti, grobti paminklai iš senųjų kapinių, kitką aršiai daužant ir niekinant.

Literatūra

Juška Albertas, *Mažosios Lietuvos Bažnyčia XVI–XX amžiuje*, Klaipėda, 1997.

Purvinas Martynas, Purvinienė Marija, „Knygnešio darbų aidai [Markvaldų giminė iš Žemaičių Naumiesčio]“, in: *Tėviškės žiburiai*, Kanada, 1995 m. birželio 20 d., p. 5.

Purvinas Martynas, Purvinienė Marija, „Pašyšiai. Mažosios Lietuvos paveldas“, in: *Statyba ir architektūra*, 1999, Nr. 10

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai – Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto dėstytojai

Dr. Valdas SELENIS,

Lietuvos nacionalinio muziejaus muziejininkas archyvaras, Vilnius

1922 m. vasario 13 d. Ernesto Galvanauskovo vadovaujamas Ministrų Kabinetas, dar tebesvarstant Steigiamajame Seime Lietuvos universiteto statutą, vienašališkai ir ryžtingai priėmė sprendimą tą pačių metų vasario 16 d. atidaryti universitetą Kaune.¹ Taigi, 2022 m. sukanka lygiai 100 metų tam istoriniam Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimui. Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė šiuos metus Lietuvos universitetų metais. Kurie Lietuvos valstybės kūrėjai – Vasario 16-osios akto signatarai – dirbo Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitete? Kokius kursus dėstė? Ar siekė akademinės karjeros? Ta proga pamėginsime glaustai atsakyti į šiuos klausimus.

Visi valstybės kūrėjai – Nepriklausomybės Akto signatarai – buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą. Kai kuriems pritrūko tik diplomo iki visiško studijų baigimo įforminimo. Jonas Basanavičius išsiskyrė tuo, kad Maskvos universitete studijavo mediciną, kai dauguma (Pranas Dovydaitis, Mykolas Biržiška, Petras Klimas, Kazimieras Bizauskas, o Sankt Peterburgo universitete – Jonas Vileišis, Antanas Smetona, Jokūbas Šernas, Kijevo Šv. Vladimiro universitete – Stanislovas Narutavičius) studijavo teisę. Dvasininkai baigė dvasininkus ruošusias aukštąsias mokyklas:

¹ S. Kaubrys, „Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitetas Kaune“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 711.

Kazimieras Steponas Šaulys – Sankt Peterburgo imperatoriškąją katalikų dvasinę akademiją, Vladas Mironas – Kauno žemaičių dvasinę akademiją, Justinas Staugaitis – Seinų kunigų seminariją, Alfonsas Petrulis – Vilniaus kunigų seminariją. Steponas Kairys, kitaip nei dauguma, Sankt Peterburgo technologiame institute studijavo inžineriją, kaip ir Jonas Vailokaitis, kitaip nei kiti bendražygiai, baigė Sankt Peterburgo prekybos ir pramonės institutą. Trys būsimieji signatarai studijavo Lietuvai kaip agrariniam kraštui aktualius agronomijos mokslus: Donatas Malinauskas baigė Taboro žemės ūkio akademiją Čekijoje, Aleksandras Stulginskis – Halės universiteto žemės ūkio institutą, Jonas Smilgevičius – Berlyno žemės ūkio aukštąją mokyklą (ne Berlyno universitetą!). Jurgis Šaulys, užbaigęs ekonomikos studijas, pasiekė aukščiausią mokslinį laipsnį – tapo filosofijos daktaru Šveicarijos Berno universitete. Saliamono Banaičio atvejis išskirtinis kita prasme – baigęs tik buhalterijos ir komercijos kursus Sankt Peterburge, jis norėjo įgyti universitetinį išsilavinimą, tad 1927 m. vienerius metus laisvojo klausytojo teisėmis studijavo teisę Vytauto Didžiojo universitete, net ir perkopęs savo šešiasdešimtmetį.

Lietuvos (vėliau – Vytauto Didžiojo) universitete dėstytojais dirbo šeši Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai ir buvę Lietuvos Tarybos nariai: Mykolas Biržiška, Antanas Smetona, Kazimieras Steponas Šaulys, Pranas Dovydaitis, Jonas Vileišis ir Steponas Kairys.

Mykolas Biržiška jau Lietuvos Valstybės Taryboje iš visų jam tekusių darbų labiausiai rūpinosi aukštosios mokyklos Vilniuje įkūrimu. 1918 m. lapkričio 29 d. Valstybės Tarybos posėdyje, kuriam pirmininkavo A. Smetona, pradėtas svarstyti Vilniaus universiteto statuto projektas.² Diskusijoje kalbėjęs M. Biržiška pabrėžė, kad „ši – 29 lapkričio – diena bus į istorijos lapus įrašyta“. M. Biržiška antrojo ir trečiojo statuto projekto svarstymo metu pateikė komisijos pastabas. 1918 m. gruodžio 5 d. Valstybės Taryba trečiuoju skaitymu priėmė Vilniaus universiteto statutą, tačiau pasikeitusi politinė situacija padarė jo realizavimą negalimu.

Ne savo valia atsidūręs Kaune, 1922 m. pradžioje M. Biržiška buvo pakviestas dirbti Lietuvos universiteto Socialinių mokslų fakultete ir tapo Lietuvių ir giminingų tautų katedros vedėju, ordinariniu profesoriumi.³ Nors neturėjo universitetinio darbo patirties ir mokslinio laipsnio, fakulteto komisija pripažino jį vertu kandidatu į fakulteto narius. Lietuvos universitete M. Biržiška dėstė senąją lietuvių literatūrą ir lietuvių tautosaką, lietuvių literatūros istoriją, bendrąją literatūrą, vedė literatūros seminarą. Skaitė ir nemažai epizodinių kursų: Juzefo Ignaco Kraševskio, Adomo Mickevičiaus, Marijos Konopnickos, Elizos Ožėškienės, Simono Daukanto, Aleksandro Nekrasovo kūrybos, lietuvių pasakų, tautotytros, gudų, čekų literatūros istorijos, literatūros istorijos metodikos ir kt. Studentai jį prisiminė kaip lietuvių literatūros istorijos žinovą, labai preciziškai dėščiusį, pratinusį aiškiai mąstyti ir galvoti. Galėjo dvi valandas studentams be pertraukos berti vardus, datas ir faktus be jokių užrašų.

Tapęs Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu, M. Biržiška atliko ir nemažą organizacinį darbą: ieškojo tinkamų patalpų studijoms, lėšų būtinoms leidiniams įsigyti, vadovavo fakulteto tarybai, derino katedrų ir dėstytojų interesus. Pasak kolegų, dekanas buvo demokratiškas, įsiklausantis į visas nuomones.⁴

M. Biržiška vadovavo universiteto profesorių viešųjų paskaitų ciklui (1923–1925), skaitė paskaitas Kauno ir provincijos liaudies universitetuose, Kauno radiofone. Viešuosiuose universiteto tarybos posėdžiuose pateikė pranešimus apie Joną Basanavičių, Augustą Robertą Niemį. Nuo 1930 m. M. Biržiška dirbo Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos komisijoje. Vienas iš universiteto Humanitarinių mokslų ir literatūros draugijos įkūrėjų. Išleido vertingus veikalus: „Mūsų raštų istorija“ (1925) ir „Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos“ (1931, 1938).

² V. B. Pšibilskis, *Mykolas Biržiška ir Vilniaus universitetas. Veiklos studija ir atsiminimų publikacija*, 2-as pataisytas leidimas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 39.

³ *Ibid.*, p. 52.

⁴ V. B. Pšibilskis, *Mykolas Biržiška*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 213.

1922–1925 m. ir 1937–1940 m. M. Biržiška ėjo Humanitarinių mokslų fakulteto dekaną pareigas. 1925–1926 m. – universiteto prorektorius, o 1926–1927 m. – universiteto rektorius.

Tapęs Vilniaus universiteto rektoriumi (1940–1943), M. Biržiška vadovavo be reikalo nesikišdamas į fakultetų darbą, pasitikėdamas dėstytojais ir universiteto tarnautojais.⁵ M. Biržiška norėjo, kad kai kurie studentai pramoktų jidiš arba hebrajų kalbų ir susipažintų su Žydų mokslo instituto (JIVO) saugoma vertinga mokslo medžiaga.

Kitaip nei M. Biržiška, kurio akademinė karjera aprėpė visus etapus nuo katedros vedėjo, fakulteto dekaną iki universiteto rektorius, Petras Klimas tik epizodiškai vieną semestrą 1920–1921 mokslo metais Aukštuosiuose kursuose Kaune dėstė Lietuvos senovės (prieistorės) kursą.⁶ Ketino siekti daktaro laipsnio – rengė disertaciją apie VIII a. Karolingų dinastijos karaliaus Pipino Trumpojo valdymą – Prancūzijos valstybės kūrimosi laikus. Tačiau, pasirinkęs diplomato kelią, akademinės karjeros toliau nesiekė.

Kuriantis Lietuvos universitetui buvo juntamas mokslo personalo stygius. Neprilygstamu lietuvių kalbos stiliaus žinovu laikomas Antanas Smetona 1923 m. sausio 1 d. buvo pakviestas eiti docento pareigas Humanitarinių mokslų fakulteto Meno teorijos ir istorijos katedroje. Vėliau perkeltas į Filosofijos katedrą ir 1926 m. balandžio 1 d. tapo docentu.⁷ Filosofijos katedroje A. Smetona dėstė etiką, senovės filosofiją, jos istoriją ir epizodinius kursus: Platonas, poetika ir lietuvių kalbos stilistika. Kurį laiką vadovavo lietuvių kalbos stilistikos seminarui, kuriame dažniausiai nagrinėdavo Žemaitės raštus. Skatino studentus studijuoti savo tarmes.

Paskaitoms A. Smetona ruošdavosi kruopščiai ir skaitydavo jas pamažu, kad klausytojai spėtų užsirašyti pagrindines mintis. Pradėdamas kursą studentams nurodydavo pagrindinę ir papildomą literatūrą daugiausia vokiečių kalba. Studentų turėdavo nedaug, nes filosofiją studijuoti ne daug kas ir rinkosi. Universitetas 1923–1924 m. organizavo dėstytojų paskaitų ciklą Kauno šviesuomenei. Jas skaitė ir A. Smetona. Paskaitų tekstus jis paskelbė žurnale „Švietimo darbas“. Jose aptariamoms tokios temos kaip etikos mokslas, dorovė ir religija, senovės graikų etika, Homero laikai, Sokratas ir Platonas.

Dėstydamas Lietuvos universitete, A. Smetona planavo svarbiausius Platono veikalus išversti iš graikų kalbos į lietuvių. Tačiau spėjo paskelbti tik du vertimus: Platono „Apologija (Sokrato gynimasis teisme)“ 1925 m. Humanitarinių mokslų fakulteto

⁵ V. B. Pšibilskis, *Mykolas Biržiška ir Vilniaus universitetas. Veiklos studija ir atsiminimų publikacija*, op. cit., p. 69.

⁶ V. Bukaitė, *Nepriklausomybės Akto signataras Petras Klimas*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016, p. 447.

⁷ A. Merkelis, *Antanas Smetona, jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, Vilnius: Vyčio paramos fondas, 2017, p. 295.

„Raštų“ I knygoje ir 1927 m. – Platono „Kritonas (Paklusnumas įstatymams)“.⁸ Vienas jo studentų, bibliografas Izidorius Kisinas apskaičiavo, kad A. Smetona į lietuvių bendrinę kalbą įvedė apie 4 tūkst. naujų žodžių.

Teologijos magistras, bažnytinių kanonų teisės žinovas Kazimieras Steponas Šaulys 1922 m. vasario 25 d. švietimo ministro raštu buvo paskirtas į Teologijos ir filosofijos fakulteto mokomojo personalo branduolį. Kandidatūra suderinta su Žemaičių vyskupu Pranciškumi Karevičiumi.⁹ Jis tapo Teologijos skyriaus Benedikto kodekso (Kanonų teisės) katedros vedėju ir juo išbuvo iki 1944 metų. 1922 m. birželio 9 d. K. S. Šaulys paskirtas eiti ekstraordinarinio, o nuo 1929 m. lapkričio 19 d. – ir ordinarinio profesoriaus pareigas. 1927 m. parengė ir išleido bažnytinės teisės veikalą „Kanoniškojo proceso teisė“. K. S. Šaulio studentams Juozui Prunskiui, Antanui Juškai ir kitiems profesorius imponavo valstybės ir bažnytinės teisės žiniomis, tačiau buvo daugiau pamėgęs tik kai kurias teisių problemas, prie kurių dažniau apsistodavęs paskaitose.¹⁰ Uždavęs klausimą studentui, šiam neatsakius, pats paaiškindavo išsamiai, kartais užtrukdamas iki pat paskaitos pabaigos. Santykiuose su studentais nerodė sentimentalus jausmingumo, bet jei kas į jį kreipdavosi, visada padėdavo.

Pranas Dovydaitis įsitraukė į nepriklausomos Lietuvos akademinį gyvenimą dar 1920 m. dėstydamas Aukštuosiuose kursuose ir Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitete dirbo iki pat 1940 m. sovietinės okupacijos. Aukštųjų kursų lektoriumi P. Dovydaitis buvo pakviestas nuo pat jų atidarymo pradžios 1920 m. sausio 27 d.¹¹, įžanginę paskaitą skaitė tema „Lietuvių filosofijos vieta kitų tautų filosofijoje, jos uždaviniai ir keliai“. Pirmais metais dėstė senovės filosofijos istoriją, antrais – vidurinių amžių.

Atidarius Lietuvos universitetą, 1922 m. vasario 20 d. P. Dovydaitis tapo Teologijos ir filosofijos fakulteto Religijų istorijos katedros docentu ir vedėju. Tų pačių metų birželio 9 d. P. Dovydaitis tapo ekstraordinariiniu profesoriumi, o 1928 m. gruodžio 2 d. – ordinariiniu profesoriumi. Profesorius savo vadovaujamoje katedroje klierikams (būsimiems kunigams) skaitė religijų istorijos kursą, Filosofijos istorijos katedroje skaitė senovės filosofijos ir vidurinių amžių filosofijos istoriją bei pedagogikos istoriją ir istorijos studentams skaitė senovės istorijos kursą. P. Dovydaičio studentas istorikas Zenonas Ivinskis autobiografijoje mini, kad buvo Lietuvos universiteto Teologijos ir

Lietuvos universiteto pastatas, XX a. 4 deš. Nuotr. iš Romualdo J. Juodenio (Juodenukio) archyvo. ŠALTINIS – VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUS (VDKM), FA-19741

filosofijos fakulteto dėstytojų, kurie davė jam žinių, jis mėgęs juos kaip žmones, tačiau jie dažnai blogai skaitė paskaitas ir nerūpestingai vedė seminarą, nes neturėjo tam laiko. Pavyzdžiui, Pranas Dovydaitis, kurio senovės istorijos kursą kaip pagrindinį norėjęs rinktis jaunas Z. Ivinskis, buvo „įklimpęs į žurnalų redagavimą ir visuomeninę veiklą“¹². Dalis studentų jį laikė „eiliniu“ dėstytoju, tačiau pripažino, kad, nepaisant nuobodokos dėstyto manieros, paskaitos buvo vertingos savo turiniu. Be to, profesorius buvo žinomas dėl neformalaus bendravimo su studentais ne paskaitų metu. Materialiai remdavo ne tiek jam patinkančius studentus, bet tuos, kuriems tos paramos itin reikėjo. Egzaminuodamas taip pat nesilaikydavo formalumų – gerai įvertindavo tuos studentus, kurie nebūtinai atsakinėdavo į klausimus „teisingai“, bet iš pokalbio (kartais ir privataus) sužinodavo, kad jie sekė naujausią mokslinę literatūrą, kuri buvo pasiekama universiteto bibliotekoje.

1924–1925 m. P. Dovydaitis ėjo Lietuvos universiteto Teologijos ir filosofijos fakulteto sekretoriaus, o 1928–1929 m. viso universiteto senato sekretoriaus pareigas.

Akademinį P. Dovydaičio autoritetą liudijo jo kvietimas viešoms paskaitoms iškilminguose universiteto posėdžiuose ar fakulteto rengtuose minėjimuose.¹³ Jo redaguojamas mokslinis religijų istorijos žurnalas „Soter“ buvo tapęs tarptautiniu, kuriame, išverstus į lietuvių kalbą straipsnius skelbdavo Austrijos, Vokietijos, Šveicarijos mokslininkai.

1935 m. liepos 17 d. Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos ir filosofijos fakultetas už visą jo mokslinį darbą suteikė P. Dovydaičiui filosofijos daktaro laipsnį.

1941 m. birželio 14 d. rytą sovietinis saugumas suėmė likusį be darbo P. Dovydaitį jo paties ūkyje

⁸ *Ibid.*, p. 296.

⁹ A. Katilius, *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016, p. 133.

¹⁰ *Ibid.*, p. 140.

¹¹ J. Girnius, *Pranas Dovydaitis*, Chicago, 1975, p. 174.

¹² Z. Ivinskis, „Autobiografija“, in: *Žemaičių praeitis*, Nr. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 76–77 (73–93).

¹³ *Ibid.*, p. 176.

Paprienuose, Čekiškės valsčiuje, ir išvežė į Šiaurės Uralą, iš kur jis nebesugrįžo. Viena, likusi be globos į SSRS su šeima išvežto Prano Dovydaičio duktė Ona 1941 m. rugsėjo 11 d. prašė jai išmokėti Vytauto Didžiojo universiteto rektoriaus bolševikų išvežto tėvo algą.¹⁴

Steponas Kairys 1923 m., dekanas Prano Jodelės pakviestas, privatdocento teisėmis įsidarbino Lietuvos universiteto Technikos fakultete. Inžinierius, jau ir taip buvęs užimtas darbu Kauno savivaldybėje, dalyvavimu seimo posėdžiuose, vis vien sutiko dvi valandas per savaitę skaityti vandentiekio ir kanalizacijos disciplinos paskaitas, nes jį džiugino pats universiteto kūrimosi faktas.¹⁵ Universiteto Technikos fakultetas siuntė S. Kairį tobulintis į Vokietiją. Grįžęs jis tapo Pritaikomosios mechanikos katedros nariu, docentu. Keletą metų rinkdamas įvairius santechnikos prietaisus, armatūros ir mazgų detales, pirmuosiuose universiteto rūmuose (Donelaičio g. 20) įkūrė santechnikos kabinetą. Kartu su studentais gamino kanalizacijos ir vandentiekio įrenginių maketus. Kanalizacijos kanalų, gręžtųjų vandentiekio šulinių modeliai studentams buvo rodomi daugiau kaip 50 metų. 1939 m. S. Kairys parengė ir išleido vieną vertingiausių mokslo veikalų Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakulteto istorijoje – vadovėlį „Miestų kanalizacija“. Tų pačių metų rugsėjo 1 d. tapęs profesoriumi S. Kairys 475 puslapių knygoje išdėstė kanalizacijos įrenginių projektavimo, statybos, kanalų tinklo priežiūros ir sodybų kanalizavimo principus. Lietuvos technikos literatūroje toks veikalas buvo pirmasis. Tačiau ne pirmasis S. Kairio technikos vadovėlis – 1905 m. „Vilniaus Žinių“ redakcija buvo išleidusi jo vadovėlį kita tema – „Garų katilų ir maši-

nų priežiūra: mašinistams ir pečiauriams vadovėlis“.

Jonas Vileišis Lietuvos universitete skaitė administracinės teisės privalomojo kurso dalį teisininkams ir ekonomistams.¹⁶ 1925 m. lapkričio 17 d. atsisakė eiti docento pareigas tol, kol bus Kauno miesto burmistras. Priežastis – Savivaldybių departamento pareikškimas, kad pagal Savivaldybių įstatymo 78 paragrafą jo kaip burmistro tarnyba negalinti būti sujungta su valstybės ir visuomenės tarnyba. J. Vileišis laikėsi nuomonės, kad šis paragrafas negali būti taikomas apskrities teisės turinčio miesto burmistrui, bet kadangi jis negalys formalaus Savivaldybių departamento reikalavimo pats apskusti teismui ar aukštesnėms administracinėms įstaigoms, yra priverstas atsisakyti docentūros ir pradėtų skaityti dviejų kursų. 1926 m. spalį J. Vileišis sugrįžo į universitetą ir pasiūlė nuo spalio 19 d. skaityti įžanginę paskaitą „Visuomenės labas kaip teisės pagrindas“. Pridursime, kad tokia galimybė J. Vileišiui atsivėrė neatsitiktinai, nes 1926 m. liepos 31 d. mirė kitas signataras, su kuriuo jam tekdavo dažnai pasiginčyti dar Lietuvos Tarybos posėdžiuose – tuometinis Savivaldybių departamento direktorius Jokūbas Šernas.

Iš to, kas išdėstyta, galima reziumuoti, kad iš septynių Nepriklausomybės Akto signatarų, universiteto Kaune dėstytojų, nuosekliai, bene visą jų sukurtos valstybės nepriklausomybės laikotarpį trukusią akademinę karjerą turėjo Mykolas Biržiška, Pranas Dovydaitis, Kazimieras Steponas Šaulys ir Steponas Kairys. Ryškiausią pėdsaką savo moksliniais darbais ir tarptautinės reikšmės iniciatyvomis paliko Pranas Dovydaitis ir Mykolas Biržiška. Pastarasis universitete ėjo visas aukščiausias akademines pareigas.

¹⁴ Prof. Prano Dovydaičio tarnybinė byla, LCVA, f. 631, ap. 3, b. 167, l. 1.

¹⁵ J. Stražnickas, *Steponas Kairys – inžinierius, mokslininkas, kūrėjas*, Kaunas: Technologija, 1999, p. 181–182.

¹⁶ Jono Vileišio tarnybinė byla, LCVA, f. 631, ap. 3, b. 819, l. 9–12.

Keletas akimirų iš Maišiagalos parapijos gyvenimo

Jonas KARLONAS,
Vilnius

Apie kunigą, 1918 m. vasario 16-osios Nepriklausomybės akto signatarą Alfonsą Petrulį yra parašyta nemažai įvairių darbų. Kaip žinia, 1903–1908 m. jis buvo Maišiagalos parapijos (dab. Vilniaus r.) klebonas. Čia kunigas bandė skleisti lietuviybę, tačiau susidūrė su vietinių lenkų tautybės parapijiečių pasipriešinimu, todėl vyskupas kunigą A. Petrulį paskyrė į kitą parapiją. Jo tarnystę Dievui Maišiagalos parapijoje primena priešais bažnyčią, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo gimnazijos kieme, 2013 metais pastatytas paminklinis akmuo su įrašu „Vasario 16 akto signatarui kunigui Alfonsui Petruliui atminti (1873–1928)“.

Šiame rašinyje aprašoma kunigo veikla Maišiagalos parapijos bažnyčioje, pateikiamos to meto žinutės spaudoje.

Lenkų ir lietuvių santykiai Vilniaus vyskupijoje XX a. pradžioje

XIX–XX a. sandūroje palankiausios sąlygos lietuvių tautinei sąmonei vystytis buvo Suvalkuose, ypač valdant vyskupui Antanui Baranauskui (1897–1902 m.), kai buvo tinkamas laikas lietuvių kalbos plėtrai katalikų bažnyčiose. Nors, nepaisant to, vyskupijoje kartais kildavo konfliktų tarp lenkų ir lietuvių.

Kitaip padėtis klostėsi Vilniaus katalikiškoje vyskupijoje, apėmusioje Vilniaus ir Gardino gubernijas, kuriose gyveno Lietuvos gyventojai. Šios etninės grupės dydis čia buvo daug mažesnis, palyginti su Suvalkų kraštu. Vilniaus mieste dominavo lenkai ir žydai, lietuviai sudarė tik 2 proc. gyventojų.

Dėl nacionalinių santykių Mykolas Romeris (*Michal Römer*) 1905 m. Vilnių pavadino „nesantaikos

Vyskupas Edvardas
fon Ropas (*Edward von Ropp*), 1906 m.
ŠALTINIS – <[HTTPS://
LT.WIKIPEDIA.ORG/](https://lt.wikipedia.org/)>

obuoliu“. Svarbiausias buvo lietuvių ir lenkų ginčas, visų pirma susijęs su tautinių kalbų vartojimu vyskupijos bažnyčiose.

Dar XIX a. pab. Vilniaus lietuvių inteligentija stengėsi išplėsti lietuvių kalbos teises Lietuvos Katalikų Bažnyčioje. Amžių sandūroje Vilniaus vyskupija tokius reikalavimus nelabai palaikė.

XX a. pr. lietuvių tautinio judėjimo evoliucija politinėje raidoje lėmė Lenkijos ir Lietuvos konflikto eskalavimą Vilniaus vyskupijoje, kurią valdyti 1903–1917 m. teko vyskupo pareigas einančiam Edvardui fon Ropui (*Edward von Ropp*).

Bažnyčios hierarchas įsakė 1904 m. birželį jam įžengiant į Vilniaus katedrą perskaityti jo nominavimo bulę lenkų ir lietuvių kalbomis. Pirmąją kalbą vyskupijos žmonėms jis pasakė lenkų kalba. Jis taip pat sveikino lietuvių, didžiulei vilniečių nuostabai, jų kalba.

Po trumpo krikščioniško pasisveikinimo lietuviškai jis sulaukė didžiulės pagarbos tarp Vilniaus lietuvių. Tai buvo precedentinis atvejis, nes Vilniaus katedroje nė vienas vyskupas nebuvo kalbėjęs lietuviškai. E. Ropo laikysena neabejotinai žadino lietuvių viltis dėl jo palankaus požiūrio į lietuvių tautinį judėjimą. Savo ruožtu Lenkijos vyskupijos tikėjosi, kad naujasis ordinaras tęs senąsias lenkiškumo palaikymo tradicijas, nes matė jį kaip lenką. Kita vertus, vyskupas stengėsi, kad religinio gyvenimo srityje katalikai pirmenybę teiktų tautybės, o ne tikėjimo dalykams.

Jis buvo įvairių Lietuvos ir Baltarusijos tautų simbolių šalininkas, todėl palaikė tautinių konservatorių pažiūras. Jis tikėjo, kad Bažnyčia turi ne skaldyti, bet jungti katalikus gyventojus. Šiai socialinių ir politinių santykių vizijai įgyvendinti turėjo pasitarnauti 1905 m. jo įkurta Konstitucinė katalikų partija Lietuvai ir Baltarusijai.

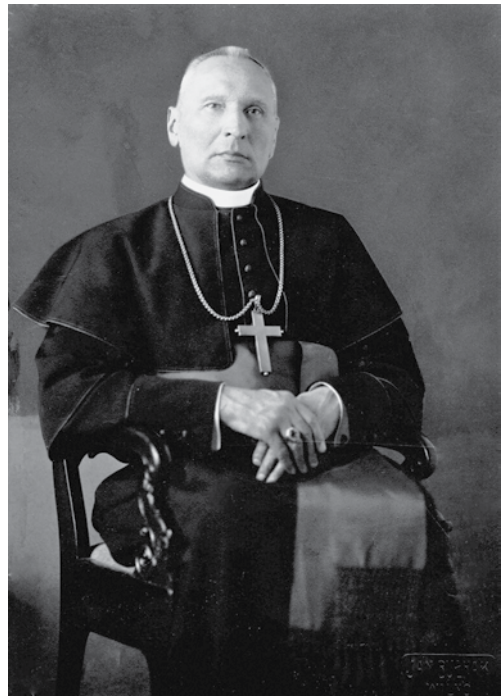
1904 m. panaikintas valdžios draudimas lietuviškai spaudai ir naujų lenkiškų bei lietuviškų žurnalų kūrimas prisidėjo prie lenkų ir lietuvių konflikto vyskupijoje sustiprėjimo.

Vyskupijoje kilęs lenkų ir lietuvių konfliktas pirmiausia buvo susijęs su lenkų ar lietuvių kalbos vartojimu papildomose pamaldose (pamoksluose, religinėse dainose), teikiant sakramentus (krikštas, vestuvės) ir katechezėje. Lietuviai siekė etninėse lietuvių parapijose lenkų kalbą pakeisti lietuvių kalba, o lenkų kalbą įvesti mišrioje parapijoje. Tai sukėlė didžiulę įtampą, kadangi neretai ir lenkai, ir lietuviai reikalavo išskirtinumo, kad galėtų vartoti savo kalbą bažnytinėse pamaldose. Mišrioje parapijoje, tarp jų Trakų, Švenčionių ir Giedraičių dekanatuose, dėl to kilo daug konfliktų. Vyskupas E. Ropas savo pavyzdžiu bandė parodyti, kaip svarbu skelbti Dievo žodį abiejų tautų kalba. Pastoracinių vizitų metu mišrioje parapijoje jis asmeniškai kalbėdavo abiem kalbomis arba nurodydavo tai daryti kunigams. Tai sukėlė tiek emocijų, kad net vyskupo dalyvavimas negalėjo jų sustabdyti.

Lietuvos dvasininkai ir tikintieji išreiškė padėką vyskupui už tai, kad nepamiršo apie jų tautą, stengėsi įvesti lietuvių kalbą į bažnytines pamaldas. Vilniaus lietuvių savitarpio pagalbos draugija 1905 m. gegužės 2 d. nusiuntė vyskupui Ropui 12-os punktų peticiją, kurioje, be kita ko, reikalavo pamaldų lietuvių kalba parapijose su dauguma Lietuvos tikinčiųjų, prašė leisti ne liturginėmis valandomis visose bažnyčiose giedoti lietuviškas religines giesmes, o piligriminio kelionio metu Aušros Vartuose ir Kalvarijoje pamokslauti abiem kalbomis, tikybą lietuvių kalba dėstyti visose vyskupijos pradinėse ir vidurinėse lietuvių jaunimo mokyklose bei vyskupijos seminarijoje.

Lietuvių veiksmai sulaukė tam tikros sėkmės, nes 1906 m. pr. seminarijoje kaip privalomas visiems studentams buvo įvestas lietuvių kalbos valandos kursas per savaitę. Lietuvių nuomone, ši veikla buvo nepakankama.

Spaudoje buvo diskutuojama apie abiejų tautų santykius. Lietuviškoje spaudoje, pvz., „Vilniaus žiniuose“, buvo paskelbta daug straipsnių, rubrikų, straipsnių ciklų apie polonizaciją Vilniaus vyskupijoje. Lenkiška spauda, kaip antai „Lietuvos kurjeris“ („*Kurier Litewski*“), publikavo komentarus ir replikas, atsakydami į lietuvių kaltinimus. Neretai buvo perdėtai aprašomi ginčai bažnyčiose, nesutariant dėl pamokslų ar religinių dainų kalbos. Viešos diskusijos neatvedė prie

Kazimieras Mikalojus Michalkevičius. *Jano Bulhako* nuotr. ŠALTINIS – NACIONALINIS SKAITMENINIS ARCHYVAS. PRIEIGA PER INTERNETĄ – <[HTTPS://WWW.VLE.LT/](https://www.vle.lt/)>

bendro sutarimo, labai dažnai jos virsdavo polemika. Žurnalistikoje dažnai pasitaikydavo abipusių kaltinimų tautiniu šovinizmu. XX a. pradžioje prigijo spaudoje konfliktuojančių šalių dažnai vartojami terminai „litvomanas“ ir „polonmanas“.

Siekdamas užkirsti kelią panašioms ekscesams, vyskupas Ropas 1906 m. sausio 9 d. išleido aplinkraščių, kuriuo uždraudė kunigams savavališkai keisti papildomų pamaldų tvarką, numatydamas bausmę – sustabdyti tarnystę arba perkelti į kitą parapiją ir įvesti naują kalbą be raštiško paprastojo sutikimo. Šis dokumentas tik iš dalies išsprendė problemą, atšaldė kai kurių dvasininkų perdėtą uolumą.

Vyskupo taikinamieji žingsniai nesugebėjo sustabdyti abipusių tikinčiųjų kaltinimų dėl bažnyčių polonizacijos ir lietuvinimo. Vyskupas E. Ropas paliko Vilniaus vyskupiją, tačiau konfliktas nesibaigė.

Kunigas Kazimieras Mikalojus Michalkevičius, vadovavęs vyskupijai nuo 1908 m. rugpjūčio mėn., kaip ir vyskupas Ropas, norėjo visų katalikų vienybės istorinėje Lietuvoje. Nepaisant pastangų išspręsti kalbinį konfliktą vyskupijos parapijose, kunigą Michalkevičių daugelis lietuvių pripažino kaip polonomaną.

Lenkai buvo įsitikinę, kad valdžia išklaušė melagingus lietuvių skundus, o kovos su polonizacija pretekstu kovojo su Katalikų Bažnyčia. Buvo atvejų, pvz., Rodūnės, Nočios, Beniakonių, Jonišio, Paberžės, Maišiagalos parapijose, kai tikintieji lietuviai, pavargę nuo tautinių vaidų, prašė apaštališkojo administratoriaus perkelti iš jų parapijos lietuvių parapijos kleboną.

Prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas laikinai nukėlė lenkų ir lietuvių ginčą. Pasibaigus karo veiksams,

konfliktas tarp dviejų tautų gilėjo ne tik religiniu, socialiniu ir kultūriniu, bet visų pirma politiniu lygmeniu. Problema buvo ne tik Lenkijos valstybės vidaus reikalas, bet ir Lietuvos. Tai rimtai paveikė abiejų šalių politinius santykius.¹

„Daugiau istorijos, ponai, istorijos!“

Tokie žodžiai išspausdinti 1905 m. rugsėjo mėnesį dienraštyje „Kurier Litewski“ paskelbto straipsnio „Lietuvių reikalavimai“ („*Żądania Litwinów*“) pabaigoje. Jei tiksliau, tai laikraštis perspausdino, kaip teigiama, „Vilniaus Žinių“ skaitytojus pasiekusią žinią. Dėl vietos stokos šį straipsnį sutrumpinsiu:

„Kunigai lietuviai, pagerinkime mūsų bažnytinius santykius Lietuvoje!

Čia dabar vyksta pamaldos lenkų kalba [...] Vilniaus gubernijos bažnyčiose: Kernavėje, Nemenčinėje, Vievyje, Rykantuose, Kazokiškėse, Šalčininkuose ir Šalčininkėliuose, Žirmūnuose, Geranėnuose, Gerveciuose, Varnionyse, Kiemeliškėse, Kauleliškėse, Sudervėje, Senuose ir Naujuose Trakuose, Rūdninkuose, Pivašiūnuose, Karvyje ir Nemunaičiuose [...].

Reikalaujame, kad mūsų bažnyčiose kunigai ir kapelionai mokyklėlėse būtų lietuviai, o ne nutautėjėliai [...].

Visos parapijos turi eiti koja kojon neapgaudinėdamos Vyskupo ir jo neklaidinančios. [...]

Dūdose yra daug lietuvių, kurie nusipirko dvarus ir iš jų įkūrė gyvenvietes; yra daug lietuvių Karkažiskėje, Kliuščionyse (*Kluszany*), Eišiskėse, Postavuose, Nočiose ir kitose Vilniaus gubernijos vietovėse. Gardino gubernijoje vyrauja svetima kalba, nesuprantama kaimiečiams lietuviams. Šiuo metu nė vienoje Europos valstybėje nerasime tokios anomalijos ir kitos tautos jau seniai turi jiems priklausančias teises, – jų reikalaujame ir mes. Jeigu mūsų reikalavimų neišklausys, tai jau laikas kreiptis į Romą – jau laikas kovoti su mūsų polonizatoriais ir demoralizatoriais (!!).

Mes privalome reikalauti:

1-mo. Dievo žodžio skelbimo ir giesmių lietuvių kalba visose bažnyčiose, kur didžiąją gyventojų dalį sudaro nenutautėję lietuviai.

2-ro. Pamokslo ir giesmių lietuvių kalba sekmdieniais ten, kur yra nors ir mažesnė dalis nenutautėjusių lietuvių [...].

3-čio. Reikalaujame, kad Kauno, Vilniaus ir Peterburgo kunigų seminarijose nepersekiotų klierikų ir profesorų dėl lietuvių kalbos, kad visus klierikus ir profesorius, nemokančius lietuvių kalbos, išmokytų tiek, kad galėtų skaityti lietuvių kalba knygas ir suprasti tekstą [...].

4-to. Reikalaujame, kad visose Vilniaus bažnyčiose evangelija būtų skaitoma lietuvių kalba, su trumpu vertimu, kaip įvesta šv. Mikalojaus bažnyčioje asmenims, nesuprantantiems lietuviškai [...].

5-to. Reikalaujame, kad visose Gardino bažnyčiose nebūtų draudžiama giedoti lietuviškai pamaldų metu.

6-to. Reikalaujame, kad gegužės mėnesį Vilniaus Kalvarijoje būtų reikiamas kiekis kunigų, mokančių lietuviškai, kad galėtų išklausyti išpažinčių lietuvių kalba [...].

Jo Ekscelencija Vilniaus Vyskupas Ropas paskyrė mokantį lietuviškai kunigą Janą Jankievičių (Jonkuną) į Beniakonių parapiją. [...] Tas pats Vyskupas, atkreipęs dėmesį į Širvintų parapijiečių prašymą, leido gerai suprantančiam lietuvių poreikius ir išmanančiam žemės ūkį Širvintų klebonui kun. Janui Novickui (Novakovui) ne tik lietuviškai skelbti Dievo žodį, bet ir Širvintose giedoti lietuviškai, be to, liepė vaikus mokyti katekizmą lietuviškai [...].

Sunku apsaityti, koks buvo Maišiagalos parapijiečių lietuvių džiaugsmas, kai kun. A. Petruliui niekas netrukdytų skelbti Dievo žodį lietuviškai! [...].

Tik tegul mūsų kunigai eina kartu su kaimiečiais, kurie tautiškai dar nenumirė, tai pergalė bus mūsų pusėje, nes vienybė – mūsų jėga.

„Ego – ad rem.“

Toliau yra redakcijos komentaras: „[...] Manome, kad panašus klausimo traktavimas nebus labai naudingas, nes net esminiai reikalavimai tokioje formoje turi sukelti reakciją, ir vietoj susitarimo palengvinimo, tik labiau apsunkins, tuo labiau kad patys norai ne visada yra pagrįsti tikrais poreikiais ir bet kuriuo atveju ne statistiniais duomenimis [...].

Daugiau istorijos, ponai, istorijos!

Tada sužinotumėt, kad ne lenkų šovinizmas lėmė jų augimą Lietuvoje, o meilė laisvei, tolerancija, idealai, įnešę naujų ir geresnių elementų į Jūsų protėvių gyvenimą.“²

Kalbant apie statistinius duomenis, tai Peterburgo Mokslų Akademijos rankraščių skyriuje saugoma Vilniaus gubernijos etnografinė statistika, kurią sudarė akademikas P. Kepenas (*Puomp Kennen*). 1857 metais jis kreipėsi į Vilniaus gubernijos Religijos skyrių ir Mokslų Akademiją, prašydamas suteikti informaciją apie gyventojų tautybę. Ši informacija vertinga tuo, kad tuo metu dar nebuvo kalbos apie lenkų ir lietuvių tautų išsivaduojamąją kovą. Tuos duomenis galima laikyti tikrais, nes jie buvo sudaryti be naudos lietuviams.

Informaciją pateikė visų parapijų bažnyčios. Vilniaus parapijose buvo tokia tautinė sudėtis: parapijos, kuriose gyveno vienos tautybės žmonės, pažymėtos tik vienu žodžiu – viena ar kita tautybė. Mišrių parapijų gyventojai surašyti pagal kiekvienos tautybės parapijiečių skaičių kiekviename kaime.

¹ Kozyrskas Antonina, *Konflikt polsko-litewski w diecezji wileńskiej na początku XX wieku.* – *EUROPA ORIENTALIS Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, 2, 2010, p. 11–27.

² „*Żądania Litwinów*“, in: *Kurier Litewski*, 1905 09 10.

Kaip nurodyta minėtame sąrašė, Vilniaus parapijose gyveno: šv. Jono parapijoje – lietuviai ir lenkai; šv. Dvasios – lietuviai ir lenkai; Aušros Vartų – lenkai; šv. Jokūbo – lenkai ir lietuviai; šv. Rapolo – lietuviai ir lenkai; Bernardinų – lietuviai ir lenkai; Visų Šventųjų – lietuviai ir lenkai; Antakalnio – lenkai ir lietuviai. Parapijoje buvo 19 kaimų, 38 užsieniai, 13 karčemų. Lenkai gyveno tik Veršuvos (*Wierszuby*) užsienyje (30), Kairėnų dvare (26), Kučkoriškių (*Kuczkaryszki*) dvare (9), Leoniškių kaime (31), Leoniškių užsienyje (15), Leoniškių malūne (21), Laužių (? *Lózniki*) dvare (34), to paties pavadinimo kaime, Pučkorių (*Puszkarnia*), Molynės (? *Gliniówka*) kaimuose gyveno lenkai ir lietuviai. Kituose kaimuose ir užsieniuose gyveno tik lietuviai.

Nemenčinėje lenkai gyveno tik „miestelyje ir klebonijoje“. Maišiagalos parapijoje lietuviai gyveno (tautinė sudėtis): Babrukiškių dvare (*maj. Babrykowszczyzna*) 16 lietuvių, Spašnike (*Spasznik*) – 9; Giesvėj (*Gieswa*) – 52; Stakieniškėse (*Stakilniskzi*) – 38; Paužuoliuose (*Paužele*) – 40; Kazliškėse (*Kozliskzi*) – 23; Malūnėlyje (*Młynek*) – 5; Pavasarėliuose (*Pawasareli*) – 25; Smėlynėje (*Smielinia*) – 20; Gojuje (*Gaj*) – 26, Pociūnuose (*Pociuny*) – 115; Antanėliuose (*Autanelie*) – 35; Saloje (*Sola*) – 9; Viršuluose (*Wirszuły*) – 36; Ramoniškėse (*Ramoniskzi*) – 20; Izabelinėje (*Izabelina*) – 12; Pavasarėlių užsienyje – 15; Gervėčiuose (*Gierwiaty*) – 31, Budose (*Budy*) – 21; Cinciniškėse (*Cinciniskzi*) – 19; Uličeliuose (*Uliczeli*) – 51; Eiciūnuose (*Ejciuny*) – 54; Antanaičiuose (*Antanajcie*) – 119; Steparuose (*Stepary*) – 87; Kasperovščyznoje (*Kasperowszczyzna*) – 10, Šilelių (*Szyleli*) dvare ir užsienyje – po 13; Jauniūnuose (*Jawniuny*) – 115, Pajodžiuose (*Pajuodzie*) – 9; Tailošiniuose (*Tajloszynie*) – 16; Krumieniškėse (*Krumieniskzi*) – 5; Diekalnyje (*Dyekalnis*) – 8; Musės (*Musa*) pašte – 20; to paties pavadinimo dvare – 9.

Pažymėtina, kad pateiktame sąrašė yra ne visi kaimai, kuriuose gyveno lietuviai.³

Caras, jo vyriausybė bei Šiaurės vakarų krašto vyriausiasis viršininkas Michailas Muravjovas (šias pareigas ėjo 1863–1865 m.) sukūrė represinę krašto integracijos į Rusiją politiką, kuri buvo nukreipta į Katalikų Bažnyčią ir istorinės Abiejų Tautų Respublikos tautos pasipriešinimą. Lenkų kalbos vartojimas buvo uždraustas, išskyrus Katalikų Bažnyčią. Kraštas pradėtas stačiatikinti. Per ketverius metus (1864–1868) Vilniaus vyskupijoje 33 bažnyčios buvo paverstos cerkvėmis, statomos naujos cerkvės. Tai valdžios lūkesčių nepatenkino, nes stačiatikiai tikinčiųjų pritraukė nedaug.

Verčiant stačiatikiškėmis gretimas Maišiagalos parapijai Dūkštų ir Paberžės parapijas buvo pasitelkiami vietiniai klebonai, iš seno ten gyvenę stačiatikiai. Ne-

toli Dūkštų, Geisiškių kaime, stovėjo nedidelė medinė cerkvė, priklausiusi unitų, nuo 1839 m. stačiatikių Vievio parapijai. Šios cerkvės vietoje 1865 metais buvo pastatyta mūrinė, bet atskira parapija nebuvo sudaryta, nes tebuvo tik keliolika stačiatikių sodybų. Tuomet M. Muravjovui užkliuvo Dūkštų parapija. Geisiškių cerkvės šventikas Aleksejus Serebrianikovas į pagalbą pasitelkė Dūkštų parapijos kleboną Vladimirą Šalkovskį, kuris 1868 metais padavė Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupui prašymą, kad jį su visais tikinčiaisiais priimtų į stačiatikių tikėjimą. Prašymas buvo patenkintas.

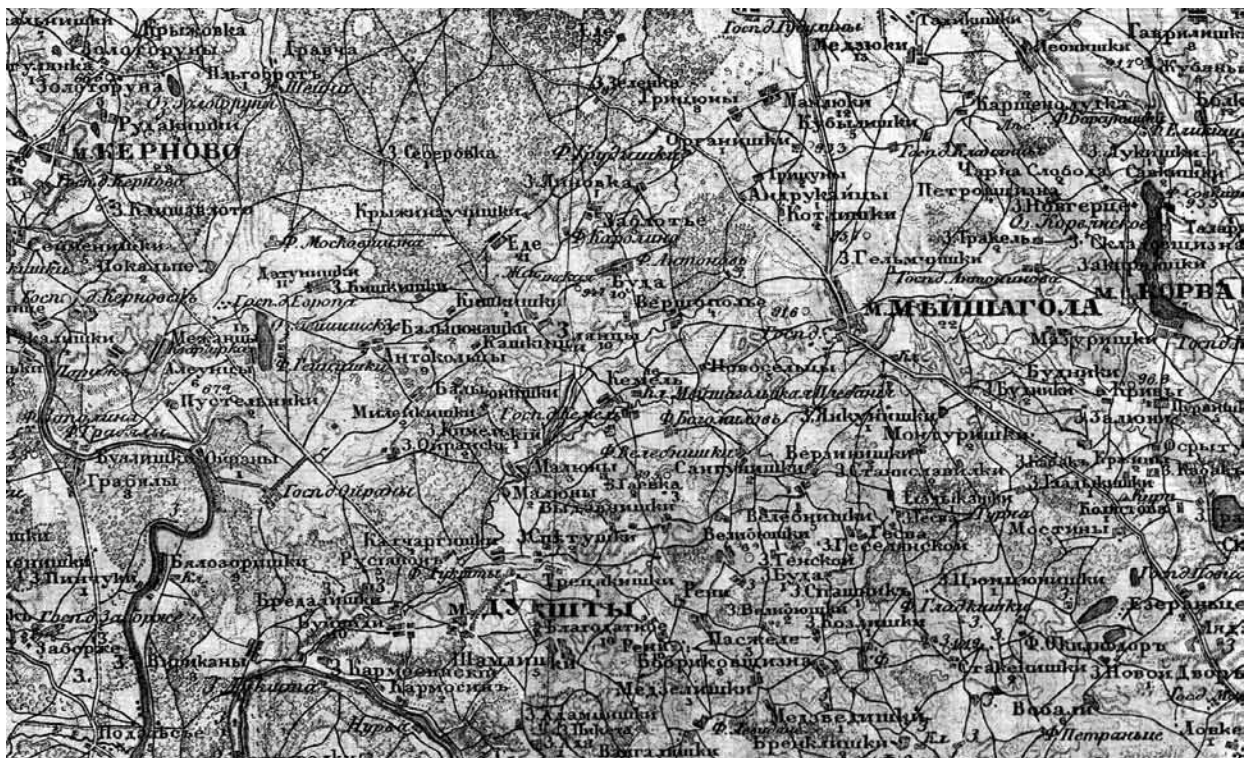
Paberžės parapija perduota stačiatikiams, labiausiai priešinosi Paberžės valstiečiai, kurie parašė skundą Šiaurės vakarų krašto vyriausiajam viršininkui Edvardui Baranovui (šias pareigas ėjo 1866–1868 m.). Skundas buvo persiunčiamas kitiems valdininkams, kol galop pateko apskrities karo viršininkui, t. y. tam, kuris buvo skundžiamas. Buvo ieškoma organizatorių, kurstytojų, rasti trys, jie buvo nubausti.

Prie svarbiausių stačiatikių neofitų kurstytojų buvo priskirti ir katalikų dvasininkai. Jie rėmė tuos tikinčiuosius, kurie tvirtai laikėsi savo religinių įsitikinimų. Daugiausia stačiatikiams verčiamų valstiečių katalikų prisišliejo prie gretimų parapijų, todėl stačiatikių parapijos buvo kur kas mažesnės. Pvz., dėl tokios Dūkštų parapijos padėties, kur 1865 m. buvo 1823 katalikai, 1873 m. – 952 stačiatikiai, 1903 m. – 442 stačiatikiai, o 1919 m. – 505 stačiatikiai, buvo kaltinami kaimyninių parapijų (Maišiagalos, Kernavės ir Karvio) klebonai. Maišiagalos klebonas Steponas Urbanavičius 1869 m. buvo laikinai pašalintas, bet grįžęs vėl ėmė kenkti stačiatikiams, iš popo reikalavo grąžinti bent dalį pasisavintų kapinių. Labiausiai nukentėjo Kernavės kunigai, Dūkštų stačiatikiams teikę katalikiškus patarnavimus, tuokę jaunavedžius, krikštiję vaikus. Dėl Dūkštų šventiko skundų 1869–1882 m. buvo atleisti keturi kunigai.

Su Maišiagalos parapija besiribojančioje Dūkštų parapijoje XIX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje lankėsi žinomas poetas Vladislavas Sirokomlė (tikrasis jo vardas Liudvikas Vladislavas Kondratovičius). Jis pastebėjo, kad Geisiškių dvare kaimiečiai jo lenkų kalbos nesuprato, kadangi kalbėjo vien lietuviškai. Greta esantis Airėnų kaimas buvo mišrus. Vieni jo gyventojai kalbėjo lietuviškai, kiti – rusinų (kitaip sakant, paprastąją) kalba. Vietos mokyklų mokytojai 1872 m. surinko duomenis, kurių rezultatai tokie: Dūkštų seniūnijoje tik Miežionys, Maskviškės, Pakalniai ir Pūstelninkai (22 sodybos) liko lietuviškais kaimais, 70 sodybų buvo laikoma lenkiškomis ir 40 sodybų – baltarusiškėmis. Buvo ir 14 rusiškų sodybų, kuriose gyveno sentikiai ir stačiatikiai neofitai.

1884 metais Vilniaus generalgubernatoriumi tapo Ivanas Kachanovas. Tuo metu sumanymas įvesti rusų kalbą į katalikų pamaldas buvo žlugęs. Daugelio

³ Krupowicz M., „Z zapomnianego archiwum“, in: *Głos Litwy*, 1919 07 06.

Maišiagalos ir Dūkštų apylinkės. FRAGMENTAS IŠ 1908 M. VILNIAUS GUBERNIJOS ŽEMĖLAPIO

stačiatikių neofitų parapijų nebeliko. Generalgubernatorius carui pasiūlė kitą projektą – pridėtines pamaldose vartoti baltarusių tarmę ir daugiau toleruoti lietuvių kalbą.

Truputėlį vėliau, 1890 metais, surinktoje statistikoje nurodyta, kad Dūkštų seniūnijoje lietuvių kalba nebuvo vartojama, gyventojai kalbėjo baltarusių ir lenkų kalbomis. Beje, pastarąją vartojo tik 7 proc. gyventojų, o gretimoje Geisiškių seniūnijoje dauguma gyventojų kalbėjo lietuviškai (579 žmonės iš 1036), beveik visi kiti kalbėjo lenkiškai.

1905 m. išleistas įsakas dėl religinės tolerancijos. Gyventojai galėjo pasirinkti norimą konfesiją. Sursintų parapijų katalikai pasiryžo grąžinti savo senąjį tikėjimą ir atsiimti cerkvėmis paverstas bažnyčias. Visi katalikų prašymai atgauti bažnyčias buvo atmesti, tad kai kur teko statyti naujas. Ten, kur katalikai naujų pastatyti negalėjo, nebuvo atkurta nė viena parapija, taip pat ir Dūkštuose.⁴ Minėta parapija buvo padalyta į Maišiagalos, Sudervės ir Kernavės parapijas, tai matysime toliau pateiktame Maišiagalos parapijos gyvenviečių sąraše.

Po Pirmojo pasaulinio karo praėjus nemažai laiko Dūkštų gyventojai dar skundėsi, kad „mūsų liaudis negali suprasti valstybės politikos dėl *de jure* cerkvės, o *de facto* bažnyčios žemių, rusų valdžios konfiskuotų po 63 m. Ta žemė dalinai išparceliuota, dalinai nuomojama katalikų parapijoms. Taip yra, pvz., mūsų Dūkštuose, Maišiagalos vlsč. Naujai pastatyta prieš 63

m. bažnyčia, kurios palėpėje, išvežus kunigą į Sibirą, buvo laikomi sužeisti sukilimo dalyviai, kartu su žemėmis buvo paimta cerkvei. 1915 metais okupacijos pradžioje vokiečiai grąžino katalikų parapijai bažnyčią kartu su žeme. Parapijiečiai, nekreipdami dėmesio į sunkius okupacijos laikus, keletą metų laikotarpiu nepailstamu darbu ir savo sąskaita suremontavo subombarduotą bažnyčią ir pastatė keletą ūkinių pastatų – dabar už *de facto* bažnyčios, *de facto* cerkvės žemę priversti mokėti valstybei nuomą [...]“.⁵

1907 m. Maišiagalos parapija aptarnavo šias gyvenvietes (iki mūsų laikų kai kurių kaimų nebeliko, gali būti, kad jų pavadinimai išversti neteisingai): Aukštadvario užusienį (заст. Аукитодворы), Antanėlių k. (дер. Антонеле), Antanaičių k. (дер. Антонайце), Adomčiškių k. (дер. Адамушки), Birelių užusienį (заст. Бирки), Budų užusienį (заст. Буды), Vizarkiškių užusienį (заст. Визаркишки), Blagodatnojės k. (дер. Благодатная), Buivydų k. (дер. Буйвиды), Bradeliškių k. (дер. Бродалишки), Visalaukės k. (дер. Весолово), Vapenicos užusienį (заст. Ваненица), Vnukovščiznos užusienį (заст. Внуковицзна), Viršobalį (Вириобали), Viršulių užusienį (заст. Вириулы), Vydautiškių užusienį (заст. Видовишки), Vėlybniškių užusienį (заст. Велебнишки), Gričiūnų k. (дер. Гришюны), Gaiveliškių užusienį (заст. Гайвелишки), Glatkiškių užusienį (заст. Гладкишки), Giesvės k. (дер. Гесва), Aukštutinę Giesvę (Гесва гурная), Gojų (Гай), Gervėčių k. (дер. Гervяты), Genkės k. (дер. Генке), Diržioniškių k. (дер. Держанишки), Dūkštų miestelį (местечко Дукисты),

⁴ Merkys Vytautas, „Vilniaus vyskupijos katalikų parapijų vertimas stačiatikių parapijomis ir jo tautiniai padariniai (1866–1918)“, in: *Lituanica*, 2003, Nr. 3.

⁵ „Z prowincji. Dukszty, pow. Wileński“, in: *Dziennik Wileński*, 1924 07 03.

Izabelinės užusienį (заст. Елизабелина), Žabinkos užusienį (заст. Жабинка), Žilėnų užusienį (заст. Зелянка), Kitiškių užusienį (заст. Кеуишики), Petriškių užusienį (заст. Петровицзна), Lengmeniškių užusienį (заст. Лингменишики), Menturiškių užusienį (заст. Минтуришики), Žarkovščiznos užusienį (заст. Жарковицзна), Staikiškių k. (дер. Стакенишики), Tintiniškių užusienis (заст. Цинцинишики), Vladislavovo užusienį (заст. Владиславово), Sprašniko užusienį (заст. Спашишик), Marijanavo užusienį (заст. Марияново), Kazliškių užusienį (заст. Козлишики), Pažuolių k. (дер. Паужоли), Variekos užusienį (заст. Варека), Dukiškių užusienį (заст. Дукишики), Levydonis (Левиданы), Medviediškės (Медведзишики), Godiškių užusienį (заст. Гадышики), Medžiukų k. (дер. Медзюки), Plytinė (Цегельня), Trečiokiškių k. (дер. Тржеуякишики), Dobrijonavos užusienį (заст. Добрияново), Viršubkos užusienį (заст. Виршубка), Rusėnų k. (дер. Русяны), Kačergiškių k. (дер. Качергишики), Salos užusienį (заст. Сола), Turlojiškių užusienį (заст. Турлашики), Jauniūnų k. (дер. Явнюны), Jauniūnėlių užusienį (заст. Явнюнка), Rājuodžių užusienį (заст. Пайода), Kurminiškių k. (дер. Курминишики), Grudziškių palivarką (фолв. Грудзишики), Šilelių užusienį (заст. Шилели), Blagodatnajės k. (дер. Благодатная), Eiciūnų k. (дер. Ейцуюны), Karmazinų užusienį (заст. Кармазыны), Juodės dvarą (им. Иода), Juodės k. (дер. Иода), Kīmaniškių užusienį (заст. Киманишики), Šiauliškių k. (дер. Шавлишики), Steparų k. (дер. Степары), Kvakšių k. (дер. Квакиши), Šiaulių k. (дер. Шавли), Sakalniškių k. (дер. Сокольнишики), Karšūnalaukio užusienį (заст. Каршинолувка), Kubiliškių k. (дер. Кобылишики), Mileišiškių k. (дер. Милейишики), Moliūnų užusienį (заст. Малюны), Kiemelių k. (дер. Кемели), Staikiškių užusienį (заст. Стайкишики), Lauryniškių k. (дер. Лаврынишики), Konsystavo užusienį (заст. Концыстава), Kumnų k. (заст. Кумны), Antanavo dvarą (им. Антоново), Moliūnų užusienį (заст. Малюны), Buivydų k. (дер. Буйвиды), Znamenkos užusienį (заст. Знаменка), Maišiagalos miestelį (м. Мейшагола)

Tautiniai santykiai Maišiagalos parapijoje

Taigi esant tokiai situacijai 1903 m. rugpjūčio mėnesį kunigas A. Petrulis buvo paskirtas Maišiagalos parapijos klebonu.

Parapijoje kunigas pirmiausia ėmėsi lietuviybės gaivinimo. Jis vaikus pradėjo katekizuoti lietuvių kalba, šia kalba sakyti pamokslus, taip pat ragino parapijiečius skaityti lietuvišką spaudą. 1906 m. Maišiagaloje įkūrė lietuvišką parapiinę mokyklą.

Maišiagalos parapijos klebonas įgijo parapijiečių pasitikėjimą. Jie išrinko savo kleboną atstovu į Didįjį Vilniaus Seimą, kuriame dalyvavo ir Musninkų, Bagaslaviškio klebonai. Sugrįžę į savo parapijas, kunigai

Maišiagalos
Švč. Mergelės
Marijos
Ėmimo į dangų
parapijos
klebonas
kunigas
Alfonsas
Petrulis.
ŠALTINIS –
LIETUVOS
NACIONALINIS
MUZIEJUS (LNM).
PRIEIGA PER
INTERNETĄ –
<[HTTPS://WWW.
VLE.LT/](https://www.vle.lt/)>

skelbė Seimo nutarimus ir kėlė suverenumo idėją.⁶

Be to, kaip šeimininkas, kunigas A. Petrulis pradėjo remontuoti bažnyčią, statyti naują kleboniją. 1904 m. jis raštu kreipėsi į Vilniaus vyskupijos dvasinę konsistoriją, prašydamas leisti sutvarkyti visus bažnyčios pastatus, bažnyčios stogą dengti čerpėmis, nes senas malksnų stogas praleidžia vandenį, bažnyčios šventoriuje pastatyti klėtį bažnyčios reikmenims laikyti ir, reikalui esant, joje laikinai šarvoti mirusiuosius, nugriauti prie bažnyčios seną medinį namelį, vietoj jo pastatyti kleboniją. Visa tai būtų daroma parapijiečių savanoriškai paaukotois pinigais. Vėliau nusiuntė kitą raštą, kuriame patikslino, kad klebonijos statybos išlaidas apmokėtų iš savo sąskaitos. 1905 m. konsistorija leido atlikti šiuos darbus.

Nors parapijoje buvo daug lietuvių, kurių dalis netgi nesuprato lenkiškai, visos pamaldos čia vyko tik lenkų kalba. Taigi A. Petrulis ėmėsi žygių įteisinti šioje parapijoje lietuvišką žodį. Jis kreipėsi į Vilniaus vyskupą su prašymu leisti dalį mišių laikyti lietuvių kalba ir tokį leidimą gavo, tačiau čia pat susidūrė su atkakliu vietos lenkų pasipriešinimu.

1905 m. spaudoje pasirodė trumpa žinutė: „Vietinis klebonas iš sakyklos paskelbė, kad parapijiečiams duoda dvi savaites išmokti lietuvių kalbos, informuodamas, kad, pasibaigus šiam terminui, neteiks religinių paslaugų parapijiečiams, nemokantiems lietuviškai.“

Ar nebūtų geriau, jei tuo pačiu laikotarpiu gerbiamas kunigas klebonas išmoktų lenkų kalbos?⁷

Kun. A. Petrulis „Lietuvos žinioms“ paaiškino taip [kalba netaisyta, – J. K.]: „Per paskutinius 40 metų Maišiagalos parapiją valdė klebonai, kurie visas bažnyčioje pamaldas draug su pamokslu atlikdavo vien tik lenkiška kalba, išsikalbinėdami tuomi, jog lietuviško gaivalo parapijoje nebėra. Lankydamas visą parapiją radau 23 sodžius, kurių gyventojai tebešneka

⁶ Katilius Algimantas, *Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, p. 24, 26, 30.

⁷ „Mejszagola“, in: *Goniec wieczorny*, 1905 06 16.

lietuviškai: nuo rudens tatai pradėjau skaityti iš sakyklos lietuvišką evangeliją draug su lenkiška ir platesniame raporte pranešiau apie parapijos reikalus J. E. Vilniaus Vyskupui; toliaus – su žinia ir iš parėdymo J. E. Vyskupo apskelbiau bažnyčioje iš sakyklos šias reikalingas permainas: lietuvių vaikams syki į savaitę paskirta dėl katėchizacijos diena, visiems lietuviams syki į mėnesį – vienas lietuviškas pamokslas; visos-gi pamaldos (pridėtinės), giesmės ir kiti pamokslai lieka po senovės, t. y. lenkiška kalba. Rodos, toksai parėdymas negalėjo padaryti lenkam jokios skriaudos [...].

Matyti, redakcija „Gonec’o Wieczorny’o“ mano, jog talpindama melagingas žinias apie lietuvių kunigų darbą, tarnauja lenkų visuomenės labui; meldžiu todėl Tamstų pataisyti jos nuomonę, ir, suvartojusi šį mano paaiškinimą, duoti jai prigulenti atsakymą.“ [...] ⁸

Kun. A. Petrulio sudaryto parapijos kaimų sąrašo surasti nepavyko, tačiau yra 1907 m. parapijiečių sąrašai, sudaryti rusų kalba. Sąrašas sudarytas pagal gyvenvietes, kurių buvo apie 100 (kaimai, užusieniai ir kt.).

Vėliau laikraštyje „Dziennik Wileński“ pasirodė straipsnelis, kuriame teigiama, kad „nuo neatmenamų laikų Maišiagalos parapijoje tarp klebonijos ir parapijos buvo geri santykiai. Paskyrus klebonu kun. A. Petrulį santykiai pasidarė jautrūs – kuri pusė kalta, bus pasakyta pristatius faktus.

Kun. klebonas vertė vaikus, rengiamus pirmajai komunijai, mokytis katekizmo ir poterių lietuvių kalba.

Pamokslus sakė lietuvių kalba, nepaisant to, kad parapijiečiai reiškė protestą pamokslo metu išeidami iš bažnyčios.

Izabelinėje įsteigė lietuvišką mokyklėlę, kuri užsidarė nesant mokinių.

Atvykstant Vyskupui bando išprovokuoti lietuvių demonstraciją, nepaisant parapijiečių opozicijos, kuri nenori, kad kun., Vyskupas būtų suklaidintas apie tautinę parapijiečių sudėtį.

⁸ Petrulis Alfonsas, „Laiškas į redakciją“, in: *Vilniaus žinios*, 1905 06 26.

Parapijoje yra 8 tūkst. žmonių, gimtoji kalba yra lenkų, tik viename Pociūnų kaime vyresni gyventojai kalba vietine lietuvių kalba, nesuprantama lietuviams, manau, nesuprantantys savo klebono.“ ⁹

J. E. Vysk. Ropo bažnytinės vizitacijos metu kun. A. Petrulis pamokslą sakė lietuvių kalba, jo metu buvę bažnyčioje parapijiečiai ėmė kosėti ir t. t., dėl to kunigas buvo priverstas nutraukti pamokslą. Parapijiečiai Vyskupui pateikė skundą dėl kunigo, kuris prieš jų valią įvedė lietuvių kalbą papildomose pamaldose Maišiagalos parapijoje. ¹⁰

Bažnytinės vizitacijos metu J. E. kun., Vysk. Ropas pažadėjo parapijiečiams, kad pamokslai bus sakomi lenkų kalba. Tačiau sekmadienį, 1907 m. liepos 1 d., kun. A. Petrulis po senovei pamokslą sakė lietuvių kalba ir net skelbimų nepasakė lenkiškai, nepaisant to, kad dauguma parapijiečių lietuviškai nesupranta. ¹¹

1907 m. dėl sveikatos būklės atsisakius klebono darbo gretimoje Karvio bažnyčioje, parapijiečiai laikinai liko be ganytojo. Jį laikinai pavadavo Maišiagalos klebonas A. Petrulis, tačiau jis atvažiuodavo, kaip laikraštyje „Dziennik Wileński“ teigia parapijietis, „iš anksto neįspėjęs, dėl to į bažnyčią ateidavo nedaug žmonių.

Sekmadienį, liepos 15 d., kun. Petrulis po pamaldų užlipo ant sakyklos ir pamatė nedaug žmonių. Tai jį supykė ir pasakė, kad paprašys Vyskupo uždaryti bažnyčią, o ne atsiųsti naują kunigą, nes ne visuomet į bažnyčią ateina reikiamas kiekis žmonių. Karvio parapijiečiai išsigando šių kunigo grasinimų. Keletas kaimų nori nusiųsti atstovus pas kun. Petrulį, kad šis savo ketinimų neįgyvendintų.“ ¹²

Ir Karvyje kunigas meldėsi lietuviškai, tai papiktino parapijiečius: „[...] Galiausiai jis apsisprendė ir

⁹ „Z parafji mejszagolskiej“, in: *Dziennik Wileński*, 1907 05 21.

¹⁰ „Mejszagola“, in: *Gonec wieczorny*, 1907 06 29.

¹¹ „Mejszagola“, in: *Gonec wieczorny*, 1907 07 04.

¹² „Parafja Korwie“, in: *Dziennik Wileński*, 1907 08 10.

Vilniaus lietuvių savitarpinės pašalpos draugijos choras svečiuose pas kun. Alfonsą Petrulį Maišiagaloje 1906 m. gegužės 28 d. NUOTR. IŠ VYTAUTO MERKIO KN. „TAUTINIAI SANTYKIAI VILNIAUS VYSKUPIJOJE 1798–1918 M.“, VILNIUS, 2006

praėjusį sekmadienį perskaitė evangeliją l i e t u -
vi š k a i. Iš pradžių kunigo klausė, paskui bažnyčioje
pasigirdo kažkoks duslus juokas ir durų trankymas...
Tai pamatęs, gerbiamas klebonas pradėjo sakyti pa-
mokslą lenkiškai. Bet pabaigoje pasakė, kad ateityje
pamokslą sakys ir lietuviškai [...]. Todėl jaučiu pareigą
paklausti gerbiamo kun. Petrulio, kokia intencija ir
kokiu pagrindu be parapijiečių sutikimo įvedė baž-
nyčioje lietuvių kalbą? Nuo Karvio parapijos įkūrimo
laikų mūsų bažnyčioje lietuvių kalbos nebuvo, nes
jos čia niekas nesupranta ir ji mums nereikalinga.“¹³

Tuos kaltinimus paneigė kai kurie parapijiečiai.
Tas pats dienraštis „Dziennik Wileński“ išspausdino
S. Houwalt laišką, kuriame autorius norėjo „kad nors
kartą melą nugalėtų teisybė [...]“.

I. Melas, kad neva kun. Petrulis vertė vaikus,
ruošdamas juos ir išpažinčiai, ir mokydamas poterių,
ir katekizmo lietuviškai; nes prie manęs ne kartą ku-
nigas egzaminavo kaimo vaikus ir manęs prašė jiems
padėti kartoti katekizmą lenkiškai, nes lietuviškai iki
šiol nemoku.

II. Melas, kad neva papildomos pamaldos, giedoji-
mas procesijos metu, rožančiaus kalbėjimas, gegužinės
pamaldos keturis metus vykdavo lietuviškai. Per mėnesį
tik kartą būdavo sakomas pamokslas lietuvių kalba, o
evangelija kas sekmadienį skaitoma lenkiškai ir lietu-
viškai. [...]

III. Melas, kad neva kun. A. Petrulis Izabelinėje įkūrė
lietuvišką mokyklėlę, nes toje mokyklėlėje dėstymas
vyko lenkiškai – ir tik papildomai, tiems, kurie norėjo
mokyti lietuviškai [...].

IV. Originaliai, netgi juokingai skamba prašymas,
kad J. E. Vyskupas gali būti klaidinamas, kas link
parapijiečių, gyvenančių 20 varstų nuo jo rezidencijos,
tautinės sudėties, per kažkokią demonstraciją.

Melas, kad tik viename Pociūnų kaime žmonės kalba
„vietinė“ (?) lietuvių kalba, nesuprantama lietuviams.
Visų pirma – dauguma to kaimo gyventojų kalba len-
kiškai, visų antra, Maišiagalos parapijoje yra daugiau
kaimų, kur namuose žmonės kalba lietuviškai: Uličėliai,
Eiciūnai, Kvakšiai, Viršulai, Jauniūnai, Salos, Antanė-
liai, Antanaičiai, Steparai, Visalaukė, Kurminiškės ir kt.

V. Netiksliai ir tendencinga yra ataskaita, kai J. E.
vyskupo Ropo vizitacijos metu kun. Petrulis sveikinamąją
kalbą pasakė iš pradžių lenkiškai, po to trumpą kreipi-
mąsi, kaip sveikinimą nuo tautinės mažumos, lietuviškai.
Pasikliauju paties Ganytojo žodžiais, kuris, pakilęs nuo
vyskupo sosto prieš bažnyčioje prasidėjusį triukšmą,
nuramino tuos, kurie kelių asmenų įsakymu ėmė kosėti ir
urgzti, sakė, kad kunigas, parapijos klebonas, tik mažos
lietuvių sąjėdos vardu sveikina lietuviškai [...].

VI. Melas, kad neva parapijiečiai parašė ant klebono
skundą, kuris buvo įteiktas Ganytojui įvažiuojant, Mai-
šiagalos pasienyje, už trijų varstų nuo bažnyčios [...].

VII. Melas, neva J. E. vyskupas Ropas vizitacijos
metu žadėjo Maišiagalos parapijiečiams kokius nors
pokyčius, nes aiškiai pasakė tiems, su kuriais šnekėjo,
kad vizitacijos metu jokių nutarimų neskelbia [...].

VIII. Karvio miestelis yra už 4 varstų nuo Maišia-
galos, ir melas, kad nėra arčiau bažnyčios, negu už 14
ar 18 varstų.

Melas tai, kad iš Maišiagalos parapijos kun. Petrulis,
iš anksto neįspėjęs, kartais sekmadieniais atvažiuoja į
Karvio bažnyčią laikyti pamaldų, nes kas sekmadienį
aiškiai praneša, kada Karvyje ir kada Maišiagaloje
vyks pamaldos [...].

IX. Melas, neva Karvio bažnyčioje kun. Petrulis š.
m. rugpjūčio 5 d. sakė pamokslą lietuviškai ir pasakė,
kad tai bus ir ateityje. Net priešingai! Keletą kartų pa-
brėžė, kad tie, kurie nori lietuviškų pamokslų, lai eina į
Maišiagalą tada, kai jie ten bus skelbiami [...].

Kaip liūdna, kad gindami šventą reikalą, kuris turi
spindėti tik tiesa ir teisingumu, žmonės imasi melo!“¹⁴

Šis laiškas neliko nepastebėtas. Viename „Vilties“
numeriu buvo išspausdintas pagiriamasis žodis jo au-
toriui: „[...] Štai 237-ame „Kur. Lit.“ numeryje pirmą
kartą randame be redakcijos priedą ilgą laišką S. Hou-
walt, užstojančią už kun. A. Petrulį, Maišiagalos kleboną,
apie kurį „Dzien. Wilenski“ yra prirašęs visokių nebūtų
daiktų tiek daug lakštų, kad iš jų būtų, rasit, storoka
knyga. Tat rašo Maišiagalos parapijonis, gerai pažįstantis
savo parapijos žmones ir kunigą A. Petrulį. Matyt, ir S.
Houwalt-ei apkyrėjo „Dzienniko“ neteisybės, kad jau
nebegalėjo susiturti, nepasakęs jam: meluoji!

[...] Žodžiu sakant, „pramanyta“ ir „neteisybė“
yra, kaip rašo S. Houwalt, visa, ką skelbė „Dzien.
Wil.“ apie kun. A. Petrulį. [...] S. Houwalt balsas
tai ne lenkų visuomenės balsas, tai vieno žmogaus,
pritrūkusio kantrybės, šauksmas, kurin tuo tarpu
niekas neatsiliepia [...].“¹⁵

Bet didžiausią polemiką sukėlė kunigo A. Petrulio
laiškas laikraščiui „Dziennik Wileński“. Jame klebonas,
perskaitęs keliuose laikraščio numeriuose p. Siektos
(Sękta) įspėjimą apie „kažkokį neįvardintą nesaugu-
mą, tačiau plačiai aprašytus „Lietuvos lenkus“, apie
lietuvių veiklą, vadindamas juos „litvomanais“, apie
Lietuvos etnografiją, galop apie Liublino Unijos rei-
kalingumą Lietuvai ne tik praeityje bet ir dabartyje
[...]“, išsakė savo nuomonę:

„Rašydamas straipsnį, autorius bandė, kaip pats
teigia, vadovautis skaičiais ir faktais. Kokie tai skaičiai
ir faktai lengvai supras kiekvienas, kuris visapusiškai
susipažinęs su šiuolaikiniais Lietuvos veikėjų darbais,
ir kas, netikėdamas *in verba magistri*, pats norės įsiti-
kinti tų skaičių ir faktų tikrumu [...].

Dabar pažiūrėsim, kokio paaiškinimo nori p. Siekta.
Manęs klausia: 1) Kokia kalba vyko pridėtinės pamal-

¹³ Radzwiłowicz Witold, „Parafja Korwie“, in: Dziennik Wileński, 1907
08 23.

¹⁴ Houwalt S., „O parafje mejszagolską“, in: Dziennik Wileński, 1907
10 23.

¹⁵ „Ir lenkui pritrūko kantrybės“, in: Viltis, 1907 10 26, Nr. 11.

dos Maišiagalos bažnyčioje prieš man atvykstant? 2) Kaip yra dabar? 3) Kiek tarp parapijiečių yra lenkų ir lietuvių? 4) Kokia kalba ruošiami vaikai 1-ai išpažinčiai? 5) Iš kur atsirado ir kodėl yra erzinantis garsas tarp dvaro ir Maišiagalos klebonijos?

Atsakau: 1) Kun. Vytauto Didžiojo laikais pridėtinės pamaldos Maišiagalos bažnyčioje vyko lietuvių kalba; nuo 1860 metų lietuvių ir lenkų kalbomis, kada įvesta lenkų kalba nežinau, prieš mane, 1899–1903 m., buvęs kunigas lietuvių kalbą bažnyčioje panaikino, nes pats nemokėjo lietuviškai nė žodžio. 2) Dabar, J. E. Vilniaus vyskupui leidus, evangeliją skaitau lietuviškai ir lenkiškai, vieną kartą per mėnesį sakau pamokslą lietuviškai, kitkas bažnyčioje lenkiškai [...]. 3) Parapijoje lenkų yra vos keletas šeimų, kiti parapijiečiai lietuviai, iš jų tik 1/3 dalis namuose kalba lietuviškai, kiti šneka lenkiškai, iš tikrųjų lietuviškai – lenkišku žargonu. Parapijiečius, kalbančius lenkiškai, lietuviais vadinu todėl, kad jie turi lietuviškas pavardes, pvz., Minkštimas, Juodis, Andriukaitis, etc., nuo senelių prosenelių laikų gyvena kaimuose lietuviškais pavadinimais, pvz., Pažzuoliai, Kiemeliai, Smilynė, Pavasarėliai ir t. t., turi lietuviškus papročius bei įpročius, ir yra vaikai lietuvių, kurie dar anoje kartoje kalbėjo tik lietuviškai. 4) Vaikus 1-ai išpažinčiai ruošiu jų kalba.

Kas link penkto klausimo, tai čia p. Siekta papildė, mažų mažiausia, pasielgė neapdairiai, ir į neapdairų klausimą neatsakau [...].

Pabaigoje leisiu sau pacituoti mūsų poeto Adomo Jakšto žodžius:

„Broliai ponai! Užteks pykti, meskit seną olą! Mes negalim likti lenkais, pakeisti natūrą! Norite meilės ir vienybės, būkite mums ne „ponai“; to linkiu teisingumo dėlei – lietuviai ne litvomanai.“¹⁶

Reakcijos ilgai laukti nereikėjo. Sobieslavas Siekta (*Sobiesław Sękta*) netrukus patikslino „Dziennik Wileński“ redakcijai, ką turėjo omeny: „Iš pradžių kun. Petrulis kaltina mane, kad įspėjau skaitytojus nuo kažkokio pavojaus, kurio aiškiai neįvardinau. Man atrodo, kad mano „Įspėjimas“ pirmiausia skirtas Liet. ir neapsisprendusiems Lenk., šis pavojus yra gana aiškiai nurodytas: jame yra brolžudiško vaido ir nesantaikos Prūsijos ir Rusijos naudai, kad gaila lenkų ir lietuvių [...]. Man labai neaiškus kun. P. atsakymas, kuriame kalbama apie tai, kokia kalba ruošiami vaikai 1-jai komunijai. Į mano kategorišką klausimą: kokia kalba? Gaunu atsakymą, kad vaikai 1-jai komunijai ruošiami jų kalba.

Ta jų man neaišku, visų pirma, kodėl kun. P. savo lenkų parapijiečių kalbą vadina „žargonu“. Kodėl neišsireiškė taip: pagal jų tėvų norą: lenkų arba lietuvių [...].

1) Niekur netapatinu lietuvių su litvomanais kaip politinių veikėjų [...]. Čia pridėsiu, kad kaip lietuvių suprantu žmogų, šeimoje kalbantį lietuviškai, pripažįs-

tantį šią kalbą gimtąja ir esantį lietuvių tautybės. Visas civilizuotas pasaulis laikosi tokios nuostatos [...].

2) Visiškai nelaikiau kun. P. „nepataisomu“ litvomanu [...].

3) Pereinant prie kun. P. atsakymo į mano klausimą, mane stebina jo erudicija. Vytauto laikais pridėtinės pamaldos Maišiagalos bažnyčioje vyko lietuvių kalba, tai kun. P. tikrai žino, nors tai vyko prieš penkis šimtus metų, bet nežino, kada įvesta lenkų kalba, nors, tikėtina, tai įvyko vėliau: „1860 metais“ jau šalia lenkų kalbos buvo ir lietuvių, nuo 1899–1903 vėl tik lenkų; po to kun. P. iš dalies vėl įvedė, kaip rašo, „pagal vyskupo potvarkį“, lietuvių kalbą, bet ar sutikus parapijiečiams ir jiems sutikus, – čia tik atsidūsta, taip pat kieno iniciatyva.

4) Kas link statistikos. „Keliasdešimt šeimų – lenkų“, o kiti lietuviai, iš kurių „tik 1/3 namuose vartoja lietuvių kalbą“, kiti kalba lenkiškai, iš tikrųjų lietuviškai – lenkišku žargonu.“ Čia išdrįsiu gerbiamam kunigui paprieštarauti. Gana dažnai turiu galimybę pasišnekėti su kun. geradariu parapijiečiais, girdėjau juos besikalbančius tarpusavyje – ir tai visiškai nebuvo „žargonas“, bet lenkiškumas, labai artimas knygoms, netgi Vilniaus gubernijos lenkų kalba artimesnė taisyklingai nei kai kuriuose Lenkijos etnografiniuose regionuose, pvz., Kurpių [...].

5) Kodėl tuos kalbančius „žargonu“ savo parapijiečius kun. P. vadina lietuviais – prašau nesijuokti – turinčius lietuviškas pavardes ir mini net tris pavardes; tuo tarpu praleisdamas tai, kad Maišiagalos parapijoje yra žmonių, kurių pavardės baigiasi ski, vič ir kt., skambančios lenkiškai – slaviškai, bet jei spręstumėme apie kažkieno tautybę tik iš pavardės, padarytumėme grubią klaidą [...]. Tarp žinomų Lietuvos „veikėjų“ turime Donatą Malinauską, Jablonską, Domaševičių, Ambrazevičių, Kuktą, Smetoną, Zarembą, Zavišą (Otoną), ir prašau pabandyti pasakyti kuriam jų, kad jis negali būti lietuvis, nes turi lenkišką pavardę!

Kaimų, ir apskritai gyvenviečių, pavadinimai nieko nesako, pvz., Neris (*Wilia*), Vilnius (*Wilno*) ne lietuviški, o jųs, ponai, laikote savais. Maišiagalos parapijos sąrašų, deja, neturiu, bet Maišiagalos valsčiuje yra tokie kaimai, kurių pavadinimai visiškai nelietuviški: Ušakovščizna (*Uszakowszczyzna*), Veršobalis (*Wierszobolowo*), Gojus (*Gaj*), Monastyрка, Steparai (*Stepary*), Izabelinė (*Izabelin*), [...].

Lietuviški papročiai ir įpročiai, kas tai?

Ar vestuvės, laidotuvės, krikštynos, derliaus šventės ir pan. Lietuvoje kitokios? [...]¹⁷

Tęsinys kitame numeryje

¹⁶ „List ks. Petrusa“, in: *Dziennik Wileński*, 1907 01 30.

¹⁷ Sękta Sobiesław „Z powodu listu ks. Petrusa“, in: *Dziennik Wileński*, 1907 02 02.

Alvite įteikta premija priminė apie signatarą Donatą Malinauską

Renata VITKAUSKIENĖ,
Vilkaviškis

Po Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro Donato Malinausko kultūros premijos įteikimo Alvite liko lūkesčių, kad galbūt po kurio laiko savo krašte turėsime dar vieną gyvenimui prikeltą paveldo vertybę. Tokią viltį paliko renginyje dalyvavęs būrelis pilietišku asmenybių.

Šiomet buvo įteikta jau dvyliktoji Vasario 16-osios akto signataro vaikaičio Tado Stommos ir jo žmonos Jadvygos, giminaičio Viktoro Jenciaus-Butauto ir

jo sutuoktinės Žiedūnos įsteigta Signataro Donato Malinausko kultūros premija. Šis apdovanojimas skiriamas asmeniui, kuris yra prisidėjęs prie Lietuvos nepriklausomybės stiprinimo, laisvės idėjų platinimo, valstybės istorijos garsinimo bei žmonių gerovės kėlimo ir kuriam artimos D. Malinausko puoselėtos vertybės.

2022-ųjų premijos laureate tapo tyrėja Daiva Vilkelytė. Kaip akcentavo V. Jencius-Butautas, Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvenančio T. Stommos dėmesį patraukė šios filologės rašinių ciklas „Ką slepia

Donato Malinausko kultūros premijos įteikimo renginio dalyviai prie Alvito dvaro spirito varyklos pastato (Vilkaviškio r.), 2022 m. kovo 12 d. Iš kairės: Juozas Vercinkevičius (antras), Vėtrė Markevičiūtė, Jolanta Zakarevičiūtė, dr. Jurga Žasinaitė-Gedminienė, Viktoras Jencius-Butautas, Vitas Girdauskas, Daiva Vilkelytė, Daiva Riklienė, signataro Alfonso Petrulio giminaičiai Kęstutis Petrulis ir Nijolė Petrulytė-Štriupkuvienė, Jurgita Morozaitė (priekyje), Gintas Bakūnas, Jurga Čekatauskaitė. IRMOS STADALNYKAITĖS NUOTR.

sovietinis mitas“. Pernai žurnale „Legendos“ publikuoti autorės straipsniai „Dingęs Cvirka“, „Atšalusių pelenų feniksas. Eduardas Mieželaitis“, kaip ir kiti tekstai, yra ilgų valandų, praleistų archyvuose, rezultatas. Pati D. Vilkelytė apie savo darbą sakė: „Tyrimas yra rimtas, o forma – populiari.“ Autorė neslėpė, kad už tokio turinio publikacijas dažnai rizikavo būti paduota į teismą, tačiau visuomet sulaukdavo ir į Alvitą ją atlydėjusios „Legendų“ vyr. redaktorės Jurgos Čekatauskaitės palaikymo.

Šiometinis premijų teikimas buvo turbūt kukliausias iš visų iki šiol įvykusių. Nedidelis dalyvių būrelis vėjuotą dieną susibūrė lauke, prie pat Alvito dvaro spirito varyklos durų, nes viduje – tamsu ir šalta. Tačiau jei pastatą įsigijusiems signataro giminaičiams pavyks įgyvendinti dabar puoselėjamus planus dėl D. Malinausko kuklaus muziejaus, kavinukės, galbūt Alvito dvaras ilgam taps ta vieta, kurioje bus teikiamos kultūros premijos, ir girdėsime jį minint šalia kitų svarbių istorijos objektų.

Priminsime, kad nuo įsteigimo 2012-aisiais premija kurį laiką teikta Vilniuje, Šv. Mikalojaus bažnyčioje, nes D. Malinauskas buvo vienas iš tų iniciatorių, kurie ypač daug nuveikė, kad ši šventovė 1901 m. pereitų lietuvių žinion ir kad joje vyktų lietuviškos pamaldos. Nuo 2016 m. premijos teikimo ceremonija vyko Signatarų namuose, kur D. Malinauskas, Lietuvos Tarybos narys, 1918 m. pasirašė Vasario 16-osios aktą.

Šį pavasarį vieno iš premijos steigėjo, trijų jos laureatų, Vasario 16-osios klubo narių, kelių mūsų rajono įstaigų atstovų automobiliai suko į Alvitą, kur D. Malinauskas 1937 m. įsigijo dvarą. Iš neto-

limo Vanaginės kaimo 1941 m. jis, ligotas senukas, buvo išvežtas į Sibirą, kur po pusantrų metų mirė dėl bado.

Signataro Donato Malinausko premijos teikimas kasmet planuojamas siejant jį su šio lietuvių gynusio bajoro gimimo diena – kovo 7-ąją. Šiomet renginys įvyko kovo 12 d. Tą dieną laureato ženklas – medalis su signataro D. Malinausko atvaizdu – taip pat buvo įteiktas rašytojai, vertėjai ir mokslininkei dr. Jurgitai Žasinaitei-Gedminienei, kuri minėta kultūros premija buvo įvertinta 2021 metais. Ši rašytoja, humanitarinių mokslų daktarė tyrinėja XVIII a. antrosios pusės Gardiną – vieną iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros centrų.

Įteikiant apdovanojimus taip pat dalyvavo signataro D. Malinausko giminaitė dizainerė Vėtrė Markevičiūtė. Tai jos idėja premijos laureatus pagerbti dar ir medaliu.

Pačios pirmosios premijos laureatas Juozas Vercinkevičius džiaugėsi matydamas kelių Vilkaviškio rajono įstaigų atstovus. Renginyje dalyvavo Vilkaviškio r. savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotoja Daiva Riklienė, Šeimenos seniūnas Gintas Bakūnas, Vilkaviškio turizmo ir verslo informacijos centro direktorius Vitas Girdauskas, Suvalkijos (Sūduvos) kultūros centro-muziejaus direktorė Jurgita Morozaitė. „Jūsų dalyvavimas yra pripažinti, bendrauti ištiesta ranka“, – akcentavo J. Vercinkevičius.

*Šaltinis – Vilkaviškio krašto laikraštis „Santaka“,
Nr. 22, 2022 m. kovo 22 d.*

Prieiga per internetą – <<https://www.santaka.info/?sidx=64821>>

Mūsų *rubežiai* ir jų istorijos

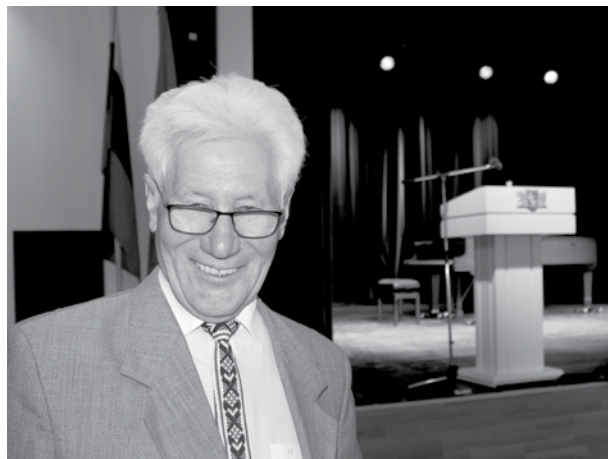
Lietuvos valstybės sienos ir jų saugotojai, Lpasiausiečiai, jų istorija domina kiekvieną lietuvi, todėl smagu sutikti apie tai rašančius. Vienas iš tokių yra Antanas Žilėnas, knygų „Parubežys ir parubežiniai“ (I, II ir III dalys) autorius, neseniai paminėjęs garbingą savo 80-ies metų jubiliejų.

Gal galima sužinoti, iš kur Žilėnų giminė yra kilusi ir kaip Jūs susidomėjote Lietuvos ir Lenkijos demarkacinės linijos istorija ir šalia jos gyvenusiais lietuviais?

Žilėnų giminė yra kilusi, o gal tiesiog pavardė labiau paplitusi rytinėje Lietuvos dalyje. Dažniausiai Žilėnų pavardė sutinkama Ignalinos šiaurinėje pusėje ir Zarasų rajone, Ignalinos ir Zarasų rajonų sankirtoje. Man įdomi *Žilėno* pavardės kilmė, yra tekę susidurti su pakraipyta pavarde, kaip antai: *Žibėnas*, *Žilanas* – tai tikra aukštaitiška tarme (aukštaitiška *ūturka*) sakoma *Žilėnas*, *Žiulėnas*, *Žiulanas* (aukštaitai raidę *ė* taria labai kietai, tokiame aukštaitiškam garsui bendrinėje mūsų kalboje nėra raidės. *Žilėno* pavardėje *ė* tarimas labiau atitiktų rusų *e abarotnajos* tarimą). Panašios pavardės yra *Žilionis*, *Žilinas*. Slavų kalbose *Žilin* tai tas pats *Žilinus*, *Žilanus*. *Žilanus* pavardė labai paplitusi tarp Mogiliavo apskr. gyvenančių lietuvių. Suprantama, kad tai pavardės *Žilėnas* asimiliacija į *Žilanus* (aukštaitiškas ir slaviškas (gudiškas) konglomeratas). Sakoma, kad *Žilėnų* pavardė yra kilusi iš pavardės *Žilis* ar *Žilius*. Natūralu, jog jau nuo senovės *Žilis* ar *Žilius* reiškė baltą ar nubalusį žmogų. Aš pritariu šios pavardės kilmės aiškinimui. Mano nubalimas visiškai atitinka šią reikšmę [juokiasi]. Studijų metu grupės draugai mane jau vadino *Žiliumi*, gal vien dėl to, kad tamsi mano švelniūra jau buvo pradėjusi šviesėti.

Ankstyvieji dokumentiniai įrašai rodo, kad Žilėnų giminės lizdas buvo Vaišniūnų kaimas, nutolęs beveik 10 km į šiaurę nuo Ignalinos. Jau XVII a. pirmoje pusėje (regis, 1636 m.) Vilniaus tijūnijos Linkmenų dvaro inventoriaus apyrašuose yra Petras ir Martynas Žilėnai iš Vaišniūnų kaimo. Svarbu, kad Žilėnai savo protėvius gali vadinti karališkaisiais valstiečiais, nes visi aplinkiniai valstiečiai priklausė Vilniaus tijūnijos karališkajam Linkmenų dvarui.

Mano protėviai gimė netoli Vaišniūnų Pabaltės vienkiemyje. Protėvių Jono ir Juozapotos Žilėnų

Antanas Žilėnas savo knygos „Parubežys ir parubežiniai“ (III dalis) pristatyme, vykusiame Vilniaus įgulos karininkų ramovėje, 2022 m. gegužės 25 d. AUŠROS VIRVIČIENĖS NUOTR.

jauniausias sūnus Justinas caro laikais išvyko į Mogiliavo guberniją. Nusipirkęs parceliuojamo dvaro žemės, gyveno Suslaukos kaime už Mogiliavo, Mstislavlio link. Mano tėvelio Antano Žilėno giminė Pabaltėje. Vėliau visa Anupro ir Teklės Žilėnų šeima apie 1920 m. atsikėlė į Ginučių kaimą (15 km į vakarus nuo Ignalinos). Čia, remiantis 1923 m. surašymo duomenimis, gyveno 225 gyventojai ir dominavo Guobių, Rukų ir Žilėnų pavardės. Vokiečių okupacijos metu 1942 m. surašymo dokumentuose Ginučiuose buvo 43 sodybos, iš jų – 9 su Žilėno pavarde. Dabar, nykstant kaimams, Ginučiuose liko dvi Žilėnų sodybos.

Jau seniai Pabaltės kaimo pavadinimo nebeliko jokiuose įrašuose. Dabar Pabaltės kaimo žemė žymima tik miškininkystės žemėlapiuose (planuose) kaip Ginučių miškas.

Atsakant į Jūsų klausimo antrą dalį, labai tiktų poeto Justino Marcinkevičiaus žodžiai: „Žmogus, nesuvokiantis savęs istorijoje ir istorijos savyje, yra silpnas, bejėgis ir mažareikšmis.“

Domėtis jau vaikystėje iš tėvų, giminių išgirstais pasakojimais apie okupantus lenkus ir lietuvių (mamos giminių) gyvenimą *parubežyje*, Lietuvos ir Lenkijos demarkacine linija ir šalia jos gyvenusiais lietuviais pradėjau jau pirmaisiais Antrosios Lietuvos Respublikos metais. Tada, kai Pirmosios Lietuvos Respublikos archyvai tapo pasiekiami ir jau buvo galima atvirai kalbėtis apie Lietuvą, t. y. apie

Lietuvos netolimą praeitį ir istoriją. Tėvelis, Lietuvos partizanas, Vorkutos kalinys, grįžęs iš įkalinimo, savo pasakojimais apie Lietuvos didvyrišką praeitį, tarnybą Lietuvos kariuomenėje ir tarnybą pasienio policijoje, žadino mane domėtis Lietuvos istorija. Stebėjomės tėvelio Lietuvos istorijos žinojimu, jo begaline pagarba Pirmajai Lietuvos Respublikai. Jis – savamokslis, pagrindines istorijos žinias gavo skaitydamas, tarnaudamas (ypač daug) Lietuvos kariuomenėje ir pasienio policijoje.

Nuo tų Lietuvai tragiškų laikų jau praėjo daug metų, prasidėjo kitas amžius, tačiau santykiai su kaimynu ir čia gyvenančiais Lietuvos lenkais nėra geri – laikas dekonfliktuoti situaciją. Prisiminkime, kad privalome žinoti, jog mūsų kartos tėvai ir seneliai lenkų tautai atleido užmiršdami jų padarytą žalą ir skriaudas: kai Lenkiją 1939 m. rugsėjo 1 d. užpuolė Vokietija ir rugsėjo 17 d. ją su įniršiu triuškinio Stalinas, kai į neokupuotą Lietuvą plūdo dešimtys tūkstančių lenkų atbėgėlių. Lietuva tada priėmė ir internavo daugiau nei 15 tūkst. vien tik Lenkijos kariškių. Juos priglaudė stovyklose, kurortiniuose miesteliuose, sanatorijose Kulautuvoje, Birštone, Palangoje. Migracijos departamentas dirbo dieną ir naktį, formindamas jų išvykimo į užsienį dokumentus. Taip lietuviai, užmiršę netolimos praeities skriaudas, gelbėjo lenkus nuo stalininių represijų.

Nėra Lietuvoje antilenkiškumo. Nėra ir nebuvo mummyse antilenkiškumo. Nūdienos lenkai turi gerai žinoti nusikaltimus, kuriuos padarė jų protėviai lietuvių tautai, Lietuvos valstybei. Kiekvienam prieš lietuvių tautą nusiteikusiam lenkui privalome priminti, kad Vilnius nuo amžių buvo Lietuvos sostinė, lietuvių įkurta lietuviškose žemėse. Nuoširdžiai draugystei, geriems santykiams ir pagarbai tarp abiejų tautų reikia, kad Lenkijos vadai pripažintų jų tėvų ir protėvių padarytas skriaudas ir žalą lietuvių tautai ir nepriklausomai Lietuvos valstybei.

Dabartinė mano karta jau, akivaizdu, kad nespės, o mūsų kartos vaikai ir vaikaičiai privalo išmintingai, remdamiesi Lietuvių tautos istorine praeimi, be jokių nuolaidų ir išlygų išspręsti ilgai užsitęsusi konfliktą su Lenkija.

Nuo ko viskas prasidėjo? Juk knygoms, o ypač tokioms, rašyti reikia surinkti daug archyvinės medžiagos. Kada pradėjote?

Prasidėjo tada, kai save supurčiau ir pasakiau sau: „... reikia!“ O buvo taip. Su sūnėnu Kęstučiu vieną vasarą lankėme Ignotiškį – jau daugiau kaip prieš ketvirtį amžiaus melioracijos traktorių sugriautą ir išnykusią gimtinę. Pagrindinis kelias į gimtąjį kaimą buvo užartas ir vietomis apaugęs krūmais. Gerai žinodamas apylinkes, į gimtinę bandžiau įvažiuoti iš kitos pusės. Privažiuoti iki gimtųjų sodybų ir iš kitos pusės nepavyko. Ėjome šnekučiuodamiesi. Stabtelėjome ant buvusių kaimynų aukštos kalvos. Žvalgėmės aplinkui ir aš jam pasakojau apie kaimynus, čia buvusius kaimus, baisų pokarį, skrebų siautimą, slapčia laidojamus partizanus. Matau, kad Kęstutis įdėmiai klausosi. Po trumpos pauzės jis man: „Dėde, iš kur taip viską žinai?“ Kažkiek jam paaiškinau. Sūnėno, baigiančio trečią dešimtį, jauno žmogaus, klausimas: „Iš kur taip viską žinai?“ – mane giliai paveikė – supurtė... Tuomet turėjau sveikatos problemų ir man, smūgiuotam tokio klausimo, šmėstelėjo išmintingas posakis, išmintinga patirtis: vakar diena – istorija, šiandiena – Dievo dovana, rytdiena – paslaptis. Ir dar. Man tėvelis buvo garbingos Lietuvos praeities žinių šaltinis. Mes su mama jį prašėme rašyti, bet nieko užrašęs nepaliko. Suprantama, kad gūdžiais sovietiniais laikais rašyti apie Lietuvą, pasipriešinimą okupantams jam, politiniam kaliniui, dar vis sekamam saugumo, buvo labai rizikinga. Viso gyvenimo patirtį ir žinias nusinešė Amžinybėn... Aš gi gyvenu laisvoje Lietuvoje. Atviri archyvai, muziejai. Bibliotekose Pirmosios Lietuvos Respublikos ir Vakarų valstybių, užsienio lietuvių spaudos ir knygų gausa... Sau tvirtai pasakiau: „Reikia – rašyk!“

Taip, supurtęs save ir sau įsakmiai nurodęs, kad reikia, ėmiausi. Tuoju pat (per žiemą) 2014 m. išleidau prisiminimų knygą „Praeities labirintais“ apie savo gimtąjį Ignotiškį, buvusį šalia Tauragnų, apie Ignotiškį supančius kaimus, Ignotiškyje gyvenusius kaimynus; apie Mamutės Paluknį Labanoro girioje, Mamutės Ryliškių Paluknyje; apie Tėtuko Ginučius ir Žilėnus. Toliau sekė 2015 m. išleista knyga

Tradicioinio pasienio policininkų vaikų ir vaikaičių susitikimo Linkmenyse prie paminklo „Atmintis“ dalyviai, 2019 m. balandžio 27 d. NUOTR. IŠ ANTANO ŽILĖNO KN. „PARUBEŽYS IR PARUBEŽINIAI“, D. 3, VILNIUS: DIEMEDIS, 2022, P. 326

„Kelias“ – apie mūsų krašte, Kirdeikiuose, dirbusį šviesuolį, lietuviybės puoselėtoją, Lietuvos valstybės kūrėją, jos stiprintoją, kunigą Juozą Breivą, apie kurį daug žinojau iš Tėtuko pasakojimų. 2018 m. išleidau dviejų dalių knygą „Parubežys ir parubežiniai“. Jos pirmoje dalyje parašiau apie Lietuvos Nepriklausomybės priešus, kovas su Lenkija, sienos apsaugos organizavimą ir sienos apsaugos struktūras, lenkų užgrobtose teritorijose karo zonos, demarkacinės bei administracinės linijos apsaugos organizavimą ir struktūras, apie Pirmosios Lietuvos Respublikos Utenos ir Švenčionių apskričių pasienio policijos barų veikimą iki 1940 m. vidurio, lietuvių gyvenimą okupuotoje ir neokupuotoje Lietuvoje, lenkų genocidą lietuvių tautai, lietuvių siekį susigrąžinti Vilnių. „Parubežio ir parubežinių“ II dalyje sudėjau pasienio policininkų, žemiečių autobiografijas, kurie saugojo ne tik Utenos ir Švenčionių *parubežį*, bet ir kitus pasienio policijos barus. Archyvuose, muziejuose, bibliotekose, sužinojęs apie palikuonis ar gimines, neskaitant artimesnių rajonų, vykau į Kauną, Panevėžį, Šiaulius, Mažeikius, Klaipėdą ir surinkęs duomenis pateikiau 221 autobiografiją. Knygos abi dalys gausiai iliustruotos prisiminimais, senomis fotografijomis, archyviniais dokumentais. 2019 m. išleistoje Lietuvos valsčių serijos monografijoje „Saldutiškis“ kaip bendraautoris aprašiau šio krašto Ginučių kaimo istoriją, o 2021 m. parengta ir 2022 m. išleista knygos „Parubežys ir parubežiniai“ trečia dalis – tai istorinė dokumentinė apybraiža apie carinės Rusijos ir Lietuvos karininką, kovų su Lietuvos Nepriklausomybės priešais dalyvį, apskrities pasienio policijos viršininką Antaną Juodį.

Po malonių susitikimų, individualių ekspedicijų, ieškojimų archyvuose, muziejuose ir bibliotekose visas knygas iliustravau amžininkų prisiminimais, fotografijomis, archyviniais dokumentais.

Ir dar. Su bendraminčiais, pasienio policininkų palikuonimis (vaikais) inicijavome paminklo „Atmintis“ sukūrimą ir pastatymą šalia *parubežio* su Lenkija Linkmenyse (Ignalinos rajone – t. y. Ignalinos, Švenčionių ir Utenos rajonų sankirtoje). Visa tai atėmė labai daug laiko, nes reikėjo daug įrodinėti vietinės valdžios biurokratams dėl paminklo būtinumo ir svarbos, ieškoti rėmėjų ir tiesiog visa tai stumti stumti, kad paminklas būtų pastatytas Lietuvos valstybės šimtmečiui. Esame dėkingi tuometiniam Ignalinos rajono savivaldybės merui Henrikui Šiaudiniui, vicemerui Laimučiiui Ragaišiui, Linkmenų seniūnui Jonui Aleknai, pasieniečių klubo valdybai, rėmėjams, kad paminklas „Atmintis“ buvo atidengtas 2018 m. vasario 16 d.

Antanas Juodis Smolenske, 1918 m. A. Juodis – Lietuvos karininkas, nepriklausomybės kovų dalyvis, 1924–1940 m. apskrities pasienio policijos viršininkas. NUOTR. IŠ ANTANO ŽILĖNO KN. „PARUBEŽYS IR PARUBEŽINIAI“, D. 3, VILNIUS: DIEMEDIS, 2022, p. 33

Niekada neužmiršiu begalinio džiaugsmo, patriotinio pakilimo, kai Ignalinos rajono žmonės Lietuvos Nepriklausomybės šimtmečio minėjimą tą Vasario 16-ąją pradėjo Linkmenyse. Pilnoje bažnyčioje po šv. Mišių vyko Lietuvos Valstybės šimtmečio iškilmingas minėjimas. Šimtmečio minėjimas buvo tęsiamas prie paminklo, kuris tuo metu buvo atidengtas ir pašventintas. Paminklas „Atmintis“ ateities kartoms liko Lietuvos istorinės atminties ženklas (žymė). Prie paminklo nevysta gėlės, jį gausiai lanko jaunimas. Jau tapo tradicija, kad kasmet čia prie „Atminties“ paminklo susirenkame mes – pasienio policininkų, saugojusių *parubežį* su Lenkija 1924–1939 (1940) m., vaikai, vaikaičiai, provaikaičiai.

Iki šios skaitytojus jau pasiekė keturios Jūsų knygos: „Prisiminimų labirintais“ (2014), „Kelias“ (2015) apie kun. Juozą Breivą, „Parubežys ir parubežiniai“ (I ir II dalys, 2018). Gal galėtumėte papasakoti, kaip sekėsi jas rašyti ir kaip vyko leidybos procesas?

Istorines, monografines (biografines) knygas mėgau. Mėgau knygas apie technikos istoriją – technikos, inžinerinių statinių, architektūros paveldą – tai, kas žmogaus sukurta. Dar studijų laikais man buvo svetimi dalykai SSKP istorija, marksizmas-leninizmas, sovietinis materializmas (sovietinė filosofija), net ir politinė ekonomija (pabrėžiu – politinė, tokia disciplina buvo aukštosiose mokyklose). Semestro pabaigoje šių visuomenės mokslų įskaitai gauti reikėdavo pagal dėstytojo duotą temą parengti referatą. Referatus ruošdavau labai atsakingai, nes tai būdavo išsigelbėjimas egzamino metu. Šių egzaminų velniškai bijojau, kai ruošdavausi egzaminams, visiškai nesigilindavau į tą bolševikinę ideologiją ir bijodavau, kad ji man tiesiog nepriliptų. Taigi, prieš egzaminus parengti ir gerai įvertinti referatai egzamino metu mane visada gelbėdavo. Dėstytojas, išklauses mane egzamino metu, nusistebėdavo: „... kaip čia atsitiko, referatas puikiai paruoštas...“ Laimingas būdavau, gavęs trejetą. Valio! Studijos tęsiamos... Kauno politechnikos institute mano studijų laikais studentas, neišlaikęs tų marksizmo ir kitų *-izmų* egzaminų, iškart būdavo šalinamas iš instituto (braukiamas iš studentų sąrašų). Paskirtai temai medžiagą rinkdavau bibliotekose, ją apibendrindavau ir taip atsirasdavo referatas, už kurį, kaip minėjau, gaudavau gerą pažymį. Taigi tas priverstinis medžiagos ieškojimas bibliotekų senuose leidiniuose ar archyvuose mane labai užkrėtė. Senų leidinių medžiaga mane labai domino ir tebedomina.

Archyvai, susitikimai su įdomiais ir patriotiškai nusi-
teikusiais žmonėmis – man dvasinė įkrova.

Apie tai, kaip pradėjau rašyti? Čia vėl labai tiktų
aukščiau pasakyti poeto J. Marcinkevičiaus žodžiai,
tai pagarba Lietuvos istorijai ir siekis kuo daugiau
istorinės atminties ženklų palikti ateities kartoms.

Neseniai išleidote naują knygą „Parubežys ir parubežiniai“ (III dalis). Apie ką šis leidinys?

„Parubežio ir parubežinių“ trečia dalis – tai mo-
nografija, gal tiksliau istorinė dokumentinė apybraiža,
apie Lietuvos karininką, apskrities pasienio policijos
viršininką Antaną Juodį. Dar 2018 m., rengdamas
parubežinių biografijas, apie caro, vėliau Lietuvos,
karininką A. Juodį parašiau labai nedaug. Buvau
pasiryžęs šiam Lietuvos patriotui parengti išsamesnį
atminimą. Papildomai archyvuose rinkau medžiagą
apie jo tėvus, vaikystę Mogiliavo gubernijos Sofeisko
kaime, jo išsilavinimą, tarnybą caro kariuomenėje,
Pirmąjį pasaulinį karą, revoliucinius įvykius Rusijoje,
jo pasitraukimą į Lietuvą ir dalyvavimą kovose su
Lietuvos nepriklausomybės priešais – bolševikais ir
lenkais. Taigi trumpai prisiminsiu A. Juodį.

Antanas Juodis gimė lietuviškame Sofeisko kaime
netoli Mogiliavo 1895 m. birželio 8 d., priverstinio
emigranto šeimoje. Jo abu tėvai buvo kilę iš Utenos
apskrities Svėdasų valsčiaus. Tėvas (g. 1850) – Stasys

Juodis iš Gireišių sodžiaus, motina (g. 1862) – Ona
Juozelskytė iš Vilkabrukių sodžiaus. Jiedu tuokėsi
1886 m. ir greitai su anykštėnų grupe išvyko į Mo-
giliavo guberniją pirkti žemių ir ūkininkauti.

Stasys ir Ona Juodžiai Sofeisko kaime nusipirko du
valakus žemės. Pasistatė gražius trobesius. Augino tris
sūnus. Juodžių šeimoje vyravo lietuviška dvasia ir gilus
katalikų tikėjimas. Namuose vaikai anksti pradėjo skaity-
ti lietuviškas knygas. Lankė lietuvišką Sofeisko mokyklą.

Antanas pradžios mokslus baigė prie namų. 1915 m.
baigęs miesto mokyklos keturias klases ruošėsi stoti į
Mogiliavo realinės mokyklos penktą klasę, bet buvo
mobilizuotas ir išsiųstas į Vologdos „*družiną*“. Tuo-
jau, 1916 m. pradžioje, iš ten išsiųstas į Šiaurės fronto
karo mokyklą. 1916 m. pabaigoje karo mokyklos
absolventas – praporščikas – paskirtas į 282-ą atsargos
batalioną ir tuojau komandiruotas į kulkosvaidininkų
kursus Narvoje. 1917 m. pradžioje iš 282-o atsargos
bataliono buvo išsiųstas į Narvos pulką ir kariavo rusų
ir vokiečių fronte prie Daugpilio. Po metų perėjo į
Lietuvių batalioną, kuris tuo metu buvo Smolenske.
Iš Smolensko bataliono dėl sveikatos būklės buvo
paleistas į namus ir kurį laiką gyveno su tėvais ir
brolio šeima Sofeisko kaime.

Netrukus juo susidomėjo bolševikai, kaip buvusiu
rusų kariuomenės karininku. Tėvų namuose prasidė-
jo kratos, kurios vis dažnėjo. Antanui tėvų namuose

Prie paminklo „Atmintis“ Linkmenyse Antano Juodžio, Jono Motiejūno-Valevičiaus ir Antano Žilėno palikuonys (iš dešinės): Antano Žilėno sūnus Antanas Žilėnas, Jono Motiejūno-Valevičiaus vaikaitė Dalia Bukelienė, Jono Motiejūno-Valevičiaus dukra Laima Račienė, Antano Juodžio dukra Nijolė Amšiejienė, vaikaitė Nijolė Česnavičienė, provaikaitis Bronius Česnavičius ir Antano Žilėno vaikaitis Mindaugas Žilėnas. NUOTR. IŠ ANTANO ŽILĖNO KN. „PARUBEŽYS IR PARUBEŽINIAI“, D. 3, VILNIUS: DIEMEDIS, 2022, P. 328

Parubežys ties Vieviu, 1939 m. NUOTR. IŠ ANTANO ŽILENO KN. „PARUBEŽYS IR PARUBEŽINIAI“, D. 3, VILNIUS: DIEMEDIS, 2022, P. 81

pasidarė nesaugu ir po pirmų kratų buvo priverstas slapstytis. Su broliu Jurgiu, irgi rusų kariuomenės karininku (karo felčeri), radę tinkamą momentą, pabėgo pas vokiečius į Mogiliavą. Ten jiems iškilo pavojus būti išvežtiems į Vokietijos lagerius, todėl ilgai nelaukę patraukė į Lietuvą. Bėgdami ir besislaps-tydami pasimetė. Nuo to laiko Antanas apie tėvus ir brolius ilgai nieko nežinojo. A. Juodis, vėl sugrįžęs į Mogiliavą, privalėjo du kartus per mėnesį registruotis vokiečių komendantūroje, nes kitaip galėjo būti išvežtas darbams į Vokietiją. Padedant genero-lui Rapolui Okulič-Kazarinui, 1918 m. birželį caro karininkas A. Juodis iš Mogiliavo išvyko į Lietuvą.

A. Juodis Lietuvoje prisiglaudė netoli tėvų gim- tinės ir metus mokytojavo Utenos rajono pradžios mokykloje. 1919 m. birželio 13 d. buvo mobilizuotas, tarnavo 5-e pėstininkų pulke. Formavo kulkosvaidžių junginį. Paskirtas pulko kulkosvaidžių kuopos vadu. Nuo 1920 m. rugsėjo iki kitų metų gegužės dalyvavo kautynėse su lenkais ir bolševikais. 1921 m. spalį pradėjo tarnauti kariuomenės Generalinio štabo Žval- gybos skyriuje. 1922 m. suteiktas kapitono laipsnis. 1923 m. gruodžio 31 d., pačiam prašant, išleistas į atsargą. Vidaus reikalų ministro 1924 m. sausio 4 d. įsakymu, paskirtas pasienio policijos Utenos baro viršininku. Grąžinus Vilnių ir Vilniaus kraštą Lietuvai, A. Juodis 1940 m. vasario 19 d. paskirtas pasienio policijos Švenčionių baro viršininku. Šias pareigas ėjo, kol rusai likvidavo pasienio policiją.

Užgrūdintas Pirmojo pasaulinio karo frontuose, kovose su Lietuvos Nepriklausomybės priešais, nu- rimus kovoms, A. Juodis kompetentingai ir sumaniai vadovavo vyriškam pasieniečių kolektyvui. Buvo objektyvus ir griežtas pareigūnas, administratorius. Reiklus, nuoširdus vadovas, mokytojas ir auklėtojas. Sudėtingos tarnybos apskrities pasienio policijos ilgametis vadovas.

Piliečių apsaugos departamentas, suderinęs su atitinkamos apskrities viršininku, dažnai keisdavo (rotuodavo) baro viršininkus. Nuo 1924 m. pradžios

iki 1939 m. pabaigos Ukmergės bare buvo pakeisti šeši baro viršininkai, Alytaus ir Seinų–Marijampolės baruose po keturis, Trakų ir Zarasų baruose po tris. A. Juodis nuo pat pirmųjų pasienio policijos įkūri- mo dienų iki pasienio policijos likvidavimo, beveik 17 metų, vienintelis iš visų pasienio policijos barų viršininkų nepriekaištingai ištarnavo viename bare. Saugodamas *parubežį* nuo lenkų tolimesnio veržimosi į Lietuvą, baro viršininkas A. Juodis gerai prisiminė netolimos praeities laikus, kai jis, grįžęs į tėvų žemę – Lietuvą, nuo pirmųjų dienų stojo ginti Lietuvą ir kariavo su lenkų okupantais, įsitikinęs ir gerai žino- damas, kad Vilnių lietuviai įkūrė lietuviškose žemėse, kad Vilnius nuo amžių buvo Lietuvos sostinė ir tvirtai tikėjo, kad Vilnius ir Vilniaus kraštas bus Lietuvos.

A. Juodis netarnavo Lietuvos okupantams. Ru- sams likvidavus pasienio policiją, su šeima gyveno savo ūkyje Pratkūnuose, netoli Salako. Nuo 1941 iki 1943 m. dirbo Švenčionių apskrities valdyboje kasininku. Su šeima persikėlė į Ukmergę ir nuo 1943 m. pabaigos dirbo Ukmergės apskrities mokesčių ins- pekciijoje buhalteriu. Antrą kartą artėjant rusams, 1944 m. vasarą išėjęs atostogų, į darbą negrįžo. Pasitraukė į Vakarus. Kančiose ir nežinioje išbuvęs DP (perkeltųjų asmenų (angl. *displaced persons*) – dipukų) stovyklose Vokietijoje, 1958 m. pradžioje iš Liverpulio (Anglija) išvyko į Ameriką. Priglaudė žmonos giminaičiai Si- sere (*Cicero*) – Čikagos priemiestyje. Vertėsi atsitik- tiniais padiniais darbais. Ilgai nepalaukė jokio ryšio ir nieko nežinojo apie Lietuvoje pasilikusią žmoną ir vaikus. Amerikoje išgyveno 20 metų, vis tikėdamasis susitikti su šeima išsivadavusioje Lietuvoje. Ameri- koje jį aplankė tik dukra Nijolė.

Gyvendamas toli nuo Lietuvos, A. Juodis tvirtai tikėjo, kad jo tėvų gimtoji žemė bus laisva. Kaip ir daugelio, mūsų tėvai ir seneliai nesulaukė žinios apie lietuvių tautos vienybės jėga atkurtą nepriklau- somybę.

A. Juodis mirė 1978 m. Palaidotas Sisero Šv. Kazimiero kapinėse.

A. Juodis apdovanotas Ldk Gedimino ordinu ir Lietuvos nepriklausomybės medaliu.

Mane labai domino A. Juodžio tėvų ir brolių, pasilikusių po bolševikų perversmo Sofeiske, likimas. Domino A. Juodžio tarnyba vokiečių okupacijos metais, domino ilgas, kupinas nežinios dipuko gy- venimas pabėgėlių stovyklose. Rinkau ir papildžiau artimųjų prisiminimus apie jo vienišiaus gyvenimą Jungtinėse Amerikos Valstijose, netoli Čikagos, Sisere.

2019 m. vasarą vienas vykau į Mogiliavo sritį su tikslu papildyti duomenis apie Antano ir Jur- gio Juodžių tėvų ir vyresnio brolio šeimos likimą. A. Juodžio brolis Jurgis, irgi caro karininkas, ne- sutikęs tarnauti raudoniesiems, 1921 m. jau buvo atkeliavęs į Lietuvą. Sofeiske ir kituose lietuviškuose

kaimuose niekas jau nežino ir negirdėjo apie čia kadaise gyvenusius Juodžius. Apie juos neradau ir menkiausios žymės vietinėse kaimo kapinaitėse.

Ieškojau bibliotekose saugomoje anų laikų spaudoje žinių apie raudonųjų susidorojimą su liaudies priešais – tokiais, kokie buvo Juodžiai. Du sūnūs, caro *zolotopagončikai*, nesutiko pereiti į raudonųjų pusę, Antanas jau Lietuvoje kariavo su bolševikais – vijo bolševikus iš Lietuvos. Tėvai su vyriausiojo brolio šeima Sofeiske – buožės. Tokius „liaudies priešus“ užėję bolševikai naikino. A. Juodžio vaikaitė prisimena močiutės ir tarnaitės slaptų pokalbių likučius apie senelių ir dėdės likimus. Artimieji turėjo nuogirdų, kad jie buvo sušaudyti bolševikų. Sušaudyti ir trys vyresniojo brolio mažamečiai vaikai. Sovietiniais metais iki 1937 m. Baltarusijoje ėjęs lietuviškas laikraštis „Raudonasis artojas“ nuolat pliekė (liejo tulžį) ten gyvenusius buožes lietuvius. Perverčiau visus šio leidinio numerius, tačiau, deja... Raudonasis maras niekur nepaliko pėdsakų apie „liaudies priešų“ žudynes. Vėliau buvo atrastos masinių žudynių vietos šalia Minsko, Mogiliavo, Oršos, Vitebsko. Jau „atšilimo“ laikais Mogiliavo lietuviai netoli Mogiliavo, Sofeisko link, žvyro karjere, sušaudytiems lietuviams 1987 m. pastatė kryžių.

Remdamasis amžininkų prisiminimais ir archyviniais dokumentais, papildžiau *parubežio* su Lenkija istorinius faktus. Surinkau ir paskelbiau daug istorinės medžiagos apie Lietuvos valstiečių emigraciją į slavų žemes, knygnešius ir kunigus iš Lietuvos Mogiliavo gubernijoje. Nemažai vietos skyriau dipukams – pabėgėliams, iš Lietuvos pasitraukusiems 1944 m. antroje pusėje, antrą kartą artėjant rusams.

Vis dėlto norėtume sužinoti apie Jūsų anks- tesnę veiklą ir šeimą...

Baigęs Tauragnų vidurinę mokyklą, 1962 m. įstojau į Kauno politechnikos institutą ir buvusiam Hidrotechnikos fakultete įgijau kelių ir tiltų statybos inžinieriaus kvalifikaciją. Padirbęs trejus metus pagal jaunojo specialisto paskyrimą Miestų statybos projektavimo institute, pasitraukiau į gamybos sritį. Dirbant Projektavimo instituto Vilniaus skyriuje, teko susipažinti ir dirbti su daugeliu Lietuvoje žinomų architektų: Chlomauskais, Baltrėnais, Katiiumi, Kasperavičiene, Šeiboku, Bredikiu, Bučiūte, Baravyku, Čekanausku, broliais Balčiūnais, broliais Nasvyčiais, landšafto architektė Irena Daujotaite. Dideliam Vilniaus skyriui vadovavo arch. Vikis Oleka. Projektavau privažiavimus prie būsimo Valakampių tilto iki Studentų miestelio. Teko dalyvauti projektuojant Lazdynų mikrorajoną. Pasirinkęs gamybos sritį, dirbau Tiltų statybos valdyboje. Su žinomu Vilniaus tiltų statybos inžinieriumi Vytautu Jankausku (jam vadovaujant) teko baigti statyti tiltą į Lazdynus ir statyti Valakampių tiltą. Visą sovietmetį dirbau Vilniaus

statybos organizacijose. 1985 m. dirbau dujofikacijos sistemoje Specializuotos statybos valdybos – tresto – teisėmis vyriausiuoju inžinieriumi. Tuo laiku užimti specializuoto statybos tresto vyriausiojo inžinieriaus pareigybę be partinio bilieta buvo labai retas atvejis [juokiasi]. Nuo pirmųjų Antrosios Lietuvos Respublikos dienų dirbau tik ką susikūrusios „Geležinio vilko“ brigados štabe tarnybos viršininku. Tuo laiku Lietuvos kariuomenė kūrėsi labai sunkiai. Trūko kuro, maisto, ginkluotės. Kareivinės buvo rusų suniokotos. Remontui lėšų neskirdavo. Net aukštuose tuometinės valdžios lygiuose buvo keliamas klausimas – ar reikalinga Lietuvai kariuomenė. Įsimintinas 1994 m. Lietuvos karininkų susirinkimas Kauno karininkų ramovėje, kurį organizavo brigados karininkai. Į susirinkimą buvo pakviesti Lietuvos Respublikos Prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas ir Ministras Pirmininkas Adolfas Šleževičius. Susirinkime karininkai labai griežtai reikalavo Valstybės saugumo garanto – kariuomenės. Griežti, patriotiški pasisakymai, motyvuoti reikalavimai, kad Lietuvos valstybei būtina turėti savo kariuomenę, tęsėsi visą pusdienį. Pagaliau Prezidentas A. M. Brazauskas, pakilęs į tribūną, prabilo – Lietuvos Valstybėje kariuomenė **buvo, yra ir bus**. Po tokio Lietuvos karininkų reikalavimo nežymiai, tačiau padėtis kariuomenėje pradėjo gerėti. Labai, labai buvo sunki Lietuvos kariuomenės kūrimosi pradžia. Brigadai „Geležinis vilkas“ ilgai vadovavo plk. Česlovas Jezerskas, būsimas brigados generolas, plk. Jonas Vytautas Žukas – būsimas generolas leitenantas, Lietuvos kariuomenės vadas. Štabo viršininkas – Algis Vaičeliūnas, būsimas generolas majoras. „Geležiniame vilke“ tarnavę jauni karininkai greitai tapo aukšto rango pareigūnais. Kaip antai ryšių būrio vadas vyresnysis leitenantas Gediminas Grina – būsimas Valstybės saugumo departamento generalinis direktorius, saugumo generolas. Mano tiesioginis viršininkas buvo brigados vado pavaduotojas plk. Juozas Meidus. Dabar Lietuva didžiuojasi savąja kariuomene, kurios kariai dalyvauja įvairiose misijose ir plačiai garsina Lietuvą visame pasaulyje.

Brigadoje „Geležinis vilkas“ dirbau, kol „suėjo amžiaus cenzas“.

Iki senjorystės dirbau Viešųjų pirkimų tarnyboje prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Būdamas senjoru, Generalinėje miškų urėdijoje prie Aplinkos ministerijos konsultavau (puse etato) viešųjų pirkimų ir statybų klausimais. Nuo 2014 m. esu tik senjoras ir savo sumanymuose visiškai savarankiškas. Dalyvauju trijų klubų veikloje. Didžiuojusi esąs Pasieniečių klubo narys ir džiaugiuosi Pasieniečių klubo veikla. Vienas iš pagrindinių klubo tikslų – puoselėti Lietuvos valstybės sienų apsaugos istoriją ir tradicijas, skatinti savo narių kultūrinį ir socialinį bendravimą, rūpintis pilietinės atsakomybės ugdymu.

Antanas Juodis (sėdi viduryje) su rajono viršininkais. NUOTR. IŠ ANTANO ŽILĖNO KN. „PARUBEŽYS IR PARUBEŽINIAI“, D. 3, VILNIUS: DIEMEDIS, 2022, P. 92

Žmona Eleonora – biologijos mokytoja. Iki išėjimo į užtarnautą poilsį nuo 1967 m. dirbo vienintelėje Vilniaus miesto 22-oje (Mikalojaus Daukšos) vidurinėje mokykloje. Parengė ir išleido vyresnėms klasėms kelis bendrosios biologijos vadovėlius. Išleido 54-ias kartas ir dešimtis auklėjamųjų klasių.

Sūnus Mindaugas 1985 m. baigė Vilniaus 22-ą vidurinę mokyklą (šiuo metu – Vilniaus Gedimino technikos universiteto (toliau – VGTU) licėjus). 1985–1987 m. tarnavo sovietinėje kariuomenėje. Tėvo ir senelio (senelio Antano Žilėno, nepriklausomybės rezistentas) patartas, mokėsi sovietų kariuomenės karo metodų, kad esant reikalui juos panaudotų prieš sovietus. 1987 m. grįžęs iš sovietų kariuomenės tęsė mokslus Vilniaus inžinerijos statybos institute (VISI, dab. VGTU). 1991 m. baigęs institutą, dirbo įvairiose verslo veiklos srityse. 1997 m. pradėjo tarnauti Krašto apsaugos sistemoje (toliau – KAS). Atliko kario garbingą misiją Afganistano Islamo Valstybėje. KAS tarnybos metu buvo įvertintas Lietuvos Respublikos padėkomis ir KAS medaliais. Vedęs. Žmona Birutė Pitrenaitė – socialinių mokslų daktarė, profesorė. 2020 m. spalį, turėdamas pulkininko leitenanto laipsnį, išėjo į pensiją. Yra KAS rezerve.

Kokie tolesni Jūsų kūrybiniai planai?

Oho [juokiasi]! Mano amžiuje... Apie kokius planus galima kalbėti.... Iš tokių kaip aš, iš žmogaus ateities planų smarkiai juokiasi Viešpats Kūrėjas. Atei-

ties planų neviešinsiu, susilaikysiu. Turiu sumanymų ir sukauptos medžiagos.

O visgi... Labai nedaug trūksta iki nedidelės apimties knygos pateikimo leidybos darbams. Ji apie Ginučius ir Kirdeikius – mano ir tėvų gimtąsias vietas. Rinkdamas medžiagą apie Lietuvos karininką A. Juodį, sukaučiau daug medžiagos apie Mogiliavo gubernijoje nuo XVIII a. gyvenusius lietuvius. Lankydamasis tuose kraštuose 2019 m. vasarą, jaučiau neseniai Lietuvoje paminėto 500 metų Oršos mūšio dvelksmą. Aplankiau Algirdaičiams pastatytus paminklus Mscislavo apylinkėse. Kunigaikštis Algirdas su sūnumis aktyviai veikė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rytuose. Čia kunigaikščio Algirdo sūnūs Kazimieras (Karigaila) ir Lengvenis valdė Mscislavo kunigaikštystę. Sūnus Švitrigaila valdė gretimą Vitebsko kunigaikštystę. Kelionės metu iki Rusijos pakraščių mane lydėjo pasididžiavimas garbinga Lietuvos praeitimi.

Taigi ir dar... Norėčiau atiduoti duoklę Mogiliavo gubernijoje nuo XIX a. pabaigos gyvenusiams lietuviams. Svarbiausia, Dievui padedant, bandau šaltuoju metų laiku nesiskirti su rašliava, o vasarą (iki pirmųjų gruodų) – kelionės, išvykos, susitikimai, bičiulystė su gamta.

Iki susitikimų! Su pagarba – Antanas Žilėnas.

Dėkojame už pokalbį.

*Kalbėjosi Irma STADALNYKAITĖ
ir Jolanta ZAKAREVIČIŪTĖ, Trakai*

Juozas Kazlauskas – 1924–1940 m. pasienio policininkas, nuo 1920 m. gynęs ir saugojęs Nepriklausomos Lietuvos valstybės sienas

Dukros Aldonos atsiminimai skirti tėvelio Juozo Kazlausko 120-ųjų gimimo metinių sukakčiai paminėti

Dr. Aldona LUGAUSKIENĖ,
Vilnius

Kol leidžia atmintis, reikia neužmiršti savo šeimos gyvenimo nuotrupų, prisiminti ir pasidalyti savo prisiminimais apie tėvų atsidavimą Pirmajai Lietuvos Respublikai (1918–1940 m.), gyvenimą karo ir pokario metais.

J. Kazlauskas – 4-ojo bataliono kareivis, 1923 m. Išformuojant Alytaus pasienio pėstininkų pulką, nuo 1924 m. sausio 1 d. buvo pervestas į Lietuvos pasienio policijos Ukmergės barą eiliniu sargybiniu. Turėjo 120 asmeninį numerį

Tėvelis Juozas Kazlauskas gimė 1902 m. rugsėjo 26 d. Seinų apskr., Lazdijų vlsč., Janaslavo kaime. Šeimoje augo šeši broliai. Tėvelis buvo ant-rasis sūnus. Seneliai buvo vidutiniškai žemdirbiai (12 ha), vyresni broliai kartais eidavo dirbti pas stambesnius ūkininkus. Tėvelis gerai mokėjo ūkio darbus ir mėgo ūkininkauti. Vyriausias brolis Petras buvo savanoris, jam valstybė dovanojo kelis hektarus žemės Vytautų kaime Lazdijų r. Petras tvarkingai įkūrė sodybą, sodą ir gražiai ūkininkavo. Šeima susilaukė 3 dukterų ir 2 sūnų. Visi vaikai vedė, pasistatė namus Veisiejuose ir Lazdijuose. Brolis Vincas buvo kaimo siuvėjas, susitvarkė nedidelį namelį, užaugino 3 dukras. Siuvimo darbus atlikdavo užsakytojo namuose. Brolis Vladas pasistatė namus Lazdijuose ir

užaugino 2 dukras ir 1 sūnų. Jonas ir Bronius 1934 ir 1936 m. tarnavo kariuomenėje, šeimų dar neturėjo, vėliau dirbo įvairiose įstaigose. Sovietiniais metais partizanavo, buvo nuteisti ir represuoti į Vorkutą, dirbo anglies kasimo šachtose, vėliau grįžo į Lietuvą. Jauniausias brolis Bronius prieš karą mokėsi Kaune karininkų mokykloje.

Tėtis nuo išėjimo į kariuomenę iki karo pabaigos tėviškės nelankė. Po daugelio metų, tik 1962 m., apsilankė pas brolių Petrą. Dar porą kartų tėtis buvo Dzūkijoje, kai mirė brolis Vincas, ir dar vėliau – mirus broliui Vladui.

1922 m. gruodžio 5 d. tėvelis pašauktas į kariuomenę ir buvo paskirtas į Alytaus 12-ąjį pėstininkų pulką.

J. Kazlauskas – Lietuvos pasienio policijos Ukmergės baro eilinis policininkas. Giedraičiai, 1930 m.

J. Kazlauskas pirmaisiais Lietuvos pasienio policijoje tarnavimo metais

Trumpai apie pasienį su Lenkija

Po Širvintų-Giedraičių mūšio 1920 m. lapkričio 29 d. su lenkais tarp kariaujančių šalių – Lenkijos ir Lietuvos – šalia demarkacinės linijos buvo nustatyta neutralioji zona. Tačiau Lenkija ir lenkų valdantieji sluoksniai neatsisakė planų pavergti Lietuvą. 1921 m. pradžioje lietuvių fronte nuo Vokietijos iki Latvijos sienos buvo sutelktos net šešios lenkų divizijos. Dvi divizijos buvo dislokuotos Lydoje. Lenkai nuolat provokuodavo susirėmimus neutraliojoje zonoje, suverčiant visą kaltę lietuviams, ir tuo pretekstu siekė užimti ne tik neutraliąją zoną, bet ir prisijungti kitas Lietuvos teritorijas. Vis gausesnėms lenkų pajėgoms ėmus pulti Širvintas ir kilus pavojui jų netekti, nutarta Širvintas ginti civiliais rūbais persirengusiems kariams. Nuo 1922 m. gegužės 1 d. prasidėjo 4-ojo pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulko karių partizaninė veikla. 4-ojo pėstininkų pulko partizanai su Širvintų milicija ir šauliais savo rankose išlaikė Širvintas, atkakliai gynė miestelį ir jo apylinkes nuo lenkų puolimų ir sužlugdė jų pastangas pasisavinti šį kraštą bei brautis gilyn į Lietuvą.

Širvintų-Giedraičių mūšyje sustiprėjusi Lietuvos kariuomenė 1920 m. lapkričio 20–21 d. sustabdė lenkų karinių dalinių veržimąsi gilyn į Lietuvą ir pradėjo juos stumti atgal. Įsikišus Tautų Sąjungos Karinei kontrolės komisijai (TSKK), aktyvūs kariniai mūšiai, kurie vyko plačiu Musninkai–Širvintos–Giedraičiai–Dubingiai fronto ruožu, lapkričio 21 d. buvo nutraukti. Prancūzija atkakliai siekė, kad Lietuva sustabdytų puolimą ir reikalavo neleisti Lietuvos kariuomenei įžengti į Vilnių. 1920 m. lapkričio 29 d. Kaune, tarpininkaujant TS karinei kontrolei bei dalyvaujant keturiems karinės kontrolės nariams, su lenkais buvo pasirašytas paliaubų protokolai.

Į Lietuvos ir Lenkijos konfliktą įsimaišiusi Tautų Sąjungos Karinės kontrolės komisija tarp abiejų kariuomenių nustatė šalia demarkacinės linijos ir bendrą neutraliąją zoną. Demarkacinė linija buvo to meto faktinė fronto linija. Komisija įsakė abiem kariaujančioms šalims pasitraukti nuo demarkacinės linijos po tris kilometrus į savo pusę. Neutralioji zona tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių buvo nuo 6 iki 12 km pločio. Nurodytoje neutraliojoje zonoje negalėjo reikštis nei Lietuva, nei Lenkija, nei abiejų valstybių kariuomenės. Tačiau lenkai savo pusėje pradėjo organizuoti partizanų būrius iš civiliniais drabužiais apsirengusių kareivių ir karininkų. Lenkų partizanai grobė lietuvių turtą, sadistiškai terorizavo, žudė lietuvius, rengė išpuolius prieš Lietuvos kariuomenę, dažnai prasiskverbėdavo į Lietuvos kontroliuojamą teritoriją.

Pirmąją demarkacinės linijos juostą, maždaug 172 km ilgio, saugojo 4-oji pėstininkų divizija.

Vilniaus srityje tarp lietuvių ir lenkų kariuomenių

neutralioji zona buvo nustatyta 1920 m. lapkričio 29 d. Šalių kariuomenių atsitraukimas į nurodytas linijas turėjo įvykti (labai griežtai) iki 1920 m. gruodžio 3 d. 12 val.

Neutraliojoje zonoje negalėjo būti jokių karinių pajėgų, buvo leista veikti tik civilinei administracijai.

Nustačius neutraliąją zoną, buvo tikėtasi, kad santykiai su lenkais pagerės. Lietuva galės likviduoti karo padarinius ir stiprinti valstybę. Tačiau lenkai jau 1920 m. pabaigoje ne kartą pažeidė neutraliąją zoną, plėšikaudami iš gyventojų ir puldinėdami lietuvių sargybas. Iš lenkų pusės išpuoliai prieš gyventojus, sargybas, kariuomenę visoje zonoje vis dažnėjo. Lenkai okupuotoje Lietuvoje didino kariuomenės skaičių, nuolat vykdė kariuomenės pergrupavimą. Neutraliojoje zonoje vykdė išpuolius prieš gyventojus, provokavo karinius susirėmimus, o prie zonos traukė karines pajėgas. Lietuvos kariuomenės žvalgybos duomenimis, lenkai 1921 m. pradžioje nuo Vokietijos iki Latvijos sienos buvo sutelkę 6 divizijas ir 3 kavalerijos brigadų dalis. Okupuotoje Lietuvos dalyje veikė civiliniais drabužiais apsirengę kariai. Vilniaus ir Švenčionių apylinkėse veikė Pakrančių apsaugos sąjunga (Z. B. K.), jos nariai – buvę lenkų kariuomenės kariai, bedarbiai ir kaliniai, kuriuos lenkų valdžia buvo paleidusi į laisvę su sąlyga, kad stos į partizanų gretas. Šios organizacijos priešakyje buvo iš Lietuvos pabėgę dvarininkai ir panašūs į juos avantiūristai. Ši sąjunga pačioje neutraliojoje zonoje suorganizavo lenkų partizanų būrius, pavadinę „neutraliosios zonos lenkų milicija“. Lenkų milicijos tikslas buvo iš zonos išstumti Lietuvos miliciją, išprovokuoti Lietuvos kariuomenės veiksmus prieš lenkų kariuomenę, įvykdyti Lietuvoje sukilimą, įtikinti zonos gyventojus, kad teritorija su Kaunu iki Šventosios upės turi priklausyti Lenkijai.

Lenkai valdymo ir organizaciniais sumetimais visą neutraliąją zoną buvo suskirstę į partizanų apygardas: Rūdiškių, Trakų, Širvintų, Giedraičių, Jonišio, Smalvų. Kiekvienoje apygardoje veikė iki 120 partizanų. Lenkų policininkai (partizanai) buvo samdomi ir garbės. Samdomieji gaudavo visą lenkų kareivio išlaikymą ir 25 000–30 000 lenkų markių per mėnesį. Ginklais ir šoviniais juos aprūpindavo artimiausios lenkų kariuomenės dalys. Garbės partizanai, daugiausia – vietos gyventojai, gaudavo tik ginklų. Ne vietiniams partizanams Z. B. K. išduodavo liudijimus kaip vietos gyventojams. Tarp neutraliosios zonos gyventojų lenkų partizanai vykdė smarkią agitaciją už Lietuvos prisijungimą prie Lenkijos. Lenkai turėjo tikslą užimti visą neutraliąją zoną ir skverbtis gilyn į Lietuvą. Okupuotos Lietuvos dalyje ir neutraliojoje zonoje lenkai turėjo apie 6 000 paruoštų partizanų. Aktyviausiai lenkų partizanų grupės savo veiklą plėtė Širvintų rajone ir Suvalkijoje.

Neutraliajai zonai saugoti bei apsaugoti joje gyvenančius lietuvius nuo lenkų teroro ir plėšikavimo

buvo įkurta neutraliosios zonos milicija. Milicijos daugumą sudarė neutraliosios zonos ir iš lenkų okupuotos Lietuvos dalies (Vilniaus krašto) pabėgę vyrai.

Neutraliosios zonos milicija saugojo pasienį ir užtikrino tvarką zonoje iki sienos su Latvija. Milicija buvo išdėstyta trijuose rajonuose: Valkininkuose, Širvintose ir Giedraičiuose. Gyventojai talkino milicijai, kuri buvo ginkluota jėga, saugojanti neutraliosios zonos gyventojus nuo lenkų kariuomenės smurto, nuo civiliais persirengusių ginkluotų lenkų būrių, kurie nuolat braudavosi į Lietuvos gilumą, terorizavo lietuvius, grobė jų turtą.

Visgi Lietuvos milicija pasienio apsaugai ir tvarkai neutraliojoje zonoje palaikyti buvo silpnai paruošta, neaprupinta ginklais ir apranga, stokojo tarnybos instrukcijų ir reikalavimų. Milicininkai neturėjo jokio išsilavinimo. Milicijoje įsidarbino daug atsitiktinių, nepatikrintų ir neparuoštų asmenų. Lenkai aktyviai stiprino savo pozicijas neutraliojoje zonoje. Lenkų partizanai nuolat puldinėjo mūsų sargybas ir brovėsi gilyn į Lietuvos pusę. Pasak Lietuvos kariuomenės štabo Operacijų skyriaus (LCVA, f. 9. 29, ap. 3, b. 359) ginkluotų susirėmimų su lenkų partizanais neutraliojoje zonoje ir Lietuvos pusėje apšaudant sargybines bei kitų išpuolių suvestinių: 1920 m. fiksuoti 7 tokie atvejai; 1921 m. – 31 atvejis; 1922 m. – 64 atvejai; 1923 m. – 52 atvejai. Vien tik per 1923 m. kovą lenkų partizanai neutraliojoje zonoje įvykdė 23 puolimus.

1923 m. vasario 3 d. Tautų Sąjunga neutraliąją zoną tarp Lietuvos ir Lenkijos padalijo naujai, o kovo 15 d. Ambasadorių konferencijoje nutarta naujai nustatyti demarkacinę liniją laikyti valstybine siena. Jos ilgis buvo 507 km. Lietuva sienos su Lenkija nepripažino. Nustatyta linija kaip demarkacinė, nuo 1929 m. – kaip administracinė, egzistavo iki 1939 m. spalio 27 d.

Lietuvos Vyriausybė Ambasadorių konferencijos 1923 m. kovo 15 d. nutarimu nustatytos demarkacinės linijos nepripažino ir nenorėjo sutikti dėl neutraliosios zonos panaikinimo.

Lenkai iš neutraliosios zonos lietuvių pusės trauktis neskubėjo. Vievio rajone lenkai ilgai nepasitraukė iš užimtų Vilūniškių dvaro ir iš malūno netoli Ausieniškių kaimo.

Panaikinus neutraliosios zonos miliciją (1923 05 20), Lietuvos pasienį su Lenkija saugojo įvairūs Lietuvos kariuomenės daliniai. Buvo suformuota Pasienio sargybų divizija. Demarkacinės linijos apsaugą nuo Neries iki sienos su Latvija pavesta vykdyti 4-ajam pulkui, kurio štabas buvo įsikūręs Utenoje.

Lenkai, panaikinus neutraliąją zoną, sienos apsaugą paliko kariuomenei. Lenkų šauktiniai sieną saugojo iki 1939 m. pabaigos. Kiekvienoje lenkų sargyboje buvo vienas karininkas ir iki 15 kareivių. Sargyba buvo apginkluota lengvuju kulkosvaidžiu,

granatomis, turėjo daug šovinių. Lenkų sargybos saugomas barelis šviesiu paros metu buvo saugomas vieno porinio patrulio, tamsiu paros metu (nakčia) – dviejų porinių patrulių.

1923 m. birželio 18 d. Lietuvos Vyriausybės nutarimu valstybės sienos apsauga iš Krašto apsaugos ministerijos buvo perduota Vidaus reikalų ministerijai. 1923 m. gruodžio 15 d. Pasienio sargybų divizija su keturiais pasienio pulkais, saugojusi demarkacinę liniją su Lenkija, buvo performuota į Pasienio sargybų brigadą. Pulakai performuoti į pasienio sargybų batalionus. Generalinio štabo nurodymu, Pasienio sargybų brigada nuo 1924 m. sausio 1 d. buvo likviduota. Visa valstybinė policija perėjo Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamento žinion. Pasienio apsaugos pulkų funkcijas perėmė Vidaus reikalų ministerijos sistemoje prie Piliečių apsaugos departamento (vėliau Policijos departamentas) įsteigta pasienio policija.

Ji pasienio su Lenkija apsaugą pradėjo vykdyti nuo 1924 m. sausio 1 d. Viso pasienio su Lenkija apsauga buvo suskirstyta į Alytaus, Seinų–Marijampolės, Trakų, Ukmergės, Utenos ir Zarasų barus.

Ministrų kabinetas specialiu nutarimu buvo nurodęs, kad kareiviai, pervesti į Vidaus reikalų ministerijos pasienio policiją, kuriems karinės tarnybos laikas nebuvo pasibaigęs, nuo 1924 m. kovo 1 d. buvo laikomi civiliais tarnautojais. Daugelis kareivių, perduotų iš 4-ojo pasienio bataliono, atlikę būtinos tarnybos laiką, dėl įvairių priežasčių nesutiko tarnauti laisvai samdomais sargybiniais pasienio policijoje. Kiti buvo atleisti dėl sveikatos būklės ar dėl netinkamo elgesio pasienio tarnyboje. Buvę kariai, pajutę jau esą civiliai ir patekę į geresnes tarnybos sąlygas nei kariuomenėje, dažnai pažeidinėdavo pasienio tarnybos tvarką. Pasienio policijos vadovybė nesitaikstė su netinkamai tarnybą vykančiais asmenimis ir juos atleido. Kiti, nenorėdami gyventi ir dirbti kariškoje drausmėje ar nenorėdami dirbti ir gyventi toli nuo gimtųjų vietų, iš pasienio tarnybos išėjo patys. Buvo nutarta iš pagrindų pertvarkyti sienos apsaugą ir atsiskyti būtinosios karo tarnybos karių. Be to, kareivis per trumpą tarnybos laiką nesugebėdavo perprasti sienos pažeidėjų, svarbiausia, kontrabandininkų gudrybių. Nors po 1924 m. sausio 1 d. karinę tarnybą baigti į pasienio policiją pervestas karys gaudavo didelę 120 Lt algą, tačiau karių požiūris į tarnybą nesikeitė. Pasibaigus pervestų karių tarnybos laikui, tarnauti pasienyje liko tik keletas. Pasienio policija buvo pradėta formuoti iš savanorių civilių, kurie po apmokymų tapdavo pasienio sargybiniais ir galėdavo kovoti su sienos pažeidėjais bei kontrabandininkais. Svarbu buvo ir tai, kad priskirtame saugoti ruože sargybinis privalėjo gerai pažinti gyventojus, sekti ir rinkti apie juos žinias, nes kitaip, be gyventojų pagalbos, kova su kontrabandininkais būtų visai neįmanoma.

Trumpai apie Lietuvos pasienio policijos Ukmergės barą

Ukmergės pasienio barui priklausė 70 km ilgio Lietuvos–Lenkijos sienos atkarpa nuo Vilijos (Neries) upės, prie Seimeniškių kaimo, iki Rukolnės kaimo. Pradžioje Ukmergės baras suskirstytas į aštuonis rajonus. Vėliau bare liko tik penki.

Pasienio policijos Ukmergės baro rajonai ir sargybinės iki 1939 m.

I rajonas: būstinė Kernavėje (Viršuliškės 1931 m., Musninkai 1936 m). Sargybinės: I – Kernavėje, II – Poguliankos k., III – Paspėrių k.

II rajonas: būstinė Širvintose. Sargybinės: I – Sketerių k., II – Porų k., III – Avižonių k.

III rajonas: būstinė Šešuolėliuose. Sargybinės: I – Nečionių k., II – Šešuolėlių dv., III – Alionių k.

IV rajonas: būstinė Giedraičiuose. Sargybinės: I – Magūnų k., II – Kraujalaidžių k., III – Aleksandriškių dv. Rajono viršininkas Petras Šekas.

V rajonas: būstinė Dubingiuose. Sargybinės: I – Drusių k., II – Žalktynės k., III – Gurakalnės k.

Kiekvienam rajonui buvo skiriami 20–28 sargybiniai (policininkai) ir sargybų viršininkai (vyr. policininkai). Bare plačiai buvo išvystytas slaptų žinių rinkimas ir „priešvalstybinių elementų“ sekimas. Šis darbas pavestas rajonų viršininkams. Baro saugoma me ruože buvo 12 agentūros punktų. Kiekvienam punktui buvo priskirta po du policininkus. Rajono viršininkas dar turėjo asmeninį rezervą su 4–5 policininkais.

Domicelės ir Juozo Kazlauskų šeima. Giedraičiai, 1933 m.

Name už sankryžos, stovinčiame galu į gatvę, buvo pasienio policijos Ukmergės baro IV rajono būstinė. Giedraičiai, 1930 m.

◆◆◆

Policininkas Juozas Kazlauskas daug metų tarnavo pasienio policijos Ukmergės baro IV rajono I sargyboje Giedraičiuose. Be pertraukos ir sąžiningai tarnavęs 10 metų, Respublikos prezidento aktu Nr. 65 1934 m. vasario 16 d. apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordino 3-iojo laipsnio medaliu.

Tarnaudamas Giedraičiuose, J. Kazlauskas 1930 m., Vytauto Didžiojo metais, lapkričio 22 d. vedė Domicelę Gargalskaitę iš Varijatos vienkiemio Giedraičių valsčiaus ir parapijos. Juos sutuokė Giedraičių prapijos klebonas kun. Antanas Meigys.

Giedraičiuose gimiau aš ir brolis Kęstutis.

Giedraičiuose tėvelio ilgametis viršininkas buvo Lietuvos karininkas Petras Šekas. Čia gyveno visa jo šeima su dviem vaikais.

Tikrinti policininkų darbą, jų gyvenimo sąlygas viršininkas važiuodavo kartu su tėčiu, bet kartais policininkus darbo bare patikrindavo ir vienas tėtis. Tam reikalui rajone buvo laikomas arklys, buvo aukšta patogi karietaitė ir žiemai lengvos rogės. Tėtis globojo arklių Bumburą (toks jo vardas) – rūpinosi tik tėvelis ir neleido to daryti kitiems. Tėtis puikiai sutardavo su viršininku ir policininkais. Su kai kuriais policininkais net susigiminiudavo, krikštydami vaikus.

Pasienio policininkas J. Kazlauskas su savo numylėtiniu Bumburu

Mama gimė Vilniuje 1908 m. vasario 16 d. Jos tėvai dar caro laikais buvo išvažiavę iš Giedraičių į Vilnių. Čia turėjo restoraną. Vilniaus krašte prasidėjo neramumai. Senelių šeima apie 1921 m. grįžo į Giedraičius. Visur buvo kalbama lenkiškai, čia viešpatavo lenkai, o lietuviai buvo skriaudžiami. Giedraičiuose mama lankydavo bažnytinį chorą, ji turėjo gerą balsą – soprano. Mama ne kartą buvo stumdoma lenkų, barama, vadinama necenzūriniais žodžiais ir liepdavo giedoti lenkiškai. Bet ji ir toliau giedodavo tik lietuviškai. Kiek Vilniuje seneliai turėjo vaikų, tikrai nežinojome. Mama pasakojo, kad tuo laiku Vilniuje siautė ligos epidemija, naujagimiai ir kelerių metų senelių vaikai mirė. Jie palaidoti Rasų kapinėse. Praėjo daug laiko ir kapaviečių vietos nežinomos. Mama Domicelė liko sveika, Vilniuje baigė 6 klases ir įgijo siuvėjos amatą. Kaip jie grįžo ir ką iš Vilniaus atsivežė, tikrai nežinojome. Apsigyveno prie pat Giedraičių Varijatos kaime (dabar Giedraičiai, Vilniaus g.). Neaišku, ar jie grįžo į savo buvusius namus, ar tą senovinį namą nusipirko. Tai buvo ilgas, senas namas, galų į gatvę. Po vienu stogu link kelio buvo gyvenamosios patalpos – vienas didelis kambarys su masyvia rusiška krosnimi ir kamara, į didelio kiemo pusę buvo kluonas ir tvartas. Kieme, dengtas dvišlaičiu stogu, stovėjo gilus rūsys – *ledaunia*. Prie sodybos seneliai turėjo vieną hektarą žemės.

Mano močiutė Izabelė gimė apie 1866 m. Šareikiškių k. Jos tėvai (mano protėviai) – Juozas Radžiūnas ir Teresė Paškevičiūtė. Močiutė Izabelė Radžiūnaitė ištėkėjo už Igno Gargalsko. Apie 1921 m. Gargalskas mirė. Būdama našlė, ji 1923 m. ištėkėjo už Kazimiero Kerulio. Močiutė Izabelė Kerulienė palaidota tame pačiame kape su buvusiais abiem vyrais Giedraičių senosiose kapinėse.

Giedraičiai nuo neatmenamų laikų buvo ir liko lietuviybės židiny.

Pirmaisiais Lietuvos Nepriklausomybės metais Giedraičių šviesuoliams Matui ir Malvinai Valeikoms rūpinantis, Švietimo ir mokslo ministerija leido Giedraičiuose įsteigti valdišką vidurinę mokyklą lietuvių kalba. Kaimynė Lenkija jau 1920 m. spalį užėmė Giedraičius. Lapkrityje vyko mūšiai. Mokytoja Malvina Valeikienė garsėjo savo žygiais kovų su lenkais metu. Netoli Giedraičių buvusiame Bekupės dvare buvo apsistojęs lietuvių kariuomenės dalinys. Jį netikėtai užpuolus lenkams, užvirė kruvinos kautynės. Žuvo daug karių, daug sužeistų, kuriais nebuvo kam pasirūpinti. Mokytoja M. Valeikienė ant paklodės užsiuvusi raudoną kryžių išgelbėjo visus sužeistuosius. Sakoma, kad tai buvo pirmasis Raudonojo Kryžiaus vėliavos panaudojimas. Sužeistieji buvo išvežti į Ukmergę, o lenkai – į Vilnių. Po poros savaičių atvykę želigovskininkai M. Valeikienę įmetė į rūšį, mušė ją. Ji buvo lenkų karo lauko teismo pastatyta prie daržinės sienos sušaudyti, bet mirties išvengė.

Senelis Ignas Gargalskas su mažąja Domicele, 1913 m.

Senelė Izabelė su Domicele, 1913 m.

Malvina Valeikienė, iš sužeistųjų sužinojusi, kad lenkų okupuotame rajone, iš kurio buvo Lietuvos kariuomenės dalinys, liko Lietuvos karių paslėptas iždas ir kai kurie dokumentai, perėjo frontą, rado pinigus ir dokumentus bei su jais sėkmingai grįžo į Giedraičius. Elgeta persirengusi mokytoja suėmimo neišvengė – lenkų kareiviai pakėlė smuklėje atkreipė dėmesį į per gražius „elgetėlės“ nagus. Bet mokytoją paslėpė žydas.

Mokytoja Malvina Valeikienė buvo apdovanota Vyčio Kryžiaus ordinu. Tai buvo pirmasis atvejis, kai 1927 m. tokiu aukštu kariniu apdovanojimu buvo apdovanota ne karė, o mokytoja.

M. Valeikienė taip pat sukūrė ne tik daugybę įvairių mezgimo, siuvimo, kulinarijos ir kitokių kursų, bet ir buvo išradinga bei sumani mokytoja, direktorė. Praėjo daug metų, o jos vardas ir nuopelnai žinomi beveik kiekvienam giedraičiui ir dar plačiau. Tai buvo nepaprastai gabi, organizuota moteris, atliko didžiulių žygdarbių veikiant prieš lenkus. Buvo jautri, nuoširdi tvarkant sulenkėjusį kraštą, paverčiant jį lietuvišku – patriotiniu kraštu.

Karo metais mokykloje direktoriavo Antanas Valaitis, labai išsilavinęs, nuoširdus ir paprastas žmogus. Jo bendradarbiai buvo Vanda ir Vaclovas Baravikai, E. Sasnauskaitė, Vareikis, Bulotaitė, J. Raišienė, Steponas Graužinis, P. Kūlys ir kiti šviesuoliai.

Ypač noriu pažymėti Baravikų šeimos mokytojus, kuriuos labiausiai prisimenu, nuostabiai su jais po karo Vilniuje ir vėliau bendradarbiauome. V. Baravikas mus mokykloje gerai išmokė vokiečių kalbos, vėliau, nedaug pasimokius, puikiai išlaikiau vokiečių kalbos egzaminus, stojant į aspirantūrą ir vėliau išlaikant kandidatinio minimumo egzaminą.

Mokytoja Vanda Baravikienė dėstė matematiką ir biologiją, gal dėl to jos geras dalyko dėstymas suviliojo mane gamtos mokslais.

Tik ką iš Giedraičių išvijus lenkus, Mato ir Malvinos Valeikų iniciatyva grupė lietuvių patriotų pasiryžo Giedraičiuose steigti vidurinę mokyklą. Matas Valeika nuvažiavo į Vilnių ir šį giedraičių sumanymą išdėstė Švietimo ministerijos darbuotojui Zigmui Žemaičiui. Steigiamojo Seimo narys P. Jočys kreipimesi į švietimo ministrą rašė:

„Daug yra norinčių tęsti toliau, o žmonės gyvena vargingai, tai vaikus vežti į Vilnių neįstengia. Todėl yra gyvas reikalas įsteigti keturklasę mokyklą, be to, Giedraičiuose jau nuo seno eina atkakli kova tarp lenkų ir lietuvių, tai tą kovą lengviau bus laimėti šviečiant ir auklėjant jaunimą lietuvių dvasioje.“

Giedraičių lūkesčiai išsipildė – švietimo ministras leido įsteigti mokyklą, o organizacinį darbą pavedė pradžios mokyklos vedėjai Birutei Bulotaitei. Jai mirus, mokyklos vedėja paskirta veikli ir atkakli mokytoja Malvina Valeikienė, greitai tapo pirmąja mokyklos direktore. Jau 1920 m. rugsėjo 22 d. pirmą kartą Giedraičiuose duris atvėrė vidurinė keturių klasių mokykla.

Mokykloje pradėtą įtemptą, kūrybingą darbą labai greitai sutrikdė 1920 m. spalį Giedraičių kraštą užplūdę generolo Liucjano Želigovskio (*Lucjan Żeligowski*) vadovaujami lenkų kariuomenės pulkai. Įnirtingi mūšiai ties Giedraičiais kuriam laikui sutrikdė mokyklos darbą. Sunkūs buvo pirmieji mokyklos žingsniai neturtingame, sulenkėjusiame krašte.

Giedraičių šauliai. Dešinėje pirmas stovi J. Kazlauskas, viršuje (dešinėje) – D. Kazlauskienė. Giedraičiai, 1936 m.

Tautinė mokykla 1920–1940 m. Giedraičiuose suvaidino didelį vaidmenį. Dėka mokyklos direktorės Malvinos Valeikienės, kuri buvo kupina energijos, atkaklumo ir optimizmo, bei kitų mokytojų pastangomis mokykla tapo lietuviybės židiniu, švietimo ir kultūros centru. Giedraičių visuomeninių organizacijų nuomone, pažangos šis kraštas sulaukė dėl mokslo židinio – vidurinės mokyklos.

Sumanių patriotiškų mokytojų dėka, kaip Malvina Valeikienė, Antanas Jaroševičius ir kitų, mokykloje buvo steigiami įvairūs mokinių būreliai: piešimo, šokių, susibūrė spektaklių rengėjai, sustiprėjo sporto aktyvistai.

Malvinos Valeikienės iniciatyva buvo organizuojami mezgimo, kulinarijos, konditerijos ir kiti kursai, kuriuose dalyvaudavo miestelio bei aplinkinių kaimų gyventojai. Visur gausiai dalyvaudavo policininkų žmonos, visur aktyviai dalyvaudavo ir mano mama.

Nuo pirmųjų Šaulių sąjungos įsteigimo dienų jos veikloje aktyviai dalyvavo abu mano tėvai.

Susikūrusiame miestelio chore, kuriam dirigavo chorvedžiai Šarka ir Graužinis, mama buvo aktyvi dalyvė. Ji dainavo šaulių orkestro chore. Giedraičiuose veikė stiprus bažnytinis choras, kuriame soprano partiją giedojo mama ir jai gerai sekdavosi giedoti solo partiją „Ave Marija“.

Tuo laiku Giedraičiuose dirbo kunigas kanauninkas Antanas Meigys, patriotas, puikus pamokslininkas. Kunigo namuose buvo gausi biblioteka. Mama labai mėgo skaityti, todėl buvo dažna bibliotekos lankytoja.

Susikūrusioje pavasarininkų draugijoje, stiprioje skautų organizacijoje Giedraičių jaunimas dalyvavo labai aktyviai – jam jau buvo kur pasireikšti.

**Mano gimtieji Giedraičiai,
mano tėvų jaunystės Giedraičiai!**

Didžiuojuosi gimtine Giedraičiais, mano tėvų jaunystės Giedraičiais. Giedraičiais didžiuojasi visa Lietuva, nes čia kiekvienas gilaus patriotizmo dvasia neleido priešams sutrikti Lietuvos valstybės, visi darbu, kova, patriotizmu padėjo stiprinti besikuriančią Lietuvos valstybę. Giedraičiai lietuviams buvo ir liks tautinio patriotizmo židiniu.

Giedraičius jau mena, kai 1410 m. čia buvo pastatyta Šv. Baltramiejaus bažnyčia. Giedraičių giminės nariai bažnyčią rėmė, remontavo ir perstatinėjo. Jų meilę ir rūpestį liudija bažnyčios sienoje įmūryta vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio širdis. Giedraičiuose pastatytos Šv. Baltramiejaus bažnyčios fundatoriai buvo Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas ir Mykolas Gintvilavičius-Gentvila. Bažnyčia perstatyta, bet 1655 m. Maskvos kariuomenė ją sudegino. Vėliau kelis kartus perstatyta išliko iki šių dienų.

Giedraičiuose gimė karalienės Bonos Sforcos dvarui artimas Matas Giedraitis: nuo 1557 m. Giedraičių vėliavininkas, vėliau Vilniaus vietininkas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) rūmų maršalka. Čia apie 1536 m. gimė Merkelis Giedraitis, nuo 1576 m. Žemaičių vyskupas. Vyskupas rūpinosi lietuvių kalbos vartojimu Žemaičių ir Vil-

I I rajono I sargybinės būstinę

niaus vyskupijose, lietuviškai mokančių dvasininkų rengimu. Pamokslus sakė lietuvių kalba.

Šalia Giedraičių Kamaraučiznoje 1757 m. gimė Juozapas Arnulfas Giedraitis, kilęs iš kunigaikščių Giedraičių giminės. 1780 m. baigė Žemaičių vyskupijos Varnių kunigų seminariją. Nuo 1802 m. vyskupas. Pirmasis į lietuvių kalbą katalikams išvertė visą Naująjį Testamentą. Vyskupas J. Giedraitis mirė 1838 m. Palaidotas Varnių Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčios kriptoje. Vyskupo prašymu, jo širdis palaidota gimtosios parapijos Giedraičių Šv. Baltramiejaus bažnyčios presbiterijos sienoje.

1919 m. gegužės 19 d. lenkai neleido bažnyčioje giedoti lietuviškai, vėliau grasino sušaudyti lietuvius, kurie giedos lietuviškai. 1920 m. liepos 12 d. į miestelį įžygiavo Lietuvos kariuomenės Septintasis pėstininkų pulkas.

I sargybinės būstinė. Dešinėje – Aldona Kazlauskaitė

Aldona Kazlauskaitė. Neliko gerojo šeimininko Vinco Sinkevičiaus sodybos

1920 m. spalio 26 d. lenkai užėmė Giedraičius ir Dubingius, bet lapkričio 1 d. lietuvių kariuomenė atsikovojo. Lapkričio 17 d. lenkai vėl paėmė Giedraičius ir Širvintas, po poros dienų – Videniškius ir kitas vietas. Tačiau lapkričio 21 d. lietuvių kariuomenės daliniai paėmė Giedraičius ir ėmė žygiuoti į priekį, vydami lenkus. Lietuviai pasiekė liniją, iš kur prieš keturias dienas buvo išvyti.

Mokytojas ir dailininkas Antanas Jaroševičius sukūrė paminklo projektą žuvusiems už Lietuvos laisvę kariams. Kai Giedraičių paminklą 1932 m. iškilmingai šventino, iš lėktuvo buvo barstomos gėlės. Pokario metais Giedraičių gatvė pro paminklą važiuojantys sribai ir enkavėdistai mėgino į jį šaudyti. Stebėtina, kad per visas okupacijas paminklas žuvusiems už laisvę išliko nenugriautas.

Mano karta prieš šimtą metų vykusioms kovoms dėl lietuvių tautos, dėl Lietuvos valstybės išlikimo kuria istorinės atminties žymes. Čia kalneliai, ežerai, upės ir upeliai, miškai mena pasienį su lenkais, mena, kur buvo jaunutės Lietuvos kariuomenės įtvirtinimai. Mano kartos patriotai šalia mano gimtųjų Giedraičių kuria istorinius-karinius parkus, kautynių vietose stato paminklus. Ateities kartoms palieka istorinės atminties žymes.

Tėvelis 1938 m. pradžioje prašė iš Giedraičių perkeltas į I rajoną. Greitai buvo paskirtas I rajono I sargybinę Kernavėje. Su šeima apsigyveno Poguliankos kaime. Pradžioje pragyvenimo sąlygos

buvo sunkios, gyvenome kaime mažame butelyje, vėliau persikraustėme pas kitą šeimininką. Šeimininkas Vincas Sinkevičius leido gyventi dvigalio namo pusėje. Man su broliuku Kernavės mokykla buvo beveik už 2 km. Čia jau tėtis eidavo į sargybą Paspirių link, kur pasienio ruožas ėjo per miškus, krūmynus ir pelkes. Tėtis žiemą vilkėdavo ilgus, plačiom rankovėm kailinius, kai prisėdavo kur pailsėti – rankovėje „sargaudavo“ maža šeimininkų kalytė Finka, kuri labai jautriai reaguodavo į aplinką ir tėveliui padėdavo sargyboje.

Mama greitai įsitraukė į Kernavės saviveiklininkų būrį, giedojo bažnytiniame chore (vadovavo žinomas chorvedys Verba), dalyvaudavo miestelio saviveikloje.

Nepaprasta miestelio aplinka, kalnai mus, vaikus, labai viliojo, turėjome, kur savo jausmus išlieti. Mokyklai vadovavo muziejininkas Juozas Šiaučiūnas, o bažnyčioje dirbo labai mielas kunigas Zenonas Baužys. Kaip ir daugelis Lietuvos šviesuolių, taip ir kunigas Z. Baužys neišvengė sovietų teroro. Jis buvo ištremtas į Šiaurės Rusiją, iš kur jau negrįžo. Parapijiečiai ir giminės Kernavės kapinėse pastatė simbolinį kapą.

Kernavėje pirmos klasės mokytoja buvo jauna, labai maloni Felicija Klimukaitė, atvykusi iš Kauno.

Kernavėje neilgai teko gyventi. Po metų, 1939 m., Lietuva atgavo Vilnių ir Vilniaus kraštą.

Tęsinys kitame numeryje

Kunigaikščių Krošinskių istorija – vizijos, realybė, paslaptys

Rimvydas UŽUKUKIS,

Vilnius

Pradžia nr. 4 (874)

Pagal topografinę vietovę žemumų pilys skirstomos į keletą tipų: paupio, pakrantės, slėnio, salų ir pelkynų. Mums įdomesni du paskutiniai pilių tipai – salų ir pelkynų. Neabejotinai Lietuvoje žinomiausias visiems salos pilies pavyzdys – Trakai.

Pelkynų gynybinės pilies statybos pavyzdžiu galėtų tapti jau mūsų minėta Šiaurės Rytų Lietuvos regiono Biržų pilis. Pelkėtoje „Apaščios ir Agluonos upių santakoje kunigaikštis Kristupas Radvila Perkūnas (1547–1603) pastatė užtvanką¹⁰⁹ ir apsaugojo pilį gynybiniais grioviais.

Kunigaikščių Krošinskių pilis, kaip ir Biržų, buvo pastatyta pelkėtoje vietovėje, užtvėnkus Laukupio upelį vingį ir įrengus gynybinius griovius.

Pažvelgus ryčiau, piliakalnių tinklas, turėjęs ginti Lietuvą, ištis išpūdingas. Tais laikais šios ypač pelkėtos vietovės, ką liudija daugybė durpynų, buvo sunkiai įveikiamos, tačiau palikti didžiules erdves priešui pasiekti Vilnių, Trakus, pasukus vos keliolika kilometrų į šalį, būtų buvę pernelyg neatsakinga. Kas tada saugojo Lietuvos žemes?

Ko gero, būtent šios pilys, kurios buvo įrengtos sunkiai prieinamose vietovėse, pelkių ir užliejamų pievų apsupty. Tokios pilys turėjo būti tarsi vartai į Lietuvą.

Paminėjus vartus į Lietuvą, iškilo dar viena (nežinia kodėl, galbūt dėl nekritikuotinos autoritetų nuomonės, o gal dėl pernelyg akivaizdaus, paprastai paaiškinamo fakto) nenagrinėta asociacija.

Voluinės, arba kitaip vadinamame Ipatijaus, metraštyje¹¹⁰, parašytame senovės rusų kalba, minima karaliaus Mindaugo laikų lietuvių pilis – Voruta arba Varuta, rusų kalba – *Борута, Барута (Борутский замок)*.

Raktiniu žodžiu ieškant Vorutos pilies tapo jos pavadinimas. Susikonsolidavus į šį *tarsi tikrinį* pavadinimą, nežinia, kodėl nenagrinėtas visai įmanomas ir kitas semantinis vingis – Vartų pilis.

Kadangi rašyta senovės rusų kalba, žodis *опамa, оропа*, reiškiantis *vartai*, o juo labiau praslavų kalbos, kitaip slavų prokalbės, **vorta* beveik visiškai Vorutos, tiksliau, Vartų pilies atitikmuo.

Lietuviškai – vartai, senąja prūsų – *warto* „durys“, latvių – *varti*, sen. indų – *vrtis*, baltarusių – *ворота*, ukrainiečių – *ворота*, bulgarų – *ворота, врата*, serbų, kroatų – *врата*, slovėnų – *vrata*, čekų – *vrata*, lenkų – *wrota* ir net lenkų kalba – *brama* (skaitykit slaviškais rašmenimis), spėjama, kilo nuo indoeuropietiško žodžio *verti*.

Žodis *vartai* panašiai skamba įvairiausiomis kitomis kalbomis, panaši jo reikšmė, nors kai kuriose įgauna ir daug platesnę prasmę: anglosaksų – *weorð*, *word* „namo tvora, kiemas, gatvė“, albanų k. – *vathë* „aptvaras, kiemas“. Šioje vietoje visiškai „įsipaišo“ ir kalbininko Kazimiero Būgos pavadinimo reikšmės spėjimas.

Kalbant apie bendrinį pavadinimą – Vartų pilį, galima surasti ir visiems gerai žinomą atitikmenį: Aušros Vartai, lenkiškai – *Ostra brama*, baltarusiškai – *Вострая брама, Вострые врата (Aštrieji vartai)*. Savaime suprantama, Vartų pilies pavadinimas galėjo būti vartojamas ir platesne, ko gero, taip ir buvo: *ribos, sienos, vartų į Lietuvą prasmė*.

Šiandien žinome šešiolika ar net daugiau versijų, spėjančių, kur galėjo būti Vorutos¹¹¹ pilis.

Dauguma apie ją rašančių autorių teigia, kad Voruta

¹⁰⁹ Biržų pilis. Prieiga per internetą – <https://lt.wikipedia.org/wiki/Biržų_pilis>.

¹¹⁰ „Voluinės metraštis“. Prieiga per internetą – <https://lt.wikipedia.org/wiki/Voluinės_metraštis>.

¹¹¹ Voruta (arba Varuta) – Voluinės metraštyje apie 1251 m. paminėta lietuvių pilis, kurioje Livonijos ordino kariuomenės dalinio remiamas Mindaugas apie 1251 m. vidurį apsigynė nuo vidaus kare prieš jį kovojusių lietuvių kunigaikščių ir jiems talkinusios Haličo-Volynės valstybės kariuomenės. Dalies istorikų laikoma svarbiausia ar viena svarbiausių Mindaugo rezidencijų, tyrinėtojų mėgėjų – Mindaugo laikų Lietuvos sostine.

greičiausia stovėjo Lietuvos ir Livonijos pasienyje, o viena dažniausių šiandien nurodomų Vorutos pilies vietų – prie Anykščių esantis Šeimyniškėlių piliakalnis. Tačiau sutikime, kad Anykščiai su Šeimyniškėlių piliakalniu nei šiandien, nei anksčiau nebuvo Lietuvos pasieniu.

Tokiai Vorutos lokacijai prieštarauja nemažai istorikų, vienas jų ir Tomas Baranauskas¹¹².

Ieškant Vorutos pilies, šiek tiek žinių mums suteikia „Eiliuotoji Livonijos kronika“¹¹³, kurioje minima keletas Livonijos riterių žygių, tarp jų – 1229 ir 1247 m. „Per Našią į Lietuvą“¹¹⁴.

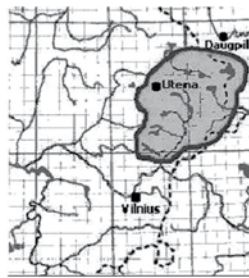
Būtent jų aprašymu ir remiamasi ieškant slėpingosios Vorutos.

Našios žemė, kaip spėja istorikai, turėjo būti tarp Livonijos ordino valdų ir tikrosios Lietuvos. Vienoje iš versijų, kur buvo Našia, arba Našėnai, rusėnų kalba *Налыцаны, Налычане*, kurie minimi tame pačiame Ipatijaus metraštyje apie Mindaugo kovas su Livonijos riteriais, ir ieškomoji Vorutos pilis, baltarusių istorikas Aleksandras Kravcevičius¹¹⁵ mini šiandieninius Galšanus¹¹⁶. Istorikas E. Gudavičiaus¹¹⁷ ir kiti istorikai, pavyzdžiui, latvių etnologas ir kalbininkas Eduardas Volteris¹¹⁸, pateikė versiją ir Našios žemę lokalizavo Utenos, Zarasų apylinkėse.

Mes pastebėsime, kad tame pačiame lokalizuotame regione, visai netoli, gretimame Zarasų rajone, apsupta ežerų yra gyvenvietė – **Naršėnai**¹¹⁹... Keista, kad į beveik tikslų atitikmenį (priebalsės *r* ir *l* slavų, o ypač rusėnų kalboje linkusios supanašėti) istorikai neatkreipė dėmesio.

Tai, ko gero, ir galėtų būti ieškomos Našios žemės centras – Naršėnai.

Livonijos ir Lietuvos pasienis dabartinių Rokiškio, Zarasų rajonų žemėse, Lietuvos dalis, vadinamasis Sėlos kraštas, turėjo priklausyti Mindaugui, būtent tokią mintį suponuoja tos pačios „Eiliuotosios Livonijos kronikos“ eilutės, kiti dokumentai ir, pavyzdžiui: „<...> Mindaugo 1255 m. žemių dovanojimo aktas“¹²⁰. Istorikams nustatant karaliaus Mindaugo domeną, jo žmonos Mortos tėviškė Agluona, beje, kaip ir minėta Rokiškio, Zarasų rajonų žemėse esanti Sėlos dalis, nežinia kodėl patenka tik į Mindaugo „... įtakos zoną“, o ne į jo valdytų žemių sąrašą...

16 pav. Teritorija, kurioje dauguma istorikų lokalizuoja Našios žemę. Vilnius, Utena, Daugpilis – orientacinės vietovės. Našios žemės teritorija pagal E. Gudavičių ir kt.¹²¹

17 pav. 1248 m. išsiplėtusio Mindaugo domeno ir svarbesnių Mindaugo pilių lokalizacijos schema (pagal G. Zabių)¹²²

Kunigaikštis Mindaugas Livonijos ordinui dovanavo **savo** iki 1255 m. valdytas žemes.

Į jas tokiu atveju turėjo patekti ir Livonijos–Lietuvos pasienyje stovėjusi Voruta, tiksliau, Vartų pilis – Lietuvos ribos simbolis.

Atsakant į klausimą, kodėl Vartų pilies (Vorutos) pavadinimas dingo iš vėlesniųjų metraščių, nesunkiai galima paaiškinti: bendrinį, abstraktų Vartų pilies pavadinimą pakeitė tikrinis, vietovės arba savininko vardas.

Ar įmanoma, kad ši Vartų pilis galėjo stovėti toje pat vietovėje, kurioje vėliau rezidavo kunigaikščiai Krošinskiai?

Savaime suprantama, tam reikia išsamių archeologinių tyrinėjimų, tačiau, remiantis kai kuriais spėjimais, šalutiniais faktais, ko gero, galima atsakyti ir teigiamai.

Pirma, tai Livonijos–Lietuvos pasienis. Antra, kelias ir vartai į Lietuvą iš Livonijos, švedų, Polocko, Maskovijos kunigaikštysčių.

Krošinskių (Rokiškio), Biržų, švedų sugriautoji Čedasų ir kitos pilys buvo vienos svarbiausių ginant Lietuvą šia kryptimi nuo Maskovijos (šių dienų samprata – Rusijos) ir Švedijos antpuolių bei galėjo būti gynybinio pilių žiedo, saugančio Lietuvą, dalis.

Trečia – ši pilis atitiko ir aprašytus Livonijos riterių žygius dešiniuoju Šventosios upės krantu, per (pro) Našią.

Ketvirta, nemaža dalis požymių: archeologiniai radiniai, Rokiškio dvaro užimamos teritorijos plotas, istoriografinė medžiaga, rodo, kad šioje vietoje, Livonijos–Lietuvos pasienyje, buvo ne šiaip sau kažkoks, o būtent – Karališkasis dvaras.

Istorikai teigia neturintys įrodymų, kad Krošinskių (Rokiškio) dvare lankėsi kunigaikščio Aleksandro žmona Elena, tačiau remiasi prielaida, kad jai esą ir

¹¹² Baranauskas, Tomas, g. 1973 m. – Lietuvos istorikas, istorijos populiarintojas, publicistas.

¹¹³ „Eiliuotoji Livonijos kronika“. Prieiga per internetą – <https://lt.wikipedia.org/wiki/Eiliuotoji_Livonijos_kronika>.

¹¹⁴ „Durh Nalsen kein Litouen“.

¹¹⁵ Краўцэвіч, Аляксандр – baltarusių istorikas, archeologas.

¹¹⁶ Галышаны – miestelis Baltarusijoje, lietuvių k. – Alšėnai, Galšia.

¹¹⁷ Gudavičius, Edvardas – istorikas, humanitarinių mokslų habilituotas daktaras. Vienas Lietuvos moderniosios istoriografijos kūrėjų, tyrinėjęs LDK istoriją.

¹¹⁸ Volters, Eduards – latvių istorikas, kalbininkas.

¹¹⁹ Naršėnų kaimo istorija nėra tyrinėta, tik pateikiama, kad jo pavadinimas minimas nuo 1607 m.

¹²⁰ „Sėla (baltų žemė)“. Prieiga per internetą – <[https://lt.wikipedia.org/wiki/Sėla_\(baltų_žemė\)](https://lt.wikipedia.org/wiki/Sėla_(baltų_žemė))>.

¹²¹ „Našia“. Prieiga per internetą – <<https://lt.wikipedia.org/wiki/Našia>>.

¹²² „Mindaugas“. Prieiga per internetą – <<https://lt.wikipedia.org/wiki/Mindaugas>>.

priklausė pastarasis dvaras, nors istorikas B. Florja¹²³, remdamasis senaisiais dokumentais, Lietuvos Metrika, teigia, kad „<...> 1496 m. neturėdama savo valdų Lietuvoje Elena Trakų vaivadijoje nupirko Žagarų dvarą ir padovanojo jį Uspensko soborui Vilniuje <...>“

Kunigaikščių Krošinskių temą gvildenęs Viktoras Jencius-Butautas¹²⁴, remdamasis A. Vijūku-Kojelavičiumi, rašo: „<...> pažymėtina, kad 1495 m. Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandriui Ivano III dukterį Eleną į Vilnių atlydėjo ir kunigaikštis Ivanas Krošinskis“¹²⁵. Todėl žinant apie išskirtinį kunigaikščio Aleksandro ir, žinoma, pačios Elenos pasitikėjimą Krošinskiais galima manyti, jog šį Karališkąjį dvarą jie galėjo „administruoti“ jau anksčiau.

Iš šiandien turimų dokumentų žinome, kad Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Aleksandras 1499 m. privilegijoje pirmą kartą pamini jam priklausiusią valdą – Rokiškio dvarą.

Kas galėtų paneigti, kad ši valda, didžiulis dvaras (pavyzdžiui, Vendragovskio inventoriuje nurodoma, kad „<...> dvaras užėmė daugiau nei aštuonis (?) valakus“¹²⁶), priklausęs karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandriui, nebuvo Karališkuoju dvaru ankstesniais amžiais?

Norint suvokti šio dvaro dydį, būtina pasakyti, kad aštuoni lietuviški valakai¹²⁷ yra daugiau nei 170 hektarų ir, net skaičiuojant lenkiškuoju valaku, jo plotas įspūdingas – apie 145 hektarus.

Ir nors B. Deksnys suabejojo tokiu dvaro dydžiu, tačiau imant abiejų – Krošinskių ir Tyzenhauzų-Pšezdzeckų – dvarų teritoriją, kuri visa anksčiau priklausė kunigaikščiams Krošinskiams, gali būti, kad jis užėmė dar didesnę plotą.

Jau išsiaiškinome, kad šioje vietovėje gyveno pirmieji „rokiškėnai“, bet ar turime, kas galėtų patvirtinti šioje vietovėje egzistavusios senovinės pilies faktą?

Galbūt šį faktą galėtų patvirtinti archeologės Romos Songailaitės radiniai, kuri 2014 m. rašė, kad prieš keletą metų pasiūlusi patyrinėti Krošinskių dvaro teritoriją ir pačią pilį, o ten: „<...> taip pat

rasta <...> įvairių metalo gaminių, tarp kurių yra **du lanko strėlių antgaliai**, padengti gausiomis apnašomis.“¹²⁸

Krošinskių dvarvietėje rastas ieties antgalis¹²⁹ datuojamas XVI a. antrąja puse? Apie Krošinskių dvare to pačio kasinėto sluoksniu kitus radinius rašoma: „<...> šiame horizonte buvo rastos ir dvi ankstyvos monetos. Tai Livonijos ordino magistro Hermano Briugsenės (1535–1549) sidabrinis šilingas, kaltas Rėvelyje 1542 m., bei Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto (1544–1572) sidabrinis 1567 m. dvidenaris.“¹³⁰

Ko gero, pagal šiuos radinius ir buvo datuoti minėti iečių antgaliai, tačiau tai nėra patikimas būdas iečių antgalių amžiui nustatyti. Ar archeologinių tyrimų datavimui buvo atliktas pasaulyje plačiai naudojamas absoliutaus amžiaus nustatymo metodas, t. y. radioaktyviosios anglies arba radio-karboninis metodas, deja, neužsimenama.

Dar daugiau paslapčių galėtų atskleisti archeologiniai visa apimantys tyrimai, tačiau juos sunkina teritorijoje naujai pastatyti pastatai, taip pat pačių Krošinskių rūmų tyrinėjimo sąlygos: „<...> keliose vietose <...> 1,9 m gylyje buvo rastos rūšio grindys <...>“¹³¹. Ar tai iš tikro rūšys? Kol kas tai teigti, atrodytų, nėra pagrindo, nes „<...> pamatų storis iki galo dar nenustatytas <...>“¹³², jau nekalbant apie gylį. Kalbant apie Karališkojo dvaro sąsajas su dar ankstesniais (galbūt ir senųjų amžių ar karaliaus Mindaugo laikų) kultūriniais sluoksniais, jeigu jie dar išlikę, Krošinskių dvaro teritorijoje turėtų būti rūšio lygyje arba dar žemiau.

Tai, kad šioje vietoje pilis stovėjau jau anksčiau, t. y. jau XV a. pabaigoje, faktiškai pripažįsta ir istorikė R. Songailaitė: „<...> rekonstruojant seną XV a. pabaigos–XVI a. pr. pastatą, gal ir buvusius rūmus <...>“¹³³

Kadangi anksčiau apibrėžėme teritoriją, kurioje kūrėsi pirmieji šios vietovės gyventojai, savaime suprantama, kyla klausimas, kur senasis jos, o vėliau ir miestelio centras? Istorikas G. Kujelis abejoja, kas pirma: miestelis, bažnyčia ar dvaras? Variantų, suprantama, gali būti net keletas, tačiau vienas realiausių gyvenvietei atsirasti ir pradėti jai augti yra pilies – gynybinio, dvaro – ekonominio, gamybinio ar kito žmogaus veiklos taško atsiradimas. Tam įtakos galėjo turėti ir karingas, ir turtingas, ir turintis krašto viziją žmogus bei kartu paprastas pragmatizmas.

¹²³ Florja, Borisas – rusų istorikas, slavistas. Prieiga per internetą – <https://uk.wikipedia.org/wiki/Флоря_Борис_Михайлович>.

¹²⁴ Deksnys, Bronius, *Kunigaikščiai Krošinskiai Rokiškio dvare*. Prieiga per internetą – <<https://www.muziejusrokiskyje.lt/kunigaiksciai-krosinskiai>>.

¹²⁵ Wijuk Kojalowicz, Albert, Ks. *Wojciecha Wijuka Kojalowicza, Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*. W Krakowie w drukarni „czasu“ i Fr. Kluczyńskiego i spółki, 1897, p. 145.

¹²⁶ Deksnys, Bronius, *Kunigaikščiai Krošinskiai Rokiškio dvare*. Prieiga per internetą – <www.muziejusrokiskyje.lt/kunigaiksciai-krosinskiai>.

¹²⁷ „Vолок (unit)“. Prieiga per internetą – <[https://en.wikipedia.org/wiki/Vолок_\(unit\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Vолок_(unit))>.

¹²⁸ Songailaitė, Roma, *Senoji Rokiškio dvarvietės tyrimai. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2015 metais*, Vilnius, 2015.

¹²⁹ Rokiškio krašto muziejaus eksponatas. RKM 57625.

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ Songailaitė, Roma, *Senoji Rokiškio dvarvietės tyrimai. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2015 metais*, Vilnius, 2017.

¹³² *Ibid.*

¹³³ *Ibid.*

18 pav. Senoji Rokiškio dvaro teritorijos aeronuotraukoje matome jo pastatus ir mūrų likučius. 1944 m. ŠALTINIS – ROKIŠKIO KRAŠTO MUZIEJUS (RKM)

Istorikė R. Songailaitė mums pateikia Krošinskių dvaro teritorijos reljefo profilį – „<...> nuo Pievų g. iki Laisvės g. per tyrinėjimų vietą (Tyzenhauzų g. 1)“¹³⁴. Mes atkreipkime dėmesį į kitą profilio vietą – aukščiausią tašką, kuris, kaip ir priklauso – Krošinskių pilies lygyje.

Rytinėje ir pietrytinėje pusėje pilį saugojo pelkė ir griova, aukšti, šiandien erozijos ir žmonių veiklos nugremžti, bet dar išlikę upelio šlaitai. Pietinę ir pietvakarinę pusę saugojo pelkės, kurios nuo vadinamojo Rokiškio ežero (Laukupio vagos), Apušoto iki pat pietvakariuose (Rokiškio mikrorajono vietoje jos tyvuliavo dar visai neseniai) bei vakaruose iki to pačio Laukupio upelio vagos.

Jau minėjome anksčiau, dar XX a. 5–6 dešimt. Šatrijos gatvės aplinkoje buvo griovys, kurį mini ir istorikė R. Songailaitė: „2016–2017 m. archeologinių tyrinėjimų metu... buvo rastas iki 2 metrų supiltinis sluoksnis, rodantis užpiltą griovį... dar ryškus ir dabartinio miesto reljefo profilyje <...>“

Gynybinis griovys, kuris senaisiais laikais supo ir saugojo kunigaikščių Krošinskių pilį iš pietinės bei pietvakarinės pusės, ir buvo galutinai užpiltas sovietiniais laikais.

Apie didžiulę senovėje žmonių gyventą teritoriją, vėliau dvarvietę, kuri netapo paveldu, kunigaikščių Krošinskių pilį kalba ir kitos šitų tyrinėjimų eilutės: „<...> Paskata tęsti tyrimus buvo ir 2013 m. archeologo B. Dakanio perduoti XVI a. II pusės–XVII a. radiniai, kuriuos jis buvo radęs 2009 m. Šatrijos ir **Pievų** gatvėse klojant inžinerinius tinklus.“¹³⁵ Būtent čia, Krošinskių dvaro teritorijoje, nuo dabartinės **Pievų**–Biliūno (pokario metu tai buvo viena gatvė, einanti dabartinės mokyklos teritorija, joje buvo miesto turgavietė) šiaurėje, iki **Laisvės gatvės** – pietuose, ir reiktų ieškoti senųjų amžių radinių. Kodėl mes pabrėžėme Pievų gatvės pavadinimą, skaitytojas supras iš tolesnio teksto.

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ Songailaitė, Roma, *Senoji Rokiškio dvarvietės tyrimai. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2015 metais*, Vilnius, 2015.

Deja, ir ši seniausioji miesto dalis visais laikais, ne išimtis ir šiais, jau nepriklausomos Lietuvos laikais, naikinama ypač aršiai. Panaši veikla niokojant dvaro teritorijos ir jos prieigų kraštovaizdį padaryta visai neseniai – tvenkiant Rokiškio IV tvenkinį. Už Laisvės ir Ažuolų gatvės sankirtos, prie pat tuometinio rajoninio Rokiškio gamtos apsaugos komiteto, buldozeriais buvo nukasta kalva ir šlaitai, o Laukupio upelio vaga sukišta į vamzdį...

Nežinia, kokia žala kunigaikščių Krošinskių dvaro teritorijai buvo padaryta statant Rokiškio ledo čiuožyklą, nes, kaip rašo istorikė R. Songailaitė, šiaurės pietų kryptimi ji turėjo tęstis: „<...> nuo Pievų g. iki Laisvės g.“

Visa ši vis dar rašoma istorija, ko gero, leidžia kalbėti apie sunaikintą karališkos Lietuvos pilies kompleksą, tą galbūt liudija ir Konstantino Tyzenhauzo piešinyje nupiešta virš pilies pastato buvusi karūna.

Kad kunigaikščių Krošinskių, viena senųjų Lietuvos pilių, galėjo būti pradėta statyti daug anksčiau nei XV a., liudija ne tik minėti, bet ir kiti faktai.

Krošinskių pilį matome ornitologo Konstantino Tyzenhauzo¹³⁶ 1810 m. pieštoje Rokiškio miesto panoramoje. Keista detalė, jo lietuviškoje biografijoje, skirtingai nuo lenkų ar vokiečių kalbomis, nieko nekalbama apie K. Tyzenhauzo kaip dailininko talentą.

„Kaltinamo“ romantizmu K. Tyzenhauzo miesto panoramos piešinyje nerasi jokio romantizmo (žinoma, tai priklauso nuo požiūrio), o vien norą kuo tiksliau pavaizduoti panoramą.

Šiame piešinyje nuo dvaro terasos ir šonuose nupieštos medinės sienos, aiškiai norint parodyti ir akcentuoti, kad tai yra realus, o ne tik įsivaizduojamas vaizdas.

Kitame K. Tyzenhauzo Krošinskių pilį vaizduojančiame piešinyje, atmetus duoklę romantizmo stiliui („romantišką“ augalų kampelį, karališkųjų gulbių lesinimą nuo tam tikslui padarytos pakyls, kuris liudija apie to meto dvarininkų požiūrį į gamtą) mums parodomas realistinis vaizdas. O dar vienu akcentu, kad šį vaizdą autorius greičiausia piešė iš natūros, tampa meškeriotojas.

Sugretinę K. Tyzenhauzo piešinius ir dalinius dvarvietės planus, galime identifikuoti dvaro objektus: vakariniame tvenkinio krante augančius medžius, pastatus, pamatus ir pastebėti, jog jų lokalizacija visiškai atitinka esančius piešinyje.

1810 m. K. Tyzenhauzo piešinyje pilis ir jos viduryje už eglės, aiškiai ne dešimtmečio medelio, pastato galas realiai rodo, kad jis egzistavo jau tuo metu, o jame (istorikų nuomone – XIX a. statybos *bravore*) tarp didžiulių riedulių buvo išmūrytos šaudymo angos.

¹³⁶ Tyzenhauzas, Konstantinas (1786–1853) – grafas, Livonijos vokiečių kilmės Lietuvos zoologas, daugiausiai nuveikęs ornitologijos srityje. Parengė ir išleido keliolika ornitologijos veikalų, sukauptą didelę paukščių iškamšų ir kitų eksponatų kolekciją. Prieiga per internetą – <https://lt.wikipedia.org/wiki/Konstantinas_Tyzenhauzas>.

19 pav., 20 pav. XV a. Krošinskių pilies dalis, kurios, kai kurių istorikų nuomone ir architektų planuose – nėra. 2021 m. birželio 21 d. RIMVYDO UŽUKUKIO NUOTR.

Štai taip Krošinskių pilies sienose atrodo šaudymo angos, kurios vėliau, t. y. sovietiniais metais, buvo užmūrytos (21, 22 pav.).

21 pav., 22 pav. Šaudymo angos bravore... Krošinskių pilyje. 2021 m. birželio 21 d. RIMVYDO UŽUKUKIO NUOTR.

23 pav., 24 pav. Krošinskių pilies pastatas (šiaurinė pusė). 1966 m. Stasio Daunio nuotraukoje matyti dar nenuardyta galinė akmeninė pilies dalis – antrasis aukštas su angomis pastogėje. ŠALTINIS – RKM GEK 23142

Istorikų, architektų pateiktiems vertinimams, teiginiams prieštarauja daugybė radinių, planai, piešiniai: „<...> XIX a. pradžioje buvo pastatytas angliškas malūnas, alaus darykla (1 – 1810 m. dvaro pastatai <...>, 1809 m. olandiško tipo vėjo malūnas“¹³⁷. Viename plane tas pats pastatas įvardijamas – dvaro pastatas, kitame – *bravoras*. Ko gero, viską į vietą sustato frazė: „<...> neaišku, kiek senųjų pastatų buvo nugriauta ar rekonstruota <...>“¹³⁸.

Pasitelkime dar į pagalbą B. Degsnio nagrinėtus Vendragovskio inventorių, kuriuose apie Krošinskių pilį kartojama: „<...> virš šio priebučio yra salė <...>“.

Tad susisteminus šiandien turimus duomenis: archeologinius tyrimus, planus, ko gero, galima drąsiai

¹³⁷ Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais, parengė ir išleido visuomeninė organizacija „Tyzenhauzų paveldas“, Rokiškis, 2017.

¹³⁸ Ibid.

teigti, kad pastatai, t. y. pilis, šioje vietoje **jau stovėjo XV a. pabaigoje** ir net anksčiau.

Kunigaikščių Krošinskių pilis – jokia ne „pilaitė“. Ši pilis galbūt gynybine siena, kurios dalis matoma ir K. Tyzenhauzo piešinyje, apjuostas kompleksas.

Pažvelkime į kunigaikščių Krošinskių pilies piešinį ir palyginkime su vėlesnių laikų, pavyzdžiui, 1960 m. ir kitomis nuotraukomis.

25 pav. K. Tyzenhauzo Krošinskių pilies piešinys su užrašu: „Gotikos vaizdelis Rokiškyje“. NUOTR. IŠ NACIONALINIO MIKALOJAUS KONSTANTINO ČIURLIONIO DAILĖS MUZIEJAUS RINKINIŲ

26 pav. R. Makuškos nuotraukoje – Rokiškio pilis. Vėliau dar nenugriautoje bokšto dalyje matome išlikusias šaudymo ir stebėjimo angas. 1960 m. ŠALTINIS – LIMIS

Prie Krošinskių pilies, kaip ir priklauso tokios paskirties pastatui, buvo pastatytas donžonas¹³⁹ – viduramžių pilies gynybinis sargybos bokštas. Kaip matote K. Makuškos nuotraukoje (26 pav.), bokštas buvo aukštesnis, jame dar matyti šaudymo ir apžvalgos angos. K. Tyzenhauzo „Rokiškio gotikos vaizdelyje“ (25 pav.) galima aiškiai matyti, kad bokštas nupieštas tiksliai toje pat vietoje, kaip ir nuotraukose.

Šiandieną bokštą mes matome dar žemesnį. Kad visuomenei nekiltų nereikalingų klausimų, jis XX a.

¹³⁹ Donžonas – pranc. *donjon*.

septintajame dešimtmetyje buvo nugriautas iki dabartinio jo lygio, o istorikai Rokiškio krašto visuomenei sukūrė pasakaitę apie jame buvusią *bravoro* alaus laboratoriją...

27 pav. XV a.? donžonas.
Ruanas, Prancūzija

28 pav. XIII a. donžonas.
Rokiškis, Lietuva

32 pav. Briugės pilis (Burg Brüggen). XIII a. grafai fon Keseliai (von Kessel) pastatė Reino-Vestfalijos žemėje saugoti brastai. XIV a. jos savininkas hercogas Jülicheris akmeninę pilį perstatė iš plytų. Šiandieną joje muziejus

33 pav. Hornburgo pilis, Vokietija

Viršutiniame Krošinskių pilies donžono cokolyje (28 pav.) matome tokias pat šaudymo ir apžvalgos angas kaip Ruano pilies bokšte (27 pav.) ir Tyzenhauzo piešinyje.

Pažvelkime ir į kitas panašias XIII–XVII a. Europoje (kaimynystėje – Latvijoje, Lenkijoje) esančias pilies.

29 pav. XIV a. gotikinio stiliaus pilis, Olštynas¹⁴⁰. Miestas yra vienas iš Europos gotikos plytų kelio¹⁴¹ stočių

30 pav. Viena moderniausių Kryžiuočių valstybėje Bychovo (Bychów) tvirtovė pastatyta 1398–1405 m.

31 pav. Alsungos pilis, Livonijos ordino pastatyta Kurše XIV a. pirmoje pusėje. Latvija

34 pav. Borgebio (Borgeby) pilis, Švedija. Vikingų pilis buvo pastatyta X a. Daugybę kartų perstatyta. Datuojama XV–XVI a. – su senesnėmis detalėmis

35 pav. Viduramžių Jaunpilio (Jaunpils) Latvijoje. Pilis, pastatyta 1301 m. Livonijos ordino magistrui Gottfriedui von Rogui, išlaikė originalią išvaizdą

36 pav. Gotikinė Herteno pilis Šiaurės Reine-Vestfalijoje, Vokietijoje. Pastatyta 1376 m. Išplėsta 1530–1560 m., 1687 m. rekonstruota

¹⁴⁰ Olsztyn – lenk., Allenstein – vok., Alštynas – liet.

¹⁴¹ European Route of Brick Gothic (EuRoB) – anglų k.

37 pav. XV a. su senesnėmis detalėmis kunigaikščių Krošinskių pilis Rokiškyje, Lietuvoje. 2021 m. rugpjūčio 29 d. RIMVYDO UŽUKUKIO NUOTR.

Dar vienas būdas viską sujaukti, tai – Krošinskių pilies architektūra. Visa savo esybe pastatas šaukia – gotika...

Klemensas Čerbulėnas prieš 60 metų rašo apie Krošinskių gotiką: „<...> čia yra išlikęs apsauginis bokštas ir **gotikiniais motyvais** pasižymintis senųjų rūmų fragmentas. Bokštas ir ši fragmentinė rūmų dalis yra seniausias pastatas dvare, <...> taip pat savo **gotikiniais išlikusiais elementais** – plytų smailių arkų kompozicija sienų plokštumose <...>“¹⁴²

Architektas A. Miškinis rašo: „Vargu ar pertvarkomame Rokiškyje, kuris buvo formuojamas klasicistinės architektūros principais, laikantis tos pačios stilistikos visuose tuo metu statytuose pastatuose, vieno jų – mūlo fasaduose – būtų pritaikytas **gotikos dekoras**.“

Tačiau štai Rokiškio krašto muziejaus istorikas G. Kujelis jau rašo apie „**neogotišką** Rokiškio dvaro alaus daryklos pastatą“¹⁴³, apie **neogotiką** rašo ir I. Kačinskaitė: „<...> išskirtinė savo architektūra yra ir Rokiškio ansamblio **neogotika** – alaus daryklos pastato sienos išryškintos smailiomis raudonų plytų arkomis“¹⁴⁴, o štai Kultūros vertybių registre (unikalaus objekto) Rokiškio dvaro sodybos alaus daryklos stilius) įvardijama kaip **romantizmas**.

„Spaliukas“¹⁴⁵ – rajoninis sovietinis laikraštis „Po Spalio vėliava“ dar 1959 m. rašo: „<...> **kunigaikščio Krošinskio pilaitė (jos gotikinės sienos su bokštelio tebestovi šalia Spalio alėjos už prūdo)**“.

Beje, sovietinis laikraštis neišdrįsta klastoti faktų ir rašo: „<...> Krošinskio pilaitė“ – t. y. pilis.

Kaip yra iš tikro kalbant apie Krošinskių pilies architektūrą, mums aiškiai ir prikišamai pasako ankstesniųjų laikų metraštininkas K. Tyzenhauzas **po piešiniu palikęs įrašą**: „Widok gottyku w Rakiszkach“ – „Gotikos vaizdelis Rokiškyje“...

Gal geriau nesiginčykite su K. Tyzenhauzu ir tikraisiais architektūros žinovais – gotika.

¹⁴² Rokiškio dvaro rūmai. Raštai statybų ir restauracijos klausimais, RKM archyvas, b. 1c.

¹⁴³ *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, Visuomeninė organizacija „Tyzenhauzų paveldas“, Rokiškis, 2017.

¹⁴⁴ *Ibid.*

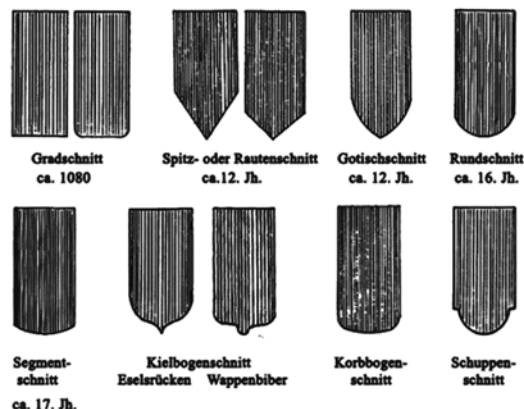
¹⁴⁵ Taip iki pat pakeičiant pavadinimą į „Spalio vėliava“, o dar vėliau į „Gimtasis Rokiškis“, vadino rokiškėnai.

38 pav. „Kada Rokiškio feodalams pasidarė ankšta kunigaikščio Krošinskio pilaitė (jos gotikinės sienos su bokštelio tebestovi šalia Spalio alėjos už prūdo).“ 1959 m. gruodžio 23 d. rajoninio sovietinio laikraščio „Po Spalio vėliava“ Nr. 102 redakcijos archyvas¹⁴⁶

39 pav., 40 pav. Pietinė Krošinskių pilies pusė su išlikusiomis čerpėmis. Šiaurinės pusės stogo dalies, dengtos čerpėmis, fragmentas. 2021 m. rugpjūčio 29 d. RIMVYDO UŽUKUKIO NUOTR.

41 pav. Iš čerpių formos dažnai galima spręsti apie jų gamybos amžių

Pažvelkime į keletą kitų nepaminėtų faktų. Krošinskių pilis buvo dengta molinėmis čerpėmis, kurių dalis yra išlikusi (39, 40 pav.).

Keraminės čerpės yra žinomiausia, plačiausiai nuo senovės Romos laikų naudojama stogo danga, paplitusi po visą pasaulį. Čerpių formos plačiai aprašytos, ištyrinėtos, pagal jas galima nustatyti jų gamybos amžių (41 pav.).

Galima tik spėti, kad kadaise galbūt buvo tyrinėtoms ir Krošinskių pilies stogo čerpės. Čerpių tipas, kuriomis uždengta išlikusi, nesunaikinta, Krošinskių pilies

¹⁴⁶ „Po Spalio vėliava“, 1959 m. gruodžio 23 d., Nr. 102. Prieiga per internetą – <<https://www.grokiskis.lt/wp-content/uploads/2016/05/Nr.102-1.pdf>>.

stogo konstrukcija panaši į vokiškąsias, vadinamas „Biberschance“ (*Bebro uodega*). Būtent tokių čerpių atsiradimas ir gamyba datuojama „apie XVI a.“¹⁴⁷. Netyrinėjus Krošinskių pilies čerpių, jas būtų galima priskirti kitiems tipams, pavyzdžiui, „Segmentschnitt“, tačiau ir tokia čerpių forma datuojama „apie XVII a.“¹⁴⁸.

Pasirinkta medžiaga pilies statybai – akmuo, plytų gamybos būdas ir jų matmenys, iš kurių sumūrytos šaudymo, langų angos, skiedinio sudėtis, panaudota statybinėms medžiagoms surišti, kiti faktai mums gali paliudyti šios pilies amžių.

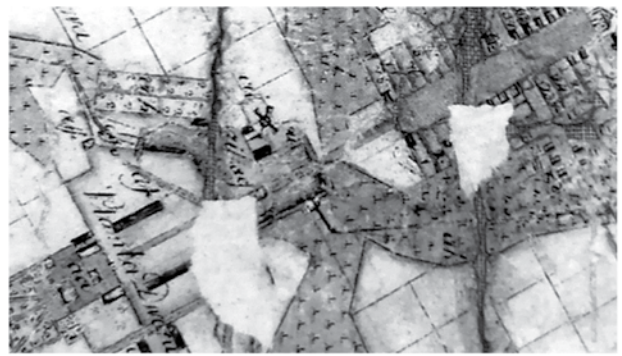
Šių dienų minėtas „fondas“ ir kai kurie istorikai ne tokie skrupulingi kaip senieji grafai ir kunigaikščiai: „<...> Vilhelmas Tyzenhauzas 1667 m. sudarė Karolio Jurgio Krošinskio turtų aprašą. Surašytos brangenybės, karinė įranga, alavo, vario dirbiniai, drabužiai, skrynios, vežimai, taip pat žirgai, galvijai, grūdų atsargos klėtyse ir pasėlių plotai. Pvz., Krošinskis turėjo vežimų keturiems ir šešiams arkliams. **Be arabiškų ir turkiškų žirgų, dvaro bandoje buvo beveik pusantro šimto didelių kazokiškų žirgų.** Iš inventoriuose pateiktos informacijos galima susidaryti vaizdą, kad Rokiškio dvaras buvęs ekonomiškai stiprus, o surašytos brangenybės bei karo amunicija rodo Krošinskių turtingumą.“¹⁴⁹

Įsivaizduokime kunigaikščių Krošinskių pilį ir dvarą su dviem šimtais ginkluotų raitelių ant ištvermingų žirgų...

Senieji kunigaikščių Krošinskių, Tyzenhauzo–Pšezdzecio dvarvietės planai, Vendragovskio inventorius leidžia spėti, kad kai kurie naujam, Tyzenhauzo, dvarui priskiriami pastatai greičiausia stovėjo jau Krošinskių laikais, bet vėlesniais laikais buvo rekonstruoti, perstatyti. Tad trumpam sugrįžkime prie tyrimo aprašymo, kuriame cituojamas Bronius Deksnys: „<...> minima dar **apie 19 statinių** <...>“¹⁵⁰.

Ką dar nuo Lietuvos bei krašto visuomenės slepia Tyzenhauzo fondas ir Rokiškio istorikai?

Žemėlapyje „1810 m. Rokiškio ir Ignalinos (Ignotiškio) palivarkų planas...“ (42 pav.) matome popieriaus skiautėmis uždengtus objektus. Štai išdidinta šio žemėlapis dalis su objektais: „Rokiškio dvaras ir miestas. 1810 m. Rokiškio ir Ignalinos (Ignotiškio) palivarkų plano iš Ukrainos valstybinio istorijos archyvo fragmentas“¹⁵¹.

42 pav. Rokiškio dvarų žemėlapis fragmentas su popieriaus skiautėmis uždengtais objektais. 1810 m.

43 pav. Rokiškio dvarų vaizdas 1944 m. aeronuotraukoje. Kairėje apačioje – naujasis Rokiškio dvaras. Dešinėje apačioje, tarp šiaurinio tvenkinio ir Pievų gatvės, popieriaus skiaute uždengtas objektas – pastatai ir šiaurinio tvenkinio aplinka. Dešinėje viršuje kunigaikščių Krošinskių dvaras. ŠALTINIS – RKM

Patys rokiškėnai ir ne tik rokiškėnai, kai kurie istorikai, rašydami, kalbėdami apie kunigaikščių Krošinskių dvarvietę, nuolat pamiršta pirmiausia kalbantys apie Krošinskių paveldą – kunigaikščių dvarvietę ir nuklęsta... į Tyzenhauzų paveldą.

Kodėl taip vyksta, mums atsako naujųjų ir naujesniųjų amžių istorija.

Pokario istorikai buvo priversti koncentruotis savo ieškojimuose, kuriuos lėmė sovietinės valdžios dekretai ir įstatymai bei noras sunaikinti lietuvių tautos savimonę, paveldą. Ir būtent tą, kuris kėlė ar galėjo kelti daugiausia klausimų.

Kunigaikščių Krošinskių giminės istorija buvo ypač neparanki sovietinei propagandai: aršiai kovoje prieš maskvėnus, pradėję žemes ir dvarus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasienyje, Smolensko žemėse, nestojo tarnauti priešui... Matyt, todėl buvo pasirinkta mažesnė blogybė, akcentuojamas Tyzenhauzų paveldas ir naujuosiuose rūmuose įsteigtas Rokiškio kraštotyros muziejus.

Priežastis, lėmusi kunigaikščių Krošinskių dvarvietės (kaip ir kitų dvarų) niokojimą, buvo ir ekonominė, kartu sutapusi su sovietų politiniu tikslu. Kadangi pokario sovietų valdžia neturėjo resursų statyboms, tvirti dvarų pastatai puikiai tiko

¹⁴⁷ „Historische Dachziegel“, in: *Deutsche Bauzeitung*. Prieiga per internetą: <<https://www.db-bauzeitung.de/bauen-im-bestand/historische-bautechniken/historische-dachziegel/#slider-intro->>.

¹⁴⁸ *Ibid.*

¹⁴⁹ Songailaitė, Roma, *Senoji Rokiškio dvarvietė. Archeologiniai tyrimai Lietuvoje 2013 metais*, Vilnius, 2014.

¹⁵⁰ *Ibid.*

¹⁵¹ *Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais*, Visuomeninė organizacija „Tyzenhauzų paveldas“, Rokiškis, 2017.

gamybinei, žemės ūkio veiklai. Kunigaikščių Krošinskių dvarvietėje pokary buvo įkurdintas Rokiškio tarybinis žemės ūkis, kurio direktoriumi tapo V. Zadorožnas. Jis, ko gero, tapo pirmuoju nomenklatūrininku, pasistačiusiu Krošinskių dvaro (tarybinio ūkio) teritorijoje namą, dėl kurio net tais laikais buvo kilęs nemažas skandalas.

Dvarvietėse ar šalia jų pastačius naujas dirbtuves, fermas, siloso duobes, neprižiūrimi pagrindiniai dvaro rūmai neišvengiamai sunykdamo, o vėliau aplinkiniai gyventojai, kaip dar pasitaiko ir šiandieną, bemat išplėsdavo ir išstampydavo „niekieno“ turtą. Krošinskių pilis, dvaras ir dvarvietė sulaukė būtent tokios pat lemties.

Kodėl vėlyvuosiu sovietmečiu ir jau nepriklausomos Lietuvos laikais nebuvo rokiškėnų, kultūrininkų, visuomenininkų valios ir noro viską pakeisti, iš dalies pasako istorikų, pavyzdžiui, R. Songailaitės tekstas: „<...> senojo dvaro teritorijoje buvo suformuoti 4 sklypai, kurie šiuo metu sėkmingai užstatyti (apie archeologinius tyrimus 3 sklypuose informacijos nėra)“¹⁵² ir Romo Jarockio bei Dariaus Balso Krošinskių dvarvietės 2018 m. archeologinių žvalgymų ataskaita: „<...> buvusio dvaro teritorijoje šiuo metu yra suformuoti 4 sklypai. Vienas jų yra muziejaus panaudoje. Kiti trys priklauso privatiems asmenims“¹⁵³.

Kada be valdininkų palaiminimo 50 metų negali perstatyti suklypusio, beverčio pastatėlio, kada yra net keletas Krošinskių dvaro teritorijos planų, sunku įsivaizduoti, kad galima rasti tokį įrašą: „Apie archeologinius tyrimus... informacijos nėra.“

Štai taip, susipynus praeičiai ir dabarčiai, privačiam ir viešajam interesui, buvo pasitelkti istorikai, pavidosaugininkai, architektai, kalbant kariniais terminais, priedangos operacijai – Krošinskių pilies virsmu *bravuru*, kuris, beje, vienintelis tapo kultūros paveldo objektu.

Keista, kad istorikai, surinkę daugybę įrodymų, patys pateikdami nenuginčijamų faktų, griovių pjūvių ir t. t., vengia tiesiai įvardyti tyrinėjamą objektą.

Tą mielai padarysime mes, tai – Lietuvos karališkoji kunigaikščių Krošinskių pilis ir dvarvietė.

Reikia pabrėžti, kad kunigaikščiais pasitikėjo ne vienas Lietuvos valdovas, juos vertino ir gerbė, o tai liudija apie jų giminės reikšmę Lietuvai ir lietuvišką pradą bei ypač didelę reikšmę Rokiškio istorijai.

Kodėl tada vietoje pilies mums siūlomas čerpių ar žvakių fabrikėlis? Kodėl rokiškėnams nereikia viduramžių pilies?

Krošinskiai ir verslumas

Yra žinoma, beje, apie tai rašoma ir epitalamijume, kad kunigaikščiai Krošinskiai nemažai keliavo po

Europą, gyvenimo patirties ir mokslų sėmėsi Vakarų Europoje: Vokietijoje, Italijoje.

„...Sugrįžai iš svečių šalių namo/ ten, kur ramu,
Iš ten, kur Tibras¹⁵⁴ vandenys plukdo tarp
Palmių išlakių/ ir horizonte spindinčių kalnų/
O po ilgos kelionės nugarma į jūrą.
Ten tu matei daugybę milžinų darbų/
Ir supratai/ kita tauta – kitokie papročiai...“

Savo kelionių potyrius, jų pamokas, mokslo pasiekimus jie plačiai skleidė savo krašte, pasinaudojo jais. Priešingai nei teigia kai kurie istorikai ar rašantys istorinėmis temomis, reikia pasakyti, kad kunigaikščiai Krošinskiai savo valdose ir dvaruose ūkininkavo visai neblogai.

Prisiminkim kunigaikščių Krošinskių paskolintus pinigų karaliui... Tai, kad Rokiškio dvaras ar kiti dvarai dažnai buvo užstatomi už skolintus pinigus arba išnuomojami įvairiems dvarininkams, neatmetant ir tam tikrų problemų, kalbant šiandienos kalba, kaip tik įrodo apie jų šeimininkų racionalų mąstymą ir verslumą.

Rokiškį valdant Krošinskiams, Rygos linų rinkoje ir toli užsienyje ėmė garsėti šio krašto linai – *Saat–Linie (Flachs)*, – *rokischker Flachs*, vadinami „Karūna“.

Kaip mantra kartojama: „<...> tačiau sunku pasakyti, kas įtakoją linininkystės suklestėjimą Rokiškio krašte: dvarininkų rūpestis ar baudžiauninkų sumanumas, darbštumas, rūpestingumas“¹⁵⁵. Savaimė suprantama, kad be darbo rankų, šiuo atveju valstiečių, nebus nieko, kaip bet kurioje visuomenėje, tačiau XIII–XV a. Lietuvoje, kuomet valstiečiai priklausė senjorui, sunku įsivaizduoti, jog baudžiauninkai galėjo lemti linininkystės suklestėjimą.

Dar būtų galima paminėti, jog mūsų šalies, kaip ir kai kurie užsienio istorikai, dažnai į tuometę feodalinę sistemą žvelgia neigiamai ir vertina iš šiandienos pozicijų, o tai savaimė nėra tiesa ir iškreipia esmę.

Mūsų sampratoje įsitvirtino daugybė mąstymo stereotipų, susijusių su mūsų tautos istorine patirtimi, ir ją pakeisti gan sudėtinga. Dažnai mes susiejame kai kurias sąvokas su absoliučiai neteisinga, kadaise mums „įkalta“ ir šiandieną vis dar nepaliaujamai kartojama „tiesa“.

Paminėjus feodalizmą, vaizduotė akimirksniu nupiešia savivalę, nuokritį: bloguosius dvarininkus išnaudotojus ir jų beteisius baudžiauninkus. Lažą, pirmosios nakties teisę ir t. t. Taip, nebuvo auksiniai laikai, bet mūsų protas krečia mums išdaigas!

Feodalizmas pasaulyje atsirado IX–XIII a. (skirtingai įvairiose šalyse) ir jis pakeitė vergovinę senosios Romos santvarką nauja *progresyvesne forma*. Ar galima tada teigti, kad feodalizmas buvo blogis? Europoje

¹⁵² Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais, Visuomeninė organizacija „Tyzenhauzų paveldas“, Rokiškis, 2017.

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ Tibras (*it. Tevere*, lot. *Tiberis*) – upė, tekanti per Romą.

¹⁵⁵ Deksnys, Bronius, „Senasis Onuškis, 400 metų vadintas Hanuškais“, in: *Lietuvos lokaliniai tyrimai*, 2010.

vyravo sąlyginai nedideli dariniai: kunigaikštystės, hercogystės... Kadangi dabartine prasme valstybių nebuvo, nebuvo ir visuomeninės teisės subjekto. Galima teigti, jog feodalizmo laikotarpiu visi asmeniniai teisiniai santykiai visuomenėje rėmėsi tiesiogine sutartimi tarp atskirų jos šalių. Vasalas įsipareigodavo dalyvauti kovoje ginant senjorą, o senjoras leisdavo vasalui naudotis žeme, mišku. Tik vėliau, pereinant į absoliutinės monarchijos erą, valdovui, karaliui, hercogui, kunigaikščiui palaipsniui buvo perduotas teisinių santykių reguliavimas ir kontroliavimas.

Feodalizmo laikotarpis, pereinantis į naują, absoliučios monarchijos, o vėliau į kapitalizmo etapą – ne vien baudžiava ir lažas. Tai tas pats mūsų iš literatūros, meno įsivaizduojamas romantinis laikotarpis – kilmingi ir garbingi riteriai, jų kovos, žygiai – mūsų vaikystės herojai...

Heraldikas Bartošas Paprockis ir kunigaikščių Krošinskių herbas

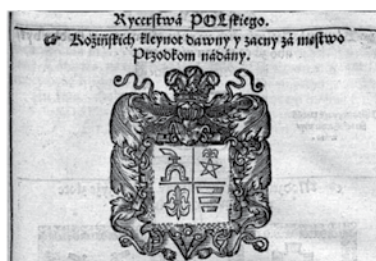
Epitalamijaus kunigaikščiams Krošinskiams eilutėse galbūt pateikiama aliuzija į herbus. Minimas vainikas su lelija ir rože yra aiški nuoroda į giminių herbus. Šiose eilutėse matome ir daugelio vėlesniųjų herbynų sudarytojų vartotus palyginimus su medžiais...

„Sutilpo viskas apvaliame vainike/ Balta lelija susipynė su puikiąja rože“¹⁵⁶.

Našlaitės paausutos gražiam vazone/ Žali kirparisai pagarbiai žvelgs į tave.

O Kunigaikšti, medžiai šie tarlaus tau dorai/ Ir karštai, kaip dažnai sakom – kol bus gyvi.“

Žvelgiant į Krošinskių herbą, pateiktą B. Paprockio knygoje, nesunku pamatyti beveik tuos pačius ženklus, naudojamus Rokiškio Krošinskių herbe. Galima teigti, tai žinomas vienas seniausių ar seniausias kunigaikščių Krošinskių herbo piešinys.

44 pav. B. Paprockio herbyno 1129 puslapis su kunigaikščių Krošinskių giminės sudėtinio herbu

¹⁵⁶ Ko gero, tai nuoroda į giminių herbus.

Apie patį herbą B. Paprockis rašo: „Krošinskiams klejnotas – šalmo papuošimas (lenkų kalba „klejnot“, angliškai vadinamas „crest“) suteiktas už kilmingųjų protėvių drąsą.“¹⁵⁷ Herbo piešinyje naudojamas šalmo papuošimas – *klejnotas* – yra antrasis pagal svarbą herbo elementas, kuris įprastai rodo karališkąją giminės protėvių kilmę.

B. Paprockio knygoje pateiktame sudėtiniame herbe heraldinėje dešinėje, t. y. žiūrinčiam kairiajame viršutiniame kampe – Krošinskių herbas (44 pav.).

Žinodami kitus šio herbo ir vėlyvesnius atvaizdus, aiškiai matome, tai – jokia žvakidė. Vaizduojamą herbą galime apibūdinti taip: kardas, ir, ko gero, pasaga – aliuzija į žirgą. Tai aiškūs kario, karžygio simboliai.

Kada tiksliai herbe atsiranda „žvakidė“, apytikrą laikotarpį galime nuspėti, nors žinant apie Krošinskių antspaudus, galima būtų pateikti kelias versijas: pirmoji – B. Paprockis herbyne pateikia savo supratimu stilizuotą ženklą; antroji – žmogiškoji klaida (sutapatinimas su panašiu objektu); trečioji ir daugiausia tikėtina: tikroji nuoroda į Krošinskių protėvių giminę ir pirminį herbą.

Pasinaudodami šiuo sudėtinio herbu, galime pamėginti išsifruoti kunigaikščių giminystės sąsajas.

Sudėtinio kunigaikščių Krošinskių apatiniame kairiajame skyde – dviguba lelija. Viena ši herbą naudojusį – Pacų giminę.

Dešinėje apačioje – mums įdomus Pšezdzeckių¹⁵⁸ giminės herbas Rochas (*Roch III*). Faktas įdomus tuo, kad šią giminę vėliau vėl sutinkame tarp Rokiškio dvaro savininkų. Herbas Rochas (dar vienas sutapimas, herbas turi ir daugiau pavadinimų – *Pirzchała*, *Trzaska*, *Wezha*, nors vienas pagrindinių – *Columna*).

Viršuje – penkiaragis (vidinė pentagrama), kitaip penkiakampė žvaigždė. Toks herbo piešinys buvo dažnai sutinkamas Voluinėje ir Rusioje, bet B. Paprockis šį herbą priskiria lenkų herbams. Šio istoriko herbyne jis piešiamas su viršuje esančia puse lelijos.

Tęsinys kitame numeryje

¹⁵⁷ „...Krošinskių klejnot dawny y zacny zá městwo Przodkom nádány“.

¹⁵⁸ Przeździeccy Przeździecki, Jan Aleksander Stanisław (1877–1944) – paskutinis Rokiškio ir Obelių dvaro valdytojas. Herbas *Roch III* yra vienas seniausių herbų istorinėse kronikose, minimas nuo 1238 m. (raudoname fone balta lelija).

Iš Žemaitijos istorijos XVIII a. pradžioje

Dr. Mindaugas ŠAPOKA,
Vilnius

Žemaitija buvo viena iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijų, kuri turėjo gana didelį smulkiosios ir vidutinės bajorijos skaičių. Istorikų darbai rodo, kad 1667 m. apie 60 proc. Žemaitijos bajorijos buvo bežemiai arba patys dirbo žemę. 1690 m. tokių bajorų skaičius padidėjo iki 66 proc. Jeigu bajorus, kuriems priklausė nuo 1 iki 5 dūmų (mokestinių apskaitos vienetų, tokį vienetą sudarė viena ar dvi valstiečių šeimos arba vidutiniškai 7 žmonės), sudėtume su bežemiais bajorais, gautume 96 proc. Taigi absoliuti dauguma Žemaitijos bajorijos XVIII a. pradžioje galėjo būti laikomi bežemiais arba neturtingais. Tokioje neturtingoje visuomenėje mokesčiai valstybei ir jų rinkimas buvo labai opus klausimas. Ekonominis nuopuolis, susijęs su XVIII a. pradžioje Žemaitijoje vykusiais Didžiojo Šiaurės karo veiksmais, mokesčių klausimą darė dar aktualesnį. Mokesčių rinkimas Žemaitijoje ir su tuo susiję piktnaudžiavimai pavirto labai ilga, beveik 300 lapų užimančia Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo – aukščiausios teisminės instancijos Lietuvoje – byla.

Nors Žemaitija turėjo kunigaikštystės statusą, teisiškai jos savivalda rėmėsi tais pačiais principais kaip ir kitos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos. Pagrindinis savivaldos organas buvo seimelis, kuris rinkosi Raseiniuose. Čia buvo sprendžiami svarbiausi Žemaitijos reikalai, o dėl seimelio kontrolės varžėsi kelios bajorijos grupuotės. Pirmosios lyderis buvo Žemaitijos žemės teismo teisėjas Teodoras Bilevičius, Upytės pataurininkis Jeronimas Puzyna, Žemaitijos stovyklininkas Aleksandras Semaška, taip pat Stanislovas ir Dominykas Bilevičiai. Su jais konkuravo kita grupuotė, vadovaujama Dirvonėnų tįjūno Pranciškaus Nagurskio, Žemaitijos pilininko Pranciškaus Karpio bei Užvenčio tįjūno Kazimiero Gorskio. Pagrindinis abiejų grupių kovos objektas buvo pavieta seimelio dispozicijoje esančių mokesčių

rinkimas. XVIII a. pradžioje seimelis išsirinkdavo mokesčių (hibernos, gėralų) rinkėjus, paprastai du asmenis kiekvienam mokesčiui. Šie rinkėjai turėjo atsiskaityti seimelio fiskaliniam teismui.

Nuo pat XVIII a. pradžios Žemaitijoje stipresnė buvo Bilevičių grupuotė. Jos nariai papildydavo savo kišenes iš mokesčių rinkimo. Renkant mokesčius, visuomet egzistavo legalūs ir nelabai legalūs būdai pasipelnėti. Oficialiai mokesčių rinkėjai gaudavo tam tikrą atlyginimą, vadinamą *solarium*, kuris paprastai siekė 1 grašį nuo 1 surinkto auksino, tačiau realybėje rinkėjai imdavo du ar tris kartus didesnę atlyginimą. Teodoras Bilevičius, būdamas Žemaitijos fiskalinio teismo direktoriumi, liepdavo rinkti *solarium* ir jam, nors įstatymai tokios galimybės nenumatė. Mokesčiai buvo renkami pagal tam tikrus tarifus, kuriuos seimelis galėdavo peržiūrėti. Paprasčiausias būdas buvo suklastoti tarifus, pakeisti mokėtinas sumas į mažesnes sau ir padidinti politiniams priešininkams, o tai Bilevičių grupuotė darė ne sykį. Mokesčių tarifai buvo keičiami kasmet, bet jų atnaujintos versijos nebuvo pateikiamos įrašyti į Žemaitijos teismų knygas. Tarifus be raštininkų ir kitų pareigūnų parašų saugojo pats Teodoras Bilevičius ir niekam nerodydavo. Šios grupuotės narys Jeronimas Puzyna 1711 m. buvo

Raseinių dominikonų vienuolynas 1946 m. ŠALTINIS –
<https://lt.m.wikipedia.org/wiki/Vaizdas:Raseini%C5%B3_Dominikon%C5%B3_vienuolynas_po_karo.jpg>

išrinktas Žemaitijos 16 auksinų mokesčio rinkėju bei generaliniu visos Žemaitijos dūmų revizoriumi. 16 auksinų mokestį nuo 1 dūmo uždėjo vietoje Abiejų Tautų Respublikos Seimo posėdžiavusi konfederacinė Varšuvos taryba. J. Puzyna vykdė šias pareigas taip, kaip norėjo, nepamiršdamas pamaloninti savo grupuotės narių jų valdoms sumažindamas dūmus ir ignoruodamas politinius priešininkus – Nagurskių grupuotę. Mokėtinos sumos buvo padidintos netgi tokiems galingiems pareigūnams kaip Lietuvos didysis etmonas Liudvikas Konstantinas Pociejus bei Sapiegų giminė.

Štai Vilniaus vaivada Kazimieras Jonas Sapiega teismui skundėsi, kad Bilevičių grupuotė daugelį metų niokoja jo dvarus bei juos apmokestina įvairiais privačiais mokesčiais, t. y. nepatvirtintais Respublikos Seimo. Keli pavyzdžiai iliustruoja, kaip vykdavo toks procesas. 1712 m. renkant gėralų mokestį Bilevičių grupuotės rinkėjai paimdavo mokesčius iš Vilniaus vaivados dvarų Žemaitijoje, bet vėliau išduodavę Lietuvos kariuomenės vėliavoms leidimus egzekucijai ten, kur Sapiegų dvarai būdavo pažymėti kaip nesumokėję mokesčių. 1714 m. visoje Lietuvoje buvo mokamos kontribucijos Saksonijos kariuomenės, įvestos į Respubliką apsiginti nuo turkų grėsmės, išlaikymui. Iš visos Žemaitijos pagal sudarytą susitarimą su saksų kariuomenės vadovybe reikėjo sumokėti 107 900 timpų (1 timpa – 38 grašiai, o 30 grašių – 1 auksinas) mokesčio. Telšių pavietui buvo paskirta 29 050 timpų kontribucija. Iš esmės, visa suma buvo uždėta ant paviete esančių Sapiegai priklausančių dvarų: Skuodo, Kretingos bei Laukžemės. Šie dvarai turėjo sumokėti 28 590 timpų sumą, kai kitų savininkų dvarai turėjo sumokėti vos 450 timpų. Kituose Žemaitijos pavietuose situacija buvo panaši. Palangos, Rietavo bei Gondinos pavietai turėjo mokėti 5 057 timpas, o Dominykas Bilevičius iš Sapiegos priklausančios Kartenos dvaro išrinko 5 210 timpų. O visa tai paėmęs, į tą valdą dar nusiuntė saksų kariuomenės karius su nurodymu atlikti mokesčių egzekuciją. Taip ta valda ne tik sumokėjo mokestį už visus tris pavietus, bet dar ir papildomas 837 timpas. Nuo Bilevičių savivalės kentėjo ir galingiausias to meto didikas, Lietuvos didysis etmonas Liudvikas Pociejus. Jam priklausančiai Švėkšnos valdai dūmų tarifas buvo padidintas, o kai etmono įgaliotiniai mėgino aiškintis to priežastis, jie buvę užpulti ir sumušti. Pažeidimus mokesčių rinkime buvo galima skųsti 1697 m. Lietuvoje Lenkijos pavyzdžiu įsteigtiems pavietų fiskaliniams teismams, tačiau bėda buvo ta, kad ši teisė Žemaitijoje buvo tik fikcija, mat, grupuotės lyderis Teodoras Bilevičius buvo Žemaitijos fiskalinių teismų direktoriumi nuo 1697 iki 1713 m.

Visgi būtų klaida manyti, kad Bilevičiams niekas negalėjo pasipriešinti. Pirmas pavojaus signalas Bilevičių grupuotei buvo 1713 m. Grabnyčių seimelis,

Antspaudas su Bilevičių giminės herbu, XVIII a. Antano Lukšėno nuotr. ŠALTINIS – LIETUVOS NACIONALINIS DAILĖS MUZIEJUS (LNDM), MPM-461

kuriame Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo teisėjais buvo išrinkti priešingos grupuotės atstovai Pranciškus Nagurskis ir Kazimieras Gorskis. Ši grupuotė darėsi vis galingesnė, visų pirma, dėl to, kad užsitikrino galingiausio Žemaitijos pareigūno, Žemaitijos seniūno Kazimiero Zarankos paramą. Ši parama buvo suteikta ne už gražias Nagurskių akis – jeigu Bilevičių duomenys teisingi, tai Nagurskiams Žemaitijos seniūno parama kainavo 80 tūkst. auksinų. Kaip ten bebūtų, K. Zarankos parama pasirodė esanti veiksminga. 1714 m. Nagurskių grupuotė pagaliau įveikė Bilevičius. Tais metais grupuotei Žemaitijos fiskalinio teismo direktoriumi pavyko išrinkti Pranciškų Nagurskį.

Vis dėlto, vos perėmus finansinių reikalų kontrolę, Nagurskiai netruko kerštauti. Netrukus pasirodė, kad ši grupuotė esanti ne ką geresnė už Bilevičius. Jau pirmieji gėralų mokesčio rinkėjų rinkimai 1714 m. vasarį sulaukė protestų, kad seimeliui pirmininkavęs Pranciškus Nagurskis ignoravo opozicijos balsus ir nedavė kalbėti tiems, kurie buvo priešiški pasiūlytų rinkėjų kandidatūrai. Na, o pirmojoje fiskalinio teismo sesijoje vadovaujant P. Nagurskiui buvo suformuotas naujas gėralų mokesčio tarifas, pagal kurį Žemaitija turėjo mokėti mokestį 1714 metais. Telšių seniūnas, kuris nesutarė su Pranciškumi Nagurskiu ir palaikė Bilevičius, neturėjo nustepti, pamatęs padidėjusį tarifą Telšiams. Bilevičiai kaltino Nagurskius, kad šie savivaliauja – renka gėralų mokesčio tiek, kiek nori ir kur nori. Be to, buvo teigiama, kad iš žmonių mokestis renkamas mažesniu kursu, skaičiuojant

vieną talerį kaip 8 auksinus, o išlaidoms surinkti pinigai atiduodami skaičiuojant talerį kaip 10 auksinų. Taigi, jeigu reikėjo iš kažkurio dvaro surinkti 100 auksinų mokesčio, buvo paimama 12,5 talerio, o į išdą atiduodama 10 talerių. Taip 20 proc. surinktų pinigų likdavo Nagurskiams. Dabar jau Bilevičiai negalėjo pasiekti teisingumo fiskaliniuose teismuose, o ant jų ir jų šalininkų valdų buvo užkraunama didesnė mokesčių dalis. Nagurskiai nė neketino atsisakyti savo įtakos ir 1715 metais. Jų grupuotė 1715 m. į Žemaitijos Grabnyčių seimelį atvyko apsiginklavusi iki dantų ir neleido Bilevičiams nieko laimėti. Ginkluotas susidūrimas tarp abiejų partijų įvyko ir kitame Žemaitijos seimelyje, įvykusiame po kelių savičių. Raseinių dominikonų vienuolyne Bilevičiai puolė priešininkus ir greičiausiai viskas būtų pasibaigę aukomis, jeigu vienuoliai nebūtų sustabdę įsiaudrinusių priešininkų. Vis dėlto vienas iš Nagurskių grupuotės šalininkų Kazimieras Gorskis turėjęs bėgti iš seimelio ir tik pasitaikiusios Kazimiero Zarankos rogės leido jam išnešti sveiką kailį.

Galiausiai finansinės machinacijos Žemaitijoje pasiekė tokį lygį, kad jų ignoruoti buvo nebeįmanoma. Šio reikalo ėmėsi Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, įvairius nusiskundimus abiem bajorijos partijomis sujungęs į vieną bylą. Tribunolo sprendimu buvo paskirta speciali komisija, kuri turėjo nuvykti į Žemaitiją ir surinkti liudininkų parodymus. Apklausus įvairius Žemaitijos urėdininkus, paaiškėjo, kad daugumos jų simpatijos buvo Nagurskių grupuotės pusėje. Sužinojęs tai Bilevičiams prijauciantis Jeronimas

Puzyna ėmęs grasinti visiems, kurie liudys Tribunolo paskirtai komisijai, o kai komisija baigė savo darbą ir jos nariai vyko į Vilnių, juos prie Mastupio upės, nutolusios 5 km į vakarus nuo Telšių, pasitiko Bilevičių grupuotė su keliasdešimčia ginkluotų raitelių. Pamatę, kad komisijos narius lydi ginkluoti asmenys, Bilevičiai nepuolė, o tik palydėjo karietą ir jos apsaugą su ištrauktais ginklais.

Tribunolas priėmė sprendimą panaikinti visus bet kieno sudarytus Žemaitijos mokesčių tarifus ir sudaryti naujus. Per šešias savaites naujieji tarifai turį būti aktyfikuoti Žemaitijos pilies teismo knygoje. Pranciškui Nagurskiui ir jo šalininkams teismas paskyrė priesaiką, kuria jie turėjo prisiekti, jog nėra nusikaltę. Teismas taip pat įpareigojo Žemaitijos urėdininkus laikytis įstatymų ir nerinkti daugiau kaip dviejų asmenų mokesčių rinkėjais ir neimti *solarium* daugiau kaip vieną grašį nuo auksino. Dominykas ir Stanislovas Bilevičiai bei jų pagalbininkai buvo pripažinti kaltais dėl piktnaudžiavimo renkant mokesčius bei niokojant bajorijos dvarus. Nukentėjusiesiems nuo jų buvo priteista 230 tūkst. timpų, o patys nusikaltėliai nuteisti infamijos ir mirties bausmėmis. Visgi nėra duomenų, kad šis teismo sprendimas buvo įvykdytas.

Straipsnis parengtas pagal Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomas Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo bylas.

Užmirštas kapas Stambule arba kunigaikštystės Anos, Ldk Vytauto vaikaitės, likimas

Dr. Tatjana Dmitrijevna PANOVA
(*д-р Татьяна Дмитриевна ПАНОВА*),
Maskva, Rusijos Federacija

Dabar dažnai sunku įsivaizduoti, kas slypi už to ar kito rusų viduramžių laikų istorinio veikėjo biografijos faktų, kokie įvykiai paženklinio jo gyvenimo metus, kaip klostėsi šio žmogaus likimas. Daugeliu atvejų po septyniais užraktais slepiasi daugumos rusų kunigaikštienių ir jų dukterų gyvenimas. Žinias apie šias moteris tenka rinkti po kruopelytę ir lieka klausimų, į kuriuos nebeįmanoma atsakyti.

Išsamiau patyrinėkime retai istorinėje literatūroje minimą XV a. pr. Rusijos ir Bizantijos santykių epizodą, susijusį ir su to laikmečio Lietuvos didžiųjų kunigaikščių (toliau – Ldk) šeima. Žinoma, kad viduramžiais kilmingų rusų moterų likimas dažnai priklausė nuo jų tėvų ir brolių – didžiųjų kunigaikščių – politinių ir kitokių interesų. Panašios aplinkybės lėmė ir mažai žinomą vienos didžiųjų kunigaikščių Dmitrijaus Doniečio (Dmitrijus Donskojus) ir Vytauto (Vitovto – pagal rusų metraščius) vaikaitių likimą. Šiuo atveju kalbama apie ketvirtąją Maskvos didžiojo kunigaikščio, Dmitrijaus Doniečio sūnaus Vasilijaus I dukrą Aną. Jos trumpas gyvenimas netikėtai sujungė trijų žymiausių viduramžių dinastijų – Rusios kunigaikščio Ivano I Kalitos, lietuvių Gediminaičių ir Bizantijos imperatorių Paleologų – palikuonis.

Ana gimė kunigaikščio Vasilijaus (1371–1425) ir jo žmonos, Ldk Vytauto, palikusio žymų pėdsaką XIV–XV a. pr. istorijoje, dukters Sofijos (1370–1453) šeimoje.

Kunigaikščio Vasilijaus I ir Sofijos vestuvės įvyko Maskvoje 1391 m. sausio 9 d. Tikslī data, kada ši šeima susilaukė Anos, nėra žinoma. Šio fakto kronikininkai nepaminėjo kasmetinių rusų istorijos įvykių suvestinėse.

Veikiausiai, tai įvyko apie 1403 m. Pirmą kartą apie Aną sužinota tik prasidėjus deryboms dėl jos vedybų su Paleologų dinastijos atstovu. Šios įvyko Maskvoje 1410 m., kai į Rusios sostinę atvyko naujasis metropolitas, graikų kilmės Fotijus. Jis 1408 m. buvo paskirtas Kyjivo ir visos Rusios metropolitu.

Svarbu paminėti gana aktyvius XIV–XV a. pab. bažnytinius ir kultūrinius Rusios santykius su graikais. Žinoma, kad 1380–1390 m. į Maskvą ne kartą buvo atvykę metropolitai Matvejus ir Nikandras¹, čia kūrė graikų ikonų tapytojai, vadovaujami „Teofano ikonų tapytojo“².

„Ignatijaus Smolniano kelionų užrašuose“ („Хождение Игнатия Смольнянина“) trumpai paminėtas 1404 m. Bizantijos imperatorės apsilankymas Maskvos teritorijoje: „Tų metų vasarą carienė Kalojanova atėjo į šventąją lavrą.“³ Stačiatikių šventikas Ignatijus lydėjo rusų metropolitą Pimeną per kelionę į Konstantinopolį (nuo XV a. vidurio – Stambulas). Jis, be abejo, žinojo apie nuožmią dinastiją – imperatoriaus Androniko (iš Komninių) sūnaus Kalojano ir Manuilo II Paleologo – kovą dėl Bizantijos imperatoriaus sosto. Todėl Ignatijus ir paminėjo tokį neįprastą Bizantijos „carienės“ atvykimą į Rusiją, Sergijevio Lavros Trejybės (*Trojce-Sergijevu*) vienuolyną.

Per derybas dėl dviejų dinastijų vedybinės sąjungos buvo tariamasi dėl Bizantijos imperatoriaus Manuilo II sūnaus Jono santuokos. XV a. pr. Bizantija, kadaise galinga valstybė, draskoma vidinių nesutarimų ir atremdama nuolatinius turkų valdovų

¹ Московский летописный свод // РЛ. Т. 8. Рязань. 2000. С. 288, 297–299.

² *Ibid.*, с. 302, 311.

³ Хождение Игнатия Смольнянина // Православный палестинский сборник. СПб. 1887. Вып. 3, т. 4. С. 33.

antpuolius, gyvavo paskutinius dešimtmečius.

Žinoma, kad 1339 m. Maskvos valdovas net materialiai parėmė Manuilą II per aštuonėrius metus trukusią Konstantinopolio apgultį, surengtą turkų sultono Bajazito kariuomenės. Bet 1453 m. Bizantija krito nuo turkų smūgių.

Vis dėlto XV a. pr. Maskvos monarchams sąjunga su šia garsia Rytų stačiatikių dinastija buvo labai viliojanti. Savo ruožtu bizantiečiai stengėsi išnaudoti bet kokią galimybę paramai kovojant prieš turkų ekspansiją.

Rusų kronikininkas paminėjo 1411 m. įvykių aprašymuose derybų pradžią dėl kunigaikštystės Anos vedybų. Tam didysis kunigaikštis Vasilijus Dmitrijevičius gavo ir metropolito Fotijaus palaiminimą. Metraščiai byloja, kad „didysis kunigaikštis savo dukterį Aną duos į Cargradą už caraičio Manuilovo Joano.“⁴

Štai tada į pasaulio istoriją įžengė ši mergaitė, Ldk Vytauto vaikaitė. Jos gyvenimas ir likimas turėjo sujungti iškart keletą dinastijų. Šis įvykis sulaukė atgarsio netikėto pobūdžio rašytiniame 1411 m. kovo mėn. šaltinyje. Tai buvo juridinis dokumentas – Serpuchovo kunigaikščio Vladimiro sūnaus Andrejaus teisinio imuniteto ir duoklės mokėjimo raštas. Jis valdė Radonežą (prie Maskvos) ir sudarė aktą apie savo Udinsko kaimą: „Šis raštas duotas, kai kunigaikštis didysis kunigaikštystę atidavė į Carį [Konstantinopolis – *aut. pastaba*] tai žiemai per Verbų savaitę.“⁵ Iš šio dokumento aišku, kad jau 1411 m. kovą–balandį, per Verbų sekmadienį, kunigaikštystė Ana buvo išpiršta Bizantijos imperatoriaus Manuilo II sūnui Jonui.

Kai kurie istorikai mano, kad jaunoji kunigaikštystė atvyko į Konstantinopolį tik 1414 m., būdama vienuolikos, praėjus trejiems metams po sprendimo dėl šios santuokos. Bet vienas iš XV a. literatūros paminklų – „Vienuolio Zosimos kronika“ („Хроника инокa Зосимы“) – jos atvykimą į Bizantiją priskiria 1413 m. Šis Pamaskvio Sergijevo Lavros Trejybės vienuolyno diakonas, vienuolis jaunąją kunigaikščių Dmitrijaus Doniečio ir Vytauto vaikaitę į Konstantinopolį lydėjo asmeniškai ir dėl to jo pranešimas patikimesnis.⁶ Artimuosiuose Rytuose Zosima dar kartą pabuvojo 1419–1422 m., o savo užrašuose apie pakartotinį apsilankymą Konstantinopolyje paminėjo kunigaikštystės Anos likimą ir jos laidojimo vietą.⁷

Kunigaikštystės Anos jaunikiui tuo metu sukako

Konstantinopolio – Bizantijos sostinės – planas, 1420 m. Tokį šį miestą pamatė rusų kunigaikštystė Ana. Planas saugomas Venecijoje (Italija). Iliustr. iš dr. TATJANOS DMITRIJEVOS PANOVOS ASMENINIO ARCHYVO

jau 20 metų – jis gimė 1392 m. Derybų iniciatyva dėl dinastinės Bizantijos ir Rusijos sąjungos dažniausiai priskiriama graikų kraštui. Manoma, kad Anos ir Jono sužieduotuvės įvyko.

Bet kunigaikštystė, dar vaikas, nespėjusi tapti Bizantijos caraičio žmona, nebuvo karūnuota imperatore. Ji mirė 1417 m. per maro epidemijos Konstantinopolyje (arba Cargradą, kaip jį vadino rusų kronikininkai) įkarštį. O ką apie tai byloja istoriniai viduramžių šaltiniai?

Maskvos Kremliaus muziejų fonduose saugomas metropolito Fotijaus didysis sakas [stačiatikių ir graikų vyskupų dėvimi drabužiai – *vert. pastaba*]. 1408 m. paskirtas Kijevo ir visos Rusijos metropolitu, Fotijus šias pareigas ėjo iki 1431 m.

Ant šio drabužio stačiakampio formos įspaude ant palankos pavaizduota Bizantijos imperatorių pora su nimbais (dieviškumo ir šventumo simbolis) virš jų galvų. Graikų siuvinėti įrašai byloja, jog tai imperatorius Jonas VIII Paleologas ir jo pirmoji žmona, jaunoji kunigaikštystė Ana. Ant šio sako dešinėje, šalia esančiame įspaude pavaizduoti kunigaikštystės

⁴ Летописный свод 1518 г. // ПСРЛ. Т. 28 М.-Л. 1963. С. 258.

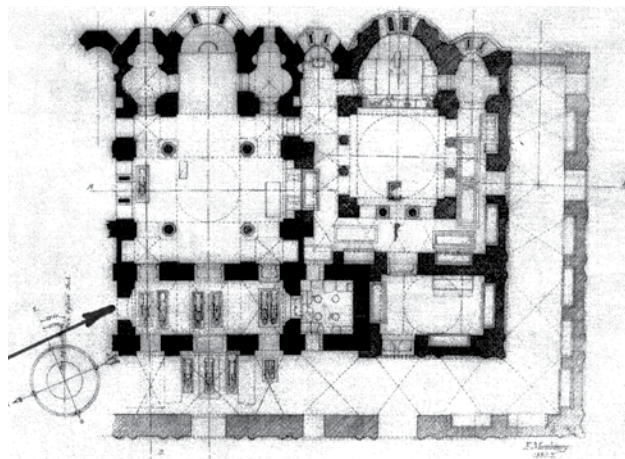
⁵ Памятники социально-экономической истории Московского государства XIV–XVII вв. М. 1929. Т. 1 С. 8. No 11.

⁶ Чернова В. Г. О причинах путешествия русского паломника Зосимы на христианский Восток // Иностранцы в Византии. Тезисы доклада науч. конф. М. 1997. С. 52–53.

⁷ Хождение инокa Зосимы. 1419–1422 гг. // Православный палестинский сборник. СПб. 1889. Вып. 24, т. 8 С. 1–2.

Lipso vienuolyno Kristaus Gimimo cerkvė pakeista į mečetę. Dešinėje matyti minaretas. 1935 m. Iliustr. iš dr. Tatjanos Dmitrijevnos Panovos asmeninio archyvo

Kristaus Gimimo cerkvė. Laidojimo vietų planas. Rodykle pažymėtas narteksas su XIV–XV a. laidojimo vietomis. Menama kunigaikštės Anos, Ldk Vytauto vaikaitės, kapavietė. Iliustr. iš dr. Tatjanos Dmitrijevnos Panovos asmeninio archyvo

Anos tėvai. Bet be nimbų ir įrašais slavų kalba: „КНЯЗЬ ВЕЛИКИ ВАСИЛИЕ ДМИТРИЕВИЧ“ u „КНЯГИНА ВЕЛИКА СОФИЯ“ („KUNIGAİKŠTIS DIDYSIS VASILIE DMITRIJEVIČ“ ir „KUNIGAİKŠTIENĖ DIDŽIOJI SOFIJA“).

Manoma, kad metropolito Fotijaus sakas – Bizantijos siuvėjų darbas ir jo pagaminimo laikas 1411–1417 m. Įspaude Ana pavadinta imperatore, bet kai kurie istorikai abejoja dėl šio titulo. Imperatoriumi Jonas Paleologas oficialiai tapo ne anksčiau kaip 1425 m.

XV a. Bizantijos istorikas ir kronikininkas Duka taip aprašė Bizantijos sosto įpėdinio vedybų aplinkybes: „Imperatorius Manuilas II, pasinaudojęs nepavojingumu ir neturėdamas kelyje to, kuris trukdė [turkų sultono Mechmedo, su kuriuo Manuilas 1413 m. sudarė taikos sutartį – *aut. pastaba*], panorėjo suruošti vedybas savo sūnui Jonui ir, nusiuntęs pas Rusijos karalių, kaip nuotaką išsivežė jo dukterį. O sužadėjęs ją... nepanoro tąsyk vainikuoti cariene, nes merginai buvo tik vienuolika metų [pagal Romos–Bizantijos teisę santuoka iki dvylikos metų amžiaus nebuvo laikoma teisėta – *aut. pastaba*]. Kai praėjo

treji metai, kai sostinėje siautėjo maras ir numirė daug žmonių, numirė ir carienė Ana, palikusi po savęs didžiulį sielvartą tarp piliečių.“⁸ Taip baigėsi trumpas rusų kunigaikštės ir Ldk Vytauto vaikaitės gyvenimo kelias. Jaunos mergaitės, kuri dėl politinių priežasčių pateko į Bizantiją, tolimą nuo Maskvos Viduržemio jūros kraštą.

Kunigaikštės Anos palaidojimo vietą vienoje Konstantinopolio šventyklų mini savo užrašuose ir rusų piligrimas Zosima. Jis 1420 m. antrą kartą pabuvojo Bizantijos sostinėje: „Vienuolynas moterų Lipesi... čionai guli carienės rusų Ana, duktė Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilija Dmitrijevičia, vaikaitė didžiojo kunigaikščio Aleksandro Lietuvių, vadina-mo Vitovta“⁹ [Vytautas 1386 m. vasario 15 d. buvo pakrikštytas jau kaip Aleksandras – *vert. pastaba*]. Bet, laikui bėgant, vienos didžiosios kunigaikštienės Sofijos Vytautaitės (Vitovtovna) dukterų kapas pražuvo, kurį nuo žemės paviršiaus nušlavė po tų amžių praūžę audringi istoriniai įvykiai.

Bet ar iš tikrųjų taip buvo? Paaiškėjo, kad apie jaunosios rusų kunigaikštės palaidojimo vietą kai ką galima sužinoti iš XX a. pirmosios pusės ir XXI a. pr. mokslininkų tyrinėjimų. Kai kurių jų entuziazmas ir neblėstantis susidomėjimas praeitimi davė stulbinamų rezultatų. Dėl jų atliktų tyrinėjimų turkų suniokotose Stambulo senovinėse krikščionių bažnyčiose atsiskleidžia nuostabių Konstantinopolio krikščioniškųjų paminklų bruožai.

Kunigaikštė Ana, pirmoji Jono Paleologo žmona, buvo palaidota Dievo Motinos cerkvėje (церковь Богородицы), kurią dar VI a. pastatė Konstantingas Lipsas¹⁰. Ją rekonstravo XII a., o XIII a. imperatorė

Imperatoriaus Jono VIII Paleologo bronzinis biustas. Spėjama, kad jo autorius – italų skulptorius Donatelas. 1439 m. Saugoma Florencijoje (Italija). Iliustr. iš dr. Tatjanos Dmitrijevnos Panovos asmeninio archyvo

⁸ Duka. Istorija turco-bizantina (1341–1462). Bucuresti. 1958. P. 133.

⁹ Странствия к святым местам иеродьякона Зосимы и Русский зритель. М. 1828. Ч. 2, No 7–8. С. 181.

¹⁰ Иванов С. А. В поисках Константинополя. М. 2011. С. 327.

Teodora, Bizantijos imperatoriaus Mykolo VIII žmona, pietinėje pusėje pastatė dar vieną šventyklą ir čia įkūrė moterų vienuolyną. Dvi cerkvės, susijungusios į vieną, tapo kriptą, kaip ir pietinė bei vakarinė šių šventyklų galerijos. Čia laidojo imperatorių Paleologų giminės narius.¹¹

Dievo Motinos cerkvėje vienuolis, diakonas Zosima ir pamatė Ldk Vytauto vaikaitės kapą. Po Konstantinopolio žlugimo 1453 m. Kristaus Gimimo (*храм Рождества*) šventykla buvo paversta mečete, bet kapavietės turkai pašalinę tik iš pietinės šventyklos, o likusiųjų nelietė. Per XVII ir XIX a. gaisrus buvusi Kristaus gimimo cerkvė smarkiai nukentėjo ir buvo apleista.

1947 m. Fenari Isos (turkiškas šventyklos pavadinimas) mečetę perdavė Šventosios Sofijos muziejui.¹² Uždarytame Kristaus Gimimo cerkvės pastate 1929 m. net atliko kasinėjimus. Ten buvo aptiktos 32 viduramžių palaidojimo vietos, tarp jų ir imperatoriaus Androniko – prie šiaurinės cerkvės šiaurinėje pusėje.¹³ Vis dėlto, kam priklauso kitos kapavietės, per 1929 m. kasinėjimus nustatyti nepavyko.

Manoma, kad kunigaikštė Ana buvo palaidota Kristaus Gimimo cerkvės nar-tekse (šiaurinės cerkvės bažnyčios priekšas). Čia buvo rasti šeši marmuriniai XIV–XV a. sarkofagai. Bet jei pirmoje XX a. pusėje krikščionių šventyklos iš mečečių buvo verčiamos visiems prieinamais muziejais, dabar vyksta priešingas procesas. Taigi naujų archeologinių Kristaus Gimimo cerkvės kasinėjimų, nustatysiančių, kur prieglobstį rado kunigaikštė Anos palaikai, neverta tikėtis.¹⁴ Deja, Mustafos Kemalio Atatürko [*Mustafa Kemal Atatürk*, Turkijos Respublikos įkūrėjas, pirmasis jos prezidentas, ėmėsis vesternizuoti Turkiją Europos valstybių atžvilgiu – *vert. pastaba*] laikai praėjo ir neseniai įžymiausias Bizantijos paminklas – krikščioniškoji šv. Sofijos šventykla vėl tapo mečete.

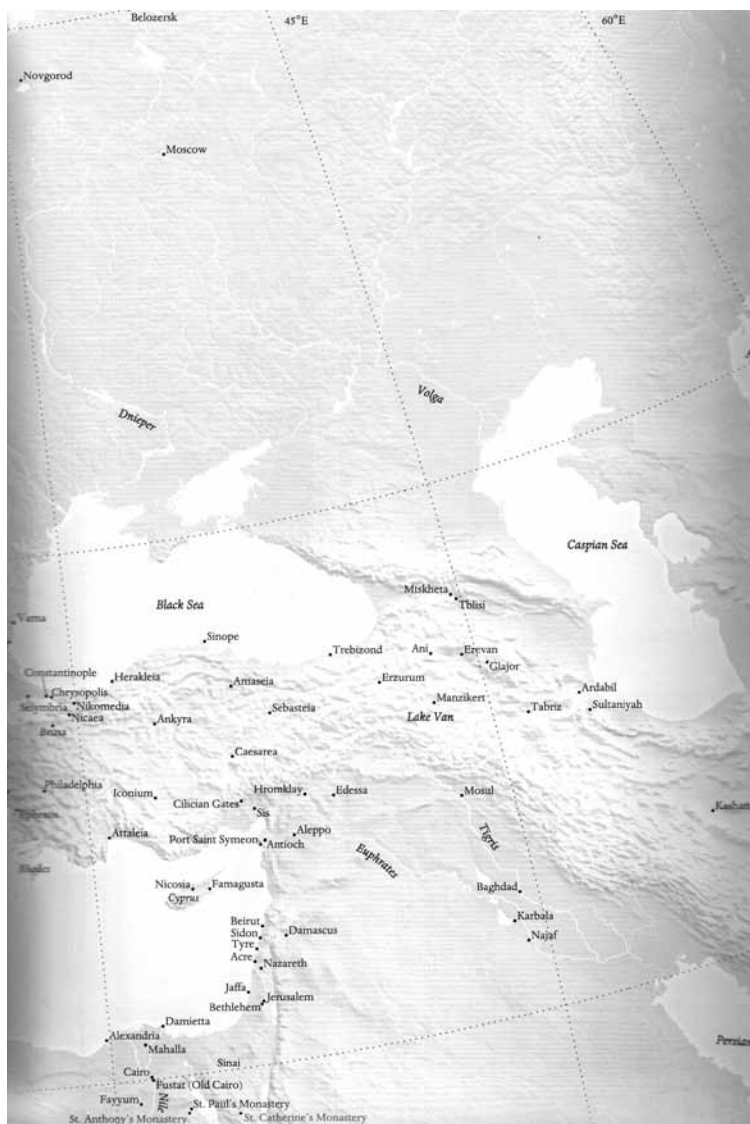
Ar Maskvos kunigaikščio Vasilijaus I duktė ir Ldk Vytauto vaikaitė tapo Bizantijos imperatore, ar ne? Į šį klausimą kai kurie tyrėjai atsako: „Taip.“ Žinoma, kad jau vaikystėje Jonui buvo suteiktas imperatoriaus rangas... Beje, piligrimo Zosimos užrašuose taip pat yra nuoroda į tai, kad imperatorius Manuilas II, būdamas senyvo amžiaus, dar gyvas priartino sūnų prie sosto.

¹¹ *Ibid.*, c. 331–332.

¹² *Ibid.*, c. 333–334.

¹³ Macridy T. The monastery of Lips and the burials of the Paleologi. DOP. T. 18. Washington. 1964. P. 269–270.

¹⁴ *Ibid.*, p. 271.

Žemėlapis „Rusija ir Bizantija“. Iliustr. iš dr. Tatjanos Dmitrijevnos Panovos ASMENINIO ARCHYVO

Prisimindamas savo pirmąją kelionę su kunigaikštyte Ana į Cargradą, Sergijevio Lavros Trejbės vienuolyno vienuolis, diakonas Zosima užrašė: „... į garbingo caro kiro Manuilo karalystę, ir tuo metu karūnuoja savo sūnų vyriausiąjį... Graikų karalystei, susenus jam.“¹⁵ Iš tikrųjų, paskutiniaisiais savo gyvenimo metais Manuilas sunkiai sirgo ir nebuvo veiklus dėl paralyžiaus.

Bizantijos istorikas Duka savo darbuose kunigaikštę Aną taip pat vadino imperatore, kaip ir rusų piligrimas Zosima – cariene. Reikia paminėti žinomą atvejį, kai Bizantijos imperatoriaus Aleksejaus I Komnino (valdė 1081–1118 m.) sūnus buvo įvardytas tėvo bendravaldžiu ir karūnuotas trijų ketverių amžiaus.

Jono ir Anos karūnavimas galėjo įvykti jau 1414 m. dar dėl kitos priežasties. Tais metais Manuilas II paliko Bizantijos sostinę ir išvyko tikrinti savo valdą, kas užtruko net dvejus metus.

¹⁵ Странствия к святым местам иеродьякона Зосимы и Русский зритель 1828. С. 181.

Palikęs imperijos regentu įpėdinį Joną, tėvas turėjo pagalvoti apie jaunos poros vedybas ir jos priartinimą prie sosto. Tokių pavyzdžių šios valstybės istorijoje jau būta.

Imperatoriaus Manuilo II surengtas sūnaus karūnavimas tam laikui, kol jo nebuvo sostinėje, ir rusų kunigaikštę priartino prie Bizantijos sosto, nors ir trumpam. Kaip tėvo bendravaldis Jonas buvo nurodytas 1416 m. Tų metų kovą imperatorius grįžo į Konstantinopolį iš Mistros, o čia jo pakeisti atvyko sūnus.¹⁶ Jonas paliko Mistrą (miestas įsikūręs Peloponeso pusiasalyje), kur sėkmingai kovojo su navarais ir grįžo į Konstantinopolį dėl žmonos Anos mirties 1417 m.¹⁷

¹⁶ Медведев И. П. Мистра. Л. 1973. С. 35.

¹⁷ *Ibid.*, c. 35.

Rusijos metraščiai rašė apie daugelyje miestų 1417 m. praūžusį marą, nusinešusį daugumos žmonių gyvybes, bet jie nepaminėjo Maskvos kunigaikštystės jaunosios Anos mirties tolimame Cargrade (Konstantinopolyje). Apie tai, be jokios abejonės, sužinojo jos artimieji Rusijoje ir Lietuvoje.

Iš rusų kalbos vertė Ona Kacėnaitė

Versta iš: д-р Татьяна Дмитриевна Панова, „Забывтая могила в Стамбуле или судьба русской княжны Анны, внучки великого князя Витаутаса“ (2022)

Santrumpos

Вып. – Выпуск. М.–Л. – Москва – Ленинград. ПСРЛ – Полное собрание русских летописей. РЛ – Русские летописи. СПб. – Санкт Петербург. DOP – Dumbarton oaks papers (žurnalas).

Mieli „Vorutos“ skaitytojai ir prenumeratoriai!

Lietuvos paštuose priimama Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ **prenumerata**

2022 metams.

Prenumeratos kaina (indeksas 0135)

1 ketvirčiui	4,08 Eur
2 ketvirčiams (pusei metų)	8,16 Eur
3 ketvirčiams	12,24 Eur

Prenumeratos kaina pensininkams, neįgaliesiems, moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 0136)

1 ketvirčiui	3,26 Eur
2 ketvirčiams (pusei metų)	6,53 Eur
3 ketvirčiams	9,79 Eur

Žurnalą 2022 metams (12-os mėnesių laikotarpui, per kurį bus išleisti keturi numeriai) galima užsiprenumeruoti iki 2021 m. gruodžio 20 d. Kasmėnės žurnalų prenumeratos paslaugą galima užsisakyti iki kiekvieno mėnesio 20 dienos. Gyventojų ir organizacijų užsakyti periodiniai leidiniai nurodytais adresais pristatomi kasdien, išskyrus sekmadienius, švenčių dienas ir kai kuriose kaimo vietovėse pirmadienius. Periodinių leidinių prenumeratą galima užsisakyti ir internetu – tinklalapyje <https://www.prenumeruok.lt/>.

Pirkliai Fiorentiniai ir jų giminystės ryšiai

Dr. Irma RANDAKEVIČIENĖ,
Vilnius

Vienas seniausių ir gražiausių antkapinių paminklų Bernardinų kapinėse Vilniuje yra Pranciškaus Fiorentinio ir jo šeimos. Pranciškus Fiorentinis mirė XIX a. pradžioje, 1813 m. sausio 7 d., Vilniuje, prabėgus vos trejiems metams nuo Bernardinų kapinių įkūrimo. Vaikai ir žmona ant Vilnelės šlaito jam pastatė gražų antkapinį paminklą, kuriame iškaltos jo gimimo ir mirties datos. Ant paminklų yra surašytos, apskritai, visų Fiorentinių gimimo ir mirties datos. Šiuo metu paminklai restauruoti. Kadangi P. Fiorentinio antkapinis paminklas stovėjo Bernardinuose visą XIX a., to meto vilniečiai jį turėjo žinoti ir matyti pasivaikščiojimų metu.

P. Fiorentinis, kaip rašo dr. Aelita Ambrulevičiūtė, išsamiai nagrinėjusi Vilniaus pirklių dinastijas, į Vilnių atvyko XVIII a. pabaigoje. Gimė jis 1759 m. sausio 2 d. Baltazaro Fiorentinio šeimoje, tikėtina,

Antanas Fiorentinis (dail. Jonas Rustemas). ŠALTINIS – LIETUVOS NACIONALINIS DAILĖS MUZIEJUS (LNDM)

Kotryna Fiorentini iš Novomeiskių (dail. Jonas Rustemas). ŠALTINIS – LIETUVOS NACIONALINIS DAILĖS MUZIEJUS (LNDM)

Borgėje, Venecijoje, iš kur kilusios Fiorentinių šaknys. Iš ten jie išvyko į Lenkijos karalystę, kur Pranciškus vedė lenkaitę Teklę Solovską, gimusią 1772 m. rugsėjo 11 d. Varšuvoje. Su žmona jis pasirinko gyvenimui Vilniaus miestą. 1795 m. gyventojų surašyme Fiorentinių šeima įrašyta pirklių sąraše, nurodyta, kad jie kilmingi (bajorai). Tuo metu jie buvo susilaukę dviejų sūnų – penkiametčio Petro ir dvimetčio Juozapo Pranciškaus bei septynmetės dukters Dorotės. Namuose, Šv. Jonų gatvėje, Fiorentiniai laikė dvi tarnaites – jaunutę šešiolikos metų Kotryną, kilusią iš Ašmenos apskrities, bei keturiasdešimtmetę Teresę, atvykusią iš Gardino. Matyt, tarnaitės padėjo P. Fiorentinio žmonai namų ūkyje.

1795 m. P. Fiorentinis užsirašė į pirklių luomą. Vilniuje jis įsteigė garsius prekybos namus ir prekybos firmą. Juos pamini ir Gabrielė Giunterytė-Puzinienė knygoje „Vilniuje ir Lietuvos dvaruose“, pasakodama, jog „Paryžietiškę pirštinaičių, kvepalų, bižuterijos, bronzos dirbinių, krištolo ir įvairiausių smulkmenų dovanoti draugams vardinių išvakarėse būdavo skubama pas Fiorentinį, tuo metu pas jį vienintelis įėjimas buvo iš kampo, o iš gatvės jau kvepėjo daili krautuvė, kurioje visada buvo galima sutikti ką nors iš elegantiško pasaulio“ (Gabrielė Giunterytė-Puzinienė omenyje turi Pranciškaus Fiorentinio sūnų Antaną). Kaip rašo dr. A. Ambrulevičiūtė, 1798 m. P. Fiorentinis trečiojoje pirklių gildijoje registravo 2015 rublių kapitalą. Tuo metu pirklys prekiaavo parfumerija. Taip pat šaltiniuose rašoma, jog name Didžiosios ir Švarco gatvių kampe nuo 1787 m. daugiau kaip šimtmetį veikė viena garsiausių Vilniuje italų Fiorentinių šeimos galanterijos parduotuvė, savininkai gyveno tame pačiame name (žr. „Paroda

„Didžioji gatvė“, in: *Lietuvos nacionalinis dailės muziejus*, prieiga per internetą – <<https://www.lndm.lt/didzioji-gatve/konstantino-sirvydo-skveras/>>).

Su žmona Tekle Pranciškus Fiorentinis susilaukė ir daugiau vaikų. Sūnus Antanas Baltazaras gimė 1798 m. gegužės 23 d., buvo krikštytas du kartus – iš karto po gimimo vandeniui, po metų – su visomis krikšto apeigomis. 1800 m. nuosavame name Fiorentiniai susilaukė sūnaus Jono Pranciškaus, 1803 m. žiemą jiems gimė duktė Izabelė Pranciška, 1805 m. – duktė Marija Juzefa, kuri, kaip ir vyresnioji Dorotė, mirė vaikystėje. 1806 m. Fiorentiniai susilaukė sūnaus Leopoldo Aleksandro, kurio krikštėviai – vyresnysis brolis Juozapas bei Teresė Hermanova.

Ko gero, dar iki tėvo Pranciškaus mirties žuvo (ar mirė) vyriausiasis Fiorentinių sūnus Petras, kuris tarnavo Napoleono kariuomenėje (tokie duomenys apie jo tarnybą kariuomenėje pateikti Vidos Girininkienės knygoje „Bernardinų kapinės 1810–2010“). Po P. Fiorentinio mirties verslo reikalus perėmė jo žmona Teklė. Ji prekiaavo graviūromis, kvėpalais ir galanterija. Verslą plėtojo ne visi Fiorentinių sūnūs. Pvz., Jonas Pranciškus tapo gydytoju, šeimos nesukūrė, mirė Fiorentinių name Didžiojoje gatvėje 1866 m. Palaidotas bendroje Fiorentinių šeimos kapavietėje. Jam pastatytas atskiras paminklas. Kitas sūnus Antanas Baltazaras plėtojo tėvo verslą. Jis prekiaavo šilku, vilna, kitomis galanterijos prekėmis. 1821 m.

Stanislavo Fiorentinio antkapinis paminklas Bernardinų kapinėse Vilniuje. Dr. IRMOS RANDAKIČIENĖS NUOTR.

vasario 16 d. Vilniuje jis susituokė su Kotryna Novomeiska. Novomeiskių giminės atstovus yra aprašęs Stanislovas Moravskis Vilniaus laikotarpio prisiminimuose. Antanas ir Kotryna Fiorentiniai bičiuliavosi su dailininku profesoriumi Jonu Rustemu, šis buvo ne vieno jų vaiko krikštėviu ir yra nutapęs abiejų Fiorentinių Antano ir Kotrynos iš Novomeiskių portretus. Tuoj po metų po santuokos Fiorentiniai susilaukė dukters Teklės Kamilos, kuri 1841 m. sausio 14 d. Vilniuje, Šv. Jonų bažnyčioje, išteko už Rudolfo Romerio, Teodoro Romerio ir Teofilijos Sakalauskaitės-Romerienės sūnaus. 1823 m. Antanui ir Kotrynai Fiorentiniams gimė sūnus Vladislovas Antanas, kurį pakrikštijo prof. Jonas Rustemas, o krikštamote tapo Teresė Gut. Ji buvo vaistininko Jurgio Guto žmona, kilusi iš Fišerių šeimos. Gutai turėjo namą Pilies gatvėje, pats J. Gutas buvo atklydęs iš Prūsijos. Jurgio ir Teresės Gutų ne vieno Vilniuje gimusio vaiko krikštamote buvo Teklė Fiorentini. Nors Gutai vaikų susilaukė dar iki 1800 m., tačiau krikštijo juos po dvidešimties metų Šv. Jonų bažnyčioje iškilmingais krikštais.

Fiorentinių Antano ir Kotrynos iš Novomeiskių sūnus Vladislovas taip pat tęsė senelio Pranciškaus verslo tradicijas. Jis prekiaavo muzikos instrumentais, odos, fajanso ir porceliano gaminiiais, medžioklės ir kelionių daiktais, parfumerija bei daugybe kitų prekių. 1860 m. rugsėjo 8 d. Vilniuje, Šv. Jonų bažnyčioje, Vladislovas susituokė su Marija Ona Popovaite, pirklio Vasilijaus Popovo dukterimi. Tokiu būdu susijungė dvi Vilniaus pirklių dinastijos. Pirkliai Vasilijus ir Aleksandras Popovai į Vilnių buvo atvykę šiek tiek vėliau nei Fiorentiniai.

Vladislovas Fiorentinis nugyveno Vilniuje gana ilgą amžių, mirė jis būdamas 90 metų amžiaus, t. y. 1914 m. Palaidotas bendroje Fiorentinių šeimos kapavietėje. Jo mirties metrike vaikai nenurodyti. Kapavietėje palaidota ir jo žmona Ona Popovaitė. Jo brolis Stanislovas taip pat plėtojo šeimos verslą, tačiau šeimos sukūręs nebuvo. Jis mirė Didžiojoje gatvėje stovėjusiame Fiorentinių name gana anksti, vos 35 metų amžiaus, nuo džiovos.

Antano ir Kotrynos Fiorentinių dukrų Eugenijos Reginos, Elenos Anielos ir Emilijos likimai kol kas nežinomi. Jauniausias Antano ir Kotrynos sūnus Jonas Viktoras Leopoldas gimė 1831 m., jau po senelės Teklės mirties. Varšuvietė Teklė Solovska-Fiorentini mirė 1829 m., tuoj po šv. Kalėdų. Jai epitafija iškalta pagrindiniame Fiorentinių šeimos antkapiniame paminkle.

Jauniausias Teklės ir Pranciškaus sūnus Leopoldas Aleksandras, gimęs 1806 m., tapo medicinos mokslų daktaru. Jis Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje 1834 m. rugsėjo 8 d. susituokė su Aleksandra Savickaite. Jo ir Savickaitės sūnus Liudvikas 1864 m. vedė Vilniaus universiteto medicinos profesoriaus Rudolfo Guzės

Fiorentinių šeimos antkapinis paminklas Bernardinų kapinėse Vilniuje. DR. IRMOS RANDAKEVIČIENĖS NUOTR.

Epitafiga Pranciškui Fiorentiniui. DR. IRMOS RANDAKEVIČIENĖS NUOTR.

dukterį Mariją. Rudolfas Guzė, kilęs iš Minsko, 1820–1825 m. Vilniaus universitete studijavo mediciną ir 1830 m. apsigynė daktaro disertaciją tema „De placenta praevia“. Kovojo su choleros epidemija Smolensko srityje. Vėliau dirbo Vilniuje, dėstė Vilniaus kunigų seminarijoje, priklausė medikų draugijai. Guzė buvo nusipirkęs Marijos ir Jurgio Šlapelių namą Pilies gatvėje.

Viena Leopoldo ir Marijos Guzė Fiorentinių dukterų Aleksandra Irena Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje 1889 m. vasario 21 d. susituokė su našliu Teodoru Vincentu Vitoldu Matusevičiumi. Šaltiniuose rašoma, jog 1894 m. Fiorentiniai kartu su Teodoru Matusevičiumi Didžiojoje g. nuosavame name turėjo galanterijos parduotuvę, vyno rūšį ir pirštinių dirbtuvę, metinė apyvarta siekė 50 000 rublių.

Kol kas nėra aišku, kodėl Bernardinų kapinėse esančioje Fiorentinių šeimos kapavietėje (ji aptverta) palaidoti ir Anupras Horbačevskiai, Karolis Bonaventūra bei jo žmona Antanina, užgimusi Paulavičiūte. Praeityje buvusio jų giminystės ryšio kaip ir neaptikta. A. Horbačevskis, Antano sūnus, buvo vedęs Anelę Veržbickaitę. Karolis Bonaventūra ir Ona Horbačevskiai turėjo dvi dukteris, kurių viena buvo išteklėjusi

už Bokčianskio. Fiorentinių kapavietėje palaidotas ir Adomas Valickis, miręs 1885 m. Jis buvo vedęs Onos Popovaitės–Fiorentini seserį Mariją, pirklio Vasilijaus Popovo dukterį.

Straipsnis parengtas, remiantis surinkta informacija iš Vilniaus bažnyčių metrikinių knygų.

Literatūra

Ambrulevičiūtė Aelita, *Vilniaus pirkliai XIX amžiuje: statusas, veikla, galimybės*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

Fiorentinių šeimos kapų, esančių Bernardinų kapinėse Vilniuje, antkapinių paminklų įrašai.

Gabrielė Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose: 1815–1843 metų dienoraštis*, Vilnius: Tyto alba, 2018.

Girininkienė Vida, *Bernardinų kapinės 1810–2010*, Vilnius: Versus Aureus, 2010.

Moravskis Stanislovas, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje*, Vilnius: Mintis: 1994.

Vilniaus bažnyčių metrikinių knygų įrašai.

1795 m. Vilniaus gyventojų surašymo duomenys, Lietuvos valstybės archyvas (LVA), f. 515, ap. 15, b. 1–3^a.

Popieriaus ir kartono fabrikas Valkininkuose

Virgilijus POVILIŪNAS,
istorikas, Trakai

XIX a. paskutiniame dešimtmetyje ties Valkininkais (Trakų pavietas, Vilniaus gubernija) buvo pastatytas didžiulis popieriaus ir kartono fabrikas. Jis buvo kitoje Merkio upės pusėje, Užuperkasio kaime, prie Šalčios upės. Fabriko savininkas buvo Tomas Sokolnickis (*Tomasz Sokolnicki*). Šiame fabrike dirbo apie 100 darbuotojų.

Naujasis fabrikas pradėjo veikti 1889 m. Kaip atrodė popieriaus fabrikas, gerai matyti nežinomo fotografo XIX a. pabaigoje darytoje nuotraukoje. Fa-

brikas mūrinis, dviejų aukštų su mansarda, pastatytas ant buvusio senojo pastato pamatų. Šalia pagrindinio pastato du kaminai, primenantys rytietiškų bokštus – išmūryti iš šviesių ir tamsių plytų įstrižomis juostomis. Vieno kamino siauros juostos tamsių plytų, o kito – šviesių. Prie fabriko yra mediniai ir mūriniai sandėliai, administracinis pastatas – kontora bei gyvenamieji namai. Sandėliai ir gyvenamieji namai dengti gontais, o pats fabrikas ir kontora dengti skarda. Visą fabriko teritoriją juosia medinė tvora, o patį fabriką aukšta medinė tvora. Virš įvažiavimo vartų dviejų eilių užrašas rusų kalba: „ВУМАЗЖО КАРТОННАЯ

Tomo Sokolnickio (*Tomasz Sokolnicki*) popieriaus ir kartono fabrikas Valkininkuose, XIX a. pab. (fot. nežinomas)

ФАБРИКА В. М. СОКОЛЬНИЦКАГО.“ Nuotraukoje matomi dvidešimt trys asmenys, tarp kurių yra ir pats fabriko savininkas. Galima teigti, kad nuotrauka daryta 1889–1894 m., dar iki fabriko gaisro.

1894 m. fabrikas sudegė. Didžiausios naudos iš šios nelaimės turėjo Mūrinės Vokės popieriaus fabriko „Martyny“ savininkas Janas Tiškevičius (1867–1903). Apie tai rašyta Varšuvoje išleistame 1895 m. sausio 16 d. laikraštyje „Słowo“ (Nr. 13, p. 1).

1912 m. šis fabrikas buvo reorganizuotas į akcinę bendrovę. Nuo 1930 metų įmonės savininkais tapo Jokūbas Šeskinas (*Jakób Szeskin*), Tobijus Bunimovičius (*Tobiasz Bunimowicz*), Dovidas Bunimovičius (*Dawid Bunimowicz*) ir Mejeris Šeskinas (*Meyer Szeskin*). Šioje firmoje dirbo 177 darbuotojai, 2 technikai ir 4 administracijos darbuotojai. Įmonė priklausė Vilniaus žydų pirklių gildijai. Atskirai galime paminėti steigėją T. Bunimovičių (1868–1938). Jis valdė Prekybos namų banką Vilniuje (įkurtas 1874 m., likviduotas 1938 m.), buvo Ispanijos Garbės vicekonsulu. 1893 m. pradėjo šokolado verslą Vilniuje. 1897 m. kartu su tėvu Izraeliu Bunimovičiumi įsteigė akcinę bendrovę „Viktorija“. Vilniuje pastatė dviejų aukštų šokolado ir saldinių fabriką. Fabrikui „Vik-

torija“ Tobijas vadovavo, kol 1914 m. gruodžio 20 d. fabrikas sudegė.

Po Pirmojo pasaulinio karo, 1921 m., T. Bunimovičius perėmė Prekybos namų banką bei vertėsi nekilnojamoju turtu. Dalyvavo rinkimuose į Lenkijos Respublikos Seimą. Verslininkas gyvenimą užbaigė tragiškai. Apkaltintas lėšų grobstymu – 1938 m. nusižudė.

Po Didžiosios depresijos 1929–1933 m. fabrikas veikla sumenko. 1934 m. jame dirbo 99 darbuotojai. Produkcijos gamyba sumažėjo du kartus. Be stambių investicijų gamykla sunkiai vertėsi iki Antrojo karo pradžios. Fabriko vedėju ir administratoriumi nuo 1928 m. kovo 6 d. dirbo inžinierius Šaja Levinas.

Vilniaus kraštą grąžinus Lietuvai, fabrikas reorganizuotas į akcinę bendrovę „Valkininkų kartono fabrikas ir lentpjūvė“. Jos savininkais vis dar buvo D. Bunimovičius ir M. Šeskinas, kurie rezidavo Vokiečių g. 22, Vilniuje. Savininkų 1940 m. vasario 1 d. prašymu, Lietuvos Vyriausybė inžinieriui Š. Levinui išdavė vidaus pasą.

1940 m. Tarybų valdžia fabriką nacionalizavo. ■

Šventojo Jono Pauliaus II palikimas Lietuvai

Jauniausiai Šiaulių vyskupijai ir jos vyskupo Eugenijaus Bartulio ganytojiškai veiklai 25-eri!

Dalia BUKONTIENĖ,
Vilnius

Metų pradžioje į Šiaulių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus katedros bokštą kilo 36 varpų karilionas, didysis, pavadintas šv. Petro vardu. Visi jie atkeliavo iš vienos jaukios Nyderlandų šeimos dirbtuvių ir savo galingu skambesiu įsiliejo į jubiliejinius metus. Kasryt „Viešpaties angelo“ malda budina miestą ir atmintį.

„Gaudete semper in Domino“

Įrašyti žodžiai vyskupo Eugenijaus Bartulio herbe primena pirmąsias netikėto jaudulio apimtas dienas.

Jis, Kauno kunigų seminarijos rektorius, savo rankose laiko Šventojo Tėvo Jono Pauliaus II bulę – paskyrimą vyskupu ir naujos Lietuvoje – Šiaulių vyskupijos įsteigimo dokumentą. Rektoriaus kabinete į dėžes kraunamos knygos, seminarijos kieme šnekučiuojasi klierikai: „Džiaugsmas išvažiuoja“, – taip savo buvusį dvasios tėvą, o vėliau rektorių, vadino seminaristai. Tai buvo 1997 m. gegužės 28 d., po mėnesio Kauno arkikatedroje bazilikoje 48-erių metų kunigas Eugenijus Bartulis konsekruojamas vyskupu. Liepos 13-ąją, Šv. Eugenijaus dieną, jaunasis vyskupas leidžiasi kelionėn į vyskupiją, kurią teks sukurti. Tai

Ad Limina vizito metu popiežius Jonas Paulius II sveikina Šiaulių vyskupą Eugenijų Bartulį, 1999 m. rugsėjo 17 d., Vatikanas.
NUOTR. IŠ J. E. ŠIAULIŲ VYSKUPO EUGENIJAUŠ BARTULIO ASMENINIO ARCHYVO

toli gražu ne tas pats, kai nauji paskirti vyskupai jau įžengia į senas, tradicijas turinčias katedras ir gražias tvirtas teritorijas.

Naujasis vyskupas nuolankiai suklumpa ir pabučiuoja žemę ties Šiaulių vyskupijos riba – Skėmiuose. Sunku pasakyti, ką tuomet jautė dvasininkas savo širdyje, aišku viena, jam yra svarbu žmonės – gyvoji Bažnyčia. Su meile, viltimi ir begaliniu ryžtu vyskupas ėmėsi ją statyti. Iškilmingas įžengimas į katedrą, minios žmonių, gėlės, sveikinimai. Šiaulių dekanas mons. Kleopas Jakaitis, perskaitęs popiežiaus dokumentą ir visų vyskupijos kunigų vardu išreiškęs ištikimybę bei klusnumą Ganytojui, džiugiai paskelbė apaštalo Pauliaus žodžius: „Visuomet džiaukitės Viešpatyje!“ – kuriuos ir skaitome vyskupo herbe.

Vyskupijos širdis

Istoriniai šaltiniai mena XV a. vidurį, kai žemaičių seniūno Mykolo Kęsgailos rūpesčiu Šiauliuose buvo pastatyta pirmoji medinė bažnyčia, šalia kurios dar po pusantro šimtmečio pradėjo stiebtis baltas mūras ir iškilo šventovė – tokia grakšti, erdvi, šviesi, jog laiko tėkmėje vyskupas Motiejus Valančius ją pavadino „... puikiausia ant visų Žemaičių“. Ir kas galėjo tikėtis, kad po šitiek metų, išskentus gūdžius istorijos vingius, parapijos bažnyčia bus tituluota katedra? Tokią brangią dovaną Šiauliams ir visam kraštui įteikė Šventasis Tėvas Jonas Paulius II!

Savaime suprantama, jog ką tik užgimusiai katedrai reikėjo esminio pertvarkymo, kad ji taptų verta savo statuso. Išvalgus ir veiklus vyskupas Eugenijus, ilgai netrukęs, sutelkė savo profesiją išmanančių žmonių pajėgas, valstybės skirtas lėšas kurijos įrengimui pervedė katedros atnaujinimo darbams, o pats apsigyveno kukliame klebonijos kambarėlyje. Praėjus metams, vyskupas pašventino naująją katedros altorių, po restauracijos darbų katedra švytėjo akinančiu baltumu, į kurią įėjus savaime suklumpama malda.

2002 m. birželio 8 d. Dieviškojo kulto ir Sakramentų kongregacija, pasinaudodama jai popiežiaus Jono Pauliaus II suteiktomis galiomis ir priimdama Šiaulių vyskupijos kunigų prašymą, Švenčiausiąją Nekaltai Pradėtąją Mergelę Mariją patvirtino Šiaulių vyskupijos Globėja prieš Dievą su visomis teisėmis ir liturginėmis privilegijomis. Katedroje vyko didelės iškilmės, dangiškoji Dievo Motina tapo ypatinga jauniausios Lietuvos vyskupijos globėja.

Be galo brangu tai, jog katedroje įrengta Relikvijų koplyčia, kurioje saugoma ir šv. Jono Pauliaus II relikvija.

Šiandien šventovė nepaprastai gyva, gausiai lankoma jaunimo, puoselėjanti gražias giedojimo tradicijas, suburtas profesionalus choras, rengiami sakralinės muzikos koncertai bei tradicinis tarptautinis bažnytinės muzikos festivalis, į kurį atlikėjai atvyksta ne vien

iš Lietuvos, bet ir daugelio pasaulio šalių. Ji pamėgta piligrimų, lankosi turistai.

„Viešpaties žodis pas mane turi sugrįžti“

Taip Jeremijas budino tautą savo knygos ketvirtame skyriuje „Šaukimas grįžti“ (4,1). Pranašo šaukimas simboliškai atsikartojo Šiaulių miesto tikėjimo stiprinimu per kultūrą. Duotybė vyskupui – meno pajauta, muzikiniai gebėjimai, bendravimo ypatumai – traukte traukė įvairių profesijų bei talentų žmones. Viena pirmųjų į vyskupo duris pasibeldė Šiaulių dramos teatro režisierė Regina Steponavičiūtė, kuri, remdamasi Senuoju Testamentu, sumanė pastatyti spektaklį „Raudos pagal Jeremiją“. Prasidėjo darni bendrystė. Premjera buvo laukiama, kuri teatrui įkvėpė naują dvasią, spektaklį lankė daug žiūrovų, o tarp žmonių ir bažnyčios atsivėrė nauja era.

Todėl visai nenuostabu, jog vyskupijos rengiamos šventės – nuo mažiausių iki pačių iškiliausių – būna profesionaliai sumanytos, be primityvumo prieskonių. Dažnai čia skamba ne tik Šiauliuose žinomų valstybinio kamerinio „Polifonija“ bei berniukų ir jaunuolių „Dagilėlis“ chorų atliekami sakraliniai kūriniai, bet mielai lankosi muzikai, aktoriai iš sostinės bei kitų šalies miestų.

Tarp Šiaulių universiteto ir vyskupijos pasirašyta bendradarbiavimo sutartis dar labiau sustiprino miesto dvasinį gyvenimą. Universitete pradėta dėstyti nauja studijų programa – meninis ugdymas ir tikyba, oficialiai įteisintas ir universiteto kapeliono statusas.

Vyskupijos dešimtmečiui paminėti dramos teatre vėlgi surengiamas teatralizuotas renginys, kuriame pristatoma universiteto Edukologijos fakulteto Meno katedros dėstytojos Loretos Bartkevičiūtės-Valienės albumas „Liturginiai rūbai“ ir šių rūbų kolekcija. Beje, menininkės sukurti rūbai – arnotas, mitra ir dvi stulos – buvo įteikti popiežiui Jonui Pauliui II kaip dovana nuo Lietuvos tikinčiųjų.

„Darykime gera visiems“

Ryškiausi sovietiniai pėdsakai buvo palikti pietiniame miesto krašte, gerokai atitolusiame nuo centro – Dainų rajone. Jį verkiant reikėjo gaivinti dvasia ir kūnu. Prasidėjo ilga ir daug kantrybės reikalaujanti kelionė. Imtasi ieškoti tinkamos vietos bažnyčios statybai. Pirmiausia maldos namai buvo įrengti nebaigtuose statyti „Nuklono“ kultūros namuose, tačiau patogią vietą nukonkuravo prekybos centras, maldos namai persikėlė į buvusios Dainų vaikų poliklinikos pirmąją aukštą. Čia ateinančią procesiją padrasinančiu žodžiu sutiko vyskupas Eugenijus Bartulis: „Laikinoji bažnyčia turi gyvuoti, tikrai pastatysime naują: tvirtą ir šviesią – ant uolos!“

Pažadą vyskupas ištesėjo – 97 arų sklypas buvo

skirtas netoli dviračių trasos, prie Lyros ir Gegužių gatvių sankirtos. Pats gatvių pavadinimas prašėsi grakštaus kūrinio. Architektai Darius Jakubauskas ir Andrius Vernys atrado erdvės dermę – šventovė simbolizuoja du maldai suglaustus delnus, kylančius į dangų. Tarsi Viešpaties rankos, laukiančios ateiti ir panirti į amžinąją versmę. Vos įėjus pro pirmąsias duris, dešinėje pusėje įrengta nuolatinės Eucharistinės adoracijos koplyčia.

Naujamajai bažnyčiai Apaštalinį palaiminimą suteikė popiežius Benediktas XVI ir ji tituluojama Švenčiausios Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčia. Šiaulių vyskupas E. Bartulis su Lietuvos hierarchais, vyskupijos kunigais šventovę konsekruoja 2009 m. gruodžio 6 d., bažnyčia sausakimša. Tokia tai buvo vyskupo dovana tikintiesiems savo brandaus gyvenimo sukakties išvakarėse!

Bažnyčia veikia tikėjimo meile greitai pranoko visų lūkesčius, ją pamėgo jaunimas, kas mėnesį čia vyksta Eucharistinės adoracijos naktys, kurias transliuoja Marijos radijas. Gyvąją Bažnyčią subūrė ir tikėjimo keliu vedė visų mylimas, ilgus metus jai tarnavęs, šviesios atminties šiaulietis kunigas Saulius Paliūnas, netikėtai Amžinybėn iškeliavęs šiemet, sausio pradžioje. Dvasininkas mėgdavo priminti Naujojo Testamento žodžius: „... kol turime laiko, darykime gera visiems...“ (Gal 6, 10). Kunigas palaidotas Šiaulių katedros šventoriuje.

Naujojo bažnyčios administratoriaus pareigas vyskupas patikėjo kunigui Gintarui Jonikui.

Tikėjimo, vilties ir meilės vaisius

Juos renkame ne kasdien, bet pasitelkus maldą, išmintį ir kantrybę pavyksta pripildyti pintinę su kaupu. Suklestėjus vyskupijos Katechetikos, Jaunimo, Šeimos bei Evangelizacijos centrų veiklai – iškilo būtinybė statyti naujas patalpas, kur būtų galima burtis draugėn, po vienu stogu. Skiriamas, regis, miesto užmirštas ir labiausiai tokiame tikslui netinkamas žemės gabalas, kurio vienas kraštas siejasi su judriausia miesto magistrale, o kitas glaudžiasi prie katedros šventoriaus šlaito. Vyskupas šypsosi: „Dievui nėra negalimų dalykų!“

Pastoracinį centrą statyti ėmėsi šiauliečiai savomis rankomis. Dirbo 21 bendrovė, sutelkusi 250 statybininkų. Modernus, kompaktiškas ir erdvus pastatas su vidiniu kiemu į katedrą buvo pastatytas ir įrengtas per trumpą laiką. Atidarymo išskilmėse dalyvavęs Šventojo Sosto atstovas Lietuvoje apaštalinis nuncijus Luidžis Bonacis (*Luigi Bonazzi*) džiaugėsi: „Tai, ką matau, yra tikėjimo vaisius, gimęs iš pašaukimo plėtoti tikėjimą vyskupijoje. Tai – meilės ženklas, dovana ir atsakomybė tarsi arterinis kraujas iš širdies tekantis į visas vyskupijos parapijas.“

Centre telpa visa, ko reikia darniam darbui. Pirmam

me aukšte įrengta iškili Šv. Kazimiero koplyčia (iš jos girdime naktines adoracijas per Marijos radiją), nuo čia Rytmetine liturginių valandų malda, vadovaujant vyskupui, prasideda kiekviena darbuotojų diena. Vidurdienį susirenkama „Viešpaties angelo“ maldai. Renginiams atviros dvi salės, kabinetai, katalikiškas knygynas – kavinė, kur galima atsigaivinti imbierine arbata, kava bei kitais skanėstais, įsigyti ar paskaityti knygą, susipažinti su naujausia religine spauda, pailsėti. Antrame aukšte įrengta biblioteka ir patalpa „Kirche in not“, čia renkasi priklausomybių turintys ar vargo prispausti žmonės. Trečiame aukšte – vyskupijos kurija.

Šiandien būtų sunku suskaičiuoti, kiek čia surengta įvairių renginių, susitikimų su žymiais žmonėmis, menininkais. Tai visos vyskupijos dvasinės kultūros centras, kuriame lankėsi ir Lietuvos Respublikos Prezidento Gitano Nausėdos žmona Diana.

Pasaulinės piligrimystės paveldas – Kryžių kalnas

Jau nebereikia aiškinti, kas Lietuvai ir jos istorijai yra Kryžių kalnas, jo gelmę pasaulio tikintiesiems atvėrė popiežius Jonas Paulius II. Čia 1993 m. rugsėjo 7 d. Šventasis Tėvas nesuskaičiuojamai miniai žmonių aukojo šv. Mišias. Iš čia skambėjo jo galingas balsas: „Užklokime čionai, ant Kryžių kalno, ir prisiminkime visus jūsų krašto sūnus ir dukras, kadaise nuteistus ir įmestus į kalėjimus, išsiųstus į koncentracijos stovyklas, ištremtus į Sibirą ir Kolymą, nuteistus myriop. Kryžių lemtis klievo daugeliui jūsų tautiečių. Jiems nukryžiuotas Kristus buvo neišsenkantis dvasios jėgų šaltinis išvežimų ir mirties nuosprendžių akimirkomis. Kryžius visai tautai ir Bažnyčiai tapo Apvaizdos dovanota palaimos versme, žmonių susitaikymo ženklu. Jis įprasmino kančią, ligą, skausmą. Kaip praeityje, taip ir šiandien Kryžius ir toliau lydi žmogaus gyvenimą.“

Į pačią širdį skverbiasi Šventojo popiežiaus tuomet ištarti žodžiai, kai visai nebeaišku, kaip sugebėsime priimti Dievo valią ir atremti naujo agresoriaus mums keliamus pavojus. Meškuičių Šv. vyskupo Stanislovo bažnyčios klebonas Vytautas Ripinskis išplatino kreipimąsi: „Sujunkime savo širdis maldai! Turiu jums pasiūlymą dalyvauti maldos eisenoje pėsčiomis iš Meškuičių į Kryžių kalną, nešant kryžių Dievo Tarno kunigo Algirdo Mociaus pėdomis, prašant jo užtarimo ir meldžiant Ukrainai bei mums visiems taip reikalingos taikos. Kviečiu jaunimą, šeimas, šeimų ambasadorius! Aš pasiryžau, kas su manim???“ Kunigo kreipimąsi išgirdo nemažai tikinčiųjų. Pirmąjį gavėnios sekmadienį po šv. Mišių piligrimai su kryžiumi, Lietuvos ir Ukrainos vėliavomis, kalbėdami rožinį, iškeliavo iš Meškuičių į Kryžių kalną, kartu su visais ėjo ir vysk. Eugenijus Bartulis.

Kryžių kalne statomi kryžiai valstybei ir jos piliečiams reikšmingomis progomis. Vienas svarbiausių – popiežiaus Jono Pauliaus II kryžius su jo dovanotu krucifiksu ir užrašu: „Ačiū, Jums lietuviai, už šį Kryžių kalną, liudijantį Europos ir viso pasaulio tautoms didį šio krašto žmonių tikėjimą.“ Savo įžengimo į vyskupiją dieną, kryžių su įrašu: „Dieve, laimink Šiaulių vyskupiją“, pastatė ir vysk. Eugenijus.

Tautodailininkas Vytautas Ulevičius (šiame Kovo 11-ąją jam buvo įteikta Lietuvos Respublikos Vyriausybės kultūros ir meno premija) sukūrė išpūdingas Kryžiaus kelio stotis, kurios, sumaniai išdėstytos Kryžių kalno papėdėje, apjuosia visą kalną.

Tai nepaprastai svarbi kalno dalis, čia Kryžiaus kelias einamas ir Jo slėpiniai apmąstomi įvairių religinių ir valstybės švenčių dienomis, ypač meldžiamasi pasikutinį liepos savaitgalį, kai pasitinkami tradiciniai Kryžių kalno atlidai.

Reikšminga, jog, pasitinkant popiežiaus Jono Pauliaus II dešimtmetį nuo apsilankymo Lietuvoje, vyskupo iniciatyva buvo surengtas trijų dienų jaunimo piligriminis žygis Kryžių kalnas–Šiluva, jungiantis dvi svarbiausias Lietuvai šventas vietas, kuriose šv. Mišias aukojo popiežius. Nuo tada tapo tradicija, kai kasmet per Šilinių atlaidus Šiaulių vyskupas atlydi jaunimą į Šiluvą, kur piemenėliams apsireiškė Švč. Mergelė Marija.

Kryždirbystė yra įtraukta į UNESCO Nematerialiojo kultūros paveldo sąrašą. Vyskupas E. Bartulis akcentuoja: „Kryžių kalnas – Viešpaties pasirinkta vieta, teikianti stiprybės ir palaimos mūsų brangiajai Tėvynei Lietuvai ir visam pasauliui.“

Dievo piligrimas

Kryžių kalno atlidai ir Šeimų šventė – tai pačios iškiliausios vyskupijos šventės, kuriose šv. Mišias aukoja visi Lietuvos vyskupai, jos transliuojamos per valstybinę televiziją ir kitas informavimo priemonės. Sulaukiama daug svečių bei piligrimų iš įvairių šalies vietovių. Vyskupas E. Bartulis ypatingą dėmesį skiria šeimoms, jų gyvenimui pagal Dievo žodį, dažnai primindamas: „Kas kartu meldžiasi, tas kartu ir gyvena.“

Vyskupas gimė ir užaugo Kaune, Šančiuose, mažame namelyje ant Nemuno kranto gražios gamtos apsuptyje ir gausios darnios šeimos glėbyje. Jis buvo jauniausias, dešimtas vaikas šeimoje. Praėjusių metų gegužę Ganytojas, švęsdamas kunigystės 45-erių metų sukaktį ir katedroje aukodamas šv. Mišias per pamokslą prisiminė: „Nuostabiausia, kas buvo mano gyvenime, tai gimtoji šeima, nušviesta tikėjimo

Lietuvos vyskupai po šv. Mišių Šiaulių katedroje eina į naujo Pastoracinio centro pastato atidarymo renginį, 2013 m. rugpjūčio 22 d. Iš dešinės: vysk. Jonas Kauneckas, kard. Sigitas Tamkevičius (SJ), arkivysk. Gintaras Grušas, vysk. Kęstutis Kėvalas, vysk. Linas Vodopjanovas (OFM), vysk. Eugenijus Bartulis.

NUOTR. IŠ J. E. ŠIAULIŲ VYSKUPO EUGENIJAUŠ BARTULIO ASMENINIO ARCHYVO

džiaugsmo. Prisimenu tėvelių sode augusią kriaušę. Ji buvo laukinė ir jos vaisiai buvo nevalgomi. Tačiau tėvelis ją įskiepijo ir ji pradėjo vesti labai skanius vaisius. Taip yra ir su žmogaus gyvenimu, kai jį paliečia tikėjimo ir Dievo meilės liepsna.“

Įžvalgus vyskupas nepaliauja ieškojęs tos vienos, pasiklydusios avies. Ir visada atranda tinkamiausią būdą. Ypač paveikios būna jo vadovaujamos piligriminės kelionės: trumpiausios ir dažniausios nuo katedros į Kryžių kalną. O pačios ilgiausios šventųjų keliais po atvirą pasaulį. Kas atlaiko piligriminės dienos režimą, intensyvų tempą ir maldos ritmą, tampa laimingas ir įgyja piligrimystės troškulį.

Pagrindiniai vyskupo kelionės įrankiai – rožinis ir fotoaparatas. Kelionių nuotraukos sugula į prasmingus leidinius. Taip gimė vienas gražiausių leidinių, penkios knygos „Evangelijs kasdien“, kur kiekvienos dienos Dievo žodis, iliustruojamas vyskupo nuotraukomis iš Šventosios Žemės. Jau keturiolika metų leidžiami išvaizdūs kalendoriai su palydimaisiais tekstais. Šiandien jie gerai pažįstami ir laukiami tikinčiųjų. O „Kryžių kalno“ albumas ypač ryškėja meninės fotografijos įtaigumu, į ką galėtų atkreipti dėmesį ne vienas fotografijos meistras.

Eugenijus Bartulis – Šiaulių miesto garbės pilietis, Šiaulių universiteto garbės daktaras, Stasio Šalkauskio premijos laureatas.

1997 m., kai buvo įkurta Šiaulių vyskupija, Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresė iš Lizjė buvo paskelbta Bažnyčios mokytoja. Vyskupijos dešimtmečio išvakarėse šv. Teresės relikvijos kelioms dienoms aplankė Šiaulių katedrą. Vyskupas ir tikintieji tai priėmė kaip palankumo ženklą.

Anot popiežiaus Pranciškaus, „homo viator“ („žmogus kelyje“) labai tinka vyskupui Eugenijui Bartuliui, dabar nuoširdžiai su vyskupija keliaujančiam Sinodo keliu. Tegul šituos jubiliejinius metus, Ganytoją ir visą Šiaulių vyskupiją lydi šv. Teresės pažadas: „Aš jums atsiųsiu rožių liūtų iš dangaus, iš beribio dangaus...“

J. Vercinkevičiui įteikta S. Lozoraičio premija „Kelyje į Vilties Prezidento Lietuvą“

Jolanta ZAKAREVIČIŪTĖ,
Trakai–Kaunas

Gegužės 7 d., šeštadienį, istorinėje LR Prezidentūroje Kaune įvyko Stasio Lozoraičio premijos „Kelyje į Vilties Prezidento Lietuvą“ teikimas už 2020 metus (pernai atidėtas dėl karantino). 23-asis premijos laureatas Juozas Vercinkevičius pagerbtas už ilgametį ir nuoseklų darbą istorinės žurnalistikos srityje. Ilgametis šios premijos mecenatas yra ūkininkas, Seimo narys Kazys Starkevičius ir jo šeima.

Aukščiausias Lietuvos žurnalistų draugijos (LŽD) skiriamas apdovanojimas už žurnalistinę veiklą –

Pirmoji Stasio Lozoraičio premijos laureatė Nijolė Baužytė su dvidešimt trečiuoju laureatu Juozu Vercinkevičiumi, 2022 m. gegužės 7 d. Laureatų rankose – dailininkės, architektės Julijonos Danutės Baginskienės, N. Baužytės sesers, nutapytas paveikslas – akvarelė. Aušros VIRVIČIENĖS NUOTR.

Stasio Lozoraičio premija „Kelyje į Vilties Prezidento Lietuvą“ teikiama už atitinkančią LŽD propaguojamus principus žurnalistų kūrybą. Šis apdovanojimas gali būti skiriamas už aktualiausius ir ryškiausius spaudoje, radijuje, televizijoje ar internetinėje žiniasklaidoje paskelbtus žurnalistų kūrinius; už vertingą ilgametę žurnalistinę veiklą. Ši premija įsteigta daugiau nei prieš du dešimtmečius, t. y. 1998-aisiais, tuometinės LŽD Centro valdybos pirmininkės Romos Grinbergienės iniciatyva, siekiant pagerbti diplomato ir politiko Stasio Lozoraičio atminimą. Premijos laureatai jau yra tapę Nijolė Baužytė, Vaidotas Žukas, Kazys Požėra, Leonas Peleckis-Kaktavičius, Viktoras Alekna, Roma Grinbergienė (po mirties), kun. Vaclovas Aliulis, Liudvika Pociūnienė, Vanda Ibińska, Antanas Seikalis, Julius Sasnauskas, Edmundas Simanaitis, Andrius Navickas, Zenonas Mikalauskas, Marytė Kontrimaitė, Kastantas Lukėnas, Vitalijus Karakorskis, Arnoldas Aleksandravičius, Domantas Vildžiūnas (po mirties), prof. dr. Liudas Mažylis, Kauno arkivyskupas emeritas Sigitas Tamkevičius ir Marija Šaknienė (2019 m. buvo du laureatai), Gražina Viktorija Petrošienė.

Šeštadienį visus susirinkusius pasveikino žurnalistas Virgilijus Kubilius, kuris pasidžiaugė, kad premija yra įteikiama tokią ypatingą dieną – gegužės 7-ąją, kuomet minima Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena: „Šių dienų pasaulio įvykių akistatoje matome, kokią milžinišką vaidmenį atlieka mūsų profesijos atstovai. Dalis tų, kurie tarnauja diktatūrai, pajėgia nuzombinti ištisą tautą.“ Taip pat renginio pradžioje buvo prisiminti ir jau anapilin iškeliavę kolegos, LŽD nariai: Šarūnas Valentinavičius, Bernardas Šaknys, Antanas Seikalis. Jų ir žuvusiųjų atminimas Ukrainoje buvo pagerbtas tylos minute.

LŽD pirmininkė Skirmantė Javaitytė priminė, kad tądien švęsti yra ne viena proga – tai S. Lozoraičio premijos įteikimas, minima Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena bei prisimenamas LŽD atkūrimo 30-metis – pernai gruodžio 21 d. sukako 30 metų. Pastarąją šventę taip pat pasiglemžė pandemija. Primename, kad LŽD buvo atkurta 1991 m. gruodžio 21 d. Ši organizacija yra 1922 m. įsteigtos Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos, 1930 m. reorganizuotos į Lietuvių žurnalistų sąjungą ir 1940 m. likviduotos, teisių paveldėtoja, tęsianti jos veiklą, etines bei organizacines nuostatas.

Istorinėje LR Prezidentūroje Kaune sveikinimo žodį tarė S. Lozoraičio premijos vertinimo komisijos pirmininkė Gražina Viktorija Petrošienė, kuri sveikino kolegas ir profesinės šventės proga. „Be kalbos, knygos, spaudos, nežinia, kur būtų lietuvių tauta. Susivieniję Lietuvos žurnalistai kovojančiai Ukrainai ukrainiečių kalba išleido laikraštį „Ми з України!“ (liet. „Mes iš Ukrainos!“), kuris kaip ir knygnešystės laikais keliaus į Ukrainą – į tolimiausius jos kampelius. Reikia pasidžiaugti, kad sugebame tokiomis progomis susivienyti, – kalbėjo G. V. Petrošienė. Taip pat jai džiugu, kad pagaliau buvo galima įteikti premiją, kuri buvo paskirta dar 2021 m. sausio 5 d., bet dėl COVID-19 pandemijos atidėta, Juozui Vercinkevičiui, kurio kandidatūrai buvo pritarta vieningai. – Man nepaprastai malonu, kad Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“ (dabar – žurnalas) ištvėrė ilgus, sunkius laikus, įveikęs nemažai bėdų. Ir čia visus sužavėjo Juozo sugebėjimas išlipti iš tų krizių, nepaileisti redakcijos vairo, o 2020 m. laikraštis „Voruta“

virto labai gražiu, solidžiu žurnalu.“ Taip pat G. V. Petrošienė perdavė ir kardinolo Sigito Tamkevičiaus sveikinimą laureatui. Gerbiamasis Ganytojas negalėjo atvykti į iškilmingą ceremoniją, bet džiaugiasi Juozo Vercinkevičiaus darbu, pasiekimais.

Vilties Prezidento Stasio Lozoraičio premiją jau daug metų mecenuoja ūkininkas, Seimo narys Kazys Starkevičius su šeima. Jis pasveikino laureatą, įteikdamas jam 1 000 Eur premiją, linkėjo jam sėkmės nelengvame, bet reikšmingame darbe.

Čia verta pabrėžti, kad K. Starkevičius yra sutikęs mecenuoti ir dar vieną premiją „Vilties Laisvės“. 2020 m. ją įsteigė LŽD ir Lietuvos žurnalistų sąjunga (LŽS) Baltarusijos žurnalistams, kurie nukentėjo nuo režimo represijų, vykdydami savo profesinę pareigą. Pernai gruodžio 10 d. premija buvo įteikta Baltarusijos žurnalistui Andrejui Aleksandrovui.

Šeštadienį Stasio Lozoraičio premijos įteikimo proga pasveikinti laureato Juozo Vercinkevičiaus ir palinkėti jam viso ko geriausio atėjo ir LŽS Kauno skyriaus pirmininkas Vidas Mačiulis. Jis kartu yra ir Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo tarybos pirmininkas, tad akcentavo, kokia svarbi šiais laikais laikraščiams, žurnalams, nišiniams leidiniams yra valstybės parama, be jos būtų labai sunku išsilaikyti, o kai kuriems ir neįmanoma.

Gražių sveikinimo žodžių laureatui negailėjo ir LŽD Vilniaus skyriaus pirmininkė Sofija Daubaraitė, linkėjusi „Vorutai“ gyvuoti dar ilgus metus.

Į renginį atvyko ir pirmoji S. Lozoraičio premijos laureatė Nijolė Baužytė. Ji daugumai Lietuvos žiūrovų žinoma iš legendinės LRT laidos „Mūsų miesteliai“. „Kiek daug leidinių yra užgesę nepriklausomoje

Istorinėje Lietuvos Respublikos Prezidentūroje Kaune 2022 m. gegužės 7 d. vykusio Stasio Lozoraičio žurnalistinės premijos „Kelyje į Vilties Prezidento Lietuvą“ įteikimo renginio dalyviai. AUŠROS VIRVIČIENĖS NUOTR.

Įteikus Stasio Lozoraičio premiją dvidešimt trečiajam laureatui, kalbėjo premijos mecenatas, ūkininkas, Lietuvos Respublikos Seimo narys Kazys Starkevičius, 2022 m. gegužės 7 d. Iš kairės: laureatas, „Vorutos“ steigėjas ir vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, Lietuvos žurnalistų draugijos pirmininkė Skirmantė Javaitytė, Lietuvos žurnalistų draugijos Centro valdybos narys Virgilijus Kubilius, Kazys Starkevičius. AUŠROS VIRVIČIENĖS NUOTR.

Lietuvoje. Man smagu, kad vienintelis istorijos laikraštis, o dabar žurnalas „Voruta“, išlaikė per visas audras. Mano šeimoje niekada nenutrūko jo prenumerata. Nei vienas numeris nėra prarastas. Visi yra išsaugoti, – susirinkusiesiems kalbėjo N. Baužytė. – Mano senelis buvo knygnešys ir mano tėvelis neleisdavo suplėšyti jokio laikraščio. Ir kai Vilniaus universitete sudegė tarybinės spaudos skyrius, iš mūsų namų buvo išvežti du sunkvežimiai laikraščių. Ir dabar mano tėvas įrašytas į bibliotekos fundatorių sąrašą.“

„Vorutos“ laikraštis, pabrėžė N. Baužytė, visada rašė apie jos šeimą: apie senelį knygnešį Karolį Baužį, apie kun. Zenoną Baužį, apie seserį žurnalistę ir knygų autorę Jūrą Mariją Baužytę-Štikelienę. „Buvo daug publikacijų, skirtų Baužių šeimai, tačiau nepaminėta liko N. Baužytės sesuo Julijona Danutė Baginskienė. Štai todėl pirmoji premijos laureatė šiųmetiniam nominantui įteikė sesers pieštą paveikslą.“

Galiausiai žodis buvo suteiktas pačiam premijos laureatui, UAB „Trakų žemė“ direktoriui-vyr. redaktoriui, VŠĮ „Vorutos“ fondo leidėjui, steigėjui ir vyr. redaktoriui Juozui Vercinkevičiui, kuris padėkojo už parodytą jam pagarbą: „Džiugu, kad esame susirinkę istorinėje LR Prezidentūroje, kuri susijusi ir su visa Lietuvos valstybės istorija, tarp jų ir Trakais.“ Taip pat jis keliais žodžiais prisiminė, kas 1988 m. ragino jį pradėti leisti laikraštį „Vorutą“, kas jį kūrė. Tai, žinoma, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, habil. dr. Kazimieras Garšva ir kt., tarp kurių yra ir dvasininkų: kun. Jonas Kaušyla, mons. Vytautas Pranciškus Rūkas (VŠĮ „Vorutos“ fondas leidžia jau antrą knygą apie jį), kun. Jonas Vaitonis, kun. Romualdas Šalčiūnas, prel. kun. Jonas Jonys, vysk. Juozas Matulaitis, kun. Valentinas Virvičius, vysk. Juozas Tunaitis ir daugelis kt.

Juozas Vercinkevičius taip pat jau daugiau kaip tris dešimtmečius leidžia ir Trakų rajono laikraštį „Trakų

žemė“, kuris buvo įsteigtas Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Trakų rajono tarybos nutarimu 1988 m. rugsėjo 14 d. „Vorutos“ žurnalas ir „Trakų žemės“ laikraštis daug bendradarbiauja su habil. dr. Kazimieru Garšva, tad kalbininkas atvyko į renginį pasveikinti premijos laureato. Taip pat su susirinkusiais pasidalijo įžvalgomis apie kalbinę padėtį Rytų Lietuvoje bei negailėjo kritikos valdžiai, įteisinusiai „x“, „w“ ir „q“ raides asmens dokumentuose, aiškiai nurodydamas, kokių neigiamų pasekmių mes galime sulaukti.

Lietuvos istorijos žurnalas „Voruta“ daug dėmesio skiria valstybės istorijos, kultūros, paveldo populiarinimui. Vienas iš leidinyje dažnai esančių publikacijų autorių dr. Martynas Purvinas dėkojo Juozui Vercinkevičiui už tai, kad jis ne tik daugybę metų užsiima Pietryčių ir Rytų Lietuvos skauduliais, bet nepamiršta ir Mažosios Lietuvos praeities, kuri yra labai svarbi mūsų istorijai. „Spaudos draudimo laikotarpiu Mažoji Lietuva buvo glaudžiai susijusi su knygnešiais. Ten buvo spausdinama ir iš ten gabenama spauda“, – aiškino dr. M. Purvinas.

Juozas Vercinkevičius už savo ilgametę žurnalistinę profesinę veiklą yra pelnęs daugybę apdovanojimų. 2012 m. jam buvo skirta Vasario 16-osios akto signataro Donato Malinausko premija už Lietuvos Nepriklausomybės stiprinimą, laisvės idėjų platinimą, valstybės istorijos garsinimą. Šią premiją įsteigė JAV gyvenantis signataro D. Malinausko vaikai Tadas Stomma su žmona Jadvyga ir signataro giminaitis gydytojas Viktoras Jencius-Butautas su žmona Žiedūna. Pastarasis atvyko pasveikinti laureato ir perduoti linkėjimų nuo savo giminių Stommų ir Eidukonių, gyvenančių už Atlanto.

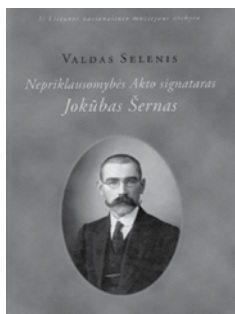
Ceremonijai baigiantis keturiems LŽD nariams – Nijolei Baužytei, Antanui Algirdui Pociui, Kaziui Napaleonui Kitkauskui, Antanui Seikaliui (po mirties) – buvo įteikti garbės apdovanojimai. Už aktyvią žurnalistinę veiklą taip pat buvo padėkota LŽD Kauno skyriaus nariui, pirmininkės pavaduotojui Aurelijui Antanui Noruševičiui, kuris išleido knygą apie partizaninę kovą, apie gimtąjį Viduklės kraštą. Taip pat už aktyvią veiklą, kūrybingus metus pagerbtas LŽD Vilniaus skyriaus narys Ruslan Arutiunian, kuris suorganizavo daug gražių renginių, pristatydamas LŽD narės a. a. Marytės Kontrimaitės šeimos rūpesčiu išleistą knygą.

Renginio pabaigoje laureatui didžiausios sėkmės linkėjo ir savo knygą „Ilgesio paukščiai“ padovanojo Saulutė Genovaitė Markauskaitė.

Iškilmingoje ceremonijoje skambėjo ne tik sveikinimo žodžiai laureatui, mintys, pamąstymai apie šių dienų aktualijas ir iškylančias problemas, bet taip pat visų širdis suvirpo ir lietuvių poetų eilės, sklidusios iš Olitos Dautartaitės lūpų. Po to visi įsiamžino bendroje nuotraukoje.

Knyga apie signatarą Jokūbą Šerną

Dr. Valdo Selenio knygos „Nepriklausomybės Akto signataras Jokūbas Šernas“ (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2022, 166 p.) viršelis

Prieš pat 2022 m. vasario 16-ąją Lietuvos nacionalinis muziejus išleido knygą apie Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarą Jokūbą Šerną¹. Muziejaus Vasario 16-osios bibliotekėlės seriją jau sudaro dešimt knygų apie signatarus. Jokūbas Šernas buvo paskutinis signataras, likęs be knygos.

Knygą pradėjo rašyti istorikės dr. Vilma Akmenytė-Ruzgienė ir dr. Giedrė Milerytė-Japertienė, kurios pradėtą rinkti medžiagą ir knygos rašymo „estafetę“ perdavė Lietuvos nacionalinio muziejaus vyresniajam muziejininkui, istorikui dr. Valdui Seleniui. Knygą recenzavo dr. Vilma Akmenytė-Ruzgienė ir Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotojas dr. Edmundas Gimžauskas.

Finansiškai knygos leidybą parėmė Vasario 16-osios klubas, vienijantis signatarų, taip pat ir Jokūbo Šerno, giminaičius.

Dauguma svarbių knygai šaltinių buvo paskelbta atskirais leidiniais – Lietuvos valstybės tarybos posėdžių protokolai, Vytauto Didžiojo gimnazijos protokolai, Pirmųjų Lietuvos Vyriausybių protokolai ir kiti. Nepaisant šios palankios aplinkybės, daug neskelbtų dokumentų peržiūrėta Lietuvos centriniam valstybės archyve, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, taip pat išnagrinėta periodinė spauda, pagrindiniai Pirmojo pasaulinio karo metų lietuvių laikraščiai, tokie kaip „Lietuvos aidas“, „Lietuva“, „Lietuvos žinios“ ir kiti.

Teisininkas Jokūbas Šernas 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Aktą pasirašė būdamas 29-erių metų. Lietuvos Tarybos narių amžiaus vidurkis buvo 39-eri metai. Vyresni nei 50 metų buvo Jonas Basanavičius ir Stanislovas Narutavičius. Kaip valstybininką jį geriausiai charakterizuoja generalinio sekretoriaus pareigos Lietuvos Taryboje, per jo rankas perėjo svarbiausi kuriamos valstybės dokumentai. Eidamas šias pareigas 1918 m. liepos 11 d., jis pasiūlė Lietuvos Tarybai institucijos pavadinime įterpti žodį „Valstybės“.

¹ Valdas Selenis, *Nepriklausomybės Akto signataras Jokūbas Šernas*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2022, 166 p.

J. Šerno biografiją rekonstruoti yra sudėtinga, nes jis tiesiog neturėjo gyvenimiško laiko apmąstyti ir įamžinti savo palikimo memuaruose. Galbūt to ir neskaitino daryti gyvenimas protestantiškosios etikos kultūroje, kur prioritetas yra skiriamas veikimui, bet ne kalbėsenai apie tą veikimą. Nėra dienoraščio ar atsiminimų, o iš nedaugelio laiškų (ir tų pačių gana oficialių, o ne asmeniškų) sunku pasakyti, kaip pats J. Šernas vertino įvykius ir susiklosčiusias aplinkybes. Neabejotina, kad neilga gyvenimo trukmė taip pat sutrukdė palikti ryškius pėdsakus plačiuose veiklos baruose. Reiktų pažymėti, kad J. Šerno reikšmė modernios Lietuvos istorijoje neapsiriboja Vasario 16-osios akto pasirašymu, nes jo visa veikla kuriant Lietuvos valstybę nuo pat Lietuvių konferencijos Vilniuje iki pirmosios Laikinosios Vyriausybės suformavimo yra ne mažiau svarbi.

Nepriklausomybės Akto signataras Jokūbas Šernas siekė teisininko išsilavinimo prestižiniuose Dorpatu (Tartu) ir Sankt Peterburgo universitetuose, tai padėjo pagrindą jo tolesnei veiklai lietuvių organizacijose Vilniuje ir būsimoje Lietuvos valstybėje. Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpiti veikloje pradėjo dalyvauti 1914 m. pabaigoje, 1915 m. tapo jos nariu, reikalų vedėju ir vaikų prieglaudos Šnipiškėse globėju, taip pat Švietimo komisijos, savotiškos „Švietimo ministerijos“, atsakingos už lietuvių mokyklų steigimą ir priežiūrą, sekretoriumi.

Politinę veiklą J. Šernas pradėjo 1916 m. vadinamojoje Vilniaus lietuvių politinėje grupėje. Į Lietuvos Tarybą J. Šernas išrinktas būdamas neparitiniu. Nuosekliai palaikė konstitucinės monarchijos kaip tinkamiausios Lietuvai valdymo formos idėją. Po 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto pasirašymo išrinktas Lietuvos Tarybos sekretoriumi. Šias svarbias pareigas ėjo iki 1919 m. balandžio. 1918 m. liepos 11 d. J. Šerno pasiūlymu vienintelė lietuvių valdžios institucija pervadinta į Lietuvos Valstybės Tarybą (toliau – LVT) siekiant konstatuoti įvykusį juridinį faktą, kad Lietuva jau yra valstybė. Vokiečių administracija, siekdama savų tikslų, su juo skaitytis nenorėjo. Be to, lenkų ir vokiečių kalbomis Lietuvos kraštas (ne valstybė) reiškė regioninį, ne valstybinį vienetą. Rūpinosi sukurti Lietuvos valstybėje miliciją gyventojams apsaugoti nuo organizuotų gaujų plėšikavimų. 1918 m. pabaigoje, eidamas LVT sekretoriaus pareigas, užkirto kelią Ministrui Pirmininkui Mykolui Sleževičiui prisiimti diktatoriaus pareigas.

Signataras dalyvavo rengiant 1919 m. Lietuvos Konstitucijos projektą. J. Šernas buvo vienas iš signatarų, ėjusių ir ministro pareigas. J. Šernui patikėta strategiškai svarbi misija – nutiesti kelius Mažosios Lietuvos susijungimui su Didžiąja Lietuva. Jo pastangų rezultatas – 1920 m. kovo 20 d. LVT posėdis, kuriame buvo kooptuoti trys Mažosios Lietuvos delegatai.

J. Šernas politinėmis pažiūromis buvo linkęs į tautininkus. Kurį laiką priklausė Tautos pažangos partijai. 1920 m., rinkimų į Steigiamąjį Seimą metu, J. Šernas ėjo šios partijos vicepirmininko pareigas. 1924 m. vasarą prisidėjo prie Tautininkų sąjungos steigiamojo suvažiavimo organizavimo Šiauliuose. Netrukus perėjo į artimą programą turėjusią Ūkininkų sąjungą, vadovavo jos Kauno skyriui.

1925 m. birželio 15 d. J. Šernas tapo pirmuoju Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentu direktoriumi. 1919 m. buvo išrinktas į Lietuvos prekybos ir pramonės banko tarybą, po trejų metų

tapo ir banko valdybos nariu bei vienu iš banko direktorių. Jis buvo vienas iš valstybės vidaus paskolos projekto autorių, raginęs piliečius pirkti to meto valstybės obligacijas tam, kad būtų paremta institucijas kurianti ir biudžetą renkanti valstybė. 1922 m. prisidėjo prie alaus pramonės Šiauliuose atkūrimo ir plėtojimo Kaune.

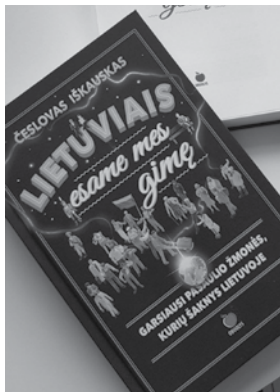
J. Šernas – vienintelis evangelikas reformatas iš dvidešimties 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų, aktyviai dalyvavęs Evangelikų Reformatų Bažnyčios veikloje, nuo 1918 m. ėjęs Lietuvos evangelikų reformatų Sinodo kuratoriaus pareigas.

Įvairiapusė visuomeninė ir politinė J. Šerno veikla reikšmingai prisidėjo prie Lietuvos Valstybės įkūrimo ir jos įtvirtinimo. Simboliškas faktas – 1922–1924 m. J. Šernas su šeima gyveno Vasario 16-osios gatvėje Kaune.

„Vorutos“ informacija

Kokios mūsų lietuviškumo šaknys?

Česlovo Iškausko knygos „Lietuviais esame mes gimę“ (Kaunas: Obuolys, 2022, 360 p.) viršelis

Šiandien kaip niekada svarbu pažvelgti ir į savo šaknis – ar jos būtų lietuviškos, ar kitos tautos, gyvenusios ar tebesančios Lietuvos žemėje. Taip jau sutapo, kad naujų grėsmių akivaizdoje pasirodė nauja – jau šeštoji mano knyga¹, šį kartą apie dvidešimt šešis likimus, garsių asmenybių gyvenimo vingius, jų išskirtines biografijas. Ir visai nesvarbu, ar jie patys, ar jų protėviai buvo lietuviai, žydai, totoriai. Svarbu, kad jie tam tikra prasme keitė pasaulį ir Lietuvą, garsino savo kraštą, o kai kurie – neslėpsiu – ir juodino. Bet jie ar jų seneliai bei tėvai vis tiek buvo kilę iš šios žemės ar kaip nors kitaip susiję su lietuviškomis šaknimis. Beje, nebūtinai susiję giminystės ryšiais...

Taigi... Ar tikrai K. Kolumbas turi lietuviško kraujo? Kodėl galima tvirtinti, kad Julijaus Cezario nurodymu buvo įkurtas Vilnius? Koks lietuvis pradėjo Antrąjį pasaulinį karą? Kas toks seifų plėšikas ir britų karo didvyris Džonis Ramenskis (Jonas Ra-

manauskas)? Ar yra įrodymų, kad JAV prezidento Džo Baideno (*Joe Biden*) protėviai kilę iš LDK, t. y. iš lietuvių? Ar, iš tiesų, britų premjeras Borisas Džonsonas (*Boris Johnson*) yra litvakas nuo Žemaičių Kalvarijos? Ką mes žinome apie karvedį Joną Karolį Chodkevičių, į Irano šachą pasikėsinusį Martiną Kurmį, litvaką nuo Seredžiaus Alą Jolsoną, galvanistikos išradėją Teodorą Grotusą?

Knygoje – dvidešimt šešių žymių asmenybių likimai, taip pat žydų „sėslumo ribų“ analizė, pasakojimai apie Stalino smogiką, Haičio salos karalių, „Raudonąją Emą“, Piotrą Vrangelį ir daugelį kitų. Bus įdomu paskaityti, juo labiau, kad kiekviename straipsnyje nurodyti šaltiniai, iš kur tie faktai arba versijos paimtos, tad jais galima naudotis rašant įvairius darbus.

Knyga buvo pristatyta leidyklos „Obuolys“ stende per 22-ąją Vilniaus knygų mugę.

Česlovas IŠKAUSKAS, Vilnius²

¹ Česlovas Iškauskas, *Lietuviais esame mes gimę*: Garsiausi pasaulio žmonės, kurių šaknys Lietuvoje, Kaunas: Obuolys, 2022, 360 p.

² Česlovas Iškauskas (g. 1950 m. liepos 12 d. Balbieriškyje, Prienų rajonas) – Lietuvos žurnalistas, politikos apžvalgininkas. 1976 m. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete įgijo žurnalistikos specialybę. 17 metų dirbo politikos apžvalgininku Lietuvos radijuje ir televizijoje bei kitose televizijose, septynerius – bankininkystėje, beveik dešimtmetį – Žinių radijuje. Šaltinis – <<https://obuolys.lt/produktas/lietuviais-esame-mes-gime/>>.

Lietuviai etninėse žemėse

Suvalkuose aptartas lietuviškos mokyklos steigimo klausimas

Lietuvos Respublikos konsulato Seinuose vadovas, ambasadorius Genadijus Mackelis kovo 23 d. susitiko su Suvalkų miesto prezidentu Česlavu Renkevičiumi (Czesław Renkiewicz). Pagrindinė pokalbio tema buvo lietuviškos mokyklos steigimo Suvalkuose perspektyvos.

G. Mackelis pasidžiaugė, kad Suvalkuose jau antrus metus sėkmingai veikia lietuviškas vaikų darželis ir tuo labai patenkinti Suvalkų ir apylinkių lietuviai. Pridūrė, kad norinčiųjų jį lankyti būtų dar daugiau, tačiau reikia spręsti tolimesnio mokymosi lietuvių kalba Suvalkuose klausimą – steigti lietuvišką pradinę mokyklą. Pabrėžė, kad Suvalkuose gyvenantys lietuviai nėra emigrantai, bet Lenkijos piliečiai ir kaip lietuvių tautinės mažumos atstovai turi teisę vykdyti švietimą ir kultūrinę veiklą gimtąja kalba, išlaikyti savo tautinę tapatybę. Todėl, pasak jo, Lenkijos institucijos, tarp jų Suvalkų miesto savivaldybė, turėtų padėti užtikrinti tinkamas sąlygas. Pažymėjo, kad Lietuvos valstybė remia ir remis Lenkijos lietuvių veiklą kultūros ir švietimo srityse.

Prezidentas Č. Renkevičius pažymėjo, kad Suvalkų miestas yra atviras visoms tautinėms mažumoms ir džiaugiasi jų aktyvia veikla mieste, tačiau skirti žemės sklypą statyboms ar surasti tinkamas patalpas švietėjiškai veiklai yra sudėtinga, nes miesto ištekliai yra riboti, ypač šiuo metu, kada savivaldybė priversta rūpintis karo pabėgėlių iš Ukrainos apgyvendinimo ir jų vaikų mokymo reikalais. Suvalkų miesto prezidentas nurodė kelis žemės sklypus ir pastatus, kuriuos galima būtų pritaikyti švietimo ar kultūros reikmėms. Taip pat pažymėjo, jog esant reikalui, miesto tarnybos galėtų išspręsti žemės sklypų paskir-

Lietuvos Respublikos konsulato Seinuose vadovas, ambasadorius Genadijus Mackelis (kairėje) su Suvalkų miesto prezidentu Česlavu Renkevičiumi aptarė galimybę Seinuose steigti lietuvišką mokyklą, 2022 m. kovo 23 d. NUOTR. IŠ LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSULATO SEINUOSE ARCHYVO

ties pakeitimo klausimus, kad juose būtų leista veikti švietimo įstaigoms.

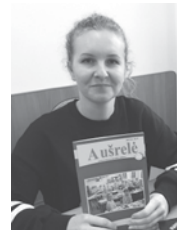
Konsulato vadovas, dėkodamas už susitikimą, pažymėjo, kad apsvarstys pateiktus pasiūlymus, aptars juos su lietuvių bendruomenės vadovais ir artimiausiu metu pratęs konsultacijas šiuo klausimu su Suvalkų miesto vadovybe.

*Lietuvos Respublikos konsulato
Seinuose informacija*

Šaltinis – <<https://consulate-sejny.mfa.lt/sejny/lt/naujienos/suvalkuose-aptartas-lietuviskos-mokyklos-steigimo-klausimas>>

Suvalkuose vyko antroji vaikų šokių šventė „Bitute pilkoji“

Jurgita STANKAUSKAITĖ,
Punskas, Lenkijos Respublika

Balandžio 29 d. Suvalkuose vyko antroji vaikų šokių šventė „Bitute pilkoji“. Joje dalyvavo šio krašto lietuviškų mokyklų ir darželių šokėjų grupės: Suvalkų lietuvių vaikų darželio „Sūduviukai“ (vad. Alicija Kraužlytė); Punsko LKN liaudies meno studija „Puniukai“ (vad. Asta Pečiulienė); Punsko Dariaus ir Girėno mokyklos „Trepsiukas“ (vad. Edita Balkevičienė); Punsko savivaldybės vaikų darželio „Žirniukai“ (vad. Irena Gasperavičienė ir Alicija Nevulienė); Punsko LKN choreografinis sambūris „Jotva“ (vad. Kornelija Mauliūtė); Seinų lietuvių „Žiburio“ darželio „Žiburiukai“ (vad. Alicija Maksimavičienė, Alicija Nevulienė, Gražina Karaneckienė, Birutė Stoskeliūnienė, Ivona Karaneckienė); Vidugirių pagrindinės mokyklos „Lancūgėlis“ (vad. Irena Kalinauskienė); Seinų lietuvių „Žiburio“ mokyklos „Žiburiukai“ (vad. Inga Vilkielis). Scenoje taip pat pasirodė svečiai iš Lietuvos: Jonavos Janinos Miščiukaitės meno mokyklos tautinės muzikos ir šokių ansamblio „Ratilėlis“ jaunių grupė (vad. Vaiva Andriulevičienė) ir istorinio šokio kolektyvas „Fioretti“ (vad. Živilė Antanavičienė). Šią šokių šventę surengė Suvalkų lietuvių vaikų darželis bei Meno fondas „Art Club“, renginio globėja – Lenkijos lietuvių bendruomenė (toliau – LLB).

„Ir aš ten buvau. Alų, midų su bitutėmis gėriau...“

Iš tiesų renginys buvo linksmas ir įdomus, tačiau verta paminėti kelis dalykus, apie kuriuos iš nuotraukų nesužinosime. Nors pernai šventėje nedalyvavau, bet šiųmetėje buvo parodytas neilgas vaizdo įrašas iš pernykščio šokėjų suvažiavimo, tad supratau, kad 2021-aisiais šokių šventė vyko hibridiniu būdu, o šį kartą vaikučiams tikrai turėjo būti smagu – mat, pirmą kartą susitiko visi mūsų krašto jaunieji šokėjai. Vis dėlto niekas neatstos artimo ir gyvo susitikimo su bendraamžiais.

Iš Lietuvos atvykę svečiai labai teigiamai nuteikė salėje susibūrusius šokėjus ir jų mokytojus, o renginio pradžioje vyko pamokėlė ir apšilimas. Visi dalyviai, pasidaliję į dvi dalis, padarė du didelius ratus su keliais mažesniais žiedeliais ir taip mokėsi bendro šokio ir pa-

sibuvimo šokyje. Beje, šokio kolektyvas „Fioretti“ leido akis paganyti ne tik į barokinius šokėjų drabužius, bet ir į prieš kelis šimtmečius šokamo išskirtinio šokio žingsnius.

Kelias valandas trukusi šventė išsunkė iš mažiau-siųjų paskutinį prakaitą, bet neišleido be saldžių dovanėlių. Apdovanotos buvo ir šokėjų vadovės, kurioms buvo įteikti Alicijos Kraužlytės sukurti aviliukai. LLB pirmininkė Jolanta Malinauskaitė-Vektorienė pabrėžė, kad šiemet šventę organizavo turėdami nulinį biudžetą kišenėje. Įmanoma? Pasirodo, įmanoma. Alicijos aviliukai buvo be galo žavūs ir gražūs. Pagaminti iš natūralių medžiagų, neteršiant aplinkos. Vadinasi, jeigu tikrai norima ką nors pasiekti, tai galima daug prasmingų dalykų gyvenime pasėti. Esmė – ne pinigai.

Šokių šventė „Bitute pilkoji“ vyko Tarptautinę šokio dieną, kuri švenčiama nuo 1982 m. UNESCO sprendimu. „Leiskite mums skaityti ir leiskite mums šokti. Šie du nukreipimai niekada nedaro jokios žalos pasauliui“, – rašė Volteras (*Voltaire*). „Šokis tai savotiška mūsų sielos kalba ir tikras, nesuvaldintas jausmas. Šokti gali visi – jauni ir seni, todėl pasiduoti šokio menui niekada nėra per vėlu. Norint šokti, nereikia lipti į sceną. Šokti galima visur ir visada. Net ir prieš veidrodį“, – sakė J. Malinauskaitė-Vektorienė. Tad šokime visą gyvenimą! Šokime gyvenimą!

Nors pati tą dieną nešokau, bet teko pamatyti be galo gražius padėkų šventės dalyviams paveikslukus. Pasirodo, meniškų piešinėlių paruošė kraštiečių Aneta Kulčickaitė.

Šaltinis – <<https://punskas.pl/kultura/jurgita-stankauskaite-bitute-pilkoji/>>

Suvalkų lietuvių vaikų darželio „Sūduviukai“ (vad. Alicija Kraužlytė) pasirodymas šokių šventėje „Bitute pilkoji“, 2022 m. balandžio 29 d. ŠALTINIS – <<https://www.facebook.com/119704749881240/photos/pcb.517976590054052/517975563387488/?type=3&theater>>

Lietuviškosios mokyklos brangios mums visiems

Angelė VALIENĖ,
Rimdžiūnai, Baltarusijos Respublika

Baltarusijos valdžia nusprendė, kad pamokos nuo rugsėjo lietuviškose mokyklose vyks tik baltarusių arba rusų kalbomis. Skaudžiai visa tai išgyvena krašto lietuviai, kurie puoselėjo lietuviybę, kurių tėvai, proseneliai atkakliai kovojo su caro, lenkų, sovietų okupantais, išsaugojo gimtąją kalbą ir papročius. Lietuvių bendruomenė Baltarusijoje nerimauja dėl tokio valdžios spaudimo.

Rimdžiūnų lopšelis-darželis ir vidurinė mokykla lietuvių mokomąja kalba. DR. ALEKSANDRO ADAMKAVIČIAUS NUOTR.

„Mums yra labai svarbu, kad išliktų ir mūsų kultūra, ir lietuvių kalba, nes tai mūsų prosenelių kalba. Mes tik už tai, kad taip būtų, kad galėtume dirbti, kad galėtume savo veiklas vystyti“, – LNK sakė lietuvių bendruomenės Baltarusijoje atstovė Marina Mitukevič. Kiekvieno žmogaus prigimtinė teisė leidžia rinktis ne tik religijos, bet ir visas kitas laisves: kalbėti, melstis, bendrauti gimtąją kalbą, auklėti vaikus tėvams priimtina dvasia. Iš viso Baltarusijoje yra dvi lietuvių mokyklos – Rimdžiūnų mokykla, pastatyta Lietuvos, tačiau šiuo metu išlaikoma Baltarusijos lėšomis, ir Pelesos mokykla, kurią finansuoja Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija.

Lietuviškų mokyklų Baltarusijoje koncepciją ir veiklos programą sudaro lietuviybės žadinimas, tautinių papročių ir lietuviybės atgaivinimas, dvasinių vertybių skiepijimas, patriotizmo ir pilietiškumo ugdymas. Lietuviybės darbas nepažeidžia kitų tautinių interesų, o ieško bendrų sąlyčio taškų, gerbiama

valstybinė baltarusių kalba, švietimo politika neprieštarauja Baltarusijos Respublikos Konstitucijai, švietimo įstatymui.

Lietuvių mokyklos veikia tautinių mažumų švietimo teisėmis, vadovaujasi Lietuvos ir Baltarusijos Respublikų švietimo vadovų suderintu mokymo planu, skiepijama pagarba baltarusių ir lietuvių tautų istorijai, kultūrai, vyrauja demokratiški, humaniški santykiai tarp mokyklos bendruomenės narių, ugdoma pagarba mokytojo ir mokinio asmenybei.

Mokyklos tapo tikru krašto lietuvių kultūros ir švietimo židiniu, padedančiu jiems išsaugoti tautinę kultūrą, gimtąją kalbą. Mokyklose puoselėjami lietuviški papročiai, tradicijos, švenčiamos tautinės ir religinės šventės.

Kokia šviesi diena buvo Gervėčių krašto Rimdžiūnų lietuviškosios mokyklos atidarymas 1994 m. Jame skambėjo ir šio krašto poetės Malvinos Miškinienės žodžiai:

*Sveika, mokykla, mūsų išsvajota,
Tėvų ir senelių naktimis išsapnuota!
Į naują mokyklėlę išminsime takelį,
Prie jo pasodinsim svyrnuoklį berželį.
Mūsų mažos rankytės ne daug ką gali,
Rūtom apsodinsim mokyklos darželį.
Būsime šeiminingais savo gimto krašto,
Mokykloje išmoksime lietuviško rašto.*

Daug kas verkė iš laimės, kad lietuviai turi lietuvišką mokyklą, o ypač džiaugėsi „Gervėčių“ klubo pirmininkas Alfonsas Augulis, prisiminęs sunkų šios mokyklos steigimo kelią.

Tik prasidėjus atgimimui Lietuvoje, imta rūpintis lietuviškos mokyklos steigimu Gervėčių krašte. Čia dideles pastangas parodė iš Pelegrindos kaimo kilęs, Lietuvoje mokslus baigęs visuomenės veikėjas Alfonsas Augulis. Jo iniciatyva 1991 m. pradėtas statyti Lietuvių švietimo ir kultūros centras Rimdžiūnuose. 1994 m. buvo įsteigta lietuviška pradžios mokykla ir darželis.

Baltarusijos Respublikos švietimo ministras V. Haisionok nusiuntė Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrui laišką.

Lietuvos Respublikos
švietimo ir mokslo ministerijai
Ponui V. Domarkui
Gerbiamas pone Ministre!

Baltarusijos švietimo ministerija atidžiai išnagrinėjo Jūsų 1994-08-19 dienos laišką, kuriame kėlėte lietuviškos pradžios mokyklos ir vaikų darželio atidarymo Rimdžiūnų kaime Gervėčių apylinkėje Astravo rajono Gardino srityje klausimą.

Baltarusijos švietimo ministerija pritaria sprendimui įsteigti šią mokyklą ir vaikų darželį. Tai atitinka Baltarusijos Respublikos įstatymus ir susitarimą dėl bendradarbiavimo tarp mūsų ministerijų. Esame pasiruošę padėti šiai mokyklai.

Pagal Baltarusijos Respublikos įstatymus mokyklos ir vaikų darželio įsteigimo klausimą sprendžia Astravo rajono vykdomasis komitetas, kurio vadovai su Baltarusijos Respublikos švietimo ministerijos nuomone ir Jūsų prašymu supažindinti.

V. Haisionok
Švietimo ministras

Įsteigtos lietuviškos mokyklos vedėja buvo Renata Greimaitė. Ji daug nuveikė, kad prigyūtų lietuviškasis švietimo daigas.

1996 m. pradžios mokykla ir darželis išaugo į vidurinę, kurios direktorės pavaduotoja, o vėliau direktore tapo vietinė lietuvė Liudmila Dymčenko.

Mokykla įsikūrė Lietuvos Respublikos pastatytuose erdvuose rūmuose. Žmonės labai džiaugėsi mokykla. Tai buvo jų ilgamečių vilčių įkūnijimas. Sava lietuviška mokykla Lietuvos dovanotuose rūmuose.

Mus šiais metais palikusi Gervėčių krašto šviesuolė Marija Mažeikienė 2001 m. „Lietuvių godose“ rašė:

Mūsų mokyklėlė lyg saulės spindulėlis. [...] Ar giedri diena, ar lietus lyja, Rimdžiūnų kaimas kitoks: čia šviesiau, čia širdis atsigauna. Dažnai ateinu kelis kilometrus iš Petrikų, sustaju prie beržo šalia mokyklos ir įsiklausau. Širdį džiugina ne lapeliai virpantys, ne šakos ošiančios, o iš už sienos sklindantys vaikų lietuviški skambūs balsai. Ir praeinantys gražūs mokytojai taip maloniai „laba diena“ taria. Žodžiai sugaudžia lyg švelni vargonų muzika. Visada sakau savo kaimynams: mylėkime lietuvišką mokyklėlę, saugokime ją, kaip mūsų vilties šviesulėlį. Kad niekada neužgestų ir kad šios mokyklos mokytojams, mokiniams nebūtume svetimi mes, čia gyvenantys nuo pat gimimo. Kad mūsų mokyklėlė šviesos spindulėliu švytėtų, vestų mūsų vaikelius į lietuvišką ateitį.

Mokytoja Liudmila Dymčenko, Gervėčių krašto dukra, duodama interviu 2016 m. „Lietuvių godų“ redaktorei M. Šaknienei sakė:

Mūsų mokykla – tai vietos lietuvių gyvenimo centras, šerdis, kuri labai brangi kiekvienam Gervėčių krašto lietuviui. Lietuviškoji mokykla tai visų mūsų centras, kultūros židinys. Be jos lietuviybės išlikimas tiesiog neįsivaizduojamas. Tai būtų tiesiog katastrofa visiems Gervėčių krašto lietuviams. Sulaužyti likimai, bedarbystė, nežinomybė, ką daryti mokytojų šeimoms su mokyklinio amžiaus vaikais. Daug iškyla klausimų, kaip juos išspręsti. Visus apėmė nerimas.

Lietuviškose vietovėse už mūsų valstybės sienų yra saugoma ir puoselėjama gimtoji kalba bei papročiai, lietuvių veikla yra labai svarbi saugant lietuviybės tradicijas etninėse Lietuvos žemėse. O kaip išsaugoti jas be lietuviškosios mokyklos?

Pietryčių Lietuva dainuoja

Sofija DAUBARAITĖ,
Vilnius–Šalčininkai

Gegužės 6-oji Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijoje buvo neeilinė. Juk neveltui šiai gimnazijai įteiktas „Aktyvios mokyklos“ pažymėjimas, kuris galioja iki 2024 m. pabaigos. Šios dienos renginius vienijo tema „Kultūra atveria vartus į ateitį“. Mokiniai dalyvavo įvairiausiose veiklose: mokėsi pinti tautines juostas, gilinosi į sampratą, kas yra menas, kad ne tik muzika, vaizduojamasis menas, knygos yra kultūra, bet ir žaidimai, šokiai taip pat yra menas, buvo surengta viktorina „Pažink savo kraštą“, protmūšiai „Iš kur mes kilę...“, „Aš ir pasaulis“, „Aš ir Lietuva“, „Ar aš kultūros žmogus?“, „Šalčininkų krašto kulinarijos kultūros paveldas“.

Bet svarbiausias šios dienos renginys buvo sugrįžę „Šalčios aleliumai“. Šiai tradicija tapusiai šventei būtų lygiai tiek pat metų, kiek ir gimnazijai – 25-eri, tačiau užgriuvusios koronės (COVID-19 pandemija ir pan.) pakeitė mokytojų, meno vadovų ir moksleivių planus. Tad po dvejų metų pertraukos vyko XXIII Pietryčių Lietuvos moksleivių meninės kūrybos šventė, kurios šūkis skelbė: „Mes patys esame šviesa, mes patys esame saulė“ (iš Vytauto Mačernio laiško Bronei Vildžiūnaitei, 1942 m. liepos 12 d.).

Žinoma, ši šventė Pietryčių Lietuvos gimnazijoje visada išskirtinė. Išskirtinė dėl moksleivių kolektyvų ir svečių gausumo. Siekiant, kad Šalčininkuose būtų pastatyta mokykla, buvo nueitas ilgas ir sunkus kelias. Mokyklos statybos iniciatoriai ir raštų rašytojai, prašytojai buvo visuomenininkai, visuomeninių organizacijų nariai, mokslininkai. Tad jie ir liko šios mokyklos globėjai. O mokyklos vardo suteikimo krikštą turiu yra laikomas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininkas, prof. habil. dr. Vytautas Landsbergis. Mokytojai ir gimnazistai išmano savo mokslo ir kultūros šventovės istoriją, tad tylos minute buvo pagerbti išėję amžinybėn geradariai, švietę kitiems ir puoselėję lietuvių (prof. Gražina Ručytė-Landsbergienė, Alis

Vidūnas, kun. Alfonsas Svarinskas, akad., prof. habil. dr. Antanas Tyla, dr. Romas Batūra, G. Vaišnorienė, D. Paliūnienė, Bernardas Šaknys ir kt.)

Na, o pasveikinti „Šalčios aleliumų“ dalyvių, pasidžiaugti jų menine programa ir pabendrauti su mokyklos mokytojais, meninių programų vadovais, moksleiviais atvyko Lietuvos Respublikos Seimo Kultūros komiteto pirmininkas Vytautas Juozapaitis, ambasadorius Remigijus Motuzas, Lietuvos Respublikos švietimo ir sporto ministerijos Regioninių mokyklų skyriaus vedėjas Jonas Vasiliauskas, Šalčininkų rajono savivaldybės mero padėjėjas Valdemar Sliževski, lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas, ilgametis Vilniaus r. Marijampolio vidurinės mokyklos (dab. Meilės Lukšienės gimnazija) direktorius Benediktas Algimantas Masaitis, „Vilnijos“ draugijos pirmininkas, kalbininkas habil. dr. Kazimieras Garšva, Rytų Lietuvos mokytojų sąjungos pirmininkė Danguolė Zosė Sabienė, Šalčininkų Šv. apaštalo Petro parapijos klebonas dekanas Ruslan Vilkel, gausus būrys kauniečių, kurie puikiai žino Pietryčių Lietuvos problemas (Alfonsas Petrukevičius, Nijolė Długauskaitė, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos Kauno skyriaus vadovė dr. Aušra Jurevičiūtė, Vytauto Didžiojo karo muziejaus atstovė, ir kt.).

„Vilnijos“ draugijos pirmininkas habil. dr. Kazimieras Garšva (kairėje) ir Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius įteikė apdovanojimą Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijos direktorei Danutai Zuzo ir šios gimnazijos muzikos mokytojai metodininkei Jadvygai Sinkevič. SOFIJOS DAUBARAITĖS NUOTR.

Svečiai ne tik sveikino šventės dalyvius, bet ir teikė dovanas. Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko patarėja švietimo, mokslo, inovacijų ir nevyriausybinų organizacijų klausimais Aistė Kairienė perdavė Vyriausybės vadovės Ingridos Šimonytės sveikinimą. Kalbėjusieji vylėsi, kad gimnazija klestės ir kad dar ilgai joje rinksis „Šalčios aleliumų“ dalyviai. Habil. dr. K. Garšva sakė: „Lietuvos tūkstantmečio gimnazija yra lietuviškos puoselėjimo ir sklaidos židinys. Gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius ne tik subūrė kūrybingą pedagogų kolektyvą šioje gimnazijoje, bet yra ir jungianti lietuviškos grandis Pietryčių Lietuvoje.“

Pasibaigus sveikinimams, visas dėmesys buvo sutelktas į sceną. Buvo atverta skrynia, iš kurios veržėsi, kaip sakytų Juozas Tumas-Vaižgantas, deimančiukai, buvo skaitomos V. Mačernio ir kt. poetų eilės, daina keitė dainą, sukosi jaunimas kaip vijurkai, šokdami tautinius šokius, juos keitė teminės literatūrinės kompozicijos, skirtos tėvynei, istorijai, buvo keliami klausimai: kas aš esu, kokia mano kaip žmogaus paskirtis, ar turiu šaknis? Gražiai derėjo vaikų sceniniai žaidimai, kalbantys jiems suprantama kalba apie gamtą, jos saugojimą. Juk taip paprasta ir suprantama: nekukuos gegutė, jei nebus medžių, neaugs gėlės, jei bus verčiamos šiukšlės, nelakstys kiškiai ir kiti gyvūnai, vargu, ar išvys ir drugelį. Scenos ekrane besikeičiant iliustracijoms, vaikai klausė, ką daryti, kas visa tai sutvarkys, ir rado atsakymą – imti ir padaryti tai patiems. Visada esantys salėje džiugiai sutinka pačius mažiausius scenos dalyvius. Taip buvo ir ši kartą, kai į sceną subėgo Šalčininkų lopšelio-darželio „Vyturėlis“ mažieji. Scenoje jie gražiai šoko, atrodė, kad jie nė negalvoja, kad yra scenoje. Sunku išvardyti visas minimą dieną išdainuotas liaudies dainas, sušoktus šokius, atkurtus žaidimus. Nepamirštas

Prof. habil. dr. Vytautas Landsbergis (kairėje) ir Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius, 2022 m. gegužės 6 d. SOFIJOS DAUBARAITĖS NUOTR.

ir Šalčininkų Stanislavo Moniuškos menų mokyklos auklėtinių ansamblis, skambinti kūrinių fortepijonu, o kur dar gimnazistai, groję akordeonais, ir kanklininkų ansamblis, be kurio neįsivaizduojami „Šalčios aleliumai“.

Šioje meno šventėje, be anksčiau minėtos mokyklos ir „Vyturėlio“, dalyvavo Vilniaus lietuvių namai, Šalčininkų r. Jašiūnų „Aušros“, Eišiškių Stanislovo Rapolionio, Turgelių „Aistuvos“, Dieveniškų „Ryto“, Lietuvos tūkstantmečio, Vilniaus r. Baltosios Vokės „Šilo“, Riešės gimnazijos.

Lygia greta mokykloje buvo atidaryta paroda „Šviesulį prisimenant...“. Ji skirta prof. G. Ručytei-Landsbergienei. Profesorė, būdama V. Landsbergio fondo valdybos pirmininke, nuoširdžiai rūpinosi ir Pietryčių mokyklomis, rėmė čia vykstančius kultūrinius renginius. Prisimintini ne tik „Šalčios aleliumai“, bet ir „Vilniaus jovarai“ bei kt. programos. Prof. habil. dr. V. Landsbergis parodos atidarymo metu sakė, kad Gražina mylėjo gyvenimą ir kiek galėdama prisidėdavo prie kultūros puoselėjimo.

Jis prisiminė, kaip išaugo Turgelių „Aistuvos“ gimnazija, ir matydamas tokius šaunius gimnazistus linkėjo sakyti, kad „mūsų dienos kaip šventė“. Pažymėjo, kad jaunimas turi augti, bręsti, žydyti, kad gal ir ne veltui tiek plūktasi dėl Nepriklausomybės.

„Šalčios aleliumai“ baigėsi daina „Žemėj Lietuvos“, kurią drauge dainavo moksleiviai ir žiūrovai. Prieš tai buvo padėkota visiems šventės organizatoriams, dalyviams ir rėmėjams – V. Landsbergio, Cingų, Tautos fondams. Mokytojams, kolektyvų vadovams buvo įteikti padėkos raštai, o gimnazistams – tradicinis šventinis tortas. Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius V. Žilius pažadėjo, kad kol egzistuos gimnazija, matysime ir girdėsime „Šalčios aleliumus“.

XXIII Pietryčių Lietuvos lietuviškų mokyklų šventės „Šalčios aleliumai“ dalyviai vaišinosi jiems padovanotu tortu, 2022 m. gegužės 6 d. SOFIJOS DAUBARAITĖS NUOTR.

Lietuvių kalbos diena Trakų pradinėje mokykloje

Dalia ŠIDLAUSKIENĖ,
Trakų pradinės mokyklos direktorė

Lietuvių kalbos diktanto ir viktorinos konkurso dalyviai. NUOTR. IŠ TRAKŲ PRADINĖS MOKYKLOS ARCHYVO

Gegužės 3-iąją minima Pasaulinė spaudos laisvės diena, tad Trakų pradinėje mokykloje vyko tradicinis rajoninis ketvirtų klasių mokinių lietuvių kalbos diktanto ir viktorinos konkursas. Smagu buvo matyti iš Trakų rajono mokyklų sugužėjusius dalyvius ir svečius iš Vilniaus „Žiburio“ pradinės bei Ukmergės Dukstynos pagrindinės mokyklų.

Puikiai nusiteikusios lietuvių kalbos viktorinoje dalyvavusios komandos diskutavo, tarėsi ir ieškojo sprendimų. Lietuvių kalbos diktanto konkurse 15 ketvirtokų susikaupe rašė diktantą. Po konkursų jaunieji dalyviai reflektavo kūrybinėse dirbtuvėse, kurias organizavo Trakų pradinės mokyklos mokytojos, o atvykę mokytojai klausė Trakų pradinės mokyklos neįgaliųjų vaikų socialinės globos skyriaus socialinės darbuotojos pranešimo apie vaikų, turinčių autizmo požymių, ugdymą. Pasibaigus visoms veikloms, konkurso dalyvius pasveikino Trakų pradinės mokyklos direktorė Dalia Šidlauskienė, Trakų rajono savivaldybės administracijos

Švietimo skyriaus vedėjo pavaduotoja Alina Jakonis, o mokyklos dainininkai ir šokėjai padovanojo jiems malonių emocijų.

Konkurso vertinimo komisijai paskelbus rezultatus, visi dalyviai buvo apdovanoti Trakų pradinės mokyklos padėkomis bei dovanėlėmis, o nugalėtojai diplomais. Lietuvių kalbos viktorinoje III vietą laimėjo Trakų r. Paluknio „Medeinos“ gimnazijos komanda, II vieta džiaugėsi Trakų r. Lentvario pradinės mokyklos komanda, o I vieta atiteko Trakų pradinės mokyklos komandai. Lietuvių kalbos diktanto konkurse pagal padarytų klaidų skaičių ir rašymo kultūrą III vietą laimėjo Ukmergės Dukstynos pagrindinės mokyklos mokinė Adelė Pauliukonytė, II vieta džiaugėsi Vilniaus „Žiburio“ pradinės mokyklos atstovė Armantė Anisko, o I vietą laimėjo Trakų pradinės mokyklos mokinė Viltė Kildaitė.

Trakų pradinės mokyklos komanda dėkoja visiems konkursų dalyviams, o labiausiai – dalyvius paruošusiems mokytojams. Dėkojame mokytojams už dėmesį ir meilę!

Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ lietuviškos mokyklos dabartiniame Trakų rajone Lenkijos okupacijos metais

Daiva KERDOKAITĖ-KAZLAUSKĖ,

Trakų Vytauto Didžiojo gimnazijos istorijos mokytoja metodininkė

Trakų Vytauto Didžiojo gimnazijos mokiniai 2020–2021 m. kartu su istorijos mokytoja Daiva Janutaitiene rinko istorinę informaciją apie mokyklas Trakuose Lenkijos okupacijos metais.¹ Šiemet sukanka 100 metų, kai Vilnius ir Vilniaus kraštas kartu su Trakais oficialiai tapo Lenkijos dalimi. Mokiniais pradėjus domėtis Trakų istorija Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu (1918–1940), kilo naujų klausimų: kokiomis aplinkybėmis Trakai tapo Lenkijos valstybės dalimi; kur dabartiniame Trakų rajone buvo nustatyta demarkacinė linija tarp Lietuvos ir Lenkijos valstybių; ar šiuo laikotarpiu lietuvių tautybės vaikai turėjo galimybę mokytis lietuviškai mokyklose; kokių mokomųjų dalykų mokėsi?

Trakų Vytauto Didžiojo gimnazijos I a klasės mokiniai kartu su mokytoja, pasitelkę istorijos vadovėlius, knygas ir Lietuvos valstybės archyve saugomų dokumentų informaciją, pamėgino atsakyti į kilusius klausimus. Pirmiausia mėginta atsakyti, kokiomis aplinkybėmis Trakai ir dalis dabartinio Trakų rajono teritorijos tapo Lenkijos dalimi.

Nepriklausomybės kovų laikotarpiu (1918–1920) jaunai Lietuvos valstybei teko ginti savo laisvę nuo bolševikinės Rusijos, Lenkijos ir bermontininkų. Lietuvos kariuomenė prie Širvintų ir Giedraičių sustabdė Liucjano Želigovskio (*Lucjan Żeligowski*) karinius dalinius, bet Tautų Sąjungos karinės komisijos sprendimu buvo sustabdytos kovos ir nustatyta kontrolės zona, pasiūlyta konfliktą spręsti derybo-

mis.² Lietuvai atmetus Polio Himanso (*Paul Hymans*) projektą, Tautų Sąjungos taryba 1922 m. sausio 13 d. atsisakė toliau spręsti abiejų šalių ginčą, nutarė padalyti neutralią zoną ir nustatyti naują demarkacinę liniją. Vasario 3 d. demarkacinė linija buvo nustatyta pagal geležinkelį Gardinas–Vilnius–Daugpilis, paliekant Vilnių Lenkijai. L. Želigovskis savo ruožtu ėmėsi legalizuoti Vilniaus okupaciją. Dar 1921 m. lapkričio 30 d. jis paskelbė rinkimus į Vilniaus seimą, kuris turėjo nustatyti Vilniaus krašto priklausomybę. Lietuva protestavo prieš tokius rinkimus. Lietuviai rinkimuose nedalyvavo. Taigi 1922 m. sausio 8 d. plebiscite dalyvavo vos 18 % gyventojų, balsavo vieni lenkai.³ Įvykus Vilniaus Seimo rinkimams, Laikinoji valdymo komisija (toliau – LVK; ji buvo įkurta 1920 m. spalio 12 d. netrukus po L. Želigovskio įvykdyto Vilniaus krašto užėmimo) 1922 m. vasario 1 d. sušaukė savo pirmąjį posėdį. Vilniaus seimas vasario 25 d. pavedė LVK valdyti kraštą, kol Vidurio Lietuva taps Lenkijos dalimi.⁴ Lenkijos seimas kovo 24 d. paskelbė, kad Vilniaus kraštas įjungiamas į Lenkijos valstybę.

Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) yra duomenų, kad po 1920 m. spalio, kai Lenkija buvo užgrobusi Vilniaus kraštą, Vilniaus apskrityje 1921 m. buvo 172 610 gyventojų, tarp kurių: 137 837 lenkai, 12 335 lietuviai, 17 154 baltarusiai, 5 152 žydai, 130 karaimų.⁵

Kaip šie bendri Lietuvos istorijos įvykiai atsispindi to laiko Trakų miesto istorijoje, yra užfiksuota Trakų

¹ Žr. Daiva Janutaitienė, „Trakų mokyklos Lenkijos okupacijos metais (1920–1939)“, in: *Trakų žemė*, Nr. 50 (1152), 2020 m. gruodžio 11 d., p. 7.

² Arūnas Gumuliauskas, *Lietuvos istorija 10 klasei*, V. 1993, p. 46.

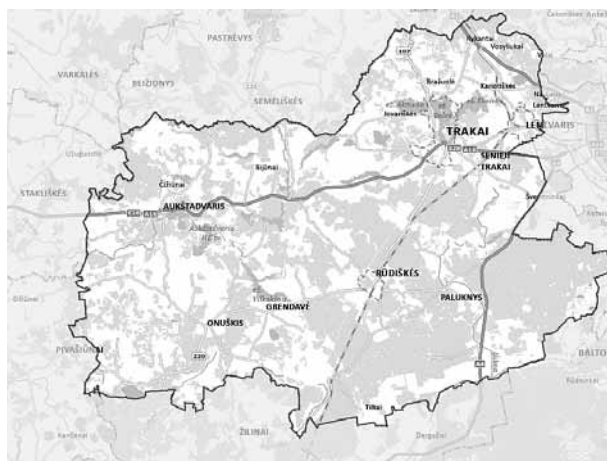
³ *Ibid.*, p. 59.

⁴ Lietuvos centrinis valstybės archyvas, „Pažyma apie Vidurio Lietuvos laikinosios valdymo komisijos fondą nr. 19, 2005–11–Nr. SA–“, in: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). Prieiga per internetą – http://www.archyvai.lt/lt/fondai/regionine_ir_teritorine_valdzia/lcva_f19_pazyma.html.

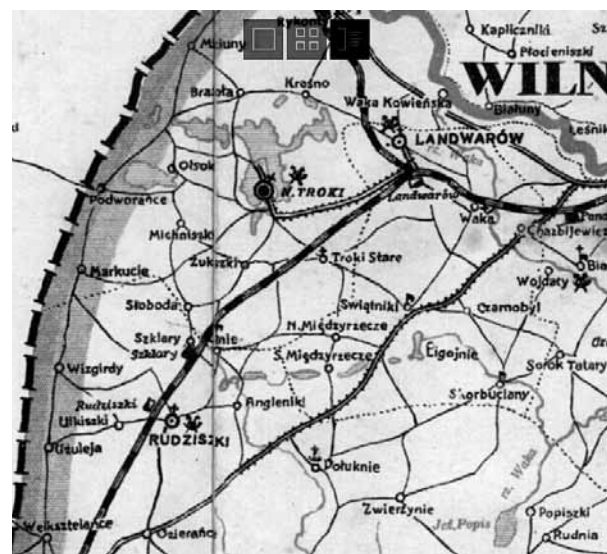
⁵ LCVA, f. 51, ap. 15, b. 350, l. 52.

miesto kronikoje. Įžengus gen. Želigovskio kariuomenei, vadovavimą (Trakams) vėl perėmė burmistras Budrevičius, kuris dirbo iki 1921 m. kovo 1 d., t. y. iki to laiko, kai po du kartus įteikto prašymo pagaliau gavo sutikimą atsistatdyinti. Burmistro pareigos buvo patikėtos Romualdai Mickievičiui. 1923 m. spalio 15 d. Trakus aplankė jo šviesybė Lenkijos Respublikos Prezidentas Stanislavas Wojciechovskis, kuris buvo priimtas ypač iškilmingai. Priemiestyje Smailiojoje sankryžoje (Rogatkoje) buvo suręsti triumfo vartai. Įvažiuojantį Prezidentą su duona ir druska pasitiko l. e. p. burmistras Romualdas Mickievičius ir miesto bei apylinkės tarybų nariai. Prezidento viešnagės metu miesto ir apylinkės tarybų vardu l. e. p. burmistras Mickievičius įteikė Ponui Prezidentui tokio turinio laišką:

Jo Ekscelencijai Šviesiausios Lenkijos Respublikos Ponui Prezidentui. Trakų apskritis, gyvuojanti nuo XVIII a. ir susidedanti iš 16 apylinkių ir Trakų miesto, egzistavo iki 1920 m., kai gen. Želigovskio kariuomenė užėmė Vilniaus krašto teritoriją. Nuo to momento apylinkės, esančios šioje Lietuvos sienos pusėje, yra įjungtos į Vilniaus apskritį, kuri buvo pavadinta Vilniaus–Trakų apskritimi. Buvusios Trakų apskrities centras – Trakų miestas buvo įkurtas 1321 m. kaip Lietuvos Kunigaikštystės sostinė. Paskui jis buvo vaivadijos, o vėliau apskrities centras, ir taip palaipsniui augo. Kai apskritis buvo panaikinta, miestas nuskurdo ir neturi jėgų susidoroti su pasaulinio karo padarytais nuostoliais. Ryšium su kuriu projektu sudaryti Vilniaus apskrityje naują pasienio seniūniją Eišiškėse, maloniai kreipiamės į Šviesiausios Lenkijos Respublikos Poną Prezidentą, prašydami sudaryti pasienio seniūniją Trakuose, nes tai leistų Trakų miestui vėl pakilti ir atsikurti. Trakuose yra valstybinės patalpos, tinkamos seniūnijos įstaigoms, ir valstybės išdui seniūnijos įkurdinimui Trakuose netektų leisti pinigų jų statybai ar nuomai. Už Trakų apskrities sudarymą dar byloja tokios istorinės aplinkybės: Trakų apskrities pavadinimas būtų išsaugotas įjungiant į šią apskritį Trakų, Lentvario, Rūdiškių, Valkininkų apylinkes ir Trakų miestą – kartu iki 40 tūkstančių gyventojų; priklausančios šiandien Vilniaus–Trakų apskričiai Trakų apskrities Marcinkonių apylinkė, taip pat Lidos apskrities Kaniavos ir Eišiškių apylinkės ir Vilniaus apskrities Šalčininkų ir Rūdiškių apylinkės sudarytų Trakų apskritį, palei kurią ir palei sieną yra Vilnius–Gardinas geležinkelis. Apskrityje su tomis apylinkėmis dauguma gyventojų yra lenkai, ir jie sudarytų persvarą visuose valstybiniuose reikaluose. Toliau, lietuviai šiandien turi Trakų apskritį su centru Kaišiadoryse. Ji pavadinta „Trakų apskritimi“, ir tai visada sudarys prielaidas pretenzijoms į tikrąją apskrities centrą – į Trakų miestą. Tad apskrities įkūrimas Trakuose patrauks Lietuvos pusės paribio gyventojus prie Trakų, kaip prie artimiausio miesto, ir tuo pačiu pamažu susiformuos tam tikras nenoras, kad ta apskrities dalis būtų prijungta prie Kauno Lietuvos, tuo labiau kad ir

Dabartinis Trakų rajono žemėlapis. ŠALTINIS – <<https://www.geoportal.lt/savivaldybes/trakai>>

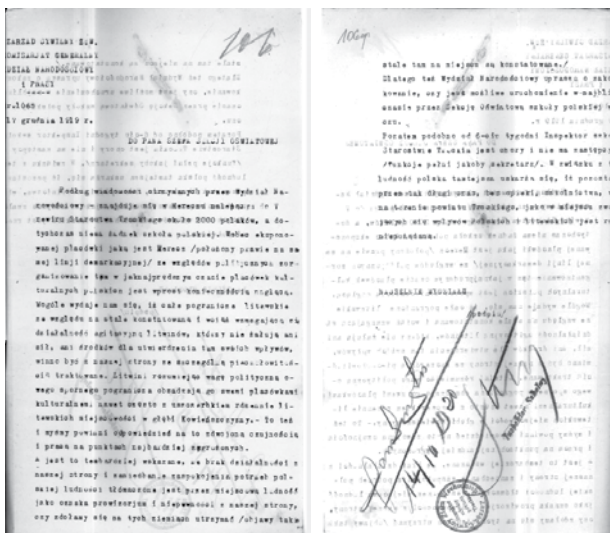

Dabartinio Trakų rajono teritorija, kuri priklausė Lenkijos Respublikai. 1938 m. žemėlapis. ŠALTINIS – <https://www.radzima.net/ru/gmina/troki_2.html>

tenykštėje apskrityje dauguma gyventojų yra lenkai. Tuo atveju, jei nebūtų pripažinta galimybė sukurti seniūnijos Trakuose, maloniai prašytume atidaryti bent seniūnijos skyrių, kad paribio gyventojams būtų lengviau tvarkyti būtinus administracinius reikalus vietoje, nes dabartinėmis sąlygomis Vilniaus–Trakų seniūnija yra perkrauta darbų, ir reikalus tvarko žmonės, nutolę nuo vietinių gyventojų, dėl to daug labiau gaištama. Trakai, 1923 m. spalio 15 diena.⁶

Nuo 1923 m. gegužės mėnesio, abiem pusėms išformavus ginkluotas šaulių ir milicijos grupuotes, palaipsniui pasienio kontrolę perėmė Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių pasienio daliniai. Nuo 1924 m. demarkacinę liniją jau saugojo Lietuvos pasienio policija. Ši linija buvo ilga, vingiuota ir paini, nes faktiškai nebuvo natūralių gamtos ribų, kuriomis ji galėjo būti išvesta. Lietuvos ir Lenkijos pasieniečiams teko

⁶ „Trakų miesto kronika nuo 1918 m. gruodžio mėn.“, iš lenkų k. vertė ir pastabas surašė dr. Halina Kobeckaitė, in: *Trakų žemė*, 2016 m. balandžio 22 d. Prieiga per internetą – <<http://www.traku-zeme.lt/traku-miesto-kronika-nuo-1918-m-gruodzio-men/>>.

Lenkijos švietimo ministerijos dokumentas mokykloms, atkreipiantis dėmesį apie padėtį pasienyje su Lietuva. ŠALTINIS – LVCA, F. 172, AP. 1, B. 39, L. 106, 106 A. P.

patruluoti vieniems šalia kitų. Nesant aiškių linijos ribų nuolat kildavo nesusipratimų dėl neteisėtų sienos žymėjimų ar perėjimų.⁷ Demarkacinė linija buvo žymima užakėtu žemės ruožu, žiemą kartais ją žymėdavo ir šiaudais. Tarpukariu per demarkacinę liniją nuolatos judėjo gyventojai, veikė oficialūs pasienio punktai, anapus sienos vieni kitus lankė giminaičiai, vyko vestuvių ir laidotuvių apeigos, turėję žemės anapus linijos ūkininkai dirbo ūkio darbus, ganė galvijus.⁸ Kai kurie užsiimdavo ir kontrabanda. Vilniuje buvo brangūs cukrus, sacharinas, degtukai, todėl iš Lietuvos pusės šios prekės keliaudavo Lenkijos pusėn. Dažnai per Nerį Lenkijos pusėn plukdydavo gyvulius. Lietuvos pusės gyventojai slapčiomis traukdavo Vilniun, kur pirkdavo audinių, drabužių. Jauni vyrai sienos dažnai visai nepaisė ir vakarais traukdavo jau seniai pramintais takais per sieną į gretimų kaimų šokus. Lietuvių pasienio policija konfiskavo nemažai slapta gabenamų prekių, todėl Trakų baro viršininkas K. Čerskis Karageliškėse buvo atidaręs konfiskuotų prekių parduotuvę.⁹

Lietuvos Respublikos signatarui Donatui Malinauskui kilo mintis pasienyje esančiame Strėvos kaime išplėsti gyvenvietę. Planuota pastatyti pasienio miestelį su kultūros centru, pienine, paštu, paminklu Vytautui Didžiajam,

nauja erdvia bažnyčia. Deja, šias idėjas užgesino karas...¹⁰

Iš Lenkijos pusės pasienyje esančiuose miestuose, taip pat ir Trakuose skubėta stiprinti lenkišką dvasią, nes labai dažnai žmonės jautėsi tos valstybės piliečiais, kurioje ekonomiškai buvo geresnės gyvenimo sąlygos. Lenkijos valdžia daug dėmesio skyrė švietimui, kurdama gana tankų valstybinių mokyklų tinklą, sukurdamą sąlygas visiems mokyklinio amžiaus vaikams lankyti mokyklą. Tyrinėjant LCVA saugomus dokumentus apie Trakų rajono mokyklų duomenis Lenkijos okupacijos metais, susikuria vaizdas, kad mokyklos buvo kas tris ar keturis kilometrus ir vaikai į jas galėjo nueiti pėsčiomis. Ypačingas dėmesys skiriamas vietovėms prie demarkacinės linijos. Skatinama steigti mokyklas ir veikti tenkinant gyventojų poreikius, nes bijoma lietuvių įtakos ir teigiama, kad Lietuva gausiai finansuoja demarkacinės sienos rajonus.¹¹

Lietuvių vaikų ir suaugusiųjų mokymu ir švietimu Lenkijos okupacijos laikotarpiu užsiėmė organizacijos, besirūpinančios lietuvių išsaugojimu ir puoselėjimu aneksuotame Lenkijos krašte. Pirmoji – lietuvių švietimo draugija „Rytas“, veikusi nuo 1913 iki 1939 m., bei Vilniuje ir Vilniaus krašte veikusi Lietuvių šv. Kazimiero draugija jaunimui auklėti ir globoti (lenk. *Litewskie Towarzystwo Świętego Kazimierza Wychowania Młodzieży i Opieki nad nią*), kurios pagrindinis tikslas buvo jaunimo ugdymas, grįstas katalikiškomis nuostatomis.¹²

„Ryto“ draugijos kūrimasis prasideda nuo 1911 m. spalio 6 dienos. V. Mirono, A. Petrulio, J. Novickio iniciatyva pradėto leisti Vilniaus krašto lietuviams skirtą laikraščio „Aušra“ suvažiavimuose paaiškėjo, kad Vilniaus kraštui reikia atskiros draugijos mokykloms steigti ir švietimo darbui plėsti, kuri rūpintųsi lenkinamų lietuvių tautinio sąmoningumo ugdymu. Esama padėtis Vilniaus lietuvių inteligentų tenkinti negalėjo: nesant oficialaus švietimo lietuvių kalba, rytų Lietuvai grėsė nutautėjimas. Kunigas P. Kraujalis apie lietuvių švietimo padėtį, buvusią prieš draugijos įkūrimą Vilniaus krašte, straipsnyje „Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ rašė: „Turėjo jau Kauno gubernijos lietuviai švietimo draugiją „Saulė“, suvalkiečiai turėjo „Žiburį“ – tik Vilniaus gubernijos lietuviai iki šiol gyveno be jokios draugijos. Bet ir mūsų gyvenime buvo nemažas skirtumas: kauniškiai ir suvalkiečiai turėjo savo vaikams mokyti mokyklas, mes gi, jei ir mokinome, tai slapta, kad niekas nežinotų, kad policija neprikibtų.“ Siekdami, kad Vilniaus krašte būtų įsteigta draugija, galinti rūpintis lietuvių švietimu, analogiška esančioms Kauno ir Suvalkų gubernijose, Vilniaus lietuvių inteligentai pradėjo rūpintis organizaciniu darbu:

⁷ Dr. Tomas Balkelis, „Geležinė uždanga“: Lietuva–Lenkija 1920–1939 metais“, in: „Geležinė uždanga“: Lietuva–Lenkija, 1920–1939 m.: straipsnių rinkinys, sud. Olijardas Lukoševičius, Kaišiadorys: Kaišiadorių muziejus, 2020, p. 7. Prieiga per internetą – <https://site-449304.mozfiles.com/files/449304/Gelezine_uzdanga.pdf>.

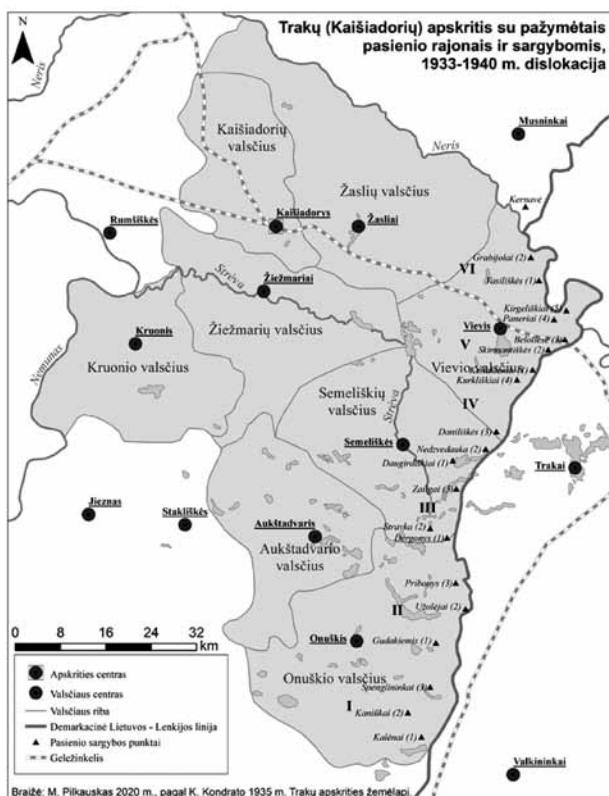
⁸ „[LT/PL] Buvusi Lietuvos – Lenkijos demarkacinė linija“, [diskusijos], in: *miestai.net*. Prieiga per internetą – <<https://www.miestai.net/forumas/forum/bendrosios-diskusijos/infrastrukt%C5%ABrair-pramon%C4%97/keliai-gatv%C4%97s-autotransportas/9708-lt-pl-buvusi-lietuvos-lenkijos-demarkacin%C4%97-linija>>.

⁹ Rita Balsevičiūtė, „Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro Donato Malinausko tėviškės takais“, in: *Trakų žemė.lt*, 2017 m. lapkričio 20 d. Prieiga per internetą – <<http://www.traku-zeme.lt/lietuvas-nepriklausomybes-akto-signataro-donato-malinausko-teviskes-takais/>>.

¹⁰ LCVA, f. 172, ap. 1, b. 39, l. 106, 106 a. p.

¹¹ Mindaugas Sereičikas, „Lietuvių šv. Kazimiero draugijos jaunimui auklėti ir globoti veikla Vilniaus krašte (1925–1936 m.)“, in: *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 1 (45), 2019 m., p. 138. Prieiga per internetą – <<http://genocid.lt/centras/lt/3088/a/>>.

¹² Gintautas Ereminas, „Lietuvių švietimas Vilniaus krašte 1920–1939 m.“, in: *Gimtasai kraštas*, 2015, t. 8, p. 18. Prieiga per internetą – <<https://www.lituanistika.lt/content/60456>>.

Trakų baro dislokacija (iš Lietuvos pusės). Vienas iš pasienio policijos padalinių buvo pasienio policijos Trakų baras, jo centras – Kaišiadoryse. Trakų baro ribos sutapo su rytinėmis Trakų apskrities ribomis (85,6 km), todėl už pasienio policijos Trakų baro veiklą buvo atsakingas ir Trakų apskrities viršininkas. Šis baras buvo skirstomas į 6 rajonus ir 20 sargybų. Pasienio policijos Trakų baras iki 1933 m. buvo skirstomas į I–VII rajonus, tęsėsi nuo Vergakiemio kelio Onušio valsčiuje iki Mitkiškių malūno Vievio valsčiuje, iš viso 85,6 kilometro. 1933 m. vidaus reikalų ministras patvirtino pasienio būstinių dislokacijos schemą, kurioje iki pat 1940 m. liko šeši (pasienio) rajonai, suskirstyti į 20 sargybų: I rajonas (būstinė Kaniūkų k.) su trimis sargybomis – Kalėnų (1-oji sargyba), Kaniūkų (2), Spenglininkų (3); II rajonas (būstinė Panošiškių k.), sargybos: Gudakiemio (1), Užolėjų (2), Pribonių (3); III rajonas (būstinė Stravkos k.), sargybos: Dergonių (1), Stravkos (2), Zailgų (3); IV rajonas (būstinė Nabaraučiznos k.), sargybos: Daugirdiškių (2), Nedzvedaukos (2), Daniliškių (3), Kurkliškių (4); V rajonas (būstinė Vievyje), sargybos: Keliakiemio (1), Skirmantiškių (2), Beloliesės (3), Panerių (4), Kirgeliškių (5); VI rajonas (būstinė Zabožų (Zabarijos) k., 1935 m. perkelta į Kazokiškes), sargybos: Vasiliškių (1), Grabijolų (2). ŠALTINIS – „GELEŽINĖ UŽDANGA“: LIETUVA–LENKIJĄ, 1920–1939 M., sud. OLIJARDAS LUKOŠEVIČIUS, KAIŠIADORIŲ MUZIEJUS, 2020, p. 63. PRIEIGA PER INTERNETĄ – <https://site-449304.mozfiles.com/files/449304/GELEZINE_UZDANGA.PDF>

1912 m. parengti lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ įstatai, nurodytas tikslas – plėtoti katalikybę ir lietuvių grindžiamą švietimo veiklą tarp Vilniaus gubernijos lietuvių. Jos funkcijos buvo steigti ir išlaikyti pradžines mokyklas, rašto mokyklas suaugusiems, mokytojų seminariją ir kitas vidurinio mokymo įstaigas, knygynus ir skaityklas. Pagaliau 1913 m. sausio 31 d. Vilniuje, Visų Šventųjų bažnyčios klebonijoje, įvyko steigiamasis „Ryto“ susirinkimas, kuris ir pradėjo draugijos veiklą.¹³

¹³ Ibid., p. 20.

Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ nuo 1920 m. spalio 9 d. iki 1923 m. pati steigdavo mokyklas ir skirdavo mokytojus, o tik paskui pranešdavo valdžios pareigūnams. Tikrieji šios draugijos vargai prasidėjo nuo 1923 m., nes Lenkijos valdžia, siekdama užsibrėžto tikslo – sulenkinti Vilniaus krašto gyventojus, kasmet darė vis didesnę spaudimą draugijai. Pirmiausia nuo 1923 m. Vilniaus apygardos švietimo kuratorija (ištaiga, prižiūrinti mokyklų veiklą, maždaug atitinkanti dab. Švietimo ministerijos skyrius) ėmė reikalauti koncesijų (leidimų) mokykloms. Koncesiją turėdavo gauti atskirai kiekviena mokykla, ir ji galiodavo metus (tik nuo 1927–1928 m. kuratorija pradėjo duoti neterminuotas koncesijas). Antra, tai, kad būdavo gaunama koncesija, dar nieko nereikšdavo. Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ vadovybei buvo paaiškinta, kad, gavus koncesiją, mokykloje darbo pradėti negalima, kol valdžia nepatvirtins mokytojo. Patvirtintas galėjo būti tik mokytojas, turintis Lenkijos pilietybę. 1924–1925 m. ėmė reikalauti politinės ištikimybės įrodymo, t. y. moralės pažymėjimo (*świadectwo moralności*). Tą keistokai vadinamą dokumentą valdžia retai kam išduodavo. Nuo 1925–1926 m. valdžia ėmė atkakliai reikalauti, kad mokytojai būtų reikiamo išsilavinimo. Pagaliau valdžia pradėjo kibti prie vadovėlių. Oficialių pretekstų ir priemonių varžyti Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ veiklą Lenkijos valdžiai užteko. Vis dėlto ši draugija kūrė lietuviškas mokyklas Lenkijos aneksuotose teritorijose.¹⁴

Iš LCVA saugomų dokumentų matyti, kad dabartiniame Trakų rajone veikė mokyklos, kurias organizavo, išlaikė (mokėjo mokytojams atlyginimus, pirkė vadovėlius, rūpinosi mokinių maitinimu) „Ryto“ draugija.

1920 m. lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ įkurta mokykla Jurgelionyse, 1924 m. – Klepočių kaime, Rūdiškių seniūnijoje. Mokykla buvo vienos klasės, o mokytoju dirbo Vladislovas Stangis, kilęs iš Lydos pavieto. Trakų–Vilniaus pavieto seniūno nuomone – asmeninis lenkų ponų priešas. 1925–1927 m. veikė lietuviška „Ryto“ draugijos mokykla. 1924 m. Lieponių k. (Rūdiškių sen.) mokytoja dirbo Ona Sielakasovytė (*Anna Sielakasowna*), kilusi iš Kuršių k. Valkininkų seniūnijos (*Kursze gm. Olkienickiej*), ataskaitoje įvardijama kaip asmeninis lenkų valdžios priešas.¹⁵ 1925 m. Lieponių mokyklos inspektoriaus ataskaitoje minima, kad mokėsi 40 mokinių.¹⁶ 1926 m. Juodųjų Kalvių k. (Rūdiškių sen.) veikė lietuviška „Ryto“ draugijos mokykla, kurią lankė 37 mokiniai.¹⁷

Lietuvos valstybės centrinio archyvo saugomuose dokumentuose yra saugoma nuotrauka, kurioje Šklėrių pradžios mokyklos literatų kuopelės nariai

¹⁴ LCVA, f. 172, ap. 1, b. 980.

¹⁵ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 693, l. 14.

¹⁶ Ibid., l. 11.

¹⁷ Ibid., l. 16.

Vilniaus krašto lietuviai 1920–1939 m. Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Šklėrių pradžios mokyklos literatų kuopelės nariai su mokytoju. ŠALTINIS – LVCA, F. 923, AP. 1, B. 693, L. 16

Vilniaus krašto lietuviai 1920–1939 m. Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Tiltų pradžios mokyklos mokiniai su mokytoja Elena Rimšaitė. ŠALTINIS – LVCA, F. 923, AP. 1, B. 693, L. 16

su mokytoju. Daugiau informacijos apie mokyklą nepavyko rasti.¹⁸

Tiltų mokyklos istoriją Lenkijos okupacijos laikotarpiu surinko ir paskelbė Elena Žilinskienė, *Trakų viešosios bibliotekos Tiltų filialo vyr. bibliotekininkė. Lietuviška mokykla Tiltų k. (dab. Trakų r.) pradėjo veikti 1922 ar 1923 m. ir, pasak gyventojų, 19 metų veikė Motiejiaus Dobrovolsko namuose*. Vaikai mokytis pradėdavo nuo 7–8 metų. Mokėsi daugiau kaip 40 vaikų dviem pamainomis. Ant sienos kabėjo Vytauto Didžiojo, Jono Basanavičiaus portretai ir Vytis. Sėdėjo po du juoduose atverčiamuose suoluose su lentynėle apačioje pasidėti knygoms ir sąsiuviniams. Rašalą, plunksnakotį, pieštukus dėdavo ant suolo tam skirtoje vietoje. Mokiniai buvo aprūpinti vadovėliais. Iš elementoriaus „Kelias į šviesą“ mokėsi skaitymo ir rašymo, buvo aritmetikos, tikybės, dainavimo, pašybos, vyresnėse klasėse – istorijos, geografijos pamokos. Mokyti kasdien pradėdavo maldele: „Teikis atsiųsti, Viešpatie, Šventosios Dvasios dovanų, apšviesti mūsų protą ir sielą. Amen.“ Baigdavo kita: „Ačiū Tau, Visagalis Dieve, už suteiktą mokslą ir visas kitas gėrybes, kurias gyvenimi ir viešpatauji per amžius. Amen.“ Iš trijų žmonių buvo sudarytas tėvų komitetas. Mokiniais iš pašalpų buvo perkama duona ir verdama kava. Kai lenkų mokyklų inspektoriai atvykdavo tikrinti Tiltų mokyklos, juos lydėdavo kunigai Petras Kraujalis, Kristupas Čibiras, kurie stengdavosi mokyklą ir mokytojus apginti.

Lietuvos valdžia, palaikydama lietuviškas mokyklas, siuntė į okupuotą kraštą reikiamo išsilavinimo lietuvius mokytojus, kuriuos turėjo patvirtinti lenkų valdžios atstovai. Pirmas mokytojas buvo Edvardas Mazaliauskas, gyveno pas Motiejų ir Karoliną Dobrovolskus. 1923–1924 m. mokė Povilas Eidukonis. 1924–1927 m. valdžios patvirtinta mokytoja Ona Viskantaitė, 1927–1933 m. patvirtintos mokytojos Jadvyga Matuizaitė, Elena Mačionytė, taip pat Elena Rimšaitė ir Apolonija Kuzmickaitė-Narkevičienė.

Mokytoja Elena Rimšaitė priklausė skautų orga-

nizacijai ir vilkėjo pilką skautų uniformą, gyveno pas Mykolą Kučinską. Ją buvę mokiniai prisiminė kaip gerą, nuoširdžią mokytoją. Kai valdžia pedagoginiais sumetimais nušalino nuo darbo A. Kuzmickaitė-Narkevičienė (mokytoja išvyko į Marijampolę ir toliau dirbo valstybinėje lietuviškoje mokykloje¹⁹), dirbo Jadvyga Liutkevičiūtė. Paskutinė mokytoja Anastazija Eidukonienė buvo patvirtinta iki mokyklos uždarymo 1935 m. rugpjūčio 31 d. Uždarius mokyklą, Martyno Matkevičiaus namuose „Rytas“ įsteigė skaityklą. Čia persikėlė dauguma lietuviškos mokyklos mokinių, kuriuos mokė ta pati mokytoja, tačiau jau 1936 m. kovo 24 d. skaitykla buvo uždaryta, apkaltinus mokytoją, kad neturėdama leidimo surengė nelegalų vaidinimą.²⁰

◆◆◆

Apibendrinant informaciją apie lietuviškas mokyklas Lenkijos okupuotame Vilniuje ir Vilniaus krašte bei jam priklausiusioje dabartinio Trakų rajono teritorijoje, galima daryti išvadą, kad dauguma dabartinio Trakų rajono mokinių mokėsi lenkiškose mokyklose. Remiantis LCVA saugomais laikotarpio dokumentais galima teigti, kad Lenkijos valdžia rūpinosi, kad mokyklos būtų maždaug kas 3–5 kilometrus nutolusios viena nuo kitos, kad mokiniams būtų patogų lankyti lenkiškas mokyklas. Iš finansinių ataskaitų matyti, kad mokyklos buvo gana gerai aprūpinamos vadovėliais, buvo rūpinamasi, kad mokiniai mokytųsi geromis sąlygomis. Taip pat peržiūrėtuose LCVA saugomuose dokumentuose nepavyko rasti nė vieno fakto, kad lenkiška mokykla būtų įsikūrusi gyventojų privačiame name. Visos mokyklos buvo įkurtos joms skirtuose pastatuose.

Dabartiniame Trakų rajone pavyko rasti penkias veikusias vaikus lietuvių kalba mokiusias mokyklas, kurių veikimas yra fiksuotas archyvuiniuose dokumentuose ir istorinėje literatūroje. Lietuviškos mokyklos

¹⁹ Elena Žilinskienė, „Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ mokykla Tiltuose“, in: *trakai.lt*, 2019 m. lapkričio 25 d. Prieiga per internetą – <<https://www.trakai.lt/naujienu/lietuviu-svietimo-draugijos-rytas-mokykla-tiltuose/1281>>.

²⁰ LCVA, f. 172, ap. 1, b. 780, l. 3.

¹⁸ *Ibid.*, l. 22.

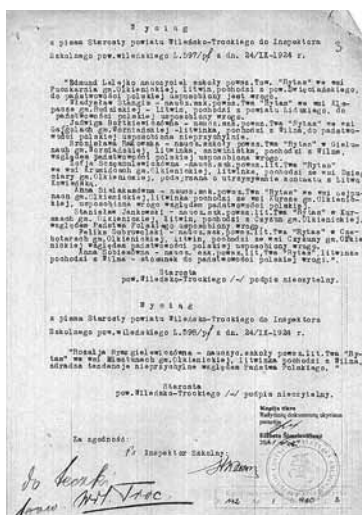
Vilniaus–Trakų apygardos švietimo ministerijai pateiktose ataskaitų suvestinėse minimos tarp visų Trakų rajone veikusių lenkų, karaimų ir žydų kalba mokiusių mokyklų, nurodant, kad tai „Ryto“ mokyklos. Lietuviškos mokyklos Vilniuje ir Vilniaus krašte buvo organizuojamos ir visiškai išlaikomos „Ryto“ draugijos. Mokiniai mokomi lietuvių mokytojų iš lietuviškų vadovėlių, kurie buvo atvežami iš Lietuvos. Mokytojai buvo atvažiuavę, pasak lenkų inspektorių, „iš Lietuvos“ arba kilę iš netolimų vietovių ir Vilniuje baigę mokslus 1918–1927 m. veikusioje lietuvių mokytojų seminarijoje.

Mokiniai lietuviškose mokyklose mokėsi skaitymo ir rašymo, aritmetikos, tikybos, dainavimo, dailės, istorijos, geografijos mokomųjų dalykų. Suprantama, kad mokinių mokymas priklausė nuo mokytojų pasiruošimo ir kvalifikacijos, bet žinant, kad uždarius mokyklą Trakų–Vilniaus apskrityje mokytoja toliau dirbo Marijampolėje, galima daryti išvadą, kad mokymo lygis nesiskyrė nuo Lietuvos mokyklų lygio. Galima manyti, kad mokytojai buvo pasišventę savo darbui, patriotiški, nes, kaip matyti iš Lenkijos švietimo inspektoriaus ataskaitos, mokytojai vadinami „asmeniniais Lenkijos valdžios priešais“²¹.

1927 m. lietuviškos mokyklos Vilniuje ir Vilniaus krašte buvo masiškai uždaromos. Istoriniuose dokumentuose galima surasti labai įdomių argumentų, kodėl lietuviškos mokyklos turi būti uždarytos, o mokiniai turi eiti į lenkiškas mokyklas. Teigiama, kad istoriškai taip susiklostė, jog dalis Lenkijos priklausė Austrijos imperijai, o ten buvo aukštas mokslo ir pedagogikos lygis, lyginant su Lietuva, kuri priklausė Rusijos imperijai, todėl lietuviškų mokyklų mokytojai neturi reikiamos kvalifikacijos, neturi Lenkijos pilietybės, nelojalūs Lenkijos valdžiai, mokyklos neatitinka higienos normų. Mokytojai kaltinami, kad vaikai mokomi iš Lenkijos valdžios nepatvirtintų vadovėlių, dėl netinkamų, nesankcionuotų spektaklių organizavimo ir kitų galimų nusižengimų.

Kaip minėta, uždarius Tiltų mokyklą „Ryto“ draugija įkuria skaityklą, kur toliau tęsiamas mokinių ugdymas.

Uždarius lietuvišką mokyklą vaikai eidavo į lenkišką. Lietuviai vaikai, kurie nemokėjo lenkų kalbos, privalomai turėjo lankyti lenkiškos mokyklos „parengiamąją klasę“. Kaip vyko šešiamečių ugdymas ir

Trakų – Vilniaus seniūno laiško ištrauka Vilniaus pavieto mokyklų inspektoriui. 1924 m. ŠALTINIS – LCVA, F. 172, AP. 1, B. 780, L. 3

mokymas lenkų kalbos, parodo Birutės Raginytės–Žemaitienės atsiminimai:

Šešerių metų sulaukusių, visus varė į mokyklą, kad išmoktume lenkiškai. To mokė nuo pirmų dienų, iš pradžių eilėraščiais. Kartodavome paskui mokytoją daug kartų: „kto ty, kto ty“, po to „jesteś, jesteś“, galiausiai taip po kelis žodžius visą eilėraštką: „Kas tu esi? Mažas lenkas. Koks tai ženklas? Erelis baltas.“ („Kto ty jesteś? Polak mały. Jaki znak twój? Orzeł biały.“). Jeigu sukalbėdavai lietuviškai, duodavo su liniuote vaikams per pirštus – ir 5–7 metų vaikams, ir vyresniems, visiems. Net prie rūbinės, kai ateidavom daiktų, paltų pasiimti, visai kartodavom kokią lenkišką žodį išmokę, rodydavom, kad lenkiškai kalbam, nes jeigu mokytojas išgirstų, kad lietuviškai kalbam, tada dar ir ant žirnių arba akmenukų parklupdytų. Ir man pačiai ne kartą teko klūpėti. Būdavo, rodos, tyliai lietuviškai pasakau kuriai draugei, mokytoja tuoj išgirsta, nusiveda prie staliuko ir ant akmenėlių klupdo. Tiksliai prisimenu, kad tai, ką čia pasakoju, vyko 1938–1939 metais, kai buvo pats griežtumas lenkų valdžios.²²

Kartu su „Ryto“ draugija šviečiamąją veiklą vykdė ir Šv. Kazimiero draugija, steigdama skyrius regionuose, siekė, kad jos veikla apimtų visas Lenkijoje lietuvių gyvenamas teritorijas. Remiantis draugijos skyrių pasiskirstymu, galima teigti, kad aktyviausiai draugija veikė Švenčionių ir Vilniaus–Trakų apskrityse²³, bet Trakuose ir dabartinėse Trakų rajono ribose neteko surasti dokumentų, patvirtinančių, kad vyko paskaitos, renginiai, būtų bibliotekos ar vaikų darželis lietuvių kalba. Lietuvos valstybės centriniame archyve saugomuose dokumentuose fiksuotos paskaitos, mokymai, susitikimai vykę lenkų kalba. Yra likę prašymai dėl lėšų, kurios būtų skirtos bibliotekai įsigyti naujų knygų lenkų kalba. Gal tam daugiausia įtakos turėjo tai, kad kalbamu laikotarpiu Trakuose galėjo gyventi tik 10 lietuvių save įvardijančių gyventojų.²⁴

Penkios lietuviškos mokyklos dabartiniame Trakų rajone buvo svarbūs lietuviškumo židiniai, kurie kėlė nerimą okupacinei Lenkijos valdžiai. Penkios lietuviškos mokyklos mums šiandien sako, kaip svarbu puoselėti savo kalbą, kultūrą, saugoti savo šaknis, kad ir kaip klostytųsi istoriniai įvykiai.

²² Birutė Raginytė–Žemaitienė, „Kiekvienoj ląstelėj lietuviybė gyveno“, in: *propatria.lt*. 2015 m. vasario 19 d. Prieiga per internetą – <<http://www.propatria.lt/2015/02/birute-raginyte-zemaitiene-kiekvienoj.html>>.

²³ Mindaugas Sereičikas, *op. cit.*, p. 143.

²⁴ Petras Gaučas, „Lietuvių–gudų kalbų paribio etnolingvistinė situacija 1795–1914 m.“, in: *Lietuvos rytai*, [straipsnių rinkinys], sud. Kazimieras Garša, Laima Grumadienė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993, p. 99.

²¹ Rytų Lenkijos ir Vidurio Lietuvos vadovaujančių švietimo institucijų archyvineame fonde esantys lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ mokyklų apžvalgos dokumentai, [1924 m. spalio 10 d. dokumento ištrauka], in: LCVA.

Žurnalistei Sofijai Daubaraitei įteikta Stanislovo Rapolionio premija

Aušra VIRVIČIENĖ,
Trakai–Eišiškės (Šalčininkų r.)

Gegužės 13 d. gausus būrys svečių rinkosi į Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnaziją, kur jau aštuonioliktą kartą buvo teikiama lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ įsteigta Stanislovo Rapolionio premija. Šis Pietryčių Lietuvoje, Eišiškėse, gimusio vieno iš Lietuvos raštijos pradininkų vardu pavadintas apdovanojimas skiriamas mokytojams, kultūros ir meno sričių atstovams, žurnalistams, puoselėjantiems istorijos atmintį, plėtojantiems kultūros identitetą, tautinę savivoką, lietuvišką žodį ir raidę Pietryčių Lietuvoje.

Prisimintina, jog švietimo draugija „Rytas“ buvo visuomeninė organizacija, steigusi lietuviškas mokyklas ir vadovavusi švietimui lietuvių kalba Pietryčių Lietuvoje 1913–1938 m. Draugija buvo atkurta 2004 m.

Premijos įteikimo ceremoniją pradėjo gimnazijos direktoriaus pavaduotoja ugdymui Eglė Kiriuškinienė. Ji pasveikino gimnazistus ir visus susirinkusius, pristatė šventės svečius. Tarp susirinkusiųjų buvo ma-lonu matyti Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Švietimo kokybės ir regioninės

Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ įsteigtos Stanislovo Rapolionio premijos įteikimo renginio dalyviai Šalčininkų r. Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijoje, 2022 m. gegužės 13 d. Iš kairės: Irena Blažukonienė, Juozas Vercinkevičius, Birutė Lukaševičienė, Liudmila Jurgelevičienė, Vytautas Dailidka, Algimantas Masaitis, Eglė Kiriuškinienė, laureatė Sofija Daubaraitė, Jonas Vasiliauskas, Aurelija Arlauskienė, Vidmantas Vansavičius, Mindaugas Vyskupaitys. AUŠROS VIRVIČIENĖS NUOTR.

politikos departamento patarėją Joną Vasiliauską su buvusiu kolega Vidmantu Vansavičiumi.

Gimnazijos moksleiviai nebuvo tik klausytojai, jie parengė meninę programą: dainavo ir grojo etnografinis ansamblis „Versekėlė“, abiturientė Patricija atliko dainą „Raudoni vakarai“, o kartu su IIIIG kl. gimnaziste Inesa – liaudies dainą „Užaugau Lietuvoj“, mokiniai Romas, Jaroslavas, Aistė, Kotryna skaitė eiles. Programą parengė muzikos mokytoja metodininkė Jadvyga Sinkevič ir lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja metodininkė Irena Blažukonienė.

Po prasmingos moksleivių programos Aurelija Arlauskienė – žurnalistė, S. Rapolionio premijos laureatė, perskaitė išsamų pranešimą apie reformacijos raidą Europoje ir reformacijos šalininkų nepamatuojamą indėlį formuojant Lietuvos raštiją, švietimą. Pranešėja taip pat išsamiai papasakojo apie dabartinius darbus, siekiant įamžinti šių žmonių atminimą, apie parengtus projektus Reformatų skvere, Vilniuje, pastatyti 10 skulptūrų, prie kurių įgyvendinimo visi gali prisidėti savo aukomis.

Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas Algimantas Masaitis, apibūdinęs S. Rapolionio, Lietuvos raštijos pradininko gyvenimą ir veiklą, pristatė šių metų S. Rapolionio premijos nominantę. Jis priminė, jog ši garbinga premija teikiama už profesinį, kultūrinį, švietėjišką ir visuomeninį darbą Pietryčių Lietuvos labui. Šiais metais premija skirta Sofijai Daubaraitėi.

Sofija Daubaraitė buvo Vilniaus r. „Vilnios“ laikraščio steigėja, vyr. redaktorė. Dramatiškomis valstybei 1991–ųjų sausio dienomis šis laikraštis atsiskyrė nuo buvusio „Draugystės“ laikraščio, kuriame norėta išspausdinti tekstą apie tai, kaip Sausio 13-ąją „nacionalistai šaudė patys į save“. „Vilnios“ laikraštis spausdino tekstus apie Pietryčių Lietuvos istoriją, lenkų okupacijos laikotarpį, buvusią švietimo padėtį, autonominių veiklą. Jau buvo kalbama ir apie lietuviškų mokyklų steigimą, lietuviškų mokyklų atsiskyrimą nuo mišrių mokyklų. Tai nebuvo sklandus procesas, todėl reikėjo rašyti raštus-skundus aukštesnėms institucijoms, teikti faktus, įrodinėti reikalavimų pagrįstumą. Vyko kova ir su likusia „Draugyste“, kurią perėmė Lenkų sąjunga. „Vilnia“ neigdavo jų paskelbtus melagingus faktus. Vėliau nominantė, būdama Vilniaus r. tarybos narė, skelbdavo sesijų nutarimų medžiagą, ypač tokią, kuri buvo susijusi su kalba, lietuviškų mokyklų uždarymu, neadekvačiu pinigų skirstymu lenkų organizacijoms (tuo metu žurnalistams neleisdavo dalyvauti Vilniaus r. tarybos posėdžiuose).

Negalima pamiršti ir visų šiame krašte vykusių rinkimų: į vietines tarybas, Aukščiausiąją Tarybą, Lietuvos Respublikos Seimą. Trumpai kalbant, dėl akivaizdaus rinkimų biuletenių klastojimo, balsų prirašinėjimo ir kt. grubių pažeidimų kildavo su-

sistumdymų ir prireikdavo policijos pagalbos. Visų rinkimų metu opozicinės partijos kreipdavosi į Vyr.iausiąją rinkimų komisiją dėl Lenkų akcijos grubių rinkimų įstatymo pažeidimų, prašydamos ištirti tuos pažeidimus ir konkrečiose rinkimų apylinkėse panaikinti rezultatus. Žinoma, visa tai būdavo atspindima laikraštyje, buvo spausdinami įvairūs pareiškimai, kreipimaisi dėl neteisėtų Lenkų sąjungos (Lenkų rinkimų akcijos) veiksmų Pietryčių Lietuvoje.

Tai buvo karštas metas Lietuvoje, bet ypač buvo karšta čia, kur būrėsi ir kūrėsi autonominkai.

Lietuvių švietimo draugijos „Ryto“ pirmininkas A. Masaitis įteikė Stanislovo Rapolionio premijos laureatei S. Daubaraitėi diplomą, kuriame rašoma: „... už kultūros ir švietimo sklaidą Pietryčių Lietuvoje ir etninėse lietuvių žemėse.“

S. Daubaraitės profesinis darbas buvo neatsiejamas nuo visuomeninės veiklos. Lietuvos Sąjūdžio laiku ne kartą tekdavo susitikti bendruose renginiuose, sprendžiant Pietryčių Lietuvos problemas, rengiant konferencijas ir skaitant jose pranešimus. S. Daubaraitė buvo Tėvynės sąjungos Vilniaus r. skyriaus pirmininkė, to paties r. tarybos narė, o vėliau ir LR Seimo narė. Ji buvo viena iš iniciatorių atkuriant Lietuvos žurnalistų draugiją (1991). O atkūrus – jos valdybos narė. Dabar S. Daubaraitė yra Lietuvos žurnalistų draugijos (toliau – LŽD) Vilniaus skyriaus pirmininkė ir LŽD valdybos pirmininkės pavaduotoja. Džiugu, kad S. Rapolionio premija įvertinti jos darbai, tikimasi, kad jie bus tęsiami.

Premijos laureatė padėkojo „Ryto“ draugijos nariams, premijos teikimo komisijos nariams, gimnazijos vadovybei, mokytojams ir moksleiviams.

Laureatės Sofijos Daubaraitės kalba, pasakyta Šalčininkų r. Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijoje 2022 m. gegužės 13 d., įteikus premiją

Aš esu labai dėkinga visiems už įteiktą garbingą Stanislovo Rapolionio premiją. Mano veiklos įvertinimas yra mano buvusių redakcijos bendradarbių (Alberto Telyčėno, Zitos Karklėlytės, I. Merkienės ir kt.), visuomeninių ir politinių organizacijų bendražygių (Z. Paulikaitės, J. Buroko, Apolinaro Janušausko, Juozo Dzedulionio, A. Masaičio ir daugybės kitų) pagerbimas.

Ši premija teikiama S. Rapolionio asmenybei atminti. Džiaugiuosi, jei savo visuomenine ir profesine veikla prisidėjau ir prisidedu puoselėjant lietuvių ypač šioje, Pietryčių Lietuvos, dalyje.

Šiandien susirinkome norėdami pagerbti Pietryčių Lietuvos raštijos pradininką S. Rapolionį ir jo vardą turinčią mokyklą. Nepamirštini ir jo amžininkai A. Kulvietis, J. Zablockis, M. Mažvydas. Tai iškiliasi Lietuvos kultūros veikėjai, gyvenę ir dirbę XV–XVI amžiuje. Jų tikslas buvo sukurti savo, lietuvių, raštiją ir šia kalba spausdinti knygas.

Kaip žinia, *Eišiškės* yra labai sena, istoriniuose šaltiniuose žinoma vietovė. Pirmoji bažnyčia buvo pastatyta 1423 m. ir čia veikė mokykla, kurioje tikėjimo tiesų buvo mokoma lietuvių kalba.

Tačiau, kaip šeimos, taip ir valstybės patiria sudėtingų laikotarpių. Lietuva tikrai yra turėjusi daug sunkių dienų, ypač Pietryčių Lietuvoje. Jeigu atsigręžtume atgalios, pamatytume, kad tai yra patyrusi ir Jūsų mokykla.

Bet šiandien galime didžiulius ir džiaugtis, galėdami susitikti Jūsų gimnazijoje, kuri netrukus minės 30-metį. Nors ir keitėsi mokyklų pavadinimai, čia lietuviškai vėl buvo pradėta mokytis nuo 1958 metų, t. y. prieš 64 metus. Tai prasidėjo to meto buvusių mokinių tėvų dėka. Jie reikalavo jų vaikus mokyti lietuvių kalba. Tai šitiek metų Jūs, mokytojai, tėvai, mokiniai, kuriate savo gimnazijos istoriją, tradicijas.

Jūsų gimnazija turi garbingą S. Rapolionio vardą. Manau, jog vyresniųjų klasių gimnazistai daug gali papasakoti apie šią asmenybę, gyvenusią ir dirbusią XV a. pabaigoje–XVI a. pirmoje pusėje. Kadangi premija įteikiama būtent šiandien, gegužės 13 d., S. Rapolionio mirties dieną (1545), priminsiu keletą faktų. Šis

Eišiškėse smulkiojo bajoro šeimoje gimęs raštijos pradininkas, sakoma, vaikystėje buvęs prastos sveikatos. Bet tai nesutrukdė jam studijuoti Krokuvos, Vitenbergo universitetuose, jis kalbėjo lietuviškai, mokėjo lotynų, graikų, hebrajų, lenkų kalbas. Kai kas teigia, kad nemokėjo vokiškai, bet tuo sunku patikėti. Manau, kad vėlesni tyrimai ir rasti nauji dokumentai tai paneigs. Taigi, anksčiau minėtos aplinkybės (neturtas, prasta sveikata) S. Rapolioniui nesutrukdė apsiginti teologijos mokslų daktaro laipsnio, būti vienu iš Karaliaučiaus universiteto steigėjų ir pirmuoju profesoriumi, tapti lietuvių kalbos raštijos pradininku, nutiesusiu kelius kitiems kultūros atstovams.

O visiems šioje gražioje gimnazijoje besimokantiems linkiu turėti svajonę ir pasikliauti savo jėgomis, darbu; rašykite rašinius, eilėraščius, dirbkite laboratorijose ir negalvokite, kad jūs, *Eišiškių* vaikai, esate mažo žemės lopinio vaikai. Ne blizgantys miestai ugdė talentus. Jūs turite gyvą pavyzdį Stanislovą Rapolionį. Tad linkiu Mokytojams ugdyti ne tik S. Rapolionio premijos laureatus, bet ir pirmuosius Nobelio premijos laureatus iš Lietuvos. ■

Tradicija šiandien. 138-oji Joninių šventė ant Rambynų kalno

„Rambynas. Joninės Mažajoje Lietuvoje“

skirta Ievos Simonaitytės metams

2022 06 20–21, Rambynų kalnas (Bitėnai, Lumpėnų sen.)
Žemės ir aplinkos meno skulptūrų pleneras „Menas gamtoje ir su gamta“
(plenero vadovas floristas Marijus Gvildys)

2022 06 23, Rambynų kalnas (Bitėnai, Lumpėnų sen.)

19.00 val. Gėlių padėjimas ant M. Jankaus, Vydūno, J. Vanagaičio kapų (Bitėnų kapinaitės) ir Evos Mildos Jankutės–Gerolos kapo (Šilėnų–Bitėnų kapinės)

20.00 val. Teatralizuotas šventės atidarymas prie aukuro

20.30 val. Koncertinė programa:
Pagėgių meno ir sporto mokyklos jaunių choras (vadovės – R. Pilikonienė ir E. Norkienė)
Šilutės kultūros ir pramogų centro vokalinis ansamblis „Vox Libri“ (vadovė R. Golubovskienė)
Jurbarko kultūros centro mišrus vokalinis ansamblis „Jurulė“ (vadovė L. Matuzaitė–Kairienė)

21.30 val. Joninių laužo uždegimo apeigos
Pagėgių krašto bendruomenių vaišės sūriais
Šilalės kultūros centro šokio spektaklis „Piliakalnių laumės“ (vadovė A. Danisevičienė)
Varėnos kultūros centro Matuizų teatro „Giraitė“ spektaklis „Džukų gyvasis“ (vadovė I. Čeplikienė)
Vainikėlių plukdymas, arbatkiemis, sveikatinimasis su Rasų nakties žolelėmis

23.00 val. Kudirkos Naumiesčio kultūros namų liaudiškos muzikos kapela „Liocai“ (vadovas A. Šlakaitis)
Pagėgių savivaldybės kultūros centro Natkiškių kultūros namų kaimo kapela „Vaivorykštė“ (vadovas V. Armonas)

23.40 val. Naktišokiai su legendine muzikos grupe „Nerija“

01.00 val. Šventės pabaiga

Šventės vedėjai – aktorė Virginija Kochanskytė ir operos solistas Egidijus Bavikinas

2022 06 24, Vilkyškių evangelikų liuteronų bažnyčia (Šereikos g. 9, Vilkyškiai)

12.00 val. „Vargonų muzika Vilkyškiuose – 2022“ – koncertas „Šv. Jono nakties palytėti“
Atlikėjai: Jurbarko instrumentinis muzikos ansamblis „TOCCO MUSICALE“, Lina Lukošienė ir Laura Kairienė, Skirmantas Mockevičius, solistai: Smiltė Skutkevičiūtė, Lukas Balčius, Naglis Mačėnas, eilės skaitys Vytautas Kursevicius

Renginys viešas, bus fotografuojama ir filmuojama

Organizatoriai: PS KC, Lietuvos kultūros taryba
Finansuoja: Lietuvos kultūros taryba
Rėmėjas: [logos]
Partneriai: [logos]
Informaciniai rėmėjai: [logos]

**Dėkojame
paramą
„Vorutos“
žurnalo leidybai
skyrusiems:**

❖ **Jadvygai
Usavičienei (54,00
Eur);**

❖ **Jonui Statkui
(100,00 Eur).**

„Vorutos“ redakcija

Naudinga ir prasminga Tautos fondo parama

Vitalija DOVYDĖNIENĖ,

Trakų r. Paluknio „Medeinos“ gimnazijos direktoriaus pavaduotoja ugdymui

Jau daugelį metų Tautos fondas, JAV įsikūrusi lietuviška kultūros ir švietimo labdaros organizacija, remia įvairius Lietuvoje ir už jos ribų esančių lituanistinių mokyklų bei draugijų projektus. Svarbiausia, kad tie projektai skatintų demokratinio proceso stiprinimą, visuomenės auklėjimą ir švietimą. Tarp remiamų mokyklų yra ir Trakų r. Paluknio „Medeinos“ gimnazija.

2021 m. pabaigoje mokytojo Dainiaus Kuchausko kuriojami gimnazijos Mokinių tarybos nariai Evelina Daukševič, Glorija Daukševičiūtė, Simona Maksimec, Titas Kuchanauskas bei Martynas Aliukonis ilgai ir sunkiai dirbo, kol pateikė paraišką Tautos fondo Lietuvos atstovybei, kurios reikalus tvarko gerbiama Vida Lekaitienė. Gimnazijos teiktos paraiškos idėja – Lietuvos pažinimas ir valstybinių švenčių minėjimas neįprastai. Idėjos autoriai pasiūlė įsigyti įvairių stalo žaidimų, kurie praplėstų mokinių akiratį, padėtų geriau pažinti Lietuvą bei vieniems kitus. Tautos fondas iniciatyvą finansavo. Už 1 100 Eur buvo įsigyta įvairių lavinamųjų, pažintinių žaidimų bei sportinio inventoriaus.

2021 m. gimnazijos pateikta paraiška – ne pirmoji, pagal kurią pavyko gauti Tautos fondo finansavimą. Pavyzdžiui, 2017 m. gimnazija iš Tautos fondo gavo 500 Eur, o 2018 m. – 700 Eur sumas. Ši parama padėjo nuveikti daug gimnazijos bendruomenei reikšmingų ir naudingų darbų, tarp jų – įrengtas poilsio kampelis mokiniams. Jau daugelį metų gimnazijos pirmokėliai džiuginami ir kuprinėmis bei jose esančiomis įvairiomis mokymuisi reikalingomis priemonėmis – šios Tautos fondo dovanos pasiekia per lietuvių švietimo draugiją „Rytas“.

Ilgalaikė ir prasminga Tautos fondo veikla mums primena, kad vienas svarbiausių Lietuvos švietimo įstaigų uždavinių – puoselėti jaunimo tautinį sąmoningumą.

Prie įsigytų lavinamųjų, pažintinių žaidimų Mokinių tarybos nariai (iš kairės): Glorija Daukševičiūtė, Evelina Daukševič, Martynas Aliukonis, Simona Maksimec. DAINIAUS KUCHANAUSKO NUOTR.

Sportiniu inventoriumi džiaugiasi I-III G kl. mokiniai (iš kairės): Silvestras Tamaševskis, Diana Mickevič, Danielius Zachaževskij, Dominyka Mackevič. DAINIAUS KUCHANAUSKO NUOTR.

Vytautas Didžpetris

(1942 08 06–2022 01 28)

Vytautas Didžpetris buvo inžinierius, paminklosaugininkas, šiaurės Lietuvos kultūros paveldo puoselėtojas, 80 knygų apie etninę kultūrą, istoriją leidėjas, žurnalų „Žiemgala“ (1998–2021), „Gimtasai kraštas“ įkūrėjas ir redaktorius, „Žiemgalos leidyklos“ vadovas, atsakingasis redaktorius, patyręs fotografas ir parodų rengėjas. 2015 m. jis apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi. Minėti Vytauto darbai plėtėsi, 1992 m. jam pradėjus dirbti Kultūros vertybių apsaugos departamente. Tyrinėtos ir aprašytos daugelis Pakruojo, Pasvalio, Joniškio rajonų vietovių. Su šiais leidiniais galima susipažinti internete (www.ziemgala.lt).

Vytautas buvo gimęs Pakruojuje, bet daug nusipelnė Linkuvos kraštui, iš kur buvo kilęs jo tėvas ir kiti giminės. 1993 m. išleido vertingą studiją „Linkuvos karmelitų bažnyčia ir vienuolynas“, 2018 m. – 916 puslapių monografiją „Linkuva“. 1996 m. įkūrė veiklą Komitetą Linkuvos 500 metų sukakčiai paminėti. Komitetas Lin-

kuvos centre pastatė paminklą „Linkuvai ir linkuviams“, o bažnyčios šventoriuje paminklus tremtiniais, prie Kultūros namų paminklą „Vieversėlis“ su tarmišku įrašu.

V. Didžpetris buvo vienas svarbiausių 1988 m. įkurtos „Žiemgalos“ draugijos tarybos narių, nuo 1992 m. – šios draugijos Kauno skyriaus pirmininkas. 1955–1997 m. redagavo ir leido kultūros laikraštį „Žiemgala“, toliau – tokio pat pavadinimo žurnalą. Lietuvoje daug kartų pristatė leidinius, fotografijas apie Lietuvos Žiemgalą. Palaikė ryšius su Latvijos tyrinėtojais, fotografavo ir Latvijos lietuvius.

Savo darbais V. Didžpetris Lietuvos istorijoje įsirašė tarp žymiausių Lietuvos Žiemgalos tyrinėtojų, kultūros puoselėtojų. Tolimesnė „Žiemgalos“ draugijos veikla, „Žiemgalos“ žurnalo leidyba padėtų įamžinti ir Vytauto Didžpetrio atminimą.

*Habil. dr. Kazimieras Garšva,
„Žiemgalos“ draugijos tarybos narys*

Antanas Seikalis

(1933 11 16–2022 01 15)

Antanas Seikalis – žurnalistas, rašytojas, visuomenininkas, apdovanotas Vyčio kryžiaus ordino Riterio kryžiumi (2006), Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių (2002), Sausio 13-osios (2004), Politinių kalinių ir tremtinių bendrijos „Vilties žvaigždė“, A. Sacharovo žmogaus teisių gynimo medaliais. Pelnė Lietuvos žurnalistų draugijos Stasio Lozoraičio premiją (2007). Buvo Lietuvos žurnalistų draugijos, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrijos narys, Lietuvos spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo ekspertas.

Jo atsiminimai, straipsniai įtraukti į leidinius: „Gyvensime tėvų žemėje“ (2004), „Vidurnaktį nežuvę“ (2005), „Žurnalisto žinynas“ (1996) ir kt. Sudarė knygą „Vidurnaktį nežuvę“ (2005; su V. Miliausku).

2017 m. išleido tikrais faktais paremtą romaną „Vidurnakčio apasionata“, o 2019 m. pasirodė apsakymų knyga „Ką ošia tėviškės liepos“.

1950 m. suimtas, Maskvos ypatingojo teismo nuteistas 10 metų kalėti už antisovietinių nuotaikų skleidimą ir ryšininko pagalbą Lietuvos partizanams. Kalėjo Altajaus, Omsko, Kazachstano lageriuose. 1955 m. grįžo į Lietuvą. Sovietiniam režimui silpnėjant, 1989 m. baigė žurnalistikos studijas Vilniaus universitete.

Dirbo Lietuvos nacionaliniame dramos teatre (tuo metu – Valstybiniame akademiniam dramos teatre) direktoriaus pavaduotoju. Su žymiausiais Lietuvos aktorais nusifilmavo dešimtyse Lietuvos kino studijos ir Lietuvos televizijos vaidybinių filmų ir serialų, režisuotuose V. Žalakevičiaus, A. Žebriūno ir kt.

Atgimimo metu vadovavo kultūros ir teatro susivienijimui „Sietynas“, rengė tuomet svarbių Lietuvai knygų leidybą: B. Brazdžionio „Poezijos pilnatis“, „Lietuvos albumą“ (2 leid., 1990), V. Biržiškos sudarytą trijų tomų leidinį „Aleksandrynas“ ir t. t. Dalyvavo Tremtinių ir politinių kalinių grįžimo fondo veikloje ir ekspedicijose po tremčių ir lagerių vietas. Organizavo paminklų statybą žuvusiems patriotams ir tremtinių grįžimą į Tėvynę. Dirbo žurnalistu spaudoje ir televizijoje, rengė tremtiniais skirtą ciklo „Sugrįžimai“ laidas, susidomėjęs tautiečių gyvenimu išsivijoje, keliavo po Ameriką, dalyvavo susitikimuose, filmavo, kūrė televizijos laidas.

Lietuvos žurnalistų draugija

Livija Šidlauskaitė-Šiugždienė

(1946 07 08–2022 03 25)

PRO MEMORIA

Livijos Šidlauskaitės-Šiugždienės gyvenimo istorija buvo įdomi ir sudėtinga. Livija gimė 1946 m. liepos 8 d. Kaune. Livijos tėvas Bruno Šidlauskas (tikroji pavardė Bruno de Fourier, 1911–2002) atvyko į Lietuvą 1920 m., kai jo tėvą, Prancūzijos ambasadorių Rusijoje, bolševikai sušaudė kartu su caro Nikolajaus II artimaisiais. Bruno Šidlauskas buvo aristokratas iš senos karališkos šeimos, siekiančios Prancūzijos karalių Liudviką XIV bei Ispanijos monarchus. Bruno perėmė jį auginusios lietuvišės Julijos Šidlauskaitės pavardę ir tokia pavarde gyveno ir emigracijoje – Vokietijoje ir Jungtinėje Amerikos Valstijose (JAV). Bruno Vytauto Didžiojo universitete baigė Tarptautinės teisės studijas, o 1939 m. susituokė su Livijos mama Elena Vaižgėlaite (1911–1976), kuri taip pat buvo baigusi studijas Vytauto Didžiojo universitete, Medicinos fakultete.

Pirmaisiais pokario metais Bruno kelis kartus perėjo Lenkijos ir SSRS sieną ir taip 1946 m. gimė antroji dukra Livija, kuriai motina su medikais suteikė pirmosios dukters Lidijos, mirusios tais pačiais metais, gimimo metrikus. Savo tėvą Livija pamatė tik 1991 m. vasario 17 d., kai atvyko į JAV.

Turėdama netikrus gimimo liudijimo dokumentus, Livija pagreitintai baigė pradinės mokyklos kursą, o vėliau, gavusi vidurinės mokyklos išduotą charakteristiką, kad „yra neatsikračiusi religinių prietarų“, negalėdama tiesiai stoti į aukštąją mokyklą, studijavo farmaciją Kauno medicinos mokykloje. Į Kauno medicinos institutą durys jai vis vien liko uždaros, tad stojo į Kauno politechnikos instituto (KPI) Elektronikos fakulteto radijo specialybę (kur jai buvo lemta susitikti su savo būsimu vyru Edvardu ir po ketverių metų draugystės susituokti), tačiau Livijai buvo „pasiūlyta“ išeiti iš tokios „itin slaptos“ specialybės kaip radio-technika. Prasidėjo ilgi klajojimo po KPI skyrius metai ir tik 1977 m. Livija gavo Mašinų gamybos fakulteto (vakarinio skyriaus) inžinieriaus diplomą. Lygiagrečiai pradėjo dirbti Kauno maisto pramonės technikume (dab. kolegijoje) archyvo vedėja, nes dirbti dėstytoja ilgai jai nebuvo leista. Tik artėjant nepriklausomybei, 1986 m., tapo tos mokymo įstaigos etatine dėstytoja – dirbo iki 1991 m. pabaigos. Nuo 1994 m. ėmė dirbti laikraščio „XXI amžius“ redakcijoje. Nuo 1998 iki 2013 m. vadovavo šį laikraštį leidusiai „Naujojo

amžiaus“ leidyklai. Šioje įstaigoje Livija, uoliai globodama judėjimo negalią turintį savo vyrą ir prižiūrėdama sunkiai gyjančias jo kojas žaizdas, dirbo iki pat mirties.

Nors Livija niekur nesiskelbė ir netgi slėpdavo savo karališkąją kilmę, turėdama nedidelį, bet labai veiklių draugų ratą, praėjo daugybę sovietinio gyvenimo pinklių, persekiojimų, tragiškų momentų. Su savo bendraklasiais kauniečiais dar būdama vaiku gelbėdavo nuo KGB seklių Kauno karmelitų kapinėse lietuvišką trispalvę vėliavą iškeliančius paauglius, sekliams nurodymą klaidingą besislepiančių patriotų kelią. Dalyvaudama su savo bendraminčiais tautinėje veikloje jau po partizaninio judėjimo pralaimėjimo, Livija neteko kelių savo bendraminčių: vienas buvo sudraskytas rusų pasieniečių šunų, bėgant jam per sieną, kitas, jau dirbant su platinama pogrindžio spauda („LKB kronika“, „Aušra“ ir kt.) bei slapto archyvo apie okupacijos pasekmes rinkimu, buvo taip sudaužytas tariamai atsitiktinių „chuliganų“, kad tapo sunkiu ligoniu, o tuoj po 1980 m. Maskvos olimpiados kartu su Livija ir keliais kitais savo draugais organizavęs iš Maskvos tremiamų disidentų apgyvendinimą Lietuvoje pas patikimus žmones, galop buvo išsiųstas į Vakarų Vokietiją ir ten mirė nuo rimtus susirgimus sukėlusių sužalojimų. Kita jos bendražygė, tapusi KGB karininko žmona, uoliai padėdavo organizuoti susitikimus su bendraminčiais, kuriuos jos vyras, apeidamas saugumo pinkles, visa tai sumaniai slėpdavo nuo budrios KGB akies. Livija kartu su vyru Edvardu aktyviai dalyvavo ir Romo Kalantos laidotuvių įvykiuose 1972 m., dar vėliau buvo sudėtingų darbų, platinant ir leidžiant pogrindžio spaudą. Livija uoliai prisidėjo prie vyro Edvardo redaguojamo religinio, kultūrinio, filosofinio ir istorinio žurnalo „Viltis“ (1982–1986) leidimo, ir tik kratos bei tardymai jų abiejų bičiulio Algirdo Patacko byloje sutrukdė žurnalo leidimą. Livijai tekdavo jaudintis, kai vyras, rizikuodamas būti suimtas, daugindavo ir platindavo įvairią, pogrindyje leidžiamą ir išėivijoje ar prieškarinio metais išleistą literatūrą. Vėliau Atgimimo laikotarpiu Livija su vyru dalyvaudavo ir Kauno Sąjūdžio veikloje, ir įvairiose akcijose, mitinguose ar renginiuose.

Pastebėtina, kad Livija dalyvavo Europos aristokratų susitikimuose. Per savo pažintis su kai kuriais užsienio veikėjais Livija susitiko ir pažino daugybę

aukštos kilmės ir žymių užsienio politikos veikėjų: Indijos prezidentą, Tailando karalių Bhumibol Adulyadej (prieš kelerius metus mirusį), jo sūnų, su kuriuo, tada dar paaugliu buvusi, įdomiai kalbėjosi. Tas susitikimas su Livija jaunajam princui Vajiralongkorn taip patiko, kad jis panorė vėl pamatyti Liviją, kai neseniai tapo karaliumi. Deja, galimybių tai padaryti Livijai nebuvo. Su aukšto rango draugais 2002 m. ap-lankė ir Japonijos imperatorių Akihito ir tada jo sūnų, būsimą imperatorių Naruhito, kurio įžengimo į sostą iškilmėse 2019 m. gegužės 1-ąją irgi teko dalyvauti. Pirmą kartą priimta imperatoriaus Akihito, Livija tada įvykdė rimtą „diplomatinę“ misiją: iš imperatoriaus sūnaus griežtai pareikalavo nelaikyti savo žmonos „uždarytos“ nuo visuomenės, o, vadovaujantis va-karietiška tradicija ir gerbiant moterį, „įvesdinti“ ją į visuomenę, taip žmonai grąžinant nusilpusią sveikatą, nes tik tokiu būdu jis susilauks palikuonių, kaip ne-trukus ir įvyko. Imperatorius Naruhito liko dėkingas „įsakmiai“ lietuvi. Kai imperatorius Akihito 2007 m. gegužės pabaigoje lankėsi Lietuvoje, jis net Palangoje ieškojo galimybės pamatyti ten buvusią Liviją. Livija yra susitikusi ir su Danijos, Švedijos karališkaisiais atstovais. Labai vertino Belgijos karaliaus Baudouino

I (Boduenas I) krikščioniškus poelgius. Bet artimiausi Livijos ryšiai buvo su Jungtinės Karalystės karaliene Elžbieta II, kuri labai įdėmiai išklausydavo Liviją. Beje, Elžbietos II lankymosi Lietuvoje metu 2006 m. spalį Livija drįso sukritikuoti žymiojo karalienės mylimo politiko Vinstono Čerčilio nusikaltimus prieš SSRS diktatoriaus Stalino susidorojimą „perduotas“ Baltijos kraštų tautas. Aukštas principingumas ir aukšti moraliniai reikalavimai buvo įgimta Livijos charakte-rio savybė. 2005 m. L. Šiugždienei buvo pripažintas Laisvės kovų dalyvio statusas, o 2013 m. liepos 6 d. buvo įteiktas Ldk Gedimino ordino Riterio kryžius.

Mirus aktyviai antisovietinio pasipriešinimo dalyvei, pagrindinės religinės ir tautinės literatūros leidėjai bei platintojai, sąjūdiečiai Livijai Šidlauskai-tei-Šiugždienei, sunkią netekties valandą reiškiamo nuoširdžią užuojautą vyrui Edvardui, artimiesiems ir ją pažinojusiems draugams, bendražygiams. Tegul Livijos patriotiškumo, tautiškumo idėjos ir darbai visada išlieka mūsų atmintyje.

*Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga,
Lietuvos Sąjūdžio Kauno taryba,
Kovo 11-osios g. bendrija*

Habil. dr. Vytautas Dovydaitis (1929 09 05–2022 05 07)

2022 m. gegužės 7 d., eidamas 94-u-o-sius, Kėdainių ligoninėje užgeso žymus Lietuvos agronomijos mokslų habili-tuotas daktaras Vytautas Dovydaitis. Velionis V. Dovydaitis, buvo Vasario 16-osios klubo narys, profesorius – 1918 m. Lietuvos Nepri-klausomybės Akto signataro, politinio kalinio ir tremtinio, Bažnyčios kankinio Prano Dovy-daičio krikštasūnis.

Habil. dr. V. Dovydaitis gimė 1929 m. rug-sėjo 5 d. Tabariškių kaime, Garliavos valsčiu-je, Kauno rajone, ūkininko Juozo Dovydaičio šeimoje. Deja, dėl mamos ligos kūdikis liko našlaitis, jį užaugino pamotė, kuri jam buvo kaip tikra mama, kartu užaugo broliai Kazimie-ras Algirdas, Rimantas. Tėtis Juozas, 1945 m., „minint gegužio šventes“, girto rusų karininko nušautas Kaune.

Velionis V. Dovydaitis 1953 m. baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją (dab. Vytauto Didžiojo uni-versiteto Žemės ūkio akademija).

1953–1956 m. dirbo Lietuvos žemdirbystės ins-tituto Dotnuvos bandymų stotyje, 1956–1999 m. – Lietuvos žemdirbystės institute. Jo mokslinio darbo

kryptis – ankštinių javų ir vien-mečių žolių agrotechnika.

Paskelbė daugiau kaip 300 mokslinių straipsnių Lietuvos ir užsienio spaudoje, daug prisidėjo įamžinant krikštaitėvio prof. P. Dovydaičio ir visos Dovydaičių giminės atminimą. Buvo išleistos šios jo knygos: „Vienmetės pašarinės žolės“ (1960), „Ankštinių-varpinių kultūriniai mišiniai“ (1966), „Ankštinių javų sėklininkystė“ (su kt., 1981), „Žirnių auginimas“ (1984), „Javai“ (su kt., 1985), „Baltymingi pašarai“ (1988), „Baltymingi pašariniai augalai“ (monografija, 1992), „Vytautas Dovydaitis: bibliografija“ (Akademija (Kėdainių r.): Lietuvos žemdirbystės institutas, 2005).

Amžinojo poilsio velionis atgulė Kauno r. Ta-bariškių km. kapinėse, pagal paskutinę valią – šalia savo šeimos moterų – tikrosios mamos ir mylimos žmonos.

Tebus gerb. habil. dr. Vytautui Dovydaičiui len-gva tėviškės žemelė, kurią jis tyrinėjo ir taip mylėjo...

Reiškiamo užuojautą sūnui Arūnui su šeima, bro-liams Kazimierui Algirdui ir Rimantui su šeimomis, visiems artimiesiems ir pažinojusiems.

Giminės, bendraminčiai

Vytautas Valentinas Česnulis

(1936 02 19–2022 04 26)

PRO MEMORIA

Vilniuje balandžio 26 d., eidamas 85 metus, mirė mūsų kolega, žinomas žurnalistas, kraštotyrininkas Vytautas Valentinas Česnulis.

„Šį pasaulį išvydau 1936 m. vieno penktadienio pavakarę – vasario 14 d. dabartinio Varėnos rajono Moliadugnio kaime, anuomet Lenkijos okupuotos Pietryčių Lietuvos Vilniaus–Trakų apskrityje, beveik 200 metrų nuo Merkio upe eįsios demarkacinės linijos. Tik gimimo metrikuose ir pase įrašyta kita gimimo diena – vasario 19-oji: krikštatėviai – pusbrolis ir pusseserė – 1936 m. vasario 23 d. Varėnos kunigui Mečislovui Pšemenekui tokią dieną pasakė. Anuomet vien tautiškais vardais kunigai vaikelių nekrikštydavo, todėl ir man buvo duotas antras tikrosios gimimo dienos šventojo vardas“, – rašė V. V. Česnulis.

1954 m. jis baigė Varėnos vidurinę mokyklą, 1959 m. – Vilniaus universitete žurnalistiką.

1959–1962 m. buvo žurnalo „Komunistas“ vyresnysis literatūrinis darbuotojas, 1964–1968 m. – žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“ skyriaus vedėjas, 1968–1970 m. – laikraščio „Gyvenimas – mokykla“ redaktorius. Iki 2001 m. beveik trisdešimt metų dirbo Lietuvos radijo ir televizijos komitete. Buvo televizijos įvairių redakcijų redaktorius, profsąjungos komiteto pirmininkas, Techninio centro kadrų skyriaus viršininkas, Lietuvos radijo Informacijos redakcijos redaktorius. 1972–1974 m. vedė dvimetę ekonominės televizijos mokyklos žemdirbiams laidą, kuri

buvo įvertinta Visasąjunginės liaudies ūkio pasiekimų parodos bronzos medaliu.

Nuo 2008 m. buvo laikraščio „Voruta“ bendradarbis. Pagrindinės rašinių temos – kultūra, mokslo ir bažnyčios istorija, kraštotyra. Daug dėmesio skyrė savo gimtajai Dzūkijai.

Išleido knygas: „Iš Varėnos II parapijos ir Vilniaus arkivyskupijos istorijos“ (2006), „Senoji Perlojos bažnyčia“ (2006), „Moliadugnis ir jo apylinkės“ (2007, 2008), „Varėnos krašto šauliai 1919–1940“ (2008), „Perlojos bažnyčios“ (2008), „Poringė apie Mergežerio sodžių“ (2011), „Varėnai 150 metų“ (2012), „Kalesninkų parapijos atgimimas“ (2013), „Nutilę varpai“ (2015), „Kanauninkas Klemensas Maliukevičius“ (2016), „Tarp ežerų ir girių“ (2016), „Merkinės cerkvė“ (2019), „Kūrybos taku“ (2021). Buvo knygos „Senoji Varėna 600“ bendraautoris (2014).

Lietuvos žurnalistų sąjungos (LŽS) narys nuo 1967 m. Pastaraisiais metais buvo aktyvus LŽS Senjorų klubo narys. Aktyviai bendradarbiavo ir LŽS internetinėje svetainėje, skelbė prisiminimus, dalijosi kraštotyriniais tyrimais ir atradimais.

Lietuvos žurnalistų šeima neteko talentingo ir darbštaus kolegos, aktyvaus kraštotyrininko, gero bičiulio. Reiškiame nuoširdžią užuojautą velionio šeimai ir artimiesiems.

Lietuvos žurnalistų sąjunga

Šaltinis – <<http://lzs.lt/>>

Genovaitė Burneikienė

(1940 10 09–2021 12 17)

Vilniuje gruodžio 17 d. po ilgos, sunkios ligos, eidama 82 metus, mirė žurnalistikos dėstytoja, žiniasklaidos tyrėja, Lietuvos žurnalistų sąjungos narė Genovaitė Burneikienė.

Genovaitė Talkevičiūtė–Burneikienė gimė 1940 m. spalio 9 d. Rokiškio kaime (Kauno apskr.). 1959 m. baigė Žeminių vidurinę mokyklą. Tuomet į žurnalistikos specialybę nepriimdavo be dviejų metų darbo stažo, todėl įstojo į Kauno statistikos technikumą, kurį baigė 1961 metais. 1972 m. Vilniaus universitete baigė žurnalistiką ir iškart pradėjo dirbti šio universiteto Žurnalistikos katedroje, buvo mokslinė bendradarbė. Į Lietuvos žurnalistų sąjungą įstojo 1978 metais. Išėjusi į pensiją buvo aktyvi Lietuvos žurnalistų sąjungos Senjorų klubo narė.

1984 m., prie Vilniaus universiteto Žurnalistikos katedros įsteigus Periodinės spaudos mokslinio tyrimo laboratoriją, kartu su kitais nagrinėjo periodikos leidinių pasklidimą Lietuvoje, tyrė skaitytojų auditorijos poreikius, vertinimus, pastabas, ieškojo sąsajų su demografiniais Lietuvos gyventojų rodikliais. Nuo 1991 m., reorganizavus Žurnalistikos katedrą į Žurnalistikos institutą, dirbo jame mokslo darbuotoja. Vilniaus universitete vedė žurnalistikos teorijos ir praktikos specialiuosius kursus: „Žurnalistikos auditorija“, „Žiniasklaidos technologijos“ ir „Lietuvos žurnalistikos istorija“.

Nagrinėjo lietuvių periodinės spaudos funkcionavimo ypatumus, tyrė rajonų laikraščių turinio, tematikos, problematikos kitimo dinamiką, atsiradus

Sąjūdžio leidiniams – ir Lietuvos gyventojų požiūrį į visuomenės informavimo priemones bei atsiradusius naujus periodinės spaudos plėtros aspektus. Skelbė mokslinius straipsnius leidiniuose „Žurnalistika“, „Knygotyra“, „Mokslotyra“, „Žurnalist, Relation“, „Voruta“, „Šeima“, „Literatūra ir menas“, „Kalba Vilnius“, kituose.

Kolėgės Genovaitės parengti straipsniai, skirti lietuvių periodinės spaudos atsiradimo, raidos ir transformacijos aspektams, išspausdinti knygoje „The Baltic Media's Long Road to Freedom“ (1993), „Tautinės mažumos demokratinėje visuomenėje“ (2000), monografijoje „Naujosios žiniasklaidos formavimasis Lietuvoje (1988–1998)“ (2000), kituose leidiniuose.

Ji išleido knygą „Rajono laikraštis: dabartis ir perspektyvos“ (1985), sudarė knygas „Iš lietuvių knygnešystės ir periodikos istorijos“ (1994) ir „Etinė dilema: ryšiai su visuomene ir žurnalistika“ (2002). Kartu su Dalia Dirvonaite ir Juozapu Vytu Urbonu parengė „Žurnalistikos enciklopediją“ (1997). Joje paskelbė per 200 straipsnių apie lietuvių periodinius laikraščius,ėjusius nuo 1823 iki 1988 m. Pastaraisiais metais kartu su Juozapu Vytu Urbonu ir šių eilučių autoriumi daug dirbo ruošdama spaudai naują „Lietuvos žiniasklaidos enciklopediją“. Deja, jos jau neišvydo...

Reiškiamo nuoširdžią užuojautą velionės šeimai ir artimiesiems.

Vytautas Žeimantas

Dr. Regina Gytė Narušienė

(1936 10 12–2022 04 25)

PRO MEMORIA

Tungtinių Amerikos Valstijų lietuvių visuomenės veikėja Regina Gytė Firantaitė-Narušienė gimė 1936 m. spalio 12 d. Kaune. Artėjant antrajai sovietų okupacijai drauge su šeima pasitraukė į Vakarus, tad pradinę mokyklą baigė Augsburgėje, Vokietijoje, o gimnaziją – Čikagoje (JAV). 1949 m. su tėvais atvykusi į JAV, 1957 m. baigė politikos mokslus Ilinojaus universitete. 1960 m. įgijo teisės daktaro laipsnį.

Nuo 1961 m. buvo advokatų bendrovės „Narušis and Narušis“ advokatė, bendrasavininkė. 1968–1975 m. McHenry apygardos (Ilinojaus valstija) nepilnamečių reikalų skyriaus prokurorė.

1988–2000 m. Rokfordo vyskupijos fondo tarybos pirmininkė ir narė. 1990–1991 m. Lietuvių laisvės forumo Vašingtone pirmininkė. 1991 m. su kitais įkūrė Amerikos lietuvių teisininkų draugiją, kartu su vyru Bernardu Vitu Narušiu 1992 m. ir 1996 m. Vilniuje inicijavo I ir II pasaulio lietuvių teisininkų kongresus. 1993–1994 m. lietuvių tautinių šokių festivalio korporacijos pirmininkė. 2000 m. su kitais įsteigė Valdovų rūmų paramos fondą.

Nuo 1990 m. JAV lietuvių bendruomenės veikėja, 1990–1991 m. Vaukegano apylinkės pirmininkė, 1992–1994 m. Krašto valdybos vykdomoji vicepirmininkė, 1994–2000 m. pirmininkė, 2000–2006 Tarybos prezidiumo pirmininkė. 1995–2002 m. Pasaulio lietuvių bendruomenės Seimo narė, 2006–2012 m. Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkė.

Sudarė knygas „JAV lietuvių indėlis atkuriant Lietuvos valstybingumą: Lai gyvuoja laisva Lietuva!“ (2018), „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais

norime ir būt. Pilietybės išsaugojimo pagrindai ir argumentai“ (2020).

1998 m. R. G. Narušienei buvo įteiktas Gedimino ordino Komandoro didysis kryžius.

Šaltinis – Visuotinė lietuvių enciklopedija,
<<https://www.vle.lt/straipsnis/regina-narusiene/>>

Seimo Pirmininkė Viktorija Čmilytė-Nielsen Seimo ir savo vardu reiškia nuoširdžią užuojautą dėl advokatės, buvusios Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkės, Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisijos narės, mecenatės, visuomenininkės Reginos Gytės Narušienės mirties.

„Netekome vienos garsiausių ir aktyviausių užsienio lietuvių. Nors iš Lietuvos pasitraukė dar būdama vaikas, p. Regina visur ir visada puoselėjo lietuviškumą ir lietuvių kalbą, būrė draugėn pasaulio lietuvių, o savo veiklą paskyrė Lietuvos labui. Atkūrus nepriklausomybę ypač naudinga buvo jos politinė, teisinė ir visuomeninė pagalba. Nuoširdžiai užjaučiu R. G. Narušienės šeimą, artimuosius, bendražygius ir visus pažinojusius šią puikią ir Lietuvai atsidavusią asmenybę“, – užuojautoje sako V. Čmilytė-Nielsen.

Lietuvos Respublikos Seimo informacija

Šaltinis – <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=280892>

Danutė Petkevičiūtė- Labanauskienė

(1933 01 29–2022 05 15)

Amžinai jauna, įkvepianti, gyvybinga...

Išmintinga, santūri, spinduliuojanti pozityvumu, daugelio mylima ir gerbiama, kultūros istorijos žinovė, rankraščių ir senosios Lietuvos literatūros tyrinėtoja, įveikusi tremties sunkumus, dabartinėje Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje išdirbusi beveik 50 metų. Toks apibūdinimas skamba kaip knygos herojės aprašymas. Tačiau visa tai tinka 2022 m. gegužės 15 d. Anapilin iškeliavusiai Danutei Petkevičiūtei-Labanauskienei. Ji subūrė aplink save ratą žmonių, kurie matė vis skirtingas jos gyvenimo kelio dalis. Vieni Danutę pažinojo kaip lietuvių literatūros ir rankraščių ekspertę, monografijos apie tautos švietėją Lauryną Ivinskį (1988) ar „Autografų kolekcijos katalogo“ (1989) autorę, paskelbusią apie du šimtus straipsnių, reikšmingų Lietuvos mokslui ir kultūros istorijai. Kitiems ji buvo atidi, žinių bei įžvalgų kupina pašnekovė, puikų humoro jausmą turėjusi draugė, neatskiriami šeimos narė.

Danutė Petkevičiūtė-Labanauskienė gimė 1933 m. sausio 29 d. Taujėnuose. Jos laiminga vaikystė netikėtai nutrūko 1941 m. birželio 14 d., kai ji su mokytojais tėvais buvo ištremta į Altajaus kraštą. Danutė visada švelniai ir pagarbiai prisimindavo tremtyje žuvusį savo tėtį Julijoną Petkevičių. Jo atminimui buvo skirta jos publikacija „Be kaltės kaltas“, išspausdinta 2001 m. birželio 15 d. „Dialogue“. Tremties draugė Emilija Pajauta Šiaučiūnaitė-Garbonienė pasakojo: „Mus sujungė tragiški mūsų šeimų likimai. 1941 m. birželio 14 d. atsidūrėme viename gyvuliniam vagonė kartu su šimtais kitų Lietuvos žmonių, sovietų kareivių suvarytų trėmimui į Sibirą. Vežė į nežinią, mūsų tėvelius su ginklais atskyrė nuo šeimų ir vieną paskui kitą abėcėlės tvarka su konvojumi išvedė iš vagonų. Tik liepos vidury traukinys pasiekė Bijsko miestą Altajaus krašte. Toliau sunkvežimiais mūsų šeimas nuvežė į Starąją Bardą rajono Bolšąją Rečkos gyvenvietę. Apgyvendino 39 moteris su vaikais dviejuose barakuose ant dvigulių narų. Jei ne vietinės moterys, kurios kaip didžiausią turtą kartą Danutei davė svogūną ir šiek tiek pieno, mainydavo daiktus į

maistą, daugelis mūsų tomis sąlygomis būtų nemėgę išgyvenę. Danutei Altajaus prisiminimai labai ryškūs. Vaikystės išgyvenimai, nors ir labai tragiški, suartino mus visam gyvenimui.“ Žmogiškumas gyvavo net vienoje atšiauriausio pasaulio vietų, žiaurumų, bado ir neteisybės šešėlyje. Moterys viena kitą palaikydavo, kreipdavosi viena į kitą ponias. Visą dieną kirtusios medžius, vakarais suburdavo vaikus mokyti lietuvių kalbos, dainų, meilės gimtinei. Visi kartu prie labai skurdaus, bet bendro stalo švėsdavo Kūčias.

1947 m. Danutė su motina slapta pabėgo į Lietuvą. Daug pabėgusių į Lietuvą saugumas grąžindavo atgal, Danutei pavyko išsislapstyti, nes motina pakeitė pavardę ir tapo teta. Prasidėjo antras dvasinis tremties etapas Lietuvoje, su nuolatine baime, kad pagaus, įsitempus, su išgalvota nauja biografija. Ją Danutė visiems pasakojo iki pat Nepriklausomybės laikų. Tik artimiausi žmonės nujautė, kad tiesa kitokia. Vienas iš jų – Ričardas Juozas Kudžma, jų kaimynas, kuris vaikystėje su Danute žaisdavo šachmatais, o po to, jau suaugęs, įžvalgiai diskutuodavo apie kalbų ypatumus ir kitokius filologinius klausimus. Su Ričiuku – taip jį vadino, nes buvo jauniausias kaimynas – Danutė palaikė ryšį visą gyvenimą. Anot jo, nors Danutė ir pasirinko filologiją, su ja buvo galima kalbėtis ir apie matematiką, „ji mokėjo išklausyti, ko dažnai nesugeba daug jaunesni“.

1953 m. Danutei įstojus studijuoti į Vilniaus universitetą, dar viena nauja šeima jai tapo studijų draugai. Studijuodama lietuvių kalbą ir literatūrą, Danutė apsigyveno bendrabutyje, kuriame kambarį dalijosi 12 merginų, o gretimame pereinamame kambarielyje gyveno dar 9 studentės. Čia tarp jos kambariokių buvo Laimė Plungaitė ir Jadvyga Vaitkevičienė, tapusios lietuvių kalbos mokytojomis. Su jomis Danutė draugavo visą gyvenimą. Laimė pabrėžia Danutės energiją, aštrų protą, šmaikštumą, pasireikšdavusį visur ir visada. Danutė buvo sukūrusi studentų kambario himną, rašydavo humoristinius kupletus (juose kartais pašiepdavo net marksizmo teoriją). Ypač mėgo dainas, muziką, poeziją – tai atvedė ją į universiteto chorą. Eugenijus Šiaučiūnas prisimena Danutės ir jos mamos padaršinimą atsisakyti mokykloje nešioti sovietinę atributiką – nebijoti nuplėsti nuo savo mokyklinės uniformos pionieriaus ženkliuko.

Tai įkvėpė jį pasipriešinti – nebūti pionieriumi. Dar jam įsiminė puikus Danutės humoro jausmas, asmenybės ryžtingumas.

1958 m. baigusi Vilniaus universitetą, Danutė visą profesinį gyvenimą skyrė darbui dabartinėje Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Dirbo Rankraščių skyriuje, 1987–1992 m. buvo šio skyriaus vedėja. Lina Balaišytė prisimena, kad bibliotekos kolegos į Danutę „žvelgė su pagarba ir simpatija. Su visais ji bendravo šiltai ir su didele pagarba, visuose matė gerąsias puses ir potencialą. Būdama silpnos sveikatos, niekada dėl to nesiskųsdavo, net pasišaipydavo iš savo negalių. Gilus tikėjimas buvo tikrasis Danutės ramstis. Ji mokėdavo aukoti savo skausmus, nemigos naktis paskirti adoracijai.“ Šios bibliotekos Rankraščių skyriaus mokslo darbuotoja Rasa Sperskienė pabrėžia, kad „Danutė žinojo, jog aukštų spintų viršutinėse lentynose nuo valdžios ir ypač nuo sovietinio saugumo buvo slepiami kai kurie tarpukario Lietuvos, sovietinės Raudonosios armijos represijas liudijantys, išsivijios veikėjų dokumentai. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Danutė pradėjo šių slėptų dokumentų tyrimą ir tvarkymą.“ Rankraščių skyriaus vedėja Erika Kuliešienė akcentuoja Danutės darbštumą (sieki aprašyti kuo daugiau rankraščių), kuklią jos laikyseną: tik nedidelis artimųjų ratas žinojo, kad ji apdovanota Gedimino ordino 1-ojo laipsnio medaliu.

Danutės draugų ratas didėjo sulig kiekvienais jos gyvenimo metais. Studentavimo laikų draugė Jadvyga ją pakvietė būti dukros Laimutės krikšto mama. Taip Danutė tapo trečia močiute man ir

mano broliui Vincentui, kurį su Danute siejo meilė istorijai ir tėvynei. Ji labai džiaugėsi jo sprendimu tapti archeologu ir tyrinėti Lietuvos paveldą. Man Danutė buvo žmogiškumo ir teisingumo švyturys, padedantis rasti viltį ir gerumą bei stiprybę žengti savo keliu. Netrūko Danutės dėmesio ir meilės Jos krikšto sūnui Kęstučiui Garboniui, Danutės Sibiro draugės Emilijos Garbonienės sūnui. Ji visada rasdavo, kuo pasidžiaugti ir kaip padrausinti. Danutė taip pat labai mylėjo Dainos ir Tomo Stravinskų šeimą, kurioje augo 16 vaikų. Ji padėjo juos auginti, nuolat rūpindavosi, kaip jiems sekasi. Ypač artimą ryšį jautė Giedriui, kuriam ji buvo kaip močiutė: skyrė daug dėmesio, leisdavo viską, vaišindavo skanėstais. Šilti vaikystės prisiminimai apie Danutę Giedriui išlikę iki dabar. Jis prisimena, kad Danutė visada domėjosi kitais, o pati buvo mįslinga.

Danutei nepaliaujamai įdomu buvo viskas: žmonės, literatūra, istorija, mokslas, ji mokėjo matyti gyvenimą ne tik savo, bet ir kitų akimis. Išklausinėdavo visko, net ir smulkiausių dalykų, bet tai darydavo neįkyriai, subtiliai. Jos tremties bičiulis Eugenijus Šiaučiūnas prisimena kartą pajuokavęs, kad ji būtų buvusi gera detektyvė, o kitas bičiulis Jaunius Kinderys sako, kad kartą jam pašmaikštavus dėl jos smalsumo, Danutė atsakiusi, jog ji žingeidi, o ne smalsi. Šis nuoširdus žingeidumas sukūrė stiprius ryšius, kurie tęsėsi ir stiprėjo nepaisant laiko, atstumo ar amžiaus. Danutės siela amžinai liks įkvėpianti, jauna, gyvybinga visų mūsų atsiminimuose ir širdyse.

Indrė Gubinaitė

Dėl rašytojo, Vilniaus universiteto Žurnalistikos katedros vedėjo bei Žurnalistikos instituto steigėjo, Lietuvos visuomenės veikėjo Laimono TAPINO mirties reiškiamo nuoširdžių užuojautą žmonai Violetai, sūnui Andriui, jo šeimai, giminėms ir artimiesiems bei kolegoms.

„Trakų žemės“ ir „Vorutos“ redakcijų darbuotojai ir bendradarbiai.

Dėl Rimoydo UŽUKUKIO staigios mirties nuoširdžiai užjaučiame jo šeimą ir artimuosius.

Žiedūna ir Viktoras Jenciai, „Vorutos“ žurnalo redakcija

Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ pardavimo vietos

Vilnius

LS KIOSKAS, Geležinkelio g. 16, Vilnius;
LS KIOSKAS, J. Lelevelio g. 2, Vilnius;
MAXIMA, Liepkalnio g. 112, Vilnius;
MAXIMA, Mamoničių g. 3, Vilnius;
MAXIMA, Mindaugo g. 11, Vilnius;
MAXIMA, Naugarduko g. 84, Vilnius;
MAXIMA, Ozo g. 18, Vilnius;
MAXIMA, Ozo g. 25, Vilnius;
MAXIMA, Pavilnionių g. 55, Vilnius;
MAXIMA, Šaltkalvių g. 2, Vilnius;
MAXIMA, Sausio 13-osios g. 2, Vilnius;
MAXIMA, Tiškevičiaus g. 22, Trakų Vokė, Vilnius;
MAXIMA, Ukmergės g. 282, Vilnius;
MAXIMA, Ukmergės g. 369, Vilnius;
NARVESEN, Gedimino pr. 19 (prie Vieniūlio g.), Vilnius;
NARVESEN, Gynėjų g. 1, Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 24 D-1, Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 22, Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 22 (autobusų stotis), Vilnius.

Kaunas

MAXIMA, Jonavos g. 60, Kaunas;
MAXIMA, K. Baršausko g. 66 A, Kaunas;
MAXIMA, Karaliaus Mindaugo g. 49, Kaunas;
MAXIMA, Pramonės pr. 29, Kaunas;
MAXIMA, Šarkuvos g. 1 A, Kaunas;
MAXIMA, Savanorių pr. 255, Kaunas;
MAXIMA, Veiverių g. 150 B, Kaunas;
NARVESEN, Karaliaus Mindaugo pr. 49, Kaunas;
NARVESEN, Vytauto pr. 24, Kaunas.

Alytus

MAXIMA, Santaikos g. 34, Alytus.

Druskininkai

MAXIMA, M. K. Čiurlionio g. 99, Druskininkai.

Elektrėnai

MAXIMA, Rungos g. 4, Elektrėnai.

Jonava

MAXIMA, Plento g. 3, Jonava.

Kėdainiai

LS KIOSKAS, Basanavičiaus g. 53, Kėdainiai;
LS KIOSKAS, Budrio g. 5, Kėdainiai;
MAXIMA, Basanavičiaus g. 93, Kėdainiai.

Klaipėda

MAXIMA, Liepų g. 81, Klaipėda;
MAXIMA, Šilutės pl. 35, Klaipėda;
MAXIMA, Taikos pr. 141, Klaipėda;
MAXIMA, Taikos pr. 61, Klaipėda;
NARVESEN, Taikos pr. 101, Klaipėda.

Kupiškis

MAXIMA, Gedimino g. 53 N, Kupiškis.

Marijampolė

MAXIMA, Bažnyčios g. 38, Marijampolė;
MAXIMA, V. Kudirkos g. 3, Marijampolė.

Mažeikiai

MAXIMA, Žemaitijos g. 20-2, Mažeikiai.

Molėtai

MAXIMA, Sakalo g. 1, Molėtai.

Palanga

MAXIMA, Klaipėdos pl. 42, Palanga.

Panevėžys

MAXIMA, Klaipėdos g. 92, Panevėžys;
MAXIMA, Ukmergės g. 23, Panevėžys;
NARVESEN, Savanorių a. 5, Panevėžys.

Plungė

MAXIMA, J. Tumo-Vaižganto g. 81, Plungė.

Raseiniai

MAXIMA, Vilniaus g. 93, Raseiniai.

Rokiškis

MAXIMA, Respublikos g. 111, Rokiškis.

Šiauliai

LS KIOSKAS, Lyros g. 22 A, Šiauliai;
LS KIOSKAS, Vilniaus g. 198 A, Šiauliai;
MAXIMA, Aido g. 8, Šiauliai;
MAXIMA, Tilžės g. 225, Šiauliai;
NARVESEN, Aido g. 8, Šiauliai;
NARVESEN, Tilžės g. 109, Šiauliai.

Utena

LS KIOSKAS, Basanavičiaus g. 93, Utena.

*Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“
pardavimo vietų sąrašą galima
pasitikrinti čia – <https://prenumeruoti.lt/voruta>*

*„Vorutos“ informacija
Parengta remiantis 2022 m.
gegužės 5 d. duomenimis*

Autorių dėmesiui

Dėkojame, kad skaitote ir prenumeruojate Lietuvos istorijos žurnalą „Voruta“ ir internetinį laikraštį www.voruta.lt. Jeigu nusprendėte atsiųsti mums straipsnį, žinutę, pranešimą spaudai, prašytume laikytis šių reikalavimų:

- Visi autoriai privalo laikytis Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodekso, patvirtinto viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų organizacijų ir Visuomenės informavimo etikos asociacijos narių atstovų 2016 m. vasario 29 d. susirinkime. Žr. *Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodeksas*, Vilnius: Visuomenės informavimo etikos asociacija, 2016, 24 p. Prieiga per internetą – <https://www.etikoskomisija.lt/teisine-informacija/etikos-kodeksai/item/215-visuomenes-informavimo-etikos-kodeksas>.
- Rankraštis turėtų būti surinktas kompiuteriu (šriftai – Times New Roman arba Palmonas, dydis – 12 punktų, tarpai tarp eilučių – 1,5 linijos) ir suredaguotas, laikantis bendrinės lietuvių kalbos normų, kalbos kultūros taisyklių.
- Publikacijos apimtis turėtų būti ne didesnė nei 15 000 simbolių. Jei publikacija yra didesnė apimties, prašytume kreiptis į redakciją ir aptarti publikavimo galimybes.

- Prie straipsnių būtina pridėti literatūros sąrašą, pateikti archyvinę šaltinių nuorodas. Išnašos pateikiamos puslapio apačioje. Remtis bibliografinių duomenų pateikimo standartu.
- Nelietuviški asmenvardžiai ir vietovardžiai adaptuojami (nelotyniško pagrindo rašmenis vartojančių kalbų – transkribuojami) ir gramatinami. Adaptuotus nelietuviškus asmenvardžius tekste minint pirmą kartą, jie skliaustuose pateikiami ir autentiška forma pasviruoju šriftu.
- Rankraštį prašome siųsti elektroniniu paštu vorutosfondas@voruta.lt. Laiške būtina tiksliai nurodyti savo vardą, pavardę, pareigas, kontaktinio telefono numerį, elektroninio pašto adresą.
- Prie rankraščio pridėti iliustracijų (pvz., dokumentų faksimilių), fotografijų. Būtina nurodyti fotografijų autorių vardus ir pavardes, pateikti metriką (asmenys, vieta, data ir t. t.), pažymėti, kuriai fotografijai skirtas aprašas.
- JPG arba TIF formatu išsaugotas iliustracijas ir fotografijas prašome siųsti prisegtas prie laiško (atskirai nuo pagrindinio teksto) elektroniniu paštu vorutosfondas@voruta.lt.
- Kitiems leidiniams pateiktų publikacijų Lietuvos istorijos žurnale „Voruta“ nespausdiname.

*Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ redakcija
El. paštas vorutosfondas@voruta.lt,
vorutosfondas@gmail.com.*

*Tel. 8 528 51266, mob. tel. 8 605 11117 (Aušra),
8 603 11117 (Irma).*

**Senoji
Kibininė**

*Tad linkime akimis pamatyti,
gomuriu pajusti, širdimi išimylėti...*

- ❖ Kompleksiniai pietūs kiekvieną darbo dieną.
- ❖ Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams.
- ❖ Edukacinė kibinų gaminimo pamokėlė „Paragauk istorijos“.
- ❖ Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gaminimo pamokėlė.
- ❖ Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams.
- ❖ Kibinų pristatymas.
- ❖ Autoparduotuvių ir mini kavinių „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje.

„Karališka senoji kibininė“ –

Sausių k., LT-21401 Trakų r. (Vilnius–Kaunas automagistralė, 23 km),
mob. tel. +370 659 08 454, el. p. info@kibinas.lt

„Senoji kibininė“ –

Karaimų g. 65, LT-21104 Trakai, mob. tel. +370 659 72132,
el. p. senoji@kibinas.lt

www.kibinas.lt

Rambynio regioninio parko direkcija ir Lankytojų centras

Nemuno g. 4, Bitėnai, LT-99265, Pagėgių sav.

Parko direkcija dirba I–IV 8.00–17.00 val.,
V 8.00–15.45 val.

Tel. +370 441 40640,

el. paštas info@rambynoparkas.lt

Rambynio regioninio parko Lankytojų centras

Gegužės–rugsėjo mėn. dirba II–VI

8.00–17.00 val., V 8.00–15.45 val.,

kitais mėn. – įprastą darbo savaitę.

Tel. +370 441 42778,

el. paštas kulturologas@rambynoparkas.lt

Martyno Jankaus muziejus

Martyno Jankaus g. 5, Bitėnai, Lumpėnų sen.,
LT-99265 Pagėgių sav.

Muziejaus darbo laikas:

antradienis–penktadienis 8.30–17.00 val.,

šeštadienis 8.30–16.00 val.

El. paštas m.jankausmuz@gmail.com

Tel. +370 441 42736, +370 441 58108

Mob. tel. +370 656 15021

VŠĮ „Pagėgių krašto turizmo informacijos centras“

Šereikos g. 5-3, Vilkyškiai, LT-99254

Pagėgių sav.

Mob. tel. +370 656 18551

El. paštas ticpagegiai@gmail.com

Pirmame viršelio puslapyje – karo griuvėsiai Charkive, Ukrainoje. 2022 m. balandis. RIČARDO GRIGO NUOTR.

Ketvirtame viršelio puslapyje – Lietuvos vėliava pažymėto „Bayraktar TB2“ bepilotis orlaivis. Greta kovingo drono – krašto apsaugos viceministras Vilius Semeška (centre) ir įmonės „Baykar“ atstovai. LIETUVOS RESPUBLIKOS KRAŠTO APSAUGOS MINISTERIJOS (LR KAM) NUOTR.

„Vorutos“ ekslibrisas. AUT. ARCH. ALGIRDAS ALEKNA (1992).

ISSN 1392-0677

9 771392 067018

Kaina 4,00 EUR